ĐẠI NAM THỰC LỤC

TẬP XV

CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ XI

(1834)

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC

TAILIEU.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC

TẬP XV

CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ XI

Minh-mệnh năm thứ 15

(1834)

TIMSACH.COM.VN

Tổ phiên dịch VIỆN SỬ HỌC
phiên dịch

THƯ VIỆN SỬ HỌC
ĐV6.15

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC
Hà-nội — 1965

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN THỨ CXXIX

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, Minh-mệnh năm thứ 15 [1834], mùa hè, tháng sáu, ban huấn điều cho trong Kinh và ngoài các tỉnh.

1 — Hậu dưỡng luân lý — (Đạo làm người, không gì cốt yếu bằng làm cho luân lý được trong sáng. Vua tôi có nghĩa, cha con có tình thân, vợ chồng có riêng biệt, anh em có thứ bậc, bạn bè có tin cậy. Ấy là năm điều luân lý quan trọng của người ta. Luân lý có trong sáng rồi sau đạo làm người mới đứng vững được. Ta muốn lũ các ngươi, tôi con, quân, dân, đều biết lấy luân lý làm trọng. Kẻ làm quan thì giữ phép công, đi đường thẳng, hết lòng làm việc, không tiếc sức. Kẻ sĩ thì chăm học, rõ đạo, mài giũa thành tài, để cho nhà nước kén dùng. Những người làm binh, nông, công, thương thì yêu nghề, chăm chỉ, vui cảnh thường, giữ phận mình, đối với trong nhà thì trên thờ cha mẹ, dưới nuôi vợ con, đối với nước thì nộp tô, đóng thuế, ra làm việc nghĩa, sốt sắng việc công. Người đã lệ thuộc vào sổ quân sĩ thì chớ bỏ hàng ngũ mà cẩu thả trốn tránh, chớ lười biếng mà không phấn chấn; ngày thường thì luyện tập võ nghệ, lúc có việc thì hăng hái tiến lên. Kẻ làm lại viên

https://tieulun.hopto.org

thì chớ cho pháp luật là trò đùa, thay đen đổi trắng, chớ nên dục khoét dân đen, mà phải sớm tối chỉ nghĩ siêng năng, không bỏ việc công. Còn như con cái thì phải hiếu kính cha mẹ, vợ chồng thì phải thuận hòa, anh em thì yêu thương nhau mà không tranh giành, bè bạn thì cùng tin nhau mà không lừa dối. Sách *Trung kinh* có nói rằng: « Người quân tử giữ đạo, là để giữ phúc lâu dài ». Các ngươi tin theo như thế thì luân thường được tỏ sáng, mọi phúc đều họp lại để đón hạnh phúc thăng bình, rực rỡ tốt đẹp lắm thay !).

2 — *Giữ lòng ngay thẳng* — (Tâm là gốc của con người. Tâm mà ngay thẳng, thì muôn điều lành do đấy sinh ra; tâm mà bất chính, thì trăm điều ác đều theo đó mà gây nên. Vậy há chẳng nên cẩn thận hay sao? Do trời bẩm sinh, người ta sẵn có tính thường. Cho nên nhân, nghĩa, lễ, trí, bốn điều ấy, ai mới sinh ra cũng đều vốn có. Ta muốn trăm họ các ngươi đều giữ lấy lòng thiện, gây nuôi tính tốt, tuy mỗi người làm một nghề khác nhau, nhưng lòng hướng theo điều thiện thì ai cũng có. Người giàu chớ kiêu rông xa xỉ, kẻ nghèo chớ gian ngoan giả dối; chớ bị cám dỗ vì lợi, chớ tập sa vào thói xấu. Nếu nói một lời bất chính, làm một việc bất thiện thì trong lòng lấy làm hổ thẹn, tự mình ăn năn đổi lỗi. Vui làm việc thiện, ưa làm điều nghĩa, để giữ gìn đời sống; bỏ tính xấu xa, tránh sự gian tà để đi vào đường chính. Nếu chẳng nghĩ xét mình, thình nết, làm bừa những sự gian tà dâm uế, bấy giờ mắc vào luật pháp, ăn năn thì sự đã rồi, sao còn kịp nữa! *Kinh Thư* có câu: « Theo phải thì tốt, theo trái thì xấu, như bóng theo hình, vang theo tiếng ». Ta nuôi dạy muôn dân, chỉ vui thấy các ngươi thành đạt, không muốn thấy các ngươi mắc vào tội lỗi. Các ngươi nên cẩn thận nghĩ đấy).

https://tieulun.hopto.org

3 — *Chăm nghề nghiệp* — (Trời sinh ra người, thế nào cũng phó cho mỗi người một nghề. Cho nên người ta ai cũng phải chọn lấy một nghề để làm cái cơ sở lập thân. Sĩ, nông, công, thương và những người làm vườn, đánh cá, chăn nuôi, cho đến quân lính, võ biền đều phải có nghề nghiệp để nhờ đó mà sinh sống. Làm được thành nghề, là vì chăm chỉ; dở dang, là vì lười biếng. Chuyên cần vào một nghề, làm cho thật khéo, chớ nên trễ nải, ngày chứa tháng dồn, cuối cùng sẽ thấy thành hiệu. Người làm học trò thì phải trau giồi, tu tỉnh, học rộng, nghe nhiều, để kịp thời làm nên; dù có lợi nhỏ trước mắt cũng chẳng nên vội vã đổi nghề. Kẻ làm ruộng thì nên sửa chữa cày bừa, chăm chỉ cấy gặt, để ngày đêm đầy đủ yên vui; dù có được mùa hay mất mùa không đều, cũng không nên nhân đó mà bỏ nghề nghiệp. Các thợ thuyền thì trở khéc trong tám thứ vật liệu (1); người buôn bán thì làm cho tài hóa lưu thông; quân lính thì luyện tập võ nghệ. Phàm những người có chức nghiệp thông thường để sinh sống, ai cũng phải rèn tập mà yên nghiệp làm ăn. Đó là cái nghĩa chăm nghề nghiệp. *Kinh Thư* có nói: « Nghề nghiệp ngày thêm rộng mở, là bởi sự chuyên cần ». Các ngươi cố gắng lên!)

4 — *Chuộng tiết kiệm* — (Dưỡng lối làm ra của cải là ở chỗ làm nhiều, ăn ít, làm nhanh, dùng thưa thì tiền của thường dư. Cho nên các thánh hiền mỗi khi bàn đến sự tiêu tiền thì cốt lấy tiết kiệm làm đầu. Nay nhân lúc bốn biển yên lặng, nhân dân phần nhiều hay chuộng xa hoa, quần áo đồ dùng xa xỉ hoa lệ quá chừng, đi lại thù tạc phần nhiều phung phí. Lại nữa, một khi có hội thờ thần, cúng phật, đàn chay, lễ tế, tốn kém đến hàng

(1) Nguyên văn là « bát tài », tức là hạt châu, ngà voi, ngọc, đá, đồ gỗ, kim loại, da thuộc và lông vũ.

https://tieulun.hopto.org

trăm hàng nghìn! Hơn nữa, những bọn u mê nghiện ngập thuốc phiện, say đắm cờ bạc rượu chè, rốt cuộc hết của, mất nghiệp, rồi làm điều trái phép, phạm tội, thật rất đáng thương! Các ngươi là học trò, thứ dân và quân lính đều nên kính theo lời dạy của ta, lấy cần kiệm làm cái thuật tốt để giữ mình và trị nhà: đồ mặc không nên quá xa xỉ; ăn nống phải có tiết độ; nhà cửa đồ dùng cốt lấy chất phác; quán, hòn, tăng, tế qui ở hợp nghi. Còn những hạng ngu dại và phóng đãng, trót đã hút xách rượu chè, cờ bạc, thì nên chừa bỏ ngay, giữ đức tiết kiệm, để gây dựng cơ đồ dài lâu. Các ngươi nếu có thể như thế, thì sẽ gây được cái thói kiệm ước và làm thành được hiệu quả giàu có, há chẳng tốt lắm sao?)

5 — *Gây phong tục cho trung hậu* — (Phong tục có quan hệ với người ta không phải là nhỏ. Thói tốt tục hay thì có thể bỏ được hình luật và thôi được việc binh, trong bốn biển sẽ có âm thanh thái bình. Ta mong các ngươi, sĩ, thứ, quân nhân, cùng trông nhau làm điều thiện, dắt nhau đi đường chính đạo. Phải có ân tình đối với họ hàng, hòa thuận đối với làng xóm, lễ nhượng hòa vui đối với kẻ trên người dưới; chớ cậy giàu khinh nghèo, sang lấn hèn, khôn lừa ngu, khỏe dè yếu. Ngày thường thì yêu nhau, giữ cho nhau; lúc có việc thì giúp đỡ nhau, cứu mạng nhau. Chớ để bụng hiểm thù, gây mối tranh chấp; chớ hay kiện tụng để hại việc làm ăn; nên liên lạc nhau mà trông coi canh giữ để trừ trộm cướp; đừng chứa chấp kẻ gian để khỏi liên lụy. Có tinh liêm sỉ, trung tín, không thói lừa dối hiểm ác. Người làm học trò phải có lòng trung hậu, giữ tình êm ái. Người làm ruộng vườn, chớ lấn đất để ích mình, chớ ngăn bờ để hại người. Người làm thợ, người buôn bán thì chớ hám lợi mà tranh nhau, chớ hồ hàng để bán được nhiều lãi. *Kinh Thư* có nói: « Phàm các thứ dân chớ bạn với kẻ

https://tieulun.hopto.org

tà dâm, chớ có đức xấu ». Các ngươi nên hiểu rõ ý ấy để bỏ hết thói kiêu bạc, đi đến lục tốt, để đón lấy phúc hòa bình, bước lên con đường đại thuận. Lũ ngươi nên cố gắng lên!).

6 — Dạy con em — (Người ta ai cũng trước làm con, em, rồi sau làm cha anh, làm thầy, làm người trên. Bây giờ chẳng biết đạo làm con em, thì sau này không biết đạo làm cha, anh, sư trưởng. Cho nên cổ nhân dạy người, tất bắt đầu từ khi làm con em trước, ấy là có ý mong sẽ làm cha, anh, sư trưởng sau này. Bởi thế, người xưa yêu con, dạy cho điều nghĩa phương, không đưa vào đường gian tà. Nay ta muốn lũ ngươi là cha, anh, sư trưởng, ai nấy nên chăm con em, cốt sao cho họ giữ được lương tâm, không bỏ nghiệp nhà, chớ để chơi bời, lười biếng không chịu cần cù; chớ để rượn chè cờ bạc, chớ để giao du kết bạn với kẻ xấu xa, chớ để quen thói ham chuộng xa xỉ. Tính nết phải biết trọng hiếu đễ, chăm chỉ làm ruộng. Trong lòng phải giữ lễ, nghĩa, liêm, sỉ. Lâu dần tâm địa thuần thục, ngày một tiến lên cõi thiện: bậc cao thì có thể thành tài, nên đức, làm rạng vẻ cửa nhà; hạng thấp cũng đủ làm dân lương thiện, giữ được nghiệp nhà. Cái công dạy bảo hằng ngày há chẳng to lớn và sâu xa lắm sao? Con nhỏ, cháu bé, thánh nhân thế nào cũng dạy. Về bổn phận của con em, người quân tử đã phải nghiêm cẩn dạy bảo ở thiên *Thiếu-nghi* rồi. Sách *Mạnh tử* có nói: « Ở rồi mà không dạy thì sẽ gần như giống chim muông ». Các người dừng có xao nhãng!).

7 — Tôn sùng đạo học chân chính. — (Học là cốt học cái đạo làm người. Cho nên người trong thiên hạ không một người nào không phải học, mà cũng không một ngày nào không phải học, nhưng học lại cần phải học chân chính. Ta muốn triệu dân các ngươi chăm chỉ

https://tieulun.hopto.org

chính học, biết rõ luân lý. Đạo Nghiêu Thuấn chỉ có hiếu đễ mà thôi, đạo Khổng Mạnh thì lấy nhân nghĩa làm đầu. Đó là những điều nên học. Còn như tả đạo dị đoan, chớ để nó lừa dối cám dỗ. Đạo Gia-tô lại càng vô lý: trai gái chung đụng nôm tạp, việc làm giống như cầm thú. Gây vây cánh, cổ động gian tà, tự sa vào tội chết. Đó là làm cho bại hoại luân lý, hư hỏng giáo hóa, không thể tin được. Nếu người nào đã bị dỗ dành thì nên mau chóng bỏ đi. Phàm những việc quán, hôn, tang, tế đều theo lễ tục nước nhà. Nếu không đi lầm lối khác thì tự biết đi theo đường chính. Những người đã làm học trò, học tập *Thi*, *Thư*, tự biết nghĩa lý. Còn như binh, nông, công, há đều phải là học hành biết chữ, nhưng thấy người ta nói điều hay, làm việc phải thì thích mà theo, mà bắt chước, sẵn lòng đi luân, ưa điều đức tốt, ở nhà đủ thờ cha anh, ra ngoài đủ thờ người trên. Cái đạo học thánh hiền cũng chẳng ngoài thế. *Mạnh tử* có nói: « Dẹp thuyết bất chính, bỏ nết không tốt, gạt lời dâm tà ». Ta ân cần thiết tha chỉ bảo, là có ý muốn gìn giữ cho nhân dân. Các ngươi kính cẩn nghe đấy!).

8 — *Răn chừa tà dâm.* — (Người ta sống ở trong trời đất, quí ở giữ tính chính đính, không buông mình vào vòng dâm đãng; phải đi theo đường thiện, chớ lạc vào con đường gian ác. Giữa trai và gái, đường tình rất dễ mắc! Vì chẳng lấy lễ nghĩa giữ mình thì đầu mối rất nhỏ, mà tai vạ rất lớn, do đấy, nảy ra hiềm thù, gây nên kiện tụng! Há chẳng nên biết răn giữ ngăn ngừa sao? Từ trước đến nay, nơi nào có người tiết phụ, trinh nữ, ta vẫn đặc cách khen thưởng: hoặc lập đền thờ, hoặc ban biển ngạch, để khuyến khích những kẻ trinh tiết. Ta muốn trăm họ các ngươi, người làm cha mẹ, huynh trưởng, đều nên biết dạy bảo các con em: trai

https://tieulun.hopto.org

thì theo lễ phép mà sửa nết, gái thì lấy trinh tiết để giữ mình. Cái tình trai gái được chính đáng thì trăm phúc đều họp lại. Còn lũ cường hào cậy thế để lấn át, bọn gian giảo khua múa bằng mánh lới khôn ngoan, làm hại bình dân quá lắm ! Lại còn lũ du côn vô lại quen thói làm dữ : trước thì cậy hòm, đao tượng, sau thì sinh sự gây biến, lẽ trời không dong, phép nước không tha được. *Kinh Thư* có câu : « Đạo trời giáng phúc cho người thiện, giáng vạ cho kẻ dâm ». Vậy người nào có phạm vào các điều ấy thì mau mau tự biết sợ hãi ăn năn, đổi ác theo lành, để được ở trong vòng nuôi dưỡng yên ổn. Điều đó là do trăm họ các ngươi suy nghĩ lấy !).

9 — *Cẩn thận giữ phép nước.* — (Triều đình đối với dân, chỉ muốn dân giữ phép, chứ không muốn dân phạm pháp. Dân ta biết giữ phép thì sau ít lỗi mà không vướng vào tội vạ, mà toàn vẹn được đời sống. Như thế thì đặt ra pháp luật là vì dân. Lũ ngươi há chẳng nên nghĩ cách để cẩn thận giữ gìn pháp luật hay sao ? Ta khuyên bảo trăm họ các ngươi : người làm cha anh trong nhà đều nên dạy con em, người làm dân anh trong làng đều nên răn bảo dân chúng, thường đem pháp luật dẫn bảo lẫn nhau, chớ khinh nhờn pháp luật mà cố ý tâm cẩn, chớ khinh bỏ phép mà phạm pháp. Chẳng hạn như biết luật bất hiếu, bất đạo thì không dám làm điều can phạm luân thường đạo nghĩa ; biết luật đánh nhau, cướp đoạt thì không dám buông rông cái khí hung dữ, lấn át ; biết luật gian dâm, trộm cắp thì mới có thể ngăn cản được cái thói tà dâm gian tham ; biết luật việt khống(1), vu cáo thì tất có thể bỏ được cái thói khỏe kiện ; biết lệ thuế khóa đã có số ngạch

(1) Kiện cáo vượt bậc, không theo thứ tự cấp bậc tòa án.

https://tieulun.hopto.org

nhất định thì chớ có tư tài chấm mát để thiếu thuế chính cung ; biết luật chứa chấp kẻ phạm tội, tất phải liên lụy, thì chớ có tư thông với nhau, mà oa tàng phạm nhân trốn tránh. Phàm những việc phép công đã cấm thi nên cẩn thận xa lánh, tự có thể bỏ được các tính càn rỡ, tiến lên làm dân lương thiện. *Kinh Thư* có nói : « Giữ lấy phép tắc để hưởng phúc trời ». Thế thì dưới có phúc là răm rắp như gió thổi lướt theo, trên gây được cuộc thịnh trị là bỏ hình phạt, không dùng đến. Như vậy há chẳng tốt đẹp lắm sao ?).

10 — Rộng làm việc lành. — (Nhà tích thiện hẳn có phúc thừa. Thiện là gồm các phúc tập họp ở đó. Cái gọi là thiện ấy, chẳng qua là hiếu, đễ, trung, tín, nhân, nghĩa, lễ, trí mà thôi, chứ có gì khác đâu. Nay ta dạy bảo dân chúng, chớ cho rằng những điều nói trên đã là đủ hết. Song những điều luân lý thường dùng hằng ngày, chủ chốt cũng chẳng ngoài thế. Lũ sĩ, thứ, quân nhân các ngươi đều nên kính nghe lời ta, cố tiến đến chỗ thiện : ngày nay làm một việc, ngày mai làm một điều, lâu dần thực có ở mình chứa nhiều điều thiện, làm rộng âm đức, thì tự nhiên tai nạn qua khỏi, phúc lộc được nhiều. Nếu chậm báo ứng mà mình chưa được vinh hiển, thì con cháu cũng sẽ được nhờ phúc ấm, thịnh vượng rạng rỡ, mãi mãi vô cùng. *Kinh Thư* có nói : « Nhà làm thiện, được trời giáng cho trăm điều lành ». Các ngươi đều nên thể theo ý ta, chăm làm thiện, không trễ nải, sửa tính cho ngay thẳng để giữ lấy thái hòa, cùng bước lên cõi nhân thọ. Rực rỡ thay, đẹp đẽ làm sao !).

Trước, vua bảo bộ Lễ rằng : « Nước được bền vững, là quan hệ ở lòng người, phong tục được tốt đẹp, phải cốt ở giáo hóa. Gần đây, những lũ vô lại hoặc dẫn đạo bằng tà giáo, hoặc dụ dỗ uống rượu, đánh bạc. Những kẻ tiểu

https://tieulun.hopto.org

dân ngu xuẩn phần nhiều bị mê hoặc, bởi thế nên trộm cướp nảy sinh, không ngăn hết được. Ta thường nghĩ : dân chưa giàu, chưa thể nói đến việc giáo dục được. Duy có điều là sau khi loạn lạc, lòng người đã hơi biết hối ngộ, nhân lúc này mà dạy bảo thì dễ, mà không tốn công. Bộ Lễ ngươi nên bắt chước lời dụ của vua nhà Thanh, đại ý tỏ bày những điều giáo huấn, cốt ở lời lẽ trang nhã, không cần phù phiếm hoa mỹ để cho những kẻ ngu phu ngu phụ đều hiểu biết cả, thì có thể biến điêu bạc thành trung hậu, làm cho phong tục trở thành thuần mỹ. Đó cũng là chước hay để giữ nước lâu dài». Đến đây, soạn thành 10 điều giáo huấn, sai khắc in để ban hành.

Vua xuống dụ rằng : « Từ xưa vua hiền, chúa sáng lấy chính đạo trị thiên hạ, tất lấy sự dạy dân, gây phong tục làm việc đầu tiên. Từ thân mình đến lời mình đều là gương mẫu để dạy dân. Lại lo sự thấy nghe của dân không đều, quan cảm của dân không nhất trí, nên mới đặt ra chế độ là tháng mạnh xuân thì quan tuyên lệnh rao truyền ở ngoài đường, tháng giêng thì quan châu trưởng tuyên đọc pháp chế, khiến cho nhà nhà hiểu rõ, ai nấy đều biết nhân nhượng, để đi đến cuộc thịnh trị vui vẻ lâu dài.

« Nước ta dựng nền ở cõi nam, thần truyền thánh nối hơn 200 năm, đức ý chan chứa, thành tựu tốt đẹp đã lâu. Hoàng khảo Thế tổ Cao hoàng đế ta, sau khi đại định, liền dựng trường học để gây nhân tài, ban điều lệ để chỉnh phong tục. Chính sự tốt, giáo hóa hay thấm nhuần vào lòng dân ; đạo thường chính đáng tốt hơn đời trước. Ta nay nối nghiệp lớn, noi theo phép cả, rất để tâm suy nghĩ cái nghĩa « làm cho dân giàu, rồi sau mới dạy ». Bấy lâu vẫn cầm quyền chăm lo những việc nâng đỡ kẻ suy tàn, vỗ về người đau ốm, tha tô, xá

https://tieulun.hopto.org

thuế, ra ơn nuôi dưỡng dân đen. Tuy chưa làm cho tất cả dân ta đều được giàu có, nhưng nhuần thấm yên vui đã 15 năm rồi. Bây giờ chính là lúc nên dạy dỗ dân cho phong tục được dùng dắn. Ta đã từng xuống dụ cho quan các địa phương hỏi có những người hiếu thuận, tiết nghĩa, tàu lên, liền cho biểu dương và hậu thưởng. Đối với những kẻ hiền lương phương chính, ta cũng sai sở tại tìm kiếm. Thực là khuyến khích có phương pháp để thực hiện cái chước hay là gìn giữ lòng người và làm tốt phong tục. Lại nghĩ: đạo thường của dân, pháp tắc của người, ai cũng có đủ lương tri, lương năng. Dù chốn nhà nhỏ, mái tranh, chắc cũng có người trung tín. Trong đó những bậc thành thực, chất phác, thuần túy, trung hàn, không phải thiếu người, nhưng cũng có kẻ vì khí bẩm bị che lấp, lòng dục làm mờ tối, nên phải có sự dạy bảo. Ta thường duyệt những tập văn án do bộ Hình dâng lên, thấy có những hạng gian ngoan, mờ tối, không biết gì, khinh thường phạm vào lưới pháp luật, thực đáng thương xót, lòng ta không nỡ. Vả, những lũ vô lại còn dỗ và ngông dại thường dám làm những điều trái phép, liền sa ngay vào tội chết. Thế thì cái lẽ thuận nghịch lẫn đã rõ ràng, phàm người có tai mắt đều đã nghe biết, không đợi phải nói nhiều rồi sau mới hiểu. Nhưng nghĩ việc dạy dân rất dễ, là ở lúc bình thời. Vậy sai soạn lời giáo huấn này để ban hành trong thiên hạ. Lại sắc sai bộ Lễ nghĩ soạn *Nghi chú* chia đưa trong Kinh và ngoài các tỉnh. Các ngươi, phủ doãn và các đốc, phủ, bố, án, đều nên thể theo ý ta, đem nguyên bản đã in ấy đưa khắp cho các tổng, lý, xã, thôn thuộc hạt và chuyển sức cho học chính các phủ huyện và bọn tổng lý thuộc hạt đều theo *Nghi chú* do Bộ đã đưa, sức khắp cho các sĩ, thứ, quân nhân đem những giáo điều này tuyên đọc và giảng giải rõ ràng, cốt cho

https://tieulun.hopto.org

mọi nhà và mọi người đều truyền tụng, khuyên nhau làm cho nên việc, tháng ngày thấm nhuần, cùng đạt đến chỗ tốt. Sĩ, thứ, quân nhân, các ngươi, chớ coi bài văn này là lời nói chiếu lệ mà chính bản thân phải cố sức làm theo, cùng bắt chước nhau, ai ai cũng thế, cốt sao bỏ thói bạc, theo điều trung, gây nên phong tục tốt, để mãi mãi đón lấy ơn trời, mong được nhiều phúc. Các ngươi là tôi con, thảy đều được vui thú đài xuân cõi thọ mà triều đình cũng được yên ổn dài lâu, thì mới khỏi cô phụ một tấm khổ tâm của ta yêu thương các ngươi là tội con, muốn lấy giáo dục giúp cho thành toàn ».

(*Nghi chú* của Lễ bộ : phàm trong Kinh và ngoài các tỉnh, cùng các phủ, huyện, châu và Quốc tử giám, học chính, giáo thụ, huấn đạo, khi có huấn điều đưa đến, đều phải chọn lấy ngày lành để tuyên đọc một lần. Đến ngày đã định, đều đặt một cái án sơn đỏ ở gian giữa công đường, đem nguyên bản đặt lên. Các quan phủ, huyện, châu trong địa phương đều tề tựu ; các quan văn võ, học thần cũng đều tề tựu ; các học trò đang theo học đều khăn áo chỉnh tề, đến sân lạy 5 lạy, rồi chia ngồi hai bên. Trưởng quan tuyên đọc, trước giảng lời dụ chỉ, sau giảng đến huấn điều, diễn dịch từng câu, cốt cho nghĩa lý rõ ràng tường tận, để người nghe đều có thể hiểu rõ và tiếp thụ đại khái được. Giảng xong, lại để nguyên bản lên án, lạy 5 lạy rồi lui ra. Từ đó, hằng năm, các địa phương thì cứ chọn ngày lành trong 2 tháng mạnh xuân (1) và mạnh thu (2) ; học quan thì nhằm ngày mồng 1 trong 4 tháng trọng (3), hội giảng theo như nghi tiết. Các thôn xã cũng hội giảng 1 lần, sau đó cứ nhằm ngày

---

(1) Tháng giêng.
(2) Tháng 7.
(3) Tức là tháng 2, tháng 5, tháng 8 và tháng 11.

https://tieulun.hopto.org

một 1 trong 4 tháng quý (1), đặt làm kỳ hạn, đều họp ở đình, một người trưởng mục hoặc hương thân có văn học đứng ra tuyên đọc; nhân dân ngồi yên mà nghe giảng. Việc bày án làm lễ cũng như trên).

Quan tỉnh Vĩnh-long tâu xin chiếu số dân lậu đinh ứng nghĩa trong tỉnh hạt dồn làm 3 đội ở một cơ Vĩnh-long, còn thiếu thì mộ thêm cho đủ ngạch, chi cho tiền và lương để sai phái. Vua y cho.

Định danh ngạch các thợ ở trong cục làm khí giới (ngạch 20 người ở xã An-lưu, Phú-vinh. Nếu có thiếu thì lấy điền vào, không cần phải mộ).

Đặt quân luyện tập cho các tỉnh Hà-tĩnh, Nghệ-an và Thanh-hoa (Hà-tĩnh 1 vệ, đặt tên là vệ Hà-tĩnh; Nghệ-an và Thanh-hoa đều 2 vệ đặt là Nghệ-an Tả vệ, Nghệ-an Hữu vệ, Thanh-hoa Tả vệ, Thanh-hoa Hữu vệ). Sai các đốc, phủ, bố, án sở tại sức khắp mọi người tổng lý, hương hào thuộc hạt ai có chí lập công danh, đến cho mộ dân ngoại tịch, không kể người miền Nam hay người hạt mình, hễ mộ được 50 người trở lên, thì cho làm chức chánh đội trưởng suất đội; 25 người hoặc 30 người, thì cho làm đội trưởng, rồi theo số người đã mộ được, dồn thành đội ngũ, cấp cho tiền và gạo hằng tháng, và quần áo để cho luyện tập.

Các tướng quân, tham tán, lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói: « Mới có tên Vũ Văn Duyên là phó quản lãnh của giặc dòng dây ra khỏi thành, đầu thú. Bọn thần đã sai giam cầm nghiêm ngặt để đợi xét xử. Lại có tên Trương Văn Doanh đeo khóa tay ra thú và nói: trước nó lập mưu trốn, bị giặc bắt giam, khóa tay; nay xin hướng dẫn quan quân lẻn vào thành « đê ngựa » giết giặc đảng công. Lời nó nói đó chưa thể vội tin, nên

(1) Tháng 3, tháng 6, tháng 9 và tháng 12.

https://tieulun.hopto.org

ĐVb. 15

còn giữ lại ở trong quân, mật sai coi quản. Và, gần đây, những kẻ ra thú đều nói quân giặc dịnh phá vây, chạy trốn, nên bọn thần đương đốc sức quan quân bốn mặt phòng bị nghiêm cẩn ».

Vua dụ rằng: « Quân giặc ở trong thành, tình hình ngày càng cùng quẫn, thế tất nhân kẽ hở, phá vòng vây, tìm cách trốn thoát. Các tướng quân, tham tán, lãnh binh, nên nghiêm sức tướng biền, binh dõng, ngày đêm để ý canh giữ, không chút sơ hở biếng nhác. Bên ngoài trường lũy nên cắm nhiều chông tre, chông chà và gai ba chạc bằng sắt. Hễ giặc vấp phải, liền bị ngã chết, càng dễ đánh giết. Lại nữa, voi chiến tuy không dùng đánh thành được, nhưng đánh bộ rất được việc. Nay binh dõng 2 ban, xem ban nào đóng doanh trại ở ngoài thì liện để voi ở 3 mặt Tả, Hữu, Hậu để phòng khi quân giặc xông ra. Còn việc trong quân vẫn thường bắn súng đại bác, thế mà gần đây những tên ra thú không nói gì đến đạn đại bác có bắn chết được quân giặc ra sao, thì đủ biết số ít quân giặc ẩn ở hầm hố, nên đạn ta bắn vào chỉ rơi xuống chỗ không, không giết được tên nào cả! Thế là chỉ phí thuốc đạn mà thôi! Duy nhờ có chấn địa lôi phá tan đốt cháy kho gạo, muối, thuốc đạn của giặc khiến chúng không nhờ vào đâu để đánh hoặc giữ được, thì mới là có lợi. Vậy từ nay, nên sức cho các pháo thủ chỉ đem chấn địa lôi, tính độ số, nhằm bắn vào các nhà ở và kho tàng trong thành, cốt sao cho trúng. Còn các hạng đại bác thì nên nhằm đúng vào chỗ giặc tụ họp đông, hay thấy chúng lén ra xung đột hoặc dòng dây ra ngoài để lấy củi, hái rau, bấy giờ hãy bắn ra. Đối với tên ra thú là Vũ Văn Duyên, không thêm giam giữ, nên sai nó đến đầu chỗ phu quách, kêu gọi những người ở trong thành bảo rằng Duyên là tên đầu mục trong bọn giặc nay đã đến cửa quân đầu thú, việc đã tâu lên, đã

https://tieulun.hopto.org

được nhờ ơn Hoàng đế xuống chỉ tha hết tội trước, và gần đây lại có án chiếu cho những tên phạm tội ở Bắc-kỳ đến được tha tội nếu chịu ra thú, và vợ con chúng cũng sẽ được miễn sự tra xét bắt bớ nữa. Nay không kể là người Gia-định hay người Thanh, Nghệ hay người thuộc đội Bắc-thuận, Hồi-lương, nếu sớm biết tỉnh ngộ quay về thì đều được tha thứ. Chớ nên giữ thói mê muội, ngồi đợi chụm đầu chịu giết, hối làm sao kịp! Nói như vậy để cho giặc ở trong thành nghe biết tất sẽ ra hàng ngày càng thêm nhiều, thu không đánh, giặc cũng tự vỡ. Còn như tên Trương Văn Doanh tự xin hướng dẫn quân ta đánh úp lũ giặc ở thành « dè ngựa », không kể thực hay dối, nhưng cũng là một cơ hội tốt; đi hay không, là tự ở ta, việc gì mà ngờ vực? Nên bí mật chọn lấy 100 hoặc dăm, ba chục dũng sĩ, hoặc lựa lấy ở những người trong mấy đợt ra thú, kẻ nào tinh nhanh, mạnh khỏe, can đảm mà tình nguyện lập công thì dụ bảo cho biết rằng: nếu chịu đi trước, chém đầu giặc hoặc bắt sống giặc thì sẽ có hậu thưởng, rồi sai Trương Văn Doanh nhân ban đêm, dẫn đi đánh úp. Nếu thành công thì khen thưởng hậu; vì bằng có mưu giả dối thì lập tức chém đầu nó rồi rút ngay về trường lũy, phỏng có hại gì đến việc mà phải nghi ngờ? » Sau đó ra lệnh rằng, từ nay, hễ có người Thanh, Nghệ hay người Bắc-kỳ ra thú thì đều phóng thích, nhưng sai quản thúc ngầm, chớ để cho trốn.

Bố chính, án sát tỉnh Cao-bằng là Hoàng Văn Tú và Trương Sĩ Quản tâu nói: « Tiền và gạo ở tỉnh chi phát đến đã hết sạch, lại gặp lúc giáp hạt, dân gian 10 nhà thì 9 nhà không còn gì, dong mua thóc gạo rất là khó khăn, dù mua bằng giá thỏa thuận. Vậy xin do Lạng-sơn tư sang Bắc-ninh vát tiền, gạo và muối đem đến ngay cho ».

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ rằng: « Về lương quân tỉnh ngươi, đã có chỉ dụ cho lấy ở Bắc-ninh rồi, chỉ tại đường sá hơi xa, chưa hẳn sớm tối chở đến được. Các ngươi nên lo liệu cho ổn thỏa, chớ nên nói là khó làm ».

Bọn giặc Tuyên-quang là lũ Nông Văn Sĩ, Nông Văn Hoành lại tụ họp ở địa hạt Cảm-hóa, Thái-nguyên. Bọn chúng hơn 1000 tên, chia làm 3 đạo: 1 đạo tràn xuống đồn Bắc-cạn thuộc Bạch-thông; 1 đạo lấn qua đồn Gia-bằng thuộc Cao-bằng; 1 đạo hướng về Tiêm-lĩnh (giáp đầu địa giới Cao-bằng) thuộc Lạng-sơn, mưu chặn đường quân lương của ta. Cao-bằng và Thái-nguyên đều đã sai quân chặn đánh, liền đem việc tâu lên.

Cao-bằng dâng sớ tâu: « Cứ như tin do thám đã báo, thì bọn giặc kia lại kéo đến, chỉ mong cướp bóc để sinh sống. Thiết tưởng hiện nay binh dõng góp sức ngăn chặn, dẫu chưa bắt được tướng giặc, đem về làm án, nhưng nếu quân nhu lấy ở Bắc-ninh, Lạng-sơn, kế tiếp được đều thì cũng không đáng lo ».

Thái-nguyên dâng sớ tâu: « Quân ở trong tỉnh có ít, hiện đã tư cho lãnh binh Tống Văn Trị trích lấy 200 biền binh đang đi trận đó cho quay về để sai phái, thự án sát là Tôn thất Lương lại xin lưu lại ở tỉnh làm việc, đình chỉ việc đi Bình-toán ». Tất cả đều tâu lên.

Vua bảo bộ Binh rằng: « Bọn phỉ ấy gần đây tình hình dần đến đói khổ. Chúng chỉ chia nhau đi cướp bóc kiếm ăn để sinh sống mà thôi. Vả, thế chúng phân tán thì sức chúng suy yếu dễ đi đến chỗ chết! Vậy truyền dụ cho lũ Văn Hữu Xuân, Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản ở Cao-bằng tính toán cho kỹ, xét theo địa thế, chia quân đóng chẹn những chỗ xung yếu, rồi tùy cơ thám thính. Nếu thấy chỗ nào có giặc ló ra thì lập tức lên đường, tiến mau, ra sức đánh mạnh, để cho chúng đến đâu cũng không có gì để nương dựa, thì sẽ bị tan vỡ ngay.

https://tieulun.hopto.org

Duy tỉnh Thái-nguyên, trên có thổ phỉ ở Bạch-thông, dưới có giặc mạnh ở Kim-hoa; cơ nghi đánh dẹp phải nên tùy liệu, mới có thể ổn thỏa nên việc. Chuẩn cho Tôn thất Lương lưu lại ở tỉnh, hiệp cùng Lê Trường Danh bàn làm công việc. Nếu tỉnh hình giặc ở Bạch-thông không quan thiết lắm, thì lập tức lấy ngay thổ ty, thổ dõng, cấp khí giới, tiền, gạo cho theo đi đánh dẹp dưới quyền quan quân đã phái đi trước. Còn đạo quân Tổng Văn Trị, không nên chia ra rút về, để trở thành đơn chiếc yếu ớt. Nếu toán giặc Kim-hoa đã có bộ biền các đạo quân Sơn-tây, Hà-nội, Bắc-ninh đủ sức dập tắt thì đạo quân Tổng Văn Trị có thể rút về tỉnh lỵ. Phải nên xét kỹ tình thế hoãn cấp mà làm, chớ có chỗ nào cũng lăng thêm quân, dù có nhiều người cũng vẫn cho là không đủ. Cũng không nên phân phái nhiều ngả, để nhoe càng chạy vạy, lại là bất tiện! Lại truyền dụ cho bọn Trần Văn Tuân và Trần Huy Phác ở Lạng-sơn: nếu có chuyển vận lương thực hay quân nhu, thì nên cắt quân đi hộ vệ, sao cho giữ được vẹn toàn. Nếu dò thám biết quân giặc nhòm ngó đường vận lương thì cũng gắp phái quân đi đường tắt để đón đánh khiến chúng sợ mà không dám ra nữa ».

Bộ biền tỉnh Sơn-tây và tỉnh Hà-nội đánh tan được toán giặc ở Thanh-ba. Khi giặc mới từ Phú-ninh tràn qua Thanh-ba đốt phá cướp bóc huyện lỵ, tụ lại ở quãng rừng làng Bong-chau. Thự lãnh binh Hà-nội là Vũ Đình Quang cùng với phó vệ úy Sơn-tây là Tôn thất Bật, quản cơ Hoàng Văn Hau. Phùng Hữu Hòa và phó quản cơ lãnh quản phủ phủ Lâm-thao là Hoàng Văn Điểm đều đem quân và voi, chia đường đánh bắt. Điểm xông lên trước quân sĩ, đánh rất hăng. Mọi đạo quân đều xông vào, đánh khép lại, chém được một tướng giặc và 9 thủ cấp giặc, và thu được khí giới. Giặc bị thương chết nhiều

https://tieulun.hopto.org

phải lui vào núi sâu, thủ hiểm, chống cự. Tin thắng trận báo lên, vua ban khen, xuống dụ thưởng : Vũ Đình Quang, Tôn thất Bật, Hoàng Văn Hậu và Phùng Hữu Hòa, mỗi người quản công kỷ lục 1 thứ ; Hoàng Văn Điểm thăng thụ quản cơ, vẫn lãnh chức quản phủ phủ Làm-thao ; lại thưởng thêm mỗi người 1 cái áo chầu 5 máu, có con mãng bằng chỉ kim tuyến và 1 cái hà bao gấm. Những suất đội đi trận đều thưởng cho mỗi người 1 đồng ngân tiền Phi long lớn và thưởng chung cho các binh, dõng 500 quan tiền. Lũ giặc đã bị quan-quân đánh bại, quay về Hạ-hoa, tiếp giáp địa phận Thu-châu tỉnh Tuyên-quang. Tổng đốc Lê Văn Đức được tin báo, liền phái quyền lãnh binh Tuyên-quang là Nguyễn Văn Quyền gấp đi Thu-châu, hội với vệ úy Tô Huệ Vân chia quân chặn đánh. Sớ tâu lên, vua phê bảo rằng : « Ngươi ở lại coi giữ Tuyên-quang, cũng có thể liệu biết tình hình của giặc: chúng vừa bị quan quân Hà-nội, Sơn-tây đuổi đánh, thế tất phải hướng về Bảo-lạc mà tụ họp. Nay nước lũ tràn trề đồng ruộng, không có gì để cướp được, giặc tất cùng khốn, sẽ bị tan vỡ ngay. Ngươi nên tìm cách chặn đánh, có thể sớm được thành công ».

Tổng đốc Định—Yên là Đặng Văn Khiêm tâu nói : « Đê ở kiêm hạt Hưng-yên đã thời không đắp, hàng năm cứ đến kỳ nước to, tràn ngập lên ruộng có khi hàng tháng. Làng xóm đường ngõ đi lại không thông đồng. Quân cướp thừa cơ nổi lên, thế tất cũng có. Vậy xin sắm lấy 6 chiếc thuyền nhanh nhẹ (mỗi chiếc dều dài 2 trượng 3 thước, 5 tấc, ngang 4 thước 4 tấc, sâu 1 thước 9 tấc). Mỗi thuyền có thể chở được 2, 3 chục người, giao cho lính thú Tiền quản coi giữ. Từ đó cứ đến mùa thu nước to, phải đi tuần tiễu ở dân gian. Vả, cửa Liêu cũng là nơi xung yếu. Xin cho đóng 3 chiếc thuyền nhanh nhẹ để đi tuần ngoài biển. Nếu có việc khẩn thì lập tức liệu

https://tieulun.hopto.org

chọn trong số thủy quân sai đóng canh phòng từ trước lấy những người khá am tường thành thuộc, cho đáp thuyền và chở thuyền, cũng là được việc. Còn việc mộ dân ven biển lập làm đội thủy binh thì xin đình chỉ ». Vua đều y cho.

Tướng giặc Tuyên-quang là Nông Văn Vân cùng đồ đảng là Bế Văn Cận lại tụ họp quân chúng đến lấn cướp địa hạt Thông-nông thuộc Cao-bằng. Lũ Văn Hữu Xuân, Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản phi tàu lên nói : « Các hạng biền binh dẫu hiện có hơn 2.000 người, nhưng đãi dẫu lam chướng đã lâu, phần nhiều mệt nhọc, dù dùng cũng không được việc mấy. Bọn thần đã gọi lấy thổ dõng, nhưng chưa thấy tập hợp đông đủ. Thêm vào đó, kho tàng chưa đổi dào, việc vận tải kho đều dặn. Thực lấy làm lo ngại lắm. Bọn thần đã phi tư cho Hà-nội và Bắc-ninh đem quân tiếp ứng. Lại nữa, lần trước, quan quân đi tiễu, có vệ úy Hữu vệ doanh Long võ là Nguyễn Tiến Lâm và phó vệ úy Tiền vệ Tuyển phong doanh Thần sách là Nguyễn Tinh Lộc đều mạnh lợn, xuất sắc làm cho kẻ địch sợ hãi và lòng quân kính phục. Vậy xin phái 2 viên ấy thượng khẩn đến ngay để giúp cho được việc ».

Vua dụ rằng : « Cứ như lời tâu hôm trước thì binh dõng hiện có đang góp sức canh giữ, dẫn chưa chắc sớm bắt ngay được tướng giặc, nhưng cũng giữ được khỏi lo. Nay lại nói giặc Vân tụ tập đồ đảng lại kéo đến, rất lấy làm quan ngại, đã phi tư đi các tỉnh láng diềng cần xin tiếp ứng, lại xin kíp phái cán viên đi hội tiễu. Cử động sao mà hoang mang đến thế ! Huống chi quân giặc trước bị quan quân mấy lần đánh tan, lui giữ Bảo-lạc, đã ủy cho nhà ngươi, Văn Hữu Xuân, ở đấy, hiệp cùng Hoàng Văn Tú và Trương Sĩ Quản tùy cơ chặn đánh, thế mà trước giờ không nghĩ được một chước gì, để cho

https://tieulun.hopto.org

giặc lại thừa cơ lên ra, đã là hèn kém, vô mưu ; binh dõng có đến hơn 2.000 người, không phải là ít, nghỉ ngơi lại đến hàng tháng, mà lại còn đồ cho là lâu ngày nhọc mệt, phỏng có phải không ? Nay đã phái lũ Nguyễn Tiến Lâm và Nguyễn Tinh Lộc do đường trạm, tiến đi, lại điều biền binh hiện đang đồn thú ở Lạng-sơn cùng các tỉnh, tiếp đến canh phòng dánh dẹp, chẳng mấy ngày nữa cũng đều đến tỉnh. Lũ các ngươi nên tự biết hổ thẹn, phấn khởi càng hơn, bày tỉnh mưu chước để làm. Nếu, trước khi các quan văn võ đến, các ngươi có thể đánh lui được giặc, mới là công của các ngươi, nếu lại vẫn cứ không lập được công trạng gì, chỉ chực nhờ người để được thành công thì là tội của lũ ngươi. Hai đường đó đều ở tự mình, các ngươi nên toan tính lấy ».

Lại sai truyền đu cho Bắc-ninh lập tức mướn dân và vát linh vận tải gạo, muối từ chỏ gần Lạng-sơn chuyển đệ đến Lạng-sơn. Lại vát luôn cả 1.000 lạng bạc trong kho đưa đến để dùng. Còn lũ Hoàng Văn Tú, chiếu theo số thóc tỏ phải nộp năm nay, truyền khắp cho dân trong hạt, tới chỗ gần mình ở, nộp trước 4, 5 nghìn phương gạo. Nếu không đủ thì lấy các thổ sản như khoai, đậu, lúa hoặc ngô nộp thay cũng được, cốt để giúp đỡ cái cần dùng trước mắt, không được ngồi đợi Bắc-ninh mang đến, để đến nỗi chậm trễ, lỡ làng.

Dùng vệ úy Nguyễn Tiến Lâm làm chưởng cơ, sung chức lãnh binh quan, đi đường trạm đến Cao-bằng, cai quản quan quân hiện tại. Phàm việc đánh dẹp đều chịu trách nhiệm cả. Gặp khi có việc nên tâu, thì cho cùng với lãnh binh Văn Hữu Xuân và bọn bố, án liên danh ký tên vào tấu, sở nhưng được dừng trên. Thăng phó vệ úy là Nguyễn Tinh Lộc lên vệ úy, phái đi theo làm việc quân. Lại điều vệ Trấng võ, linh thú Bắc-ninh, và vệ Nghĩa võ, linh thú Lạng-sơn, lệ thuộc vào.

https://tieulun.hopto.org

Tha cho viên quan bị cách là Nguyễn Hữu Ưng, cho đi tòng chinh ở quân thứ Thái-nguyên. Trước dấy, trận đánh ở Bắc-nậm, Ưng khinh địch, vội tiến, sa cơ, bị giặc đánh bại, đã có Chỉ cách chức, đóng xiềng, giao cho Nguyễn Đình Phổ tra xét nghị xử. Nhân lúc quân giặc lại nổi lên, vừa nghĩ đương lúc có việc, cần dùng người, nên đặc cách tha ra để cho gắng sức chuộc tội.

Bọn giặc Thái-nguyên xâm chiếm đồn Bắc-cạn. Người giữ đồn là cai đội Vũ Hoàng Luyện lui giữ phố Cao-khâu. Bố chính Lê Trường Danh, án sát Tôn thất Lương liền phái thêm quân và voi tiến đánh ; lại phi báo tổng đốc Nguyễn Đình Phổ xem xét liệu lý, rồi bọn Danh làm sớ tâu lên. Phổ cũng tâu nói : « Bắc-cạn là nơi địa đầu xung yếu, bị giặc chiếm cứ, thì nhân dân sở tại dễ bị dụ dỗ ép theo, e đến lan rộng, đáng nên phái thêm trọng binh mau sớm dập tắt. Nhưng Bắc-ninh hãy còn nhiều giặc lén lút nổi lên, có chỗ đến hơn 1.000 tên, có chỗ đến 5, 6 trăm tên. Hiện nay, một toán ở Yên-thế dám kéo cờ giữa ban ngày. Việc tiễu bắt chính là lúc đương khẩn cấp. Còn đảng giặc ở Binh-toàn, Thái-nguyên, nghe nói đã trốn xa rồi, thần đã tư cho lãnh binh Tống Văn Trị liệu lưu lại một số quân để tuần tiễu tầm nã, rồi đi ngay Bắc-cạn, tùy cơ đánh dẹp ».

Vua dụ rằng : « Về toán giặc trước dây gây sự ở Binh-toàn, cứ theo tin báo của Lê Văn Đức, thì chúng đã chạy trốn sang Thu-châu, Tuyên-quang rồi. Duy đất huyện ấy tiếp giáp 2 tỉnh Sơn-tây và Bắc-ninh, cũng là nơi trọng yếu. Lũ ngươi, Lê Trường Danh, nên liệu để lại một số biền binh đủ giúp vào việc phòng thủ, còn thì sức ngay cho Tống Văn Trị đem đi Bắc-cạn, đốc các đạo quân đã phái đi từ trước đến sau để đánh lấy lại đồn, rồi thẳng đường tiến đến Cẩm-hóa, đánh cho quân giặc một phen tan nát để cho địa phương yên lặng. Lại

https://tieulun.hopto.org

nữa, nhà ngươi, Nguyễn Đình Phổ, đương giữ trách nhiệm làm tổng đốc, thì cầm phòng là việc bổn phận, thế mà trong tỉnh có nhiều giặc cướp nổi lên, thậm chí giữa ban ngày, chúng dám mở cờ tụ họp. Bắc-cạn là kiêm hạt lại có tin báo động này, thực là vì ngươi sai trái trong việc vỗ về dân, phòng ngừa giặc, không làm trọn chức trách. Kia như Sơn-tây lại càng là đất xung yếu, giặc cướp vốn dễ vào ra ẩn núp. Tổng đốc Lê Văn Đức đi việc công vắng, mà bọn quyền chưởng và bố chính, án sát còn điều khiển quân lính được thỏa đáng, đến đâu lập được công trạng đến đó và được khen thưởng luôn. Nhân dân địa phương đều được ở yên. Huống chi ngươi là tổng đốc đại thần, hiện đương ở trong tỉnh hạt, thế mà không dẹp được giặc cho dân được yên. Coi đó há không xấu hổ lắm sao? Cứ qui tội cho người có trách nhiệm địa phương thì khó mà chối được. Vậy chuẩn cho ngươi lập tức thân đi đàn áp, đốc sức bộ biền đã được sai đi trước, phải tiễu trừ cho hết toán giặc Yên-thế và các bọn phỉ ở trong địa hạt. Còn như toán giặc ở Thái-nguyên, đạo quân Tống Văn Trị có đủ sức dẹp yên thì thôi, nếu giặc hãy còn có thế rông rỡ, thì cũng liệu sai phái biền binh, chọn ủy một hai quản vệ, quản cơ được việc, hiệp sức đánh bắt, không được dun dẩy cả cho lũ Lê Trường Danh làm một mình ». Lại sai quan tỉnh Thanh-hoa phái 1 vệ biền binh, thuộc tỉnh đi theo làm việc bắt giặc.

Lãnh binh Sơn-tây là Đoàn Văn Cải đánh tan được toán giặc ở chợ Phú-lễ, huyện Thạch-thất (Phú-lễ là một thôn, ở bờ bên tả sông Lô, đối gần tỉnh thành). Trước đây, lũ giặc Bột đã thua, mưu định tràn lên Thu-châu liên hợp với giặc Vân, sai đồ đảng là Ứng nghĩa tướng quân, Hoàng Phùng Huy, đem hơn 600 quân, quay về Vĩnh-tường, tùy địa thế, gây sự để phân tán lực

https://tieulun.hopto.org

lượng đánh dẹp của quan quân. Giặc Huy đến hãi Cácsa, huyện An-lạc, nói phao lên rằng sắp đến Phú-lễ tống tiền, lương, nếu không cho, thì sẽ đốt phá cướp bóc. Quan tỉnh là lũ Hoàng Văn Trạm nghe tin thám báo, liền mật sai người hào mục làng Cổ-nhạ là Đặng Văn Phàn (Cổ-nhạ thuộc huyện Bạch-hạc. Trước đây giặc đến tống tiền, lương làng ấy, Phàn đem hương dõng chống đánh, không chịu cho) bày kế nhử giặc ở lại, rồi phái ủy Đoàn Văn Cải đem biền binh qua sông, chẹn đánh. Giặc đánh trống, đi đến chợ Phú-lễ, đóng lại. Phàn sai người đem rượu và đồ ăn thết đãi, ngầm đốc suất tổng lý, hương dõng chia ra mai phục, nhân lúc giặc say rượu, đánh úp trước. Cải cùng với thự phó quản cơ Trung vệ Sơn-tây là Nguyễn Ngọc Nghĩa, huyện thừa-huyện Bạch-hạc là Phan Nhạ đều đem binh dõng tiếp đến. Quân giặc cả vỡ, tan chạy. Bọn Cải chém được 6 đầu giặc, bắt được tên tham mưu giặc là Nguyễn Danh Nho, đốc chiến giặc là Phan Văn Thành và 39 tên đồ đảng giặc; thu được cờ, trống, khí giới rất nhiều. Giặc Huy cùng quân nó ngã xuống sông chết đuối không biết bao nhiêu mà kể.

Tin thắng trận tâu lên. Vua dụ rằng: « Quân giặc ấy đi tống tiền, lương của dân xã, mưu toan sinh sự. Bọn bộ biền biết liệu cơ đánh giết, bắt và chém tại trận được rất nhiều tên đầu sỏ giặc. Công ấy thực chẳng nhỏ. Nên lập tức hậu thưởng để khuyến khích người sau: Hoàng Văn Trạm, Đỗ Huy Cảnh, Trần Quang Tiến phái ủy được người giỏi, đều được thưởng gia kỷ lục 1 thứ. Đoàn Văn Cải thăng thụ chưởng cơ, vẫn sung chức lãnh binh quan. Nguyễn Ngọc Nghĩa thăng thụ vệ úy. Phan Nhạ gia hàm tri huyện, vẫn lãnh chức huyện thừa, gặp có khuyết tri huyện, sẽ được bổ trước, lại thưởng thêm quân công kỷ lục 1 thứ. Những người dự trận ấy: phó

https://tieulun.hopto.org

quản cơ Nguyễn Văn Thìn, thưởng cho 5 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn ; suất đội mỗi người 2 đồng. Hào mục Đặng Văn Phán bắt giặc, được việc, chuẩn cho thưởng thụ cai đội thuộc tỉnh, trật chánh lục phẩm, và lại thưởng cho 100 lạng bạc chia đều với các tổng lý. Thưởng cho thám tử 10 lạng bạc ; biền binh mỗi người 1 tháng tiền, lương và các lương dõng 500 quan tiền. Những tên giặc bị bắt đều cho giết hết ».

Lại dụ Doãn Văn Cải rằng : « Nếu toán giặc tàn ở Phú-lễ đã quét sạch rồi thì dời ngay số quân thắng trận ấy đi mau, hội với đạo quân lũ Vũ Đình Quang và Tôn thất Bật, đuổi đánh đảng giặc Thanh-ba ».

Phó vệ úy vệ Tả nhị Hữu dực doanh Vũ lâm, Nguyễn Văn Du, bị bệnh chết ở trong quân. Gia ân cho tiền tuất gấp đôi. Bổ phó quản cơ Nguyễn Văn Khách làm Cấm binh phó vệ úy, thự phó vệ úy vệ Tả nhị Hữu dực doanh Vũ lâm. Khách, trước kia, đánh trận Phủ-lật, bắn súng đại luân xa, giết được nhiều giặc, được thưởng 20 lạng bạc. Tháng trước, lại được phái đi quân thứ Gia-định, có Chỉ dặn rằng nếu khuyết chức phó vệ úy hay quản cơ, hễ tâu xin thì bổ Khách làm. Đến nay, tướng quân và tham tán tâu về việc đó, nên Khách được bổ chức ấy.

Sai thừa chỉ Nội các là Nguyễn Đức Hoạt đem 2 hòm chè của kho Nội phủ, theo đường trạm, đến quân thứ Gia-định, góp với đồ trà do lần trước đem đến, thưởng cho từ tướng quân, tham tán, lãnh binh trở xuống đến quản vệ, quản cơ và thành thủ úy, có từng bậc khác nhau. Lại sai Bình-thuận, Khánh-hòa đem cá mặn, nước mắm 1500 chum, để tướng quân, tham tán chia cấp cho quân sĩ bao vây trường lũy và đóng giữ Long — Tường, An — Hà, Nam-vang ăn dùng.

https://tieulun.hopto.org

Thự ân sát Thái-nguyên, Tôn thất Lương, dâng sớ bí mật tâu bày về việc quân : « Trước đây, do thám được tin rằng tất cả các toán giặc ước hơn vạn người do địa phận Sơn — Hưng — Tuyên đến Vân-trung, hội với giặc Vân, hẹn nhật kỳ chia đồ đảng ra : trước lấy Tuyên-quang, sau lấy Sơn-tây, Lạng-sơn và Bắc-ninh để chặn đường cứu viện của quân ta, thì Cao-bằng, Hưng-hóa, Thái-nguyên không bận phải dùng quân mà cũng tự hạ được. Tình hình ấy dẫu chỉ là tin đồn, nhưng rất nên chú ý đến tình hình nguy hiểm như nằm trên giản củi mà ở dưới đám lửa. Nay tỉnh hạt Bắc-cạn đã mất, lũ giặc lan tràn, không thể cứ để cho chúng dẫn dà thành to được. Xét ra, số lính cơ ở tỉnh và quân các tỉnh khác mỗi khi ra trận, đối địch thì nhát sợ, chân lại, bỏ giáo, không có tinh thần chiến đấu ! Đem quân lính đó mà chống với bọn giặc đương lên kia, thì dù có tướng giỏi như Phương Thác, Thiệu Hổ (1) cũng không làm sao được ! Xin phái quân Kinh hay quân Thần sách ở Thanh, Nghệ, đi mau đến các tỉnh, chia đóng canh phòng. Còn quân ở ngoài Bắc thì cho rút về Kinh để huấn luyện. Lại nữa, xin may sẵn quần áo mỗi thứ 500 cái, phát cho thủ hạ hào mục để quân dung dược hùng tráng ».

Vua xuống dụ, nghiêm quở : « Xem kỹ những lời tâu bày của ngươi, thấy trong có nói đến tình hình giặc, đều là những lời không có bằng chứng. Chỗ dẫn câu « ... nằm trên giản củi mà dưới đám lửa » lại càng không hợp. Đến như xin rút hết quân Bắc về Kinh và phái quân Nam chia giữ các tỉnh thì không biết rằng binh bị Nhà nước đã có qui chế, đây đó cùng gìn giữ nhau, có lý đâu lại lấy cả quân trong Nam thay hàng mấy vạn quân Bắc để làm việc canh phòng đánh dẹp. Sao mà lầm lẫn

(1) Đều là hiền thần thời Chu Tuyên vương.

https://tieulun.hopto.org

cân bậy quá thế! Lại nói « quân ngoài Bắc nhút nhát dù có tướng như Phương Thúc, Thiệu Hồ cũng chẳng dùng được ». Vậy ngươi há chẳng nghe câu nói: quân, không thể cho hẳn là mạnh hay yếu, mà tướng thì có khéo hay vụng, chỉ cốt ở cách dùng thế nào đấy thôi? Tức như, mới đây, lũ Tôn thất Bật ở Sơn-tây, cũng chỉ dùng quân hèn tinh mà thắng trận nhiều lần. Như vậy có phải là do quân Nam dâu. Vậy sao bảo quân Bắc đều là vô dụng cả? Ngươi chẳng nghĩ tìm nhiều cách khuyến khích để làm hăng hái tinh thần quân sĩ, hết lòng điều khiển để thu lấy thành công, mà lại chỉ chăm chăm xin may quần áo để cấp cho thủ hạ hào mục! Kiến thức ấy lại càng hèn kém! Vả, Tôn thất Bật cũng là người trong họ Tôn thất, được cất nhắc lên chức này, tự biết cảm ơn, mong lập chiến công để báo đền. Tuy chưa thể sánh với Phương Thúc, Thiệu Hồ, nhưng so với người cùng hàng lứa, cũng đã không thẹn. Ngươi, trước đã phải tội bị cách, nhân gặp lúc có việc, được khai phục, lại dùng, không kể thứ bậc. Thế mà rút cục, ngươi không nghĩ được một kế gì, để giặc lan tràn ra mãi! Ngay như trước kia ngươi tự xin đi Bình-toán, lại tha thiết xin ở lại tỉnh: tới lui không nhất định, đã biết đại khái là thế rồi! Coi đó, có mặt dày không? Nay đem việc quân mật tâu, ta tưởng cũng có mưu sâu, kế lạ, giúp ích một phần nào. Đến lúc mở xem thì ra đầy giấy bàn nhảm, không được một câu nào đáng nghe! Như thế, còn mong gì dẹp loạn, yên dân để ta đỡ lo về miền Bắc nữa? Ngươi thực làm phụ tấm lòng gây dựng của ta lắm đó! »

Lại sai tổng đốc An — Tĩnh là Tạ Quang Cự đi Cao-bằng, tổng thống tiễu bộ quân vụ.

Thổ phỉ Tuyên-quang từ Thông-nông tràn xuống Bảo-đông, Nhượng-bạn. Văn Hữu Xuân, Hoàng Văn Tú và

https://tieulun.hopto.org

Trương Sĩ Quản phi tấu cáo cấp và nói: lương quân không tiếp tế đủ, mà quân tiếp viện chưa đến, rất lấy làm lo!

Vua bảo bộ Binh: « Năm ngoái đã sai tổng thống Tạ Quang Cự đem quân đi tiễn giặc ấy, nhưng chưa một phen đánh mạnh để đào hang, bắt tướng; nay mới khải hoàn, nó lại kéo đến sinh sự, thế cũng là việc Tạ Quang Cự làm chưa xong, thì trách nhiệm không thể từ chối được. Vậy, du sai Tạ Quang Cự lập tức trích lấy một vệ doanh Thần sách thuộc tỉnh và biền binh linh tỉnh ở cơ An võ, An tràng nhằm ngày 21 lên ngựa, gấp đi Cao-bằng, thống lãnh bọn Nguyễn Tiến Lâm mà trước đã phái đi, tùy cơ đánh dẹp. Và, Cao-bằng cũng là tỉnh kiêm hạt của Trần Văn Tuân, vậy chuẩn cho Tuân theo Tạ Quang Cự, sung chức tham tán quân vụ ».

Du cho lũ Văn Hữu Xuân ở Cao-bằng rằng: « Khi giới, quân nhu của quan quân ở tỉnh ngươi, mọi thứ đầy đủ, không thiếu thốn như năm trước nữa. Nhiều lần ta đã xuống du cho bọn tổng thống Tạ Quang Cự, lãnh binh Nguyễn Tiến Lâm, vệ úy Nguyễn Tinh Lộc và biền binh các tỉnh đã trung điệu, đi đêm đến giúp việc bắt giặc, tính ngày chắc đã tập hợp đông rồi. Lũ ngươi nên yên tâm điều khiển, nên đánh thì đánh, nên giữ thì giữ, không được tự mình chán nản, để cho quân và dân dòm thấy tình hình nông sâu, có khi đến nhỡ việc chăng! »

Lại sai thị vệ Bùi Văn Thảo do đường trạm, đi đốc thúc những đạo quân các tỉnh đã được điều động ngày đêm gấp đường, tiến đi. Nếu gặp Nguyễn Tiến Lâm và Nguyễn Tinh Lộc, cũng thúc giục họ thượng khẩn ruổi mau, không được trì hoãn.

Sai thự ngự sử Trương Hảo Hợp, chủ sự Hồ Hựu, tu soạn Hoàng Tế Mỹ do đường trạm, đến quân thứ Tạ Quang Cự, theo đi đánh dẹp kiêm làm giấy tờ ở trong

https://tieulun.hopto.org

quân. Lại phái nguyên lãnh binh Ninh-bình, Nguyễn Văn Tương, đi tòng quân, hiệu lực. Nếu phấn khởi, cố gắng lập công thì chuẩn cho được dùng làm phó quản cơ (Tương trước ở Ninh-bình, can án, bị giáng điệu, do Bộ hậu bổ).

Sai Ninh — Thái tổng đốc Nguyễn Đình Phổ đem đại đội quân và voi gấp đến Thái-nguyên để từ xa làm thanh thế tiếp viện cho Cao-bằng.

Vua dụ Phổ rằng : « Nay Cao-bằng, việc quân dương khẩn cấp, mà tinh hình ở Bắc-ninh không quan trọng gì mấy. Ngươi nên đi Thái-nguyên, nghiêm cẩn ngăn chặn những nơi xung yếu trên các đường lối quân giặc xuyên qua Tiêm-lĩnh và thông lên Cao-bằng. Như thế tuy không cứu Cao-bằng, nhưng có thể làm cho dằng giặc không liên hợp được với nhau ; đường tải lương sẽ có thể giữ được khỏi lo, thì thổ phỉ Cao-bằng, không đánh cũng sẽ tự vỡ. Đó là công của ngươi không phải nhỏ ».

Điều 1 vệ doanh Thần sách tỉnh Hà-tĩnh theo Tạ Quang Cự và 1 vệ thú binh Sơn-tây theo Nguyễn Đình Phổ để sai phái.

Cấp súng thần cơ cho các đạo quân thứ Cao-bằng, Thái-nguyên (đạo quân Tạ Quang Cự ở Cao-bằng 20 khẩu ; đạo quân Nguyễn Đình Phổ ở Thái-nguyên, đạo quân Vũ Đình Quang và Tôn thất Bật ở Sơn-tây mỗi đạo 15 khẩu ; thuốc đạn mỗi khẩu đến 100 phát).

Vua dụ rằng : « Khi đánh bằng đoản binh, súng ấy rất được việc. Duy có điều là dùng tản đạn, không đi được xa. Vậy gặp giặc, nên liệu tính tầm súng, hễ hơi gần trong vòng 10 trượng hoặc ở trên voi bắn xuống, hoặc cầm giơ lên mà bắn, chắc giết được giặc nhiều ».

Bọn phỉ Tuyên-quang lấn đến huyện Thạch-lâm. Quan quân Cao-bằng đều lui cả vào thành, mưu thế thủ. Lũ

https://tieulun.hopto.org

Văn Hữu Xuân, Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản đem việc phi tâu lên và nói: « Giữ tỉnh thành, tất phải có những người dốc lực dốc sức, trấn áp mới có thể khuyến khích được tinh thần quân sĩ. Bọn thần bàn nhau, đã ủy cho quản cơ cơ Trung cường là Đặng Văn Đinh, điều bát biền binh các đạo, ra sức nghiêm cẩn phòng bị. Lại nữa, gạo, muối do Bắc-ninh, Lạng-sơn chuyên chở, không được liên tiếp, chính đang nguy cấp ».

Vua dụ rằng: « Ngươi, Văn Hữu Xuân, là lãnh binh quan, có khác với quan văn, ta đã ủy cho ở đấy đánh giữ, thế mà từ trước đến nay không thi thố được một ngón gì: đã không biết chọn nơi xung yếu để ngăn chặn, khiến cho quân giặc lại kéo đến, lại cũng chẳng nghe nói có một trận nào đánh nhau với giặc, bất thường, chém đầu giặc gì cả, chỉ thấy một mực rút lui, luôn luôn phi báo. Thậm chí đến việc giữ thành, thì quân lính ở trong thành không phải là ít, súng ống, khí giới, quân nhu không phải không đủ, mà lại phải mượn Đặng Văn Đinh quản lãnh biền binh đến giữ giúp! Thế thì ngươi có tiếng là lãnh binh, mà thực ra thân hình chỉ như tượng gỗ, còn dùng làm gì? Thật đáng chán và đáng khinh. Vậy sai Nguyễn Tiến Lâm khi đến tỉnh thì lập tức tuyên đọc chiếu chỉ, cách chức Văn Hữu Xuân nhưng tạm cho làm suất đội để sai phái gắng sức chuộc tội, nếu tự biết xấn hồ, ra sức đánh giặc lập công, cứ thực tâu lên, sẽ liệu rộng ra ơn cho. Vì bằng có chút nhát nhát chùn lại thì lập tức chém đầu ở trước quân để răn mọi người ».

Sai thự đốc Hải — Yên, Nguyễn Công Trứ, đem số binh dõng vẫn quản lãnh trước, đi tiếp viện Cao-bằng, vẫn sung làm tham tán quân vụ. Trước Trứ đã có Chỉ cho hiệp sức với Nguyễn Đình Phổ đi tiễu toàn giặc ở chỗ giáp giới Sơn-tây — Bắc-ninh. Vua cho rằng dư

https://tieulun.hopto.org

đảng bọn phỉ Thanh-ba đã trốn vào rừng núi, mà tin báo về biên giới Cao-bằng rất khẩn cấp, cho nên có lệnh sai này. Lại dụ lãnh binh Sơn-tây, Đoàn Văn Cải, chuyển quân đến đóng ở Bắc-ninh, đợi Nguyễn Tiến Lâm, Nguyễn Tinh Lộc tiến đến, liền họp nhau coi quản các biền binh do các tỉnh lân cận đã điều động, cấp tốc cùng đi hội tiễu.

Vua bảo bộ Hộ rằng: « Về lương quân Cao-bằng, trước đã có chỉ dụ cho Bắc-ninh liệu vát gạo kho ở chỗ gần nhất mà tải đến. Lại sai Cao-bằng trả thêm giá mà mua và thu trước thóc tô để dùng khi khẩn cấp. Nay cứ xem mấy lần tập tâu, chỉ thấy nói lương thực không đủ. Như thế thì Bắc-ninh làm việc đã là chậm trễ, mà Cao-bằng ngồi sững đợi ăn, không hề xoay xở được mưu chước gì, khiến cho người ta vô cùng tức giận! Vậy truyền dụ cho tỉnh Bắc-ninh: thượng khẩn phái người vận tải ngay 5, 6 nghìn phương gạo, do Lạng-sơn chuyển cấp, Cao-bằng cũng tìm cách mua với giá thỏa thuận, hoặc tạm vay của dân, khi yên việc sẽ tính thêm giá mà trả cũng được. Vả, lương quân cần dùng, tất phải lấy ở Bắc-ninh, nếu cứ đợi đến kỳ mới xay gạo, sao khỏi chậm trễ lỡ làng! Vậy ra lệnh cho lũ Nguyễn Đăng Giai, Trần Thế Nho chiếu số thóc tô nộp kỳ mùa hạ, bắt dân phải nộp một nửa bằng gạo để tiện việc chi lương. Lại nữa, kén lấy cán viên cho sai đến kho Lạng-sơn, đong gạo rồi do đấy tải đi, cũng đỡ được một phần khó nhọc. Còn như kho tàng Lạng-sơn không có mấy, chuẩn cho lũ Trần Văn Tuân, Trần Huy Phác truyền bảo dân trong hạt đem ngay số thóc thuế phải đóng năm nay và số thuế còn thiếu từ năm trước, nộp trước bằng 2, 3 nghìn phương gạo. Lại bằng giá thỏa thuận, mua thêm gạo, cùng các thứ ngô, khoai, đậu, cốt mua được nhiều. Đương khi nhiều việc này, liệu làm cho ổn, miễn sao quân không

https://tieulun.hopto.org

thiếu thốn là được. » Lại sai truyền dụ cho lũ Trần Văn Tuân, Nguyễn Đăng Giai rằng : « Hiện nay số lương chứa ở Cao-bằng chưa có thừa, vận tải lại rất khó khăn. Phải có người chuyên trách dứng làm mới có thể tiếp tế nhanh được. Ngươi, Trần Văn Tuân, trước đã có chỉ dụ cho sung làm tham tán quân vụ, nay đã có Tạ Quang Cự và Nguyễn Công Trứ quản lãnh đại đội quan quân tiến đi đánh dẹp, hiện nay chắc đã tập hợp đông đủ rồi. Vậy cho ngươi, Trần Văn Tuân ; ở lại tỉnh. Việc vận tải lương thực từ Lạng-sơn đến Cao-bằng, trách cứ vào ngươi, Trần Văn Tuân ; còn từ Bắc-ninh tải đến Lạng-sơn thì trách cứ vào ngươi, Nguyễn Đăng Giai, Nếu luôn luôn tiếp tế đều đặn thì là công của lũ ngươi ; vì bằng có chút chậm trễ, lỡ làng, thì truy cứu ngay căn do tại đâu và sẽ trị tội ».

Vua dụ bộ Hình rằng : « Năm ngoái, nghịch Vân làm phản. Lũ thổ mục ở Tuyên-quang là Lưu Trọng Chương và Nguyễn Quảng Khải buông mình theo giặc, làm vây cánh cho chúng. Đáng lý ra, không nên tha tội, nhưng nghĩ : đầu sỏ phạm tội chỉ một tên Nông Văn Vân, còn lũ ấy hoặc vì sợ oai hung ngược, bắt buộc phải theo, hoặc vì mù quáng đến nỗi sa chân lỡ bước. Huống chi khi Hưng-hóa mới xảy việc, Lưu Trọng Chương đã từng đem quân đi tiễu, ra sức vì triều đình, thì xét ra, bản tâm cũng chưa hẳn đã vui lòng theo giặc. Gần đây, đã xuống dụ chuẩn cho những tên tội phạm ở Bắc-kỳ đều được miễn tội nếu biết ra thú, thì lũ ấy cũng có thể cho tự đổi mới được. Nay truyền dụ cho lũ Lưu Trọng Chương, Nguyễn Quảng Khải nếu biết hối cải quay về, thì nên sớm đến đầu thú ở quân thứ tổng đốc Lê Văn Đức ; nếu trước kia có bị quan lại địa phương sách nhiễu làm khổ những gì thì cho cứ thực tỏ bày, triều đình sẽ rửa hận cho. Nếu ai biết tập hợp thổ dân, đánh phá được sào

https://tieulun.hopto.org

huyệt Vân-trung, bắt chém tên nghịch Vân để dâng công thì không những được tha tội trước, mà lại còn được hậu thưởng và ban cho quan chức nữa. Như vậy đã được giữ yên làng xóm, lại được đoàn tụ với vợ con. Còn các thổ ty khác trước dã theo giặc, cũng đều cho ra thú, sẽ tha tội. Vậy, dựa vào tờ dụ này, tìm nhiều cách, chỉ dẫn cho mọi người đều biết ».

Bọn giặc ở Sơn-tây, hơn 2.000 đồ đảng, cướp đốt huyện lỵ Hạ-hoa, lại bao vây đồn Đông-lũng. Đạo quân của bộ biền Vũ Đình Quang và Tôn thất Bật tiến đến: quân giặc liền trốn đi Thu-châu. Quan tỉnh là lũ Hoàng Văn Trạm được tin, tức thì phi sức cho lũ Quang thượng khẩn truy tiễu, và báo cho tổng đốc Lê Văn Đức đứng điều khiển. Lại tư cho tỉnh Hưng-hóa và sức cho Đoan-hùng, là phủ giáp giới, chuẩn bị phòng thủ ngăn chặn.

Sớ dâng lên. Vua dụ rằng: « Lũ ngươi làm thế, cũng đáng đấy. Vậy chuyển sức cho lũ Vũ Đình Quang: nếu quân giặc hãy còn quấy nhiễu ở địa hạt Thu-châu, có thể tiến đánh thì đánh; nếu chúng đã trước trốn vào miền rừng Đại-man, Bảo-lạc rồi, thì phần vì lũ chúng có nhiều, không lấy gì dủ ăn, phần vì trời hè mưa nắng, lam chướng nặng nề, chắc là chẳng đánh cũng tan. Vậy chỉ nên chọn ngay lấy chỗ đóng quân phòng giữ để làm cái thế ỷ giốc với Lê Văn Đức, chớ để cho chúng thừa cơ lại lẻn xuống cướp bóc dân kinh mà thôi, chẳng thèm đuổi thú cùng rừng làm gì! »

Tướng giặc Nông Văn Vân ở Tuyên-quang xâm lấn bức bách Cao-bằng. Bố, án, lãnh binh là Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản, Nguyễn Văn Thuận cùng với viên bị cách là Văn Hữu Xuân bỏ thành chạy, lui đóng ở đồn Na-lãnh, Lạng-sơn. Thự phủ Trần Văn Tuân căn cứ vào tin thám báo của viên tri huyện Thất-toàn là Đặng Huy Thuật, đem việc tâu lên, và nói: « Quân lính ở tỉnh

https://tieulun.hopto.org

ít ỏi, xin phái ra cho 1,2 đại đội quân mạnh, đi suốt đêm ngày mau đến cứu viện ».

Vua dụ rằng : « Trước đây, tiếp tin cấp báo của Cao-bằng, liền đã xuống dụ cho tổng thống Tạ Quang Cự, tham tán Nguyễn Công Trứ đều thống lãnh đại đội quan quân đi tiễu để cứu viện. Duy Cao-bằng hiện có đến hơn 2.000 binh dõng, mà thành trì lại mới sửa sang, chẳng phải mỏng mảnh yếu đuối như trước. Bọn họ dù không can đảm giết giặc, thì cũng có thể cố thủ đợi quân cứu viện, sao lại bỏ thành trì mà chạy ? Thực là quái gở ! Chuẩn cho Trần Văn Tuân tra rõ duyên do thất thủ, rồi tham hặc nghiêm khắc để trừng trị. Vả lại, thế giặc đang lồng lộn ngông ngỗ, sắp lấn xuống Lạng-sơn. Ngươi nên tập hợp nhiều binh dõng, rồi cứ yên tâm vỗ về khiến họ chận chỗ xung yếu, canh giữ thành trì, không nên luống những hoang mang, gây thêm xao xuyến bối rối ».

Lại xuống dụ giục bọn Tạ Quang Cự, Nguyễn Công Trứ và Nguyễn Tiến Lâm mau mau tiến quân, không được trì hoãn.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXX

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, năm Minh-mệnh thứ 15 [1834], mùa hè, tháng 6. Sai vệ úy Hậu vệ, doanh Thần cơ, là Nguyễn Văn Niên, đi Trấn-hải thành, thay vệ úy Trung vệ doanh Long võ là Nguyễn Văn Tinh, coi quân đóng giữ.

Sai Hữu vệ Quảng-nam đi Điện-hải thành và An-hải thành, thay cho Hữu vệ doanh Thần cơ do Kinh sai phái, theo quản thành Nguyễn Văn Lượng chia ra phòng thủ. Sau đó, vì luyện binh sai phái chưa được việc mấy, nên lại phái cai đội Cẩm y Phạm Văn Hòa quyền sung phó vệ úy Trung vệ Ban trực, đem vệ binh đi thay, rút Hữu vệ về tỉnh để thao diễn theo kỳ đã định. Lại sai phủ Thừa-thiên phái 1 phủ binh suất đội và 30 biền binh đi ra 2 cửa ải Hải-vân, Hải-sơn đóng giữ, mỗi tháng một lần thay phiên theo viên phòng-thủ-úy coi quản, đợi khi sai phái ít việc, sẽ chiếu lệ trước mà làm. (Lệ trước : phái Cấm-binh, Thần-sách và các bảo).

Bắt đầu đặt Thủy sư Quảng-nam và Bình-định. Trước đây, vua cho rằng : các cửa biển ở Quảng-nam đều là những nơi thuyền mành ra vào, nên có thủy quân để dùng vào việc tuần tiễu, bèn sai quan tỉnh chiếu nguyên 2 đội Thanh-khê, Hà-khê (Thanh-khê, Hà-khê là 2 xã,

https://tieulun.hopto.org

thôn, nguyên ngạch được nhắc lên cả làm 1 đội Ban-sai) cùng với số quân hiện có ở cơ Diện-hải cũ gộp lại làm một. Lại, lựa lấy các dân ở ven biển, tuyển cho đủ 10 đội. Đến đây, danh sách tuyển bổ dâng lên, đặt tên là Thủy-vệ Quảng-nam. Dùng phó vệ úy Hữu Thủy vệ, Thủy quân là Nguyễn Văn Chất làm vệ úy ; thăng thành thủ úy Bùi Đình Thạc lên làm phó vệ úy.

Lại cho rằng Thủy quân tỉnh Bình-định chưa được đặt, cũng cho lựa lấy dân ở ven biển hoặc mộ dân ngoại tịch, đặt làm 10 đội Thủy vệ Bình-định. Các thủy cơ Phú-yên, Khánh-hòa, Bình-thuận đều thăng lên làm vệ, mỗi vệ 10 đội, thiếu thì tuyển thêm dân ở ven biển sung vào (Phú-yên : nguyên ngạch có 3 đội, nay tuyển thêm 7 đội ; Khánh-hòa : nguyên ngạch có 4 đội, nay tuyển thêm 6 đội ; Bình-thuận : nguyên ngạch có 5 đội, nay tuyển thêm 5 đội). Còn phẩm trật lương bổng đều xếp dưới Ngũ thủy (1) ở Kinh.

Cho : Vũ Xuân Cẩn, Hiệp biện đại học sĩ, lãnh tổng đốc Bình—Phú ; Hoàng Quốc Điển, tham tri bộ Binh, làm tuần phủ Thuận—Khánh ; Hoàng Văn Đản làm bố chính Gia-định ; Trần Xác làm án sát Bình-định ; Nguyễn Văn Hảo làm án sát Phú-yên.

Thăng bố chính, thự lý tuần phủ An-giang, là Lê Đại Cương, lên tham tri bộ Binh, làm tuần phủ An-giang. Cho bố chính thự lý tuần phủ Biên-hòa là Vũ Quỳnh, bố chính hộ lý tuần phủ Hà-tiên là Trần Chấn đều bổ thu thị lang bộ Binh, làm tuần phủ, lãnh việc bố chính.

Cho : Đỗ Chiêm Phác, phó vệ úy ngoại ngạch Thủy quân, làm phó vệ úy vệ Hữu thủy ; Phạm Văn Huy có

---

(1) Tức là năm đơn vị Thủy sư : Trung thủy, Tiền thủy, Tả thủy, Hữu thủy và Hậu thủy.

https://tieulun.hopto.org

Chỉ được dùng như phó vệ úy, làm phó vệ úy Tả vệ Tuyển phong, doanh Thần sách.

Khâm phái đốc biện công việc hai tỉnh Vĩnh-long và Định-tường là Dương Văn Phong hội cùng quan 2 tỉnh ấy tâu nói: « Nguyên các cơ binh do lính đồn điền dồn bổ: số quê Vĩnh-long là hơn 3.700 người, số quê Định-tường là hơn 2.040 người. Lũ ấy nguyên là hạng lính ứng mộ, không thể ví như lính tuyển trong sổ đinh theo lệ cứ 8 người lấy 1 được. Nay đã được ơn rộng cho về làm dân, nếu chiếu theo lệ giản binh, thì thôn nào nhân số không đủ 8 đinh sẽ may mắn được miễn, e có sự quá nhẹ. Vậy xin nên đều cứ 5 đinh lấy 1, sung làm lính (nếu thôn nào số người chưa đủ 10 đinh cũng chỉ lựa lấy 1 lính, chưa đủ 15 đinh cũng chỉ lựa lấy 2 lính. Ngoài ra đều theo như vậy. Thôn nào nguyên ngạch chỉ có 1 người thì vẫn cứ để làm lính, hoặc chỉ có 2, 3, 4 người thì cũng lựa lấy 1 lính). Rồi, ở sổ đinh sở tại, liệt họ vào hạng « ngoại tiêu sai ». Còn những người không ở trong hạng giản binh thì thuế thân và diêu dịch cũng đều chịu như thôn dân. Đến như lương tháng, chiếu theo lệ cơ binh ở tỉnh mà chi cho. Về sau, hễ ngạch quân có thiếu thì cứ theo quê làng, bắt điền vào. Lại nữa, xin căn cứ vào số binh mới tuyển, dồn thành cơ, đội. Đặt tiêu chuẩn là mỗi cơ 10 đội, mỗi đội 50 người. Ở Vĩnh-long, gọi là cơ Long-bình Tả và cơ Long-bình Hữu. Ở Định-tường, gọi là cơ Định võ. Lại nữa, chiếu theo 4 đội dồn binh Uy-viễn cũ ở phủ Lạc-hóa, người quê Vĩnh-long, gộp với số dân trong sổ là 3.790 người, xin cũng theo lệ 5 đinh lấy 1, đặt tên là cơ Long-nhuệ Tả và cơ Long-nhuệ Hữu ».

Vua chuẩn y lời tâu, sai chọn trong số đầu mục trước lấy những người xứng đáng, được việc, cho thử tạm làm suất cơ, suất đội. Nếu trong 1 năm, quân lính không

https://tieulun.hopto.org

bỏ trốn, thì tâu xin cho thực thụ. Gián hoặc trong ấy có kẻ đã thực thụ trước rồi, thì cũng cho bổ theo hàm cũ để sung vào coi giữ. Phong lại tâu nói: « Nguyên trước đem cơ Vũ cự dồn bổ vào cơ Gia vũ ở Gia-định, những người ở sổ 2 thôn An-hòa và Tây Bảo-hòa, huyện Bảo-an, tỉnh Vĩnh-long, được chuẩn y lời tâu xin cho rút về, dồn làm 6 đội (nguyên ngạch 331 người, nay số hiện tại 287 người), vẫn gọi tên là cơ Vũ cự để giữ lấy tên cũ. Vả, cơ ấy đều do những người trai tráng sở tại dồn lại làm lính, còn ở trong sổ chỉ còn là những người già, ốm, trẻ bé mà thôi. Vậy áo lính, nón lính, xin Nhà nước cấp cho ». Vua y theo.

Giám sát ngự sử đạo Thanh-hoa là Đinh Doãn Trung tâu hặc tổng thống Lạng—Bình quân vụ là Tạ Quang Cự trước can vào việc lấy vợ lẽ và yên sách ngựa ở địa phương có giặc.

Vua dụ Nội các rằng: « Những việc như thế thực là vết xấu, nhưng còn là lỗi nhỏ. Duy trước đây vâng mệnh đi chuyên chinh, lại dừng quân lâu ngày, làm phí lương thực, chẳng hay diệt được thổ phỉ đến nỗi để cho quân giặc như tro nóng lại nhen, làm phiền lại phải một phen đánh dẹp, thì tội ấy không gì to bằng! Nhưng nghĩ: đương lúc cần người, muốn cho Cự được đới tội lập công, vậy truyền dụ cho Tạ Quang Cự nên biết cảm ơn, phấn khởi hăng hái, khuyến khích quân lính, bắt chém quân giặc thì chẳng những có thể chuộc được tội trước, mà lại còn có công sau. Nếu không thế, sẽ bị tính dồn các tội mà xét xử đó! »

Chuẩn định: phàm những quân lính ở trong Kinh hay ngoài các tỉnh được phái đi đánh dẹp, nếu có ai đi trận bị thương thành phế tật thì được thải làm hạng nhiêu tật, được miễn trừ điêu dịch và tiền thuế thân. Nếu chưa

https://tieulun.hopto.org

thành tật nặng, thì liệt vào hạng tàn tật, miễn trừ cho một nửa. Chuẩn định này được ghi làm lệ.

Bộ Lại và bộ Binh tâu xin : từ nay phàm những quan các tỉnh phạm lỗi, bị giáng, cách lưu, thì những bằng sắc của người ấy do tỉnh sở tại thu lại, đợi khi được khai phục, sẽ lại cấp cho. Vua y cho (lệ trước : do Bộ truy thu).

Thao diễn voi trận ở cánh đồng phía nam Kinh-thành. Dạy voi đánh trận, bỏ tập đã lâu, đến nay lại sai hội cả lại, thao diễn một lần.

Sai Ninh-bình chiếu theo số bị tù tội ở Thanh-hoa, Ninh-bình 59 người, lần trước đã phái đi tòng quân, nay đổn cả lại làm đội Quy-thiện, để tỉnh sai phái.

Các tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói : « Có kẻ ở trong thành ra thú, nói rằng : quân giặc chế tạo nhiều cờ ngũ sắc, dao găm, câu liêm sắc và khâu độ 2.000 mảnh lụa trắng, dài 6 tấc, ngang 1 tấc, 2 đầu có đơm dải vải ; đợi khi ra đánh, dùng lụa đó làm dấu hiệu. Chúng còn 6 con voi trận : dự định chia cho vợ con tên Khôi 1 con, các tên nghịch phạm là Nguyễn Văn Trầm, Vũ Vĩnh Lộc, Nguyễn Văn Quế, Lê Bá Minh, mỗi tên 1 con ; Lê Văn Hàm cùng đạo trưởng đạo Gia-tô là nghịch Du, tức Phú Hoài Nhân, 1 con. Chúng mưu định mở 2 cửa thành Hữu và Hậu, phá vây mà chạy. Có kẻ lại nói : nghe dâu quân giặc cùng chuyện gẫu với nhau rằng : lũ dầu mục bí mật mưu bàn : quyết một phen tử chiến, nếu không thắng thì thiêu mình tự tử, để cho đỡ dằng ra hàng, mong được khỏi chết.

« Nhưng, quân giặc giảo quyệt, gian trá bất thường, nhiều khi hay dùng thuật trí trá lừa gạt quân chúng. Những lời mấy tên ra hàng nói đó dẫu chưa đủ tin, nhưng nay giặc đã đến tình thế cùng quẫn, chắc cũng chẳng ngồi yên được, tất phải toan tính cách này cách

https://tieulun.hopto.org

khác. Bọn thần đã đốc sức biền binh canh giữ nghiêm nhặt, tùy cơ đánh dẹp ».

Vua dụ rằng : « Thế giặc ngày càng cùng quẫn, tất phải mưu tính trốn thoát. Nhiều lần ta đã xuống dụ bảo phải bí mật phòng bị : ngoài lũy phải cắm chông chà và rắc gai, ngày đêm đề phòng, thì giặc sao hay chắp cánh bay qua được? Nay binh dõng 2 ban, ban nào nghỉ ngơi ở ngoài thì nên đóng doanh trại ở phía bên tả, không nên cách xa, một khi nghe thấy báo động, tức khắc chạy đến hội tiễu. Các tấn sở đều nên sắm nhiều đuốc hỏa chiến ; nếu có voi của giặc xông ra thì dùng để giết giặc rất là được việc. Còn các hạng đại bác và những tân đạn liên châu, cũng cần phải chuẩn bị sẵn sàng để khi cần thì bắn. Lại nghe nói giặc chỉ còn trông vào có 6 thớt voi chiến. Nếu muốn phá vòng vây thì chúng nhất định không thể vượt đánh trường lũy được, chắc phải do cửa lũy xông ra. Vậy, nên nhân lúc đêm tối, ngầm đào hầm hố ở ngoài cửa lũy, dưới hố đặt ngầm bàn chông sắt để đánh bẫy voi. Trên mặt hố gác gỗ, rồi phủ đất và cỏ lên cho bằng phẳng, cốt để quân ta đi lại không can gì mà có thể làm cho voi giặc bị sa cạm mới khéo. Như thế một khi giặc sa cạm, tất sẽ bị bắt, giết hết ».

Lại cho rằng việc bắn đại bác ở trong quân thứ, chưa được dùng phép, bèn sai thự phó vệ úy vệ Loan giá là Tôn thất Tiềm ra đi, đem khẩu súng « Phá địch đại tướng quân » y theo độ số thước tấc tầm súng ấy, nhằm bắn vào những nơi chứa gạo, muối, đạn dược và những chỗ quân giặc quần tụ ở trong thành. Sau đó lại sai thị vệ Dương Phúc Tứ mang đi 1 cái thước súng đồng và 1 cái thước sắt thử thuốc súng, chia phát cho các pháo thủ để theo đúng phép mà bắn cho trúng.

Sai : Thủy vệ Quảng-ngãi càng với Phú-yên và Khánh-hòa mỗi tỉnh 1 vệ luyện binh để đi quân thứ Gia-định,

https://tieulun.hopto.org

theo tướng quân, tham tán phân phái giữ đồn. Vệ Hậu nhị, doanh Vũ lâm, cùng với 1 vệ luyện binh Quảng-nam đi đóng giữ Bình-định, 1 vệ luyện binh Bình-định đi đóng giữ Phú-yên. Cho phó vệ úy Cấm binh là Ngô Tài Đức, tạm quyền làm phó vệ úy Hậu nhị, coi quản vệ binh, tiến đi.

Vua dụ bộ Binh rằng : « Đặt ra ngạch luyện binh, cốt để mạnh sức phòng thủ ở lúc vô sự, mà sẵn sàng cho sự động dụng ở lúc có việc; chẳng phải triều đình không trọng dụng sức họ dân. Nhưng hiện nay lũ giặc hãy còn cố chết bám lấy cô thành, mà biên giới chưa hẳn đã vô sự. Những binh dõng coi giữ trường lũy trước hàng năm nay vẫn phải vác giáo, gối kích, rất là khó nhọc; nghĩ nên liệu cho thay phiên để họ được nghỉ vai thì buộc phải phái quân sung sức khác đến thay, thực là bất đắc dĩ mà làm đấy thôi. Vì bằng tháng sau, quân giặc bị chịu tội, ngoài biên thủy vô sự, thì không kể lâu hay mới, cũng đều cho họ rút về. Nếu còn phải chờ đợi ít lâu mới xong công việc tô tát thì sang xuân, cũng phải phái toán quân khác đến thay thế, quyết không để họ phải chịu khó nhọc ở ngoài quá lâu. Lại nghĩ lũ luyện binh vừa mới triệu tập, lương ăn thứ mặc có khi còn thiếu. Vậy ra ơn cho 2 vệ Phú-yên, Khánh-hòa, trước đi quân thứ, mỗi một ngoại ủy suất đội được thưởng 5 quan tiền, mỗi một binh lính được 3 quan, để dùng làm tiền sắm sửa hành trang và để lại cho nhà. 2 vệ Quảng-nam, Bình-định tiếp tục đi đóng giữ Bình-định, Phú-yên, cũng chiếu theo lệ ấy chiết đi một nửa mà cấp cho. Về sau, hễ có phái đi quân thứ, sẽ lại cấp thêm một nửa nữa. Ngoài ra, những người được quyền sung quản vệ, thì về lương bổng, đã có lệ rồi ; còn thủy vệ Quảng-ngãi và biền binh vệ Hậu-nhị, doanh Vũ lâm đều thưởng mỗi người lương, tiền 1 tháng. Những vệ luyện binh khi

https://tieulun.hopto.org

đến quân thứ, ai là sung quản vệ thì sung làm phó vệ úy, vẫn do tướng quân, tham tán trích ra lưu lại, hay nên rút về, quản vệ các vệ sung làm vệ úy để dùng những tay thông thuộc giúp cho. Lại nữa, các ngoại ủy suất đội đều là mới mẻ, bỡ ngỡ, chưa quen việc quân, nên lựa lấy các vệ, các đội ở Kinh: thăng chánh đội trưởng lên làm cai đội, đội trưởng lên làm chánh đội trưởng, sung bổ mỗi đội một suất đội. Còn những ngoại ủy suất đội trước thì đổi làm ngoại ủy phó suất đội ». Lại sai may áo trận để phát cho từ quản vệ đến phó suất đội.

Vua lại nghĩ: vệ Bình-thuận được sai đi trước, chưa được dự ơn thưởng số tiền sắm sửa hành lý; vậy sai truyền dụ cho các tướng quân, tham tán xét theo vệ ấy truy cấp cho ngoại ủy suất đội mỗi người 5 quan tiền, hương dõng mỗi người 3 quan.

Nguyễn Thảo nghịch Tả tướng quân Tống Phước Lương, tham tán Lê Đăng Doanh từ quân thứ Gia-định, về đến Kinh.

Vua dụ bảo Nội các rằng: « Tống Phước Lương, Lê Đăng Doanh trước đây vâng mệnh đi đánh giặc, đến gần 2 năm chưa từng bày được một mưu, đặt được một kế để đến 2 lần đánh thành, quân sĩ nhiều người bị chết và bị thương, thậm chí quân giặc lẻn ra đánh tấn sở mà quân ta cũng chẳng chém hay bắt được một tên nào! Gián hoặc quân sĩ giữ tấn sở có kẻ ngầm thông với giặc mà lại che giấu, không đem việc tâu lên ngay (bọn Nguyễn Văn Tường, Hoàng Kim Cẩn là hương dõng và cơ binh thuộc khu tấn sở Phước Lương, tư thông với giặc. Việc này xảy ra từ tháng 12 năm ngoái, thế mà đến tháng 3 năm nay, mới tâu). Tóm lại, chỉ có lỗi không có công, sao đương nổi các trọng trách quân sự! Vậy cho giải chức triệt về. Lẽ ra giao xuống đình thần trị tội, nhưng nghĩ Phước Lương làm việc khó nhọc

https://tieulun.hopto.org

đã lâu mà lại đương bị bệnh nặng, vậy chuẩn cho giữ nguyên tước phẩm là Vinh-thuận hầu và Chưởng phủ sự, về dinh, đợi khỏi bệnh, sẽ xuống Chỉ cho tuần làm. Còn Lê Đăng Doanh thì cho phạt nhẹ, giáng làm tả thị-lang bộ Công.

Sai thự lang trung bộ Lại Nguyễn Văn Hy, và ngự sử Đinh Doãn Trung đi theo tướng quân, tham tán ở quân thứ Gia-định, làm mọi công việc giấy tờ.

Vua bảo bộ Binh rằng: « Nay đã đến kỳ phòng thủ mùa thu, nên truyền dụ cho đồn An-man, quân thứ tỉnh Hà-tiên: bắt đầu từ ngày rằm tháng 7 trở đi, nếu không có việc gì cũng cứ 10 ngày 1 lần tâu, hoặc trong 1 tuần, không cứ là việc nên tâu hay nên tư gì cũng cho nhân tiện, phụ thêm vào tờ phiến nói mấy lời bình yên để cho ta yên lòng. Lại truyền dụ cho các tướng quân, tham tán ở quân thứ Gia-định: xem số liên châu đạn và hỏ diệp tử tán đạn của súng đại luân xa, liệu để lại mỗi thứ 20 hoặc 30 phát, còn thì chia giao cho Nam-vang và Hà-tiên để dùng vào việc đánh giữ. An-giang, Hà-tiên mỗi tỉnh đều làm nhiều dước hỏa chiến, trữ sẵn để dùng.

Bọn phỉ Sơn-tây đánh giữ đồn Đại-đồng ở Thu-châu. Bộ biền các đạo hội tiễu, cả phá được giặc. Tổng đốc Lê Văn Đức lúc mới nghe nói giặc đến đồn Đại-đồng, đồ dằng hơn 7.000 tên bắc cầu phao muốn qua sông Lôi theo đường Lục-yên đi lên, bèn phi sức ngay cho bọn Nguyễn Văn Quyền và Tô Huệ Vân mau đem quân và voi đến đóng chặn ở bờ bên tả sông Lôi. Giặc không sang sông được. Các đạo quân của Vũ Đình Quang và Tôn thất Bật do bờ bên hữu đồng thời cùng đến, 3 mặt đánh khép lại từ giờ mão đến giờ mùi, phá tan luôn được non 10 cái trại của giặc. Giặc tan vỡ, chạy trốn vào rừng. Quân ta thừa thắng ruổi đài hoặc bắt hoặc

https://tieulun.hopto.org

chém. Mặt trời gần tối, bèn cho quân ngừng lại. Ngày hôm sau, được tin quân tàn của giặc trốn ở rừng làng Lãnh-thủy, trước hơn 1.000 tên ; lại có vài trăm thổ phỉ ở Luc-yên đến cứu viện, lũ Quang lại đốc thúc binh dõng đuổi đánh : từ giờ mùi đến giờ dậu, bọn phỉ phần nhiều bị chết và bị thương, tan vỡ trốn chạy, tranh nhau sang sông, chết đuối không biết bao nhiêu mà kể. Chiến dịch này, hai ngày đánh luôn hai trận, chém được 95 thủ cấp, bắt sống được ngụy Tả quân chánh tướng Nguyễn Văn Mang (người Từ-liêm, Hà-nội), Hữu quân phó tướng Nguyễn Văn Cẩm (người Kim-hoa, Bắc-ninh), ngụy chánh vệ, chánh cơ, cai đội và đồ đảng 72 tên, thu được súng ống, khí giới kể đến vài trăm. Đức phi báo tin thắng trận và nói : « Hiện đương khẩn sức cho các đạo quân : thừa lúc bọn phỉ cùng đường, lùng bắt cho hết ! »

Vua phê bảo rằng : « Chính có cơ khả thừa. Hiện nay chắc chỉ một trận đã dập tắt được rồi. Quan quân có thể dốc toàn lực vào việc quay đánh giặc Vân, không còn phải lo ngoảnh lại đằng sau, thì lại càng đắc sách đấy ». Bèn xuống dụ rằng : « Những tên tướng giặc ấy phần nhiều can án trốn chết, trước giờ, nay đây mai đó, không ở một chỗ nhất định. Nhân dân các tỉnh phần nhiều bị hại ! Nay lại bị tên giặc Vân dụ dỗ phỉnh gạt dem hết đồ đảng chạy đến Đại-đồng, Tuyên-quang. Đó chẳng phải là do trời bắt mất vía, quăng vào chỗ chết, khiến cho nhân dân đều được ở yên, thì sao lại có được cơ hội ấy ?

« Cứ theo lời tâu luôn ngày đánh phá đồn giặc, bắt tướng, chém quân, thu được súng đạn, khí giới rất nhiều, lòng ta rất được vui mừng yên ủi. Vậy những người đốc sức binh dõng đi đánh, trước sau thắng luôn, như phó vệ úy Nhị vệ thuộc Tiền bảo, Tôn thất Bật, chuẩn cho trước thăng vệ úy, lại thưởng cho một cái

https://tieulun.hopto.org

nhẫn vàng mặt có 5 hạt ngọc kim cương; thự lãnh binh Hà-nội Vũ Đình Quang, thưởng thụ vệ úy, trật chánh tam phẩm, vẫn sung chức lãnh binh Hà-nội, lại thưởng cho một cái nhẫn vàng mặt có 3 hạt kim cương. Và những người cùng đi trận là phó vệ úy Hữu vệ Sơn-tây, Nguyễn Văn Vạn; quản cơ, thưởng thụ phó vệ úy, Phùng Hữu Hòa; gia hàm vệ úy Hoàng Văn Hậu; tri phủ Đoan-hùng Nguyễn Đức Tân: mỗi người được thưởng trước một cái nhẫn vàng mặt pha lê đỏ. Còn văn võ biền binh đợi làm danh sách ghi công, sẽ hậu thưởng. Nay quan quân đã đánh được một trận đại thắng, tiếng tăm lừng lẫy, mà lũ giặc tàn thua trận còn tản mát trốn trong rừng rậm, vậy chuẩn cho Lê Văn Đức sức vát ngay các thổ ty, thổ dõng sở tại chia đi lùng bắt. Còn biền binh các đạo hãng lưu lại ở đó, chọn đất đóng trại, nói phao lên rằng: quan quân thừa thắng sẽ đánh thẳng đến Vân-trung, diệt trừ vợ, con, họ hàng giặc Vàn, để chúng nghe đồn, hoảng sợ, cũng là một kế hay. Đợi khoảng mươi ngày, việc đó bắt dư dảng giặc đã xong, bấy giờ đều rút ngay về, chớ nên ở lâu nơi sơn lam chướng khí. Còn những chánh yếu phạm và thứ yếu phạm bắt được đều xử tử bêu tội lăng trì, đem đầu về địa phương nguyên quán bêu 3 ngày, rồi vứt xuống sông. Những tên nào cầm khí giới kháng cự quan quân thì đều đem chém; những người bị cưỡng ép phải theo thì chiếu địa hạt, giao cho dân làng bảo lãnh quản thúc ».

Lại cho rằng quan tỉnh sai phái được người đắc lực, vậy Lê Văn Đức trước còn bị ghi ở dưới tên phải giáng 2 cấp, nay cho khai phục hết. Quyền giữ ấn quan phòng tổng đốc là bọn Hoàng Văn Trạm, Đỗ Huy Cảnh và Trần Quang Tiến đều được thưởng gia một cấp. Tổng đốc Hà—Ninh Đoàn Văn Trường, cũng cho gia một cấp. Sau

https://tieulun.hopto.org

đó lại sai thị vệ đem cho Vũ Đình Quang, Tôn thất Bật mỗi người 3 cuộn sa và 50 lạng bạc.

Vua dụ Nội các rằng: « Trước đây, bọn giặc Sơn-tây và Bắc-ninh lên lút nổi lên, chỉ lo chúng tỏa ra cướp bóc, nhiều hại dân địa phương, không ngờ cuối cùng chúng lại đem nhau chạy lên Thu-châu, Tuyên-quang để bị quan quân quây đánh, luôn thắng mấy trận, bắt và giết rất nhiều. Ngoài ra chúng tự giày xéo lẫn nhau và nhảo xuống sông chết đuối, không sao xiết kể. Hiện nay chắc bị quét sạch cả rồi! Vả, các tỉnh Bắc-kỳ, vụ chiêm năm ngoái đều được phong đăng, không phải bị bức bách vì túng đói mà phải làm giặc. Tóm lại, chỉ bởi lũ ấy làm nhiều điều chẳng lành, trốn chết đã lâu, cho nên trời sai tụ vào một chỗ, để chụm đầu chịu giết đó thôi. Lại nghĩ: quân giặc tụ tập nhiều đến 6, 7 nghìn người, trong số ấy những kẻ quyết tâm theo giặc, cố ý chống lại quan quân thì tội không tha được; gián hoặc cũng có kẻ tiểu dân mờ quáng không biết gì, sảy chân theo giặc, cũng có kẻ sợ giặc hung tợn, bị ép phải theo, đến lúc quan quân đi tiễu, chẳng khỏi mắc phải mũi tên ngọn giáo, thật cũng đáng thương! Trước đây đã từng xuống dụ cho những phạm nhân ở các địa phương từ Ninh-bình ra bắc đều cho ra thú, sẽ được miễn tội. Nay lại dụ rõ cho đốc, phủ, bố, án: sai đi hiểu thị khắp nơi, bảo rõ cho biết những lẽ phải, trái, lợi, hại; phàm những kẻ theo đường ác, thích làm loạn thì cuối cùng tất khó thoát khỏi lưới trời, tức như lũ giặc lần trốn lần này đủ làm gương sáng, nên lấy đó làm răn, chớ nên theo lũ gian ác phản nghịch mà mang vạ vào bản thân và nhà mình. Còn những kẻ trước đã lỡ lạng theo giặc thì mau mau đến chỗ quan sở tại, xin đầu thú, triều đình sẽ đều tha tội cho được đổi mới. Nếu lại bắt hay chém được những tên chánh yếu phạm hay thứ yếu

https://tieulun.hopto.org

phạm đem giải lên quan thì không những khỏi tội, mà lại được hậu thưởng. Lại nên để tâm vỗ về hơn nữa, cốt cho dân đen yên phận, giữ phép, cùng nhau cày ruộng mà ăn, đào giếng mà uống, biết chọn đường lành, tránh đường dữ, để hưởng các phúc thái bình. Vả, lũ đốc, phủ, bố, án, các ngươi là những chức quan thay mặt triều đình, tuyên dương đức hóa ở một phương, nên thể theo lòng ta yêu dân như con và cái ý triều đình giữ pháp luật, minh hình phạt: những kẻ hung tợn gian ngoan, có nhiều tiếng ác thì phải giết đi, để hình phạt được minh chính. Nếu thường dân bị ức hiếp hoặc bị vu phản, thì phải rửa oan cho họ. Từ nay, nếu có những án nặng về tội phản nghịch, giặc cướp xảy ra thì cần nên giữ một lòng công bằng, trung trực, không thiên vị, không lỏng lẻo, và sức cho các phủ, huyện phải giữ phép công mà tra xét: nếu thủ phạm có dủ tang chứng rõ ràng thì theo luật kết án; còn những người bị hiếp tòng hoặc bị thú hân tiên xưng thì tùy việc mà tha bớt, không được dòi hỏi hà khắc để đến nỗi liên luỵ nhiều người. Vả, lũ người được hưởng trước lộc triều đình, nếu chẳng nghĩ theo công bằng, giữ chính trực, vì triều đình mà chăn dân, thì không những quá phụ ơn nước, mà trời soi, thần xét rõ rệt, lấy gì để đứng ở trên cõi đời được? Vậy đem tờ dụ này hiển thị khắp cả cho lũ quan, lại và nhân dân từ Hà-tĩnh ra Bắc đều biết ».

Thự phó vệ úy Tả vệ Hưng-hóa là Nguyễn Văn Quỳnh đem quân chặn đánh toán giặc Đại-đồng sông đến Trấn-an, bắt sống được tướng giặc là Trần Minh Phụng (ngụy xưng là Trung dực Trung doanh đại tướng quân), Nguyễn Đình Trọng (ngụy xưng là Hữu quân đốc chiến đại tướng quân) và hơn 60 đồ đảng, chém được hơn 20 thủ cấp. Việc tâu lên, vua xuống dụ khen ngợi. Cho

https://tieulun.hopto.org

ngay Nguyễn Văn Quỳnh được thực thu về áy ; những văn võ binh dõng đi đánh trận này, đều được thưởng tiền, bạc, quần áo có từng bậc khác nhau ; thự phủ Ngô Huy Tuấn, quyền lãnh án sát Trịnh Văn Nho và lãnh binh Bùi Văn Đạo đều được thưởng kỷ lục 2 thứ. Các tổng, lý, phũ, huyện Sơn-tây cũng bắt được tướng giặc là Dương Đình Bội (ngụy xưng là Tiền quân quản lãnh thượng đạo quân mã) cùng với đầu mục và đồ đảng giặc tất cả 80 tên. Ra lệnh cho quan tỉnh xét rõ sự trạng, chia thành từng hạng, làm danh sách để ân thưởng.

Tổng thống Tạ Quang Cự đem hơn 900 biền binh thuộc tỉnh, từ Nghệ-an tiến đi Cao-bằng, làm việc dẹp giặc, có sớ tâu nói : « Khi ra trận đánh giặc, thì những súng thần công, quả sơn và voi chiến đều rất được việc. Xin đến Hà-nội, tư lấy 2 hạng súng ấy, mỗi thứ 10 khẩu và 5 thớt voi, đem theo đi quân thứ ». Vua y cho.

Bố, án, lãnh binh Cao-bằng là bọn Hoàng Văn Tú lại từ La-lãnh lui về đồn Lạc-dương (ở huyện sở Thất-toàn) đem tình hình tỉnh thành thất thủ làm sớ xin chịu tội, nói : « Lúc giặc mới xâm lấn đến Nhượng-bạn, đông đến 6.000 tên. Các quân góp sức liền chết cố đánh, thế giặc đã dần yếu, bỗng có 1 toán Thiều-châu hơn 1.000 tên từ phía sau núi, ập lại đánh úp, đến nỗi quan quân phải rối loạn, tan vỡ, nhiều người bị chết và bị thương, vừa đánh vừa lùi. Giặc bèn thừa thế, đốt phá huyện sở Thạch-lâm, chia đường đuổi gấp, rất là hung hăng. Mà gạo lương trong thành không đủ dùng được 3 ngày, bất đắc dĩ đêm phải sai thổ dõng lên trên núi, đặt nghi binh, rồi đem hết quân và voi, cùng 2 tơ bố, án gấp đường chạy về mé giáp giới Lạng-sơn, để nhờ đó cho có lương quân ; đợi viện binh ở ngoài đến, sẽ mưu tính việc khôi phục ».

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ Nội các rằng: « Quan quân một đạo Cao-bằng vừa mới rút về, thế mà lũ bố, án, lãnh binh chẳng biết nghiêm chỉnh canh giữ bờ cõi, mới đánh nhau với thổ phỉ vừa thua một trận nhỏ, dã vội bỏ thành mà chạy. Dẫn lương thực không đủ chi dùng, tình thế khó thể nhịn đói mà giữ lâu được; nhưng lũ kia có trách nhiệm giữ bờ cõi, lại không phòng bị trước khi xảy việc, thì lỗi ấy còn đổ cho ai? Đáng lẽ nên khép vào tội nặng, song nghĩ đương lúc có việc, vậy để cho họ được tự đổi mới. Văn Hữu Xuân đã có Chỉ cách chức, nay chuẩn cho lấy chức suất đội ra sức để chuộc tội. Còn lũ Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản, Nguyễn Văn Thuận và Vũ Văn Tinh đều gia ơn cho cách lưu. Vậy, phải nên lật lượm binh dõng, khuyến khích hàng trận như thế nào, để đợi đại quân tiếp viện tiến đến, sẽ ra sức hội tiễu, lấy lại toàn thành, ngõ hầu mới có thể chuộc được ít nhiều lỗi trước. Nếu không làm được công trạng gì cả thì phép nước nghiêm nhặt, quyết khó mong được ân điển tha thứ ».

Sai tỉnh Quảng-trị trích lấy một vệ luyện binh đi đóng giữ Nghệ-an. Những ngoại ủy suất đội, chuẩn cho chiếu theo 2 vệ luyện binh ở Quảng-nam và Bình-định mà thưởng cấp cho. Quyền sai quản vệ, trước hãy thưởng cho 10 quan tiền, sau có điều đi quân thứ Bắc-kỳ, sung làm phó vệ úy, rồi do tỉnh Nghệ-an chọn quản vệ thuộc tỉnh sung làm vệ úy.

Tổng đốc Ninh—Thái, Nguyễn Đình Phổ, tham tán Nguyễn Công Trứ tâu nói: « Trước đây, vâng mệnh đem quân và voi đi đến miền rừng giáp giới Sơn-tây, nghe nói lũ giặc đã bị quan quân các đạo đánh tan, bọn thần chẳng tiện ở lại, đều đã về lỵ sở, cung chức. Duy nay, bọn giặc Cao-bằng chắc đã kéo đến Tiêm-lĩnh, dựa hiểm, cố giữ; nếu quân 3 đạo không đồng

https://tieulun.hopto.org

thời cùng tiến thì chưa dễ thu được công hiệu. Chỉ có điều là nay đương mùa mưa, sông, suối nước lên dầy, nên chưa dám xin ».

Vua xuống dụ rằng: « Ngươi, Nguyễn Công Trứ, đã có Chỉ cho gấp đi Cao-bằng để cứu viện. Nay, một đạo đại quân ấy chắc đã tập hợp đông đủ. Quân giặc, thế tất chẳng đánh cũng tan, Cao-bằng có thể lấy lại ngay được. Vả, kỳ này nước lũ dẫy lên, 3 đạo tiến quân thấy rất chưa tiện, để đến cuối mùa thu, sẽ lại xuống Chỉ cho làm. Chuẩn cho ngươi, Nguyễn Đình Phổ, chỉ sai vài trăm người đi đến đường núi Thái-nguyên mà sửa dọn và nói phao lên rằng đại đội quan quân sắp đi gấp đến châu Bạch-thông, lên ra phía sau lưng, đánh vào sào huyệt giặc, khiến chúng phải bối rối ngoái lại thì dễ tan vỡ và bị bắt. Những quân phái đi đó vài ngày sau cũng rút về ngay. Không nên khinh suất mà tiến ».

Lại dụ riêng Nguyễn Đình Phổ rằng: « Trước đây có tin giặc đánh Cao-bằng, ta đã điều quan quân các tỉnh đi hội tiễu, nay đại quân họp đông, chắc rằng quân giặc tất đã trông hút mà tan vỡ, chạy trốn vào rừng rậm. Duy có điều là nay đương gặp kỳ mưa lụt, chưa tiện đuổi thú cùng rừng. Quân ta tất phải đóng ở Cao-bằng, đợi đến cuối mùa thu, mới có thể tùy cơ đánh dẹp. Nhân nghĩ: về việc lương quân, gần đây, do Bắc-ninh tải đi Lạng-sơn, rồi Lạng-sơn tải đi Cao-bằng: trên đường vận tải, tình hình khó khăn. Còn ở Thái-nguyên có một đường núi thẳng đến Cao-bằng, đường đi tưởng cũng gần và tiện, song nghĩ: lối ấy có nhiều rừng rậm, trong đó quả có đáng ngại hay không, thực khó ở xa mà liệu tính được. Ngươi đã từng đi qua đất ấy, tình trạng núi khe hẳn đã biết rõ. Vậy việc tải lương, nên do Thái-nguyên, hay nên do Lạng-sơn, nên đi đường nào cho tiện, chuẩn cho ngươi suy tính tình thế cho kỹ để châm chước liệu

làm, cốt sao tiếp tế quân lương để cho việc quân được nhanh chóng ».

Tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên là Lê Văn Đức tâu nói: « Toán giặc Thu-châu, còn phải truy nã, nên thần phải ở lại Tuyên-quang để khẩn sức cho bộ biền các đạo đổ ra bốn mặt lùng bắt, và phi sức cho các địa phương chặn đánh. Còn như 2 đạo Vị-xuyên và Đại-man lâu nay không có tin báo động, thần đã sai thám thính tình binh đích xác, xin đợi về báo, nếu quả đã vô sự, gồm cùng bộ biền các đạo ở Thu-châu đến báo, hiện đã yên lặng thì lập tức rút hết biền binh đã phái đều về, rồi theo dụ trước, liệu để số quân ở lại theo quan tỉnh Tuyên-quang coi giữ ».

Vua dụ rằng: « Lũ giặc ấy nhiều lần bị quan quân đánh giết, tan tác không còn, chuẩn cho người tạm ở lại độ mươi ngày, một là để làm thanh thế cho đạo quân Cao-bằng; hai là để đợi bộ biền các đạo tiện về lỵ sở cũ cung chức. Duy có tên đại đầu mục giặc là lũ Lê Văn Bột còn chưa bắt được một tên nào, thì ngươi đến tìm nhiều cách chỉ bảo cho bè đảng nó: nếu ai hay bắt được những tên đầu đảng giải lên quan, thì không những khỏi tội, mà lại được hậu thưởng, để cho chúng bắt giải lẫn nhau, ra thú, lập công. Lại thông sức cho dân làng sở tại treo giải thưởng to, nhà nào dám chứa chấp thì cũng phải tội như phạm nhân. Như vậy thì những tên đầu sỏ đại ác có thể không một tên nào lọt lưới được ».

Thự tuần phủ Lạng—Bình là Trần Văn Tuân dâng sớ về việc thất thủ Cao-bằng, chỉ tên tham hặc từng người và trình bày việc quân cơ, có nói: « Hỏi ra, thổ phỉ trước kia từ Thái-nguyên lấn đánh Gia-bằng, đồ đảng chẳng qua chỉ có 5, 6 trăm, mà binh dõng dóng giữ ở tỉnh hàng 3.000 người, súng đạn, khí giới cũng không

https://tieulun.hopto.org

phải là ít. Vân Hữu Xuân phụ trách về việc coi quản cảm phòng, nếu biết cơ, chận bắt thì có khó gì, thế mà lại sai phái linh tinh, tiếp ứng không kịp, đến nỗi bị thua trận. Do đấy, lũ giặc Vân, giặc Cần lại nhân kẽ hở, tràn xuống Thông-nông, còn cứ điềm nhiên ngồi nhìn chẳng chịu thân đi đánh dẹp! Những biền binh do Xuân sai đi không có thể thống, cai quản gì cả, mới thoạt nghe nói giặc đến liền tan vỡ ngay! Quân giặc được thể, bèn lan tràn ra. Kịp khi giặc sắp đến gần tỉnh thành, Xuân lại không thu quân, tìm kế cố thủ, vội cùng với lũ Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản và Nguyễn Văn Thuận quăng bỏ thành trì, kho tàng, để giặc chiếm lấy. Một mực nhút nhát như thế, nên xử theo quân luật, mới đủ để cho quân sĩ phục tinh.

« Còn lũ Hoàng Văn Tú có trách nhiệm thay mặt triều đình cai trị một phương, ngày thường thì không biết dự bị đề phòng; đến lúc gặp việc thì sợ hãi, rụng rời, không biết xoay xở ra sao. Kho chứa gạo muối còn có thể dũ dùng mươi ngày, nếu có giữ được để đợi tiếp tục tải đến thì có lo gì thiếu ăn? Thế mà lại mượn cớ lương quân không đủ, bỏ thành chạy trốn, vậy thì chức trách coi giữ ra sao? Vậy đều nên khép vào tội đáng phải chịu. Nay, Vân Hữu Xuân đã làm hỏng việc, sao lại nên giao cho hắn coi quản quân lính? Thần xin thân đến Lạc-dương, quyền nghi xếp đặt: căn cứ vào số quân lính hiện có, lấy những người nhanh nhẹn, mạnh khỏe, dồn thành đội ngũ, rồi chọn người cai quản, chia phái canh phòng nghiêm nhặt, đợi viện binh đến đông đủ, sẽ tùy cơ tiến đánh. Lại dò hỏi biết rằng từ Lạng-sơn đến Cao-bằng có 3 lối đi đều là hiểm trở chật hẹp; giặc đã chia quân chẹn giữ, từ cao ngó xuống rồi. Nếu mình tức khí mà tranh phong với chúng thì chưa phải là kế hay.

https://tieulun.hopto.org

Duy Thái-nguyên có một con đường từ Linh-mai, Linh-quang thuộc Kim-mã đi ra đồn Gia-bẩng thuộc Cao-bằng, xin sắc sai Thái-nguyên phái 1 toán quân theo đường ấy, đánh úp đằng sau lưng giặc; còn đại đội quan quân thì từ Tiêm-lĩnh tiến lên, 2 đạo đánh khép lại thì có thể phá tan được giặc. Đến như lương quân lại là việc khẩn yếu, hiện đã tạm sức cho các châu, các huyện trong tỉnh trước hãy thu tô vụ đông, và chiếu xem những nhà giàu có thóc thì trả thêm giá mà mua bằng cách thỏa thuận rồi phi tư cho Bắc-ninh vận tải đến. Nhưng nay đương lúc giáp hạt, dân gian đem bán chẳng được bao nhiêu. Mà dân phu vận tải lâu ngày mệt nhọc, thực e khó mà tiếp tế được đủ. Nghe nói ở Hải-dương có một đường thủy, do sông Hàn-giang qua sông Lục-đầu, thông đến bến đồn Trụ-hựu (huyện thuộc Bắc-ninh), từ đấy đến Lạng-sơn, bớt được công khó nhọc vận tải đi đường bộ 2 ngày, mà chở thuyền đi đường thủy lại được nhiều hơn. Xin sắc sai Hải-dương và Bắc-ninh xét kỹ đường ấy, nếu có thể chuyên chở được thì do 2 tỉnh ấy đứng làm cho ổn thỏa ».

Vua dụ bảo rằng: « Lũ bố, án, lãnh binh Cao-bằng không giữ vững được thành trì, khép cho trách nhiệm giữ bờ cõi, thì tội ấy chối sao được? Trần Văn Tuân tham hặc, rất phải. Lũ Văn Hữu Xuân, Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản và Nguyễn Văn Thuận đã có Chỉ cách chức trước rồi. Gần đây, đã dụ sai tổng thống Tạ Quang Cự và tham tán Nguyễn Công Trứ đi đến giúp đánh Cao-bằng. Nay chuẩn cho bọn Quang Cự, khi đến quân thứ, bắt ngay Văn Hữu Xuân, xiềng lại, giam cho nghiêm cẩn. Lại so sánh lời tân hặc của Trần Văn Tuân với lời tập tấu trước của lũ Văn Hữu Xuân thì thấy có nhiều chỗ chống nhau, nên phải điều tra rõ: nếu quả tình hình thực thế thì nghiêm nhặt tham hặc để trừng trị. Lại

https://tieulun.hopto.org

nữa, đối với con đường vận lương do Trần Văn Tuân nghĩ ra, chuẩn cho lũ bố, ấn, lãnh binh Hải-dương — Bắc-ninh lập tức liệu tính, nếu đường ấy quả thực ổn thỏa, tiện lợi, thì một mặt tâu lên, một mặt thi hành. Còn việc xin thân đi đến Lạc-dương xếp đặt việc quân thì đó là việc làm tạm, vậy hãng chuẩn y cho lời xin, đợi Tạ Quang Cự tiến đến, tức thì rút về, giữ tỉnh thành, chuyên làm việc quân lương. Còn việc xin sắc sai Thái-nguyên phái quân theo đường đi tắt, đánh áp sau lưng giặc thì trước đây, đã dụ cho Nguyễn Đình Phổ kíp đem một số quân, mở đường núi, nói phao lên rằng sẽ đến đánh dằng sau giặc, để làm rối loạn lòng quân địch. Nay chuẩn cho Nguyễn Đình Phổ dò thám tình hình gần đây, nếu lũ Tạ Quang Cự đã đem đại quân từ Tiêm-lĩnh thẳng tiến, lấy lại được Cao-bằng thì càng tốt ; nếu đường ấy còn bị giặc ngăn trở thì nên tức khắc phái biền binh đi tắt, theo đường núi Thái-nguyên, áp đến Cao-bằng, hội tiễu : trước mặt và sau lưng đánh khép lại, sớm bắt và giết sạch toán giặc ấy, lấy lại tỉnh thành, tất sẽ có hậu thưởng ».

Tổng đốc Ninh—Thái Nguyễn Đình Phổ tâu nói : « Từ mùa đông năm ngoái đến nay, thuê mướn dân trong hạt vận tải quân lương đến Lạng-sơn, người ở gần thì 7, 8 lượt, kẻ ở xa thì 3, 4 lần, sức lực đã thấy nhọc mệt, hơi tỏ ra sợ sệt lẩn tránh, thậm chí có sự tản mát trốn đi. Nay tiếp tờ tư của thự phủ Trần Văn Tuân nói : quân Cao-bằng lui đóng ở Lạc-dương, cùng các hạng binh dõng đóng ở Lạng-sơn có đến hơn 6.000 người ; mỗi kỳ tải đến phải được 6.000 hộc gạo, 6.000 quan tiền và 200 phương muối mới đủ chi dùng. Vả lại, dân trong tỉnh đều chán ngại việc nặng, nếu cứ đài tải lương thực cho đủ số quân ấy ăn dùng thì chẳng những đường xa cách, chưa dễ tiếp tế, mà những dân phải đi vận tải, e chẳng

https://tieulun.hopto.org

khỏi có nhiều người lỡ việc làm ăn, nên thần đã bàn cùng bố, ân hết lòng suy tính, và sức các phủ huyện tìm nhiều cách vỗ về, xin chiếu theo số tiền và gạo thuê nhân công, trả thêm gấp đôi, ngõ hầu dân phu cố gắng làm việc, để giúp cho lương quân được đủ. Và, gạo lương phát cho các thổ dõng địa phương, xin đổi phát bằng tiền để đỡ khổ về công chuyên chở gạo ».

Vua y theo lời xin, lại dụ Trần Văn Tuân rằng : « Phàm biền binh 2 tỉnh Cao — Lạng, hễ ai ốm đau thì đưa về Bắc-ninh chữa chạy, nuôi dưỡng ».

Lãnh binh Thái-nguyên là Tống Văn Trị đem quân và voi tiến đánh, lấy lại đồn Bắc-cạn. Quân giặc rút ngầm, rồi lại tập hợp hơn 2.000 đồ đảng từ phố Na-cù đến núi Tượng-đầu. Văn Trị thúc quân vào đánh. Thí sai phó quản cơ, cơ Thái-hùng, là Trịnh Tú, suất đội là Nguyễn Văn Dặng đều bị thương, liền báo về tỉnh thêm quân tiếp viện. Bố chính Lê Trường Danh và án sát Tôn thất Lương tức khắc phi báo tổng đốc Nguyễn Đình Phổ mau vát biền binh đi hội tiễu. Liền làm sớ tâu lên.

Vua sai truyền dụ Nguyễn Đình Phổ rằng : « Thái-nguyên là tỉnh ngươi kiêm hạt, nay có tin báo động này, ngươi nên tức thì trù liệu cho kỹ : hoặc nên thân chinh đi đánh, hoặc chọn người được việc ủy cho đi hội cùng Tống Văn Trị, ra sức vây đánh, cốt chém giết được nhiều tướng và quân giặc ấy. Lại nói phao lên rằng, sẽ lên đường, tiến ra đánh sau lưng giặc, để làm thanh thế cho đạo quân Cao-bằng, khiến giặc giữ chỗ nọ, mất chỗ kia, dễ bị bắt. Đó tức là công của ngươi ». Trịnh Tú chết vì bị thương. Sai truy tặng phó quản cơ, chiếu theo phẩm, cấp tiền tuất.

Đặt vệ Hoàn dũng. Bộ Binh tâu nói : « Gần đây, vì có cuộc đánh dẹp Bắc-kỳ và Nam-kỳ, việc lấy lính và điều động lính rất bận rộn. Bốn đội Dực uy, Dực tín, Dực

https://tieulun.hopto.org

thắng và Dực thành thuộc các phủ thân công, cùng với hai đội Nhất, Tứ ở Trung sai thuộc Trung quân, hai đội Nhất, Tứ ở Tiền sai thuộc Tiền quân và một đội ở Hữu sai thuộc Hữu quân, cộng 9 đội, đều là giản binh cả. Vậy tưởng nên rút ra, dồn làm 1 vệ. Còn thiếu 1 đội, xin trích lấy giản binh đội thứ ba ở vệ Dực bảo, sung vào, đặt tên là vệ Hoàn dũng để đủ sai khiến. Đến như những linh lệ thuộc các Công phủ thì còn có 200 mộ binh là số ngạch lưu lại, sẽ do các phủ đòi gọi tập hợp, mỗi phủ 50 người để làm linh hầu ».

Vua cho lời tâu là phải. Dũng cai đội Cẩm y gia hàm quản cơ là Nguyễn Văn Kỷ, làm phó vệ úy, trật chánh tứ phẩm, làm thự vệ úy vệ Hoàn dũng; phó quản cơ Đoàn Văn Sách làm phó vệ úy.

Đổi bổ phó vệ úy vệ Hậu nhị doanh Vũ lâm, Vũ Văn Giải, làm phó vệ úy vệ Hậu nhất.

Tổng đốc Định—Yên là Đặng Văn Thiêm xin mộ dân ngoại tịch đặt làm 2 đội Nhất, Nhị thuộc các sai, lệ thuộc vào hai ty Phiên, Niết.

Vua du bộ Binh rằng: « Các tỉnh, tỉnh nào cũng đều có Phiên, Niết, và đều có phần việc phải làm. Xưa nay chưa từng có ai nài xin về việc đó. Nay Đặng Văn Thiêm riêng cho rằng tỉnh Nam-định nhiều việc, bèn nhẹ dạ nghe lời bố, án, xin đặt tư thuộc, ấy là ý kiến gì? Huống chi việc công dã có lại dịch thừa hành, còn ở nhà tư dã có thuộc binh, chắc cũng đủ sai phái. Ngoài ra, nếu có việc thúc giục binh lương, đòi hỏi kiện tụng, thì tùy việc sai khiến cũng đủ làm xong, và không có cái tệ nhân việc công sai làm việc tư. Vậy sao còn phải mộ riêng cho thêm phiền phí? » Bèn không y cho.

Khâm phái đốc biện công việc An—Hà là Đặng Chương hội cùng tuần phủ Hà-tiên là Trần Chấn tâu nói: « Tỉnh

https://tieulun.hopto.org

Hà-tiên vừa mới thu phục, dân số còn ít, vậy xin theo Chỉ dụ trước, hãy đắp đồn Trấn-biên ở tỉnh lỵ cũ (bốn mặt đều dài 24 trượng, 3 thước, cao 7 thước 2 tấc) rồi liệu vát binh dõng dang đóng ở đấy góp sức xây đắp. Đến như tỉnh lỵ mới ở Giang-thành thì đợi khi quân và dân đã hồi phục hoàn toàn, sẽ do tỉnh Hà-tiên trù tính dựng lâm ». Vua y theo.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXXI

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, năm Minh-mệnh thứ 15 [1834], mùa thu, tháng 7, ngày mồng 1, làm lễ Hưởng mùa thu.

Bổ Nguyễn Kim Bảng làm thượng thư bộ Lại. Thăng thị lang bộ Hộ Vũ Đức Khuê lên thự hữu tham tri bộ Hộ, nguyên án sát Quảng-bình Nguyễn Bá Thân làm lang trung bộ Lễ, nguyên thự án sát Vĩnh-long Doãn Uẩn làm lang trung bộ Hình, đều biện lý sự vụ trong bộ. Đổi thự Thái-bộc tự khanh biện lý bộ Công là Phạm Thế Hiển sang làm công việc bộ Hộ.

Hai đội Nhất, Tứ thuộc ty Dực bảo, trước đây, phái theo tham tán Trương Phúc Dĩnh sai phái làm việc bắt giặc, đến bấy giờ vua cho rằng quân 2 đội ấy phần nhiều là người Gia-định, bèn du sai quan tỉnh dồn vào cơ đội thuộc tỉnh, đợi khi dẹp giặc xong, sẽ rút về đội ngũ của tỉnh.

Tỉnh Quảng-trị mất mùa. Chuẩn cho quan tỉnh chiếu theo số thóc tô trong tỉnh năm nay, cho dân được nộp bằng tiền.

Có người nhà Thanh ở Hà-nội đóng thuyền « đại dịch » (1) đi buôn, hơn một năm không trở về. Người

---

(1) Thuyền « đại dịch » : Chỉ những thuyền của tư gia, hằng năm tỉnh nguyện đóng thuế xuất nhập cảng để khỏi vận tải của công.

https://tieulun.hopto.org

đứng bảo lãnh bị liên lụy, phải bồi thường thuế cảng, nay không đủ sức nộp. Tổng đốc Đoàn Văn Trường đem việc ấy tâu lên. Vua đặc cách cho miễn. Vua lại cho rằng từ trước đến nay, người nhà Thanh phần nhiều mượn cớ đóng thuyền chịu thuế, rồi chở lậu thóc gạo đi xa, bèn sai bộ Hộ thông sức cho các quan địa phương: từ nay về sau, hễ có người nhà Thanh nào tình nguyện đóng thuyền nộp thuế, thì phải có người thực giản đứng ra bảo lãnh cam kết, mới cho làm; nếu người chủ thuyền đem thuyền đi nơi khác thì những số thuế cảng còn thiếu, người bảo kết phải nộp đầy mãi mãi, không được miễn. Lệnh này được ghi làm lệ.

Sai dồn 96 người trong hộ cũi làm 2 đội Cửu và Thập thuộc Tả vệ, doanh Thần cơ. Còn 11 linh ở đội Cửu trước thì sáp nhập đội Nhị, và 11 linh ở đội Thập trước thì sáp nhập đội Tam.

Dùng thự tri huyện Vĩnh-hòa, tỉnh Nghệ-an là Nguyễn Trọng Du làm đồng tri phủ Trấn-ninh, quyền làm công việc phủ ấy. Trước đây, ở Trấn-ninh, lũ giặc Huống, giặc Khuyết làm loạn, xua lùa thổ mục, thổ dân ở các huyện thuộc phủ Trấn-ninh sang nước Xiêm. Duy có thổ tri huyện huyện Liêm là Hiệu Lương và thổ huyện thừa là Thiện An không chịu theo giặc, giữ được an toàn cả huyện; thổ huyện thừa huyện Khâm là Đa Thiếp nghe có giặc cũng bỏ trốn. Sau khi quan quân đi kinh lược, khải hoàn rồi, quan tỉnh sai Trọng Du đến đấy, xếp đặt công việc. Khi Trọng Du đến, phái người phủ dụ, nhân dân trong 6 huyện Quảng, Cát, Liêm, Khâm, Xôi, Khang, lần lượt trở về được hơn 1.300 người. Duy có người huyện Mộc chưa về. Trọng Du liền sai dân 6 huyện chọn mỗi huyện lấy 1 người xưa nay được nhân dân tin phục cho tạm trông coi công việc huyện. Lại có Chiêu Xá Ly tử Xá-ngọ (tên

https://tieulun.hopto.org

đất, ở bờ bên nam sông Khung) lên về. Thổ mục các huyện đều nói ông cha hắn trước làm quản mục phủ Trấn-ninh, hắn là người mẫn cán, xin bầu hắn tạm trông coi công việc phủ. Lại nữa, đất Lạc-điền ở huyện Cát, địa thế rộng, phẳng và ở vào quãng giữa phủ hạt, nghĩ nên dời đóng phủ lỵ ở đấy. Bố chính Nguyễn Đình Tân và án sát Vũ Đình đem dủ duyên do tâu lên. Vua cho rằng Nguyễn Trọng Du xếp đặt thỏa đáng, khôn khéo, nên thưởng cho chức đồng tri này, lại thưởng cho 20 lạng bạc. Chiêu Xá Ly trước đã theo giặc, sau mới trốn về, tậm tích còn chưa rõ ràng, chuẩn cho theo Trọng Du sai phái. Thổ tri huyện huyện Liêm là Hiệu Lương được thưởng gia hàm tri phủ, vẫn lãnh chức thổ tri huyện; thổ huyện thừa là Thiện An, thưởng gia hàm tri huyện, vẫn lãnh chức thổ huyện thừa. Lại thưởng cho mỗi người 1 bộ áo gấm, quần nhiễu, và 1 bộ đồ trà bịt bạc. Thổ huyện thừa huyện Khâm là Đa Thiếp, xét ra trước sau không theo giặc, chuẩn cho vẫn giữ chức như cũ và thưởng cho 1 cái áo. Sáu người thổ mục đã được nhân dân trong hạt bầu cử, vậy phía Khâm huyện Quảng, cho họ là Sơn, tên là Khâm; Thập Cương huyện Cát, cho họ là Vạn, tên là Cương; Khâm Xỉ huyện Liêm cho họ là Lĩnh, tên là Xỉ; Hạt Xà Vật huyện Khang, cho họ là Lâm, tên là Vật; A Chân Thám huyện Xôi, cho họ là Thạch, tên là Thám: đều được bổ thụ thổ huyện thừa. Hoàn Mã Quyết huyện Khâm, cho họ là Phàn, tên là Mã, cũng bổ thụ huyện thừa, hiệp cùng Đa Thiếp làm việc. Đối với nhân dân huyện Mộc, do tỉnh sức sai tìm nhiều cách chiêu tập, khiến sớm quy tụ, rồi chọn lấy người xứng đáng làm nổi chức tri huyện, tâu lên, sẽ bổ thụ. Chuẩn cho đặt phủ lỵ ở Lạc-điền, vát lấy 50 người dân tráng ở 2 huyện Vĩnh-hòa và Hội-nguyên phủ Tương-dương, lệ thuộc dưới quyền sai

https://tieulun.hopto.org

khiến. Mỗi tháng, phủ viên được chi 15 quan tiền, 15 phương gạo; dân tráng mỗi người tiền 1 quan, gạo 1 phương, đều do phủ Trấn-ninh lãnh lấy, cấp cho. Sau đó lại cho dời phủ lỵ đến Phù-ban (tên đất, thuộc huyện Khâm).

Quyền sung phó vệ úy, vệ Định võ, doanh Thần sách, là Nguyễn Văn Thiện, trước kia theo lãnh binh Võ Văn Thuyên đóng giữ Trấn-ninh, đến khi rút về, bị bệnh chết. Vua đặc cách cho truy tặng phó vệ úy, trật tùng tam phẩm, chiếu theo phẩm, cấp tiền tuất.

Vua dụ Nội các rằng: « Ta nghĩ đến các trạm làm việc, chuyển đệ ngày đêm khó nhọc, cho nên hằng năm, 2 lần thưởng cho tiền và gạo. Có khi có việc bất kỳ xảy ra, phải khiêng vác nhiều, nên ta lại tùy từng việc mà ra ơn. Thực là lòng ta yêu thương người làm khó nhọc, chỉ có hơn mà không bớt. Thế mà gần đây, những quan trong Kinh và ngoài các tỉnh có nhiều người chẳng thể theo lòng ta. Các nha môn ở trong Kinh thì hoặc phát giấy tờ không có định kỳ, hoặc việc không nên phát ra mà phát, cũng có việc không khẩn cấp mà lại cho là khẩn; các quan địa phương ở ngoài thì hoặc có việc tầm thường, không đợi nhật kỳ mà đã phát đệ, hoặc việc không khẩn cấp mà sai ngựa trạm phi báo; lại có việc riêng của mình và việc không nên đưa cho linh trạm, cũng đều phát trạm tất cả, không hề đoái tiếc đến sự khó nhọc chạy vạy của linh trạm! Những tình hình ấy, ta vẫn nghe thấy đã lâu, vậy nên lần này đặc cách ân cần dụ bảo: từ nay, phàm những giấy tờ công văn phát đi, cần phải tùy việc bình thường hay khẩn cấp, chứ đừng không hề cân nhắc, luống làm nhọc người! Vả lại, lục khoa và các đạo đều có viên chuyên trách giữ việc đàn hặc, nếu thấy các nha môn có việc khẩn yếu, mà để chậm không phát ngay, hoặc việc tầm thường mà không

https://tieulun.hopto.org

phát theo kỳ hạn hay là có tình tệ gì khác, thì cứ thực tâu hặc ngay. Hoặc giả năm bộ có việc đưa đến bộ Binh, mà bộ Binh xét ra không hợp, thì cũng chỉ tên mà hặc tâu ngay. Đến như việc chạy trạm ở các tỉnh thuộc về ty án sát, nếu ty án sát làm việc có điều gì không đúng thì chuẩn cho viên bố chính lấy dủ chứng cớ mà tâu hặc. Nếu cứ một mực hùa nhau, giấu giếm che chở ; hễ có người tố giác ra thì sẽ phải tội ».

Lại cho rằng từ Quảng-nam vào nam đến Bình-thuận, gần đây, những văn thư do trạm chuyển đệ phần nhiều chậm trễ, bèn ra lệnh cho các quan tỉnh xét rõ các trạm trong hạt, hễ trạm nào có ít tinh trạm, không đủ làm việc thì cho liệu lấy thêm người ở gần quanh làm phu mà cho miễn các tạp dịch. Khi việc yên rồi, sẽ cho về. Lại sức : từ nay, hễ có việc quan hệ, dán dấy đến theo trình hạn đưa đi, nếu còn dám bỏ bê trễ thì bị trị tội nặng.

Lại nghĩ : cuối hè, đầu thu, còn nắng nóng, xuống dụ thưởng tiền cho các trạm trong Kinh và ngoài các tỉnh, tùy theo việc công nhiều hay ít, có từng bậc khác nhau (100 trạm nhiều việc, đều thưởng 50 quan tiền ; 32 trạm ít việc, đều 40 quan ; 9 trạm ít việc quá, đều 30 quan). Duy có trạm Lạng-chi, trạm Lạng-hoằng thuộc Lạng-sơn, trạm Cao-nhũ, trạm Cao-phúc thuộc Cao-bằng cộng 4 trạm, ít có việc phải do trạm chuyển đệ, nên không được dự thưởng.

Thăng : chưởng cơ Vũ Văn Từ lên thự thống chế Trung doanh Thần sách ; quản cơ cơ Hoa-tượng Lê Tất Ứng làm phó vệ úy, vệ Quảng võ doanh Thần sách. Và cho thự vệ úy quyền sung phó vệ úy Hậu vệ Tuyên phong là Trần Văn Tĩnh thực thụ phó vệ úy.

Vua dụ Nội các rằng : « Trước đây, toán giặc trốn ở Nghệ-an kết thành bè đảng lớn, cướp bóc dân địa phương,

https://tieulun.hopto.org

liền bị quan quân đánh dẹp, cứ như tâu báo mấy lần, thì những tên chánh yếu phạm là lũ Lê Văn Phẩm, Hoàng Trọng Kiểu, Phạm Văn Ninh, Nguyễn Ngọc Liên, hoặc bị bắt, hoặc bị giết, không một tên nào trốn thoát, cả tỉnh đều đã yên lặng. Còn lũ Phan Bô, Đinh Lợi, tướng giặc tỉnh Hà-tĩnh, dẫu đã tan vỡ, vẫn còn lẫn lút trốn chết, chưa từng bắt được 1 tên nào ! Gần đây ra lệnh tuyên dụ cho chúng, nếu bắt giết lẫn nhau mà ra thú, thì cho miễn tội, nhưng lâu nay cũng chưa thấy tên nào ra thú, há chẳng phải vì người giữ chức nuôi dân, làm việc không khéo mà đến nỗi thế hay sao ? Vả, trước kia còn viện cớ là số quân hiện có còn ít, chứ bây giờ biền binh phái đi Trấn-tĩnh đều đã rút về, thì sự đánh dẹp không phải không thừa sức, thế mà vẫn chưa lập được công trạng gì rõ rệt, so với Nghệ-an, há không xấu hổ ? Thử nghĩ xem mầm ác chưa trừ hết, sao giữ được lúc sơ hở nó khỏi mọc lên ? Kết cục là tại lỗi ai ? Đối với bố chính Cao Hữu Dực và án sát Mại Thăng Đường, hãng truyền Chỉ nghiêm quở, rồi hẹn cho trong tháng này, phải tìm nhiều phương pháp đánh bắt cho tuyệt mầm ác, thì không những được tha tội trước, mà lại được hậu thưởng. Bằng chẳng thế, thì công lệnh rất nghiêm, quyết khó trốn lỗi được ».

Chưởng Trung quân, Vĩnh-thuận hầu, Tống Phước Lương, chết.

Vua được tin, dụ Nội các rằng : « Năm ngoái, Tống Phước Lương vâng mệnh đi đánh giặc, rút cục không nên công trạng gì, thậm chí đến trận đánh ở Thuận-cảng, tự mình trước muốn rút lui ; hơn nữa lại có những vết xấu như che giấu cho viên quan võ đớn kém, và tự tiện sai lính đóng thuyền riêng. Tất cả đều bị người ta tham hặc. Đến khi phải giải chức triệt hồi, vì còn đương ốm yếu, nên chưa nỡ trị tội. Nay được tin đã chết, ta nghĩ

https://tieulun.hopto.org

Phước Lương có chút công lao theo đuổi giúp đỡ buổi đầu trung hưng, nên gia ân tha tội trước, và cho chiếu theo nguyên phẩm hàm, cấp cho tiền tuất ».

Sai chưởng Hữu quân Nguyễn Văn Xuân kiêm giữ ấn triện Trung quân.

Sai thự Thái bộc tự khanh, biện lý bộ Binh, Nguyễn Văn Toán, coi cả công việc 2 kho súng ống và thuốc đạn.

Vời án sát Thái-nguyên Tôn thất Lương về Kinh. Đổi bổ lang trung, biện lý bộ Hình là Doãn Uẩn làm án sát Thái-nguyên.

Cho : Nguyễn Công Trứ làm tham tri bộ Binh, tuần phủ Hải-dương, vẫn thự lý ấn quan phòng tổng đốc Hải—Yên ; thự bố chính Nam-định là Trịnh Quang Khanh làm Binh bộ thị lang, vẫn thự lý ấn quan phòng tuần phủ Hưng-yên ; và lãnh công việc bố chính sứ Lê Đức Đức làm bố chính Quảng-yên, vẫn bộ lý ấn quan phòng tuần phủ ; Lê Phúc An làm bố chính Quảng-bình ; Nguyễn Đình Tân làm bố chính Nghệ-an ; Ngụy Khắc Tuân làm bố chính Nam-định ; Đỗ Huy Cảnh làm bố chính Sơn-tây.

Bộ Lại tâu xin : « Từ nay, phàm những viên thự lý hoặc bộ lý tuần phủ, khi được thực thụ rồi thì vẫn gia bộ hàm kiêm viện hàm ; còn những người được thụ bộ hàm mà còn là thự lý hoặc bộ lý thì hết thảy mọi sự nghi đều theo lệ mà làm ; duy người được kiêm viện hàm, thì đợi ngày thực thụ, sẽ viết điền vào ». Vua y cho.

Các tỉnh từ Hà-tĩnh trở ra Bắc, những phạm nhân theo giặc trốn tránh, nghe có ân chiếu, đem nhau ra thú rất nhiều. Quan tỉnh nhiều lần đem việc tâu lên.

Vua đều tha cả. Nhân đó làm 1 bài thơ, sai in son, thưởng cho mỗi tỉnh 3 phần, và sai cho xem, đọc rộng rãi để mọi người biết cảm kích và tỉnh ngộ.

https://tieulun.hopto.org

Khâm phái đốc biện công việc 2 tỉnh Long—Tường là Dương Văn Phong, cùng với quan tỉnh Định-tường cùng đứng tên vào một tờ tấu, nói: « Thành đất ở tỉnh đắp thêm hơi cao (bốn mặt đều cao 9 thước 5 tấc) liền bị sụt đổ, đã lấy ván gỗ thông chống đỡ ». Vua bảo rằng: « Thành ấy nguyên ở chỗ đất ẩm thấp, khó lấy sức người mà làm được, chỉ nên liệu sửa đắp thêm cho được bền vững mà thôi ». Phong lại nói: « Trong tỉnh có thôn Từ-linh thuộc cửa Tiểu-hải và thôn Minh-đức thuộc cửa Đại-hải, đều ở bãi biển, dân cư khá đông đúc, mà hai thủ sở cũ, số lính còn ít, không đủ canh phòng. Vậy xin lập ở 2 thôn mỗi thôn một thủ sở để coi giữ, vát lấy 100 hương dõng ở gần quanh, đồn làm 2 đội, lựa cử suất đội chia ra cai quản và gồm làm công việc phòng thủ. Còn đồn trại ở bờ phía bắc (ở thôn Tăng-hoa, trước thuộc huyện Kiến-hòa, Định-tường; từ khi chia đặt làm tỉnh thì thuộc huyện Tân-hòa, Gia-định) cửa Tiểu-hải thì xin tư giao cho Gia-định sửa sang, tuần phòng, cùng cứu ứng lẫn nhau ». Vua y cho. (Từ-linh và Minh-đức đều là tên thôn, thuộc huyện Kiến-hòa).

Khâm phái đốc biện công việc 2 tỉnh An—Hà là Đặng Chương cùng với tổng đốc Trương Minh Giảng cùng đứng tên vào một tờ tấu, nói: « Sông Vĩnh-tế là đường thủy đi Hà-tiên tất phải qua, có một chỗ (ở thôn Vĩnh-tế) gần núi Sầm, cách thành Châu-đốc độ 5 dặm, là nơi rất xung yếu, xin cho đặt 2 đồn ở 2 bên bờ, rồi sai dân Phiên ở Chân-chiêm coi giữ. Bờ bên dòng sông Hậu-giang xế thành Châu-đốc có đồn Châu-giang cũng là một nơi xung yếu, xin liệu sửa sang thêm, sai quan quân thủ sở canh giữ. Bên hữu thành Châu-đốc, từ núi Sam trở xuống, có một con đường bộ thẳng đến chân thành, (thành này do Nguyễn Văn Thụy đắp trước), xin đặt một đồn ở gần thành, ngoài đồn cắt một đoạn đường đào

https://tieulun.hopto.org

làm cái hào sâu, trên hào bắc một cái cầu để đi lại, lúc có giặc thì cất cầu đi. Lại nữa, cái thành đất Châu-đốc, đã sửa làm hình vuông, chỗ còn lại dài hơn 200 trượng, cao xếp xỉ với thành, xin cắt đoạn giữa, để lại 2 góc trước và sau, chỗ gần bờ sông, nhân nếp cũ sửa đắp thêm, khi có giặc thì đặt súng để phòng bị ».

Vua chuẩn y lời tâu. Các đồn mới đắp đó cho lấy tên những thôn xã ở gần đấy mà gọi (ở hai bên bờ sông, 1 đồn gọi là Vĩnh-tế, 1 đồn gọi là Vĩnh-nguyên ; đồn ở góc bên hữu thành gọi là Chu-phú).

Định lệ cho đốc, phủ, bố, án và lãnh binh về việc mộ lập thuộc binh (tổng đốc, 15 người ; tuần phủ, 10 người ; bố, án, chánh phó lãnh binh đều 5 người).

Lại cho rằng từ Hà-tĩnh trở ra Bắc, thường có việc sai đi đánh dẹp, bèn chuẩn cho chánh phó lãnh binh đều chiếu theo nguyên ngạch, được mộ thêm (lệ định là 5 người, được mộ thêm 5 người).

Đóng thuyền Hải-yến hiệu Nhất, hiệu Nhị. Sai thống chế Phạm Hữu Tâm và thự chưởng cơ Đoàn Kim trông coi việc này. Ra lệnh cho theo kiểu mẫu thuyền Điện-hải ngoại ngạch, châm chước mà làm, cốt phải nhanh nhẹn, dùng để vượt biển, dù gặp lúc gió bão hoặc ngược nước, thiếu sự thuận tiện, cũng vẫn đi được nhanh chóng.

Tổng đốc Ninh—Thái Nguyễn Đinh Phổ thân đem quân và voi tiến đóng ở tỉnh thành Thái-nguyên, phái ủy phó lãnh binh Bắc-ninh Phạm Phi đem quân đóng ở đồn chợ Mới để tiếp ứng cho đạo quân Tổng Văn Trị. Tổng Văn Trị ở Bắc-cạn lại đánh nhau với giặc, giặc lại lùi và tản đi. Việc lên đến vua. Vua dụ rằng : « Thế đủ biết quân giặc không có tài giỏi gì. Nay Nguyễn Đình Phổ đã thân đem quân đi đến điều khiển, nếu đốc thúc tướng sĩ ra sức đánh mạnh, để làm thanh thế cho Lạng-sơn, thì

https://tieulun.hopto.org

Cao-bằng có thể hẹn ngày lấy lại được ». Giặc lại xâm chiếm đồn Xuân-dương (thuộc huyện Cẩm-hóa). Thổ ty Nông Thiêm Hãn và cai đội Nguyễn Văn Đạt dem dân phu và thủ hạ đánh đuổi được. Thưởng cho mỗi người 10 đồng ngân tiền Phi long lớn, và 1 chiếc áo quan võ bằng nhung vải.

Tham tán Nguyễn Công Trứ dem hơn 1.500 binh dõng từ Hải-dương tiến lên tiếp viện Cao-bằng. Khi đi qua Bắc-ninh, nghe tin Thái-nguyên có giặc, Nguyễn Đình Phổ đã đem binh tiến đánh, bèn dâng sớ nói : « Toán giặc Cao-bằng, chỉ từ Tiêm-lĩnh trở lên, dựa hiểm cố giữ, đã có tổng thống Tạ Quang Cự và lũ lãnh binh Nguyễn Tiến Lâm, Doãn Văn Cải, đại đội quan quân đủ giúp vào việc đánh dẹp. Duy có địa thế Thái-nguyên, một mặt từ Định-châu rẽ ngang sang Đại-man thuộc Tuyên-quang, một mặt từ Bắc-cạn đi rẻo qua Bạch-thông, Cẩm-hóa, thông lên Bảo-lạc thuộc Tuyên-quang ; lại có một đường từ Linh-quang, Linh-mai giáp đồn Gia-bằng, thông đến Tiêm-lĩnh thuộc Cao-bằng. Đường rừng nhiều ngách, mà biền binh do Nguyễn Đình Phổ đem đi chỉ có hơn 1.000 người, nếu nhằm Bắc-cạn mà tiến công thì toán giặc ở Định-châu có thể áp lại ở phía sau ; nếu chỉ chọn giữ các đường ở Định-châu và Gia-bằng, thì giặc Bắc-cạn thế tất lan tràn, mà quan quân ở Lạng-sơn cũng chưa thể vượt Tiêm-lĩnh, lấy lại Cao-bằng được. Cân nhắc sự hoãn, cấp, thì Thái-nguyên lại là khẩn cấp hơn. Vậy xin lấy số binh dõng đương đem theo, đi gấp ngày đêm, đến hội với Nguyễn Đình Phổ, chia đường tiến đến Bắc-cạn ; một đạo do Gia-bằng đến Tiêm-lĩnh, đánh phá quân giặc ngăn đường ; một đạo do Bạch-thông, Cẩm-hóa thẳng đến Bằng-thành, Cổ-đạo, tiến vào bức bách giặc. Như vậy, thiết tưởng đạo quân

https://tieulun.hopto.org

Lạng-sơn cũng để dù sức để làm việc, mà Cao-bằng sẽ có thể sớm lấy lại được ».

Vua dụ rằng : « Ngươi nghĩ thế, cũng có lẽ, nhưng kỳ này dương độ mưa nhiều, quân đi không tiện, nếu vội tiến thì chưa phải là kế vạn toàn. Chuẩn cho ngươi hãy đến bàn với Nguyễn Đình Phổ, cốt sao đánh giết cho kỳ hết thổ phỉ Thái-nguyên để làm thanh thế tiếp viện cho đạo quân Cao-bằng. Việc yên rồi, đều cho về tỉnh nghỉ ngơi, đợi đến cuối mùa thu sẽ lại cất quân cũng được ».

Sai thự hữu tham tri bộ Hộ là Vũ Đức Khuê đến Bắc-ninh và Lạng-sơn hội với quan hai tỉnh ấy, trù tính lương quân.

Vua cho rằng Cao-bằng có biến loạn, việc vận tải lương thực rất khó, cho nên đặc cách sai Khuê đi, và dụ bảo phải hết lòng trù tính mà làm : hoặc nên tư bàn với tổng đốc các đạo quân thứ và bố, án Hải-dương, Thái-nguyên, tùy địa thế mà vận chuyển nhanh chóng, cần cho đến đấy, sau sẽ vận tải tới chỗ dự trữ để được ăn dùng dồi dào. Mọi việc đều nên bàn bạc thỏa đáng. Chuẩn cho tùy tiện làm việc, rồi sẽ tâu lên.

Lại mật dụ tổng thống Tạ Quang Cự rằng : « Nay sai đem trọng binh đi đánh dẹp Cao-bằng chắc là ngựa đến đâu thành công đến đấy, một trận có thể lấy lại được tỉnh thành, cố nhiên việc đó không lấy gì làm khó. Duy có điều là đến kỳ mưa lụt, lương chở khó khăn. Đường núi gập ghềnh mà vận lương cho 5, 6 nghìn người ăn hằng ngày thì thực là việc khó. Vậy chuẩn cho ngươi tự mình bí mật trù liệu : hoặc nên đem cả biền binh đang mang theo thẳng đến Cao-bằng, hoặc nên chia làm vài đạo : một đạo tiến lên Cao-bằng, một đạo đóng lại ở chỗ giáp giới Cao — Lạng, để chuyển tiếp lương thực, hay là có kế gì khác, có thể tiếp tế dù cho quân dùng thì nên lính kỹ mà làm cho ổn thỏa ; một mặt thi hành, một mặt

https://tieulun.hopto.org

tâu lên. Vả, binh qui ở tinh nhuệ, không cần ở số nhiều, ngươi nên lựa trong quân lính cũ và mới, lấy 3, 4 nghìn người tinh nhanh khỏe mạnh, dủ dùng để đánh dẹp mà thôi. Còn những người ốm yếu, cho rút về Bắc-ninh nghỉ ngơi, một là đỡ bớt được cái khó nhọc vận lương, hai là dưỡng sức khỏe mạnh, để ngày khác thay đổi, thế là được cả hai việc ».

Thự tuần phủ Lạng — Bình là Trần Văn Tuân thân đến chỗ quân đóng ở đồn Lạc-dương, diều trần 7 điều về quân sự :

1 — Xin chọn bổ quản vệ, quản cơ và suất đội cho đủ chỗ thiếu (các quan võ đi trận bị chết và ốm yếu, còn khuyết nhiều).

2 — Xin may quân phục cấp cho quân sĩ (từ mùa thu năm ngoái đến nay, quân phục đều rách cả. — Xin do Hà-nội đứng may, đưa đến cho 3.000 áo và 3.000 quần).

3 — Xin làm lương khô (do Hà-nội, Bắc-ninh, mỗi tỉnh làm và đưa đến 200 phương, để dủ dùng khi chưa có lương quân).

4 — Xin đóng cho giày da (do Hà-nội đóng và đưa đến cho 3.000 đôi để phòng quân giặc cấm chông đường núi).

5 — Xin diều thầy thuốc và cho thuốc thang (do Hà-nội mua cho các vị thuốc độ 5, 6 trăm cân, phái 2, 3 người lương y theo đi quân thứ để điều trị).

6 — Xin cấp lương tháng cho thổ dõng và thủ hạ.

7 — Xin tha những tù phát phối ở Lạng-sơn cho theo đi chiến dịch.

Vua dụ rằng : « Những lời ngươi nói, có nhiều điều đáng lượm dùng. Duy có điều cấp lương cho các thổ dõng và thủ hạ thì nên xét xem những người nào là đắc lực thì mới có thể cấp cho tiền và lương ăn để đỡ phí tổn vô ích. Còn như tha những tù phát phối, chỉ nên

https://tieulun.hopto.org

sai đi đài tải lương thực, không nên cho đi tòng chinh. Còn các điều khác đều y cho như lời xin.

Sai phó vệ úy Tiền vệ doanh Thần cơ là Ngô Văn Trạch, phó vệ úy Chư quân là Tôn thất Hi, cai đội quyền sung phó vệ úy là Nguyễn Lương Huy và mới được bổ làm cai đội Chư quân là Lê Văn Giảng, gồm 10 người, do đường trạm đi Cao-bằng, theo Tạ Quang Cự đánh giặc; gặp khi có khuyết quản vệ, quản cơ hoặc suất đội thì cho theo hàm, sung bổ ngay. Tất cả đều được thưởng áo trận và bạc lạng có từng bậc khác nhau.

Đem súng đồng du sơn và chì ở Kinh ra Hà-nội (súng đồng 6 cỗ, mỗi khẩu súng kèm theo 100 viên đạn ; 2.000 cân chì).

Toán giặc Bắc-ninh nổi lên ở huyện hạt Gia-bình. Quản cơ cơ Tiền-nhuệ, Tôn thất Loan do tỉnh phái đem 400 biền binh và 2 thớt voi trận, hiệp cùng quản phủ Thuận-an là Phạm Văn Đức đi đánh dẹp. Giặc ở Xuân-lai và Phúc-lai (đều là tên xã) kéo ra độ hơn 2.000 tên. Cai đội Nguyễn Hữu Trí, đội trưởng Nguyễn Văn Choa xông ra trước, cố sức đánh; chết tại trận ; quân lính phần nhiều bị thương vong. Lũ Loan cho rằng chỗ ấy, bên tả thì sông, bên hữu thì ruộng sâu, chỉ có một đường độc đạo, thế khó tiến lên, bèn lui về Lãng-ngâm, chống giữ. Bố, án Nguyễn Đăng Giai và Trần Thế Nho lập tức bàn nhau, ủy lãnh binh Đào Văn Nghị đem quân hội tiễu.

Việc lên đến vua. Vua dụ rằng : « Toán giặc Bắc-ninh trước đã tụ họp bè đảng kéo đến Đại-đồng là nơi tuyệt địa, nhiều lần bị quan quân đánh giết gần hết. Còn sót ở Gia-bình chẳng qua là những tàn quân lẻ tẻ, thừa cơ mọc ra đấy thôi. Thế mà lũ bộ biền là Tôn thất Loan thân đem quân và voi đi đánh, vừa mới gặp giặc đã vội rút lui ! Nếu đó tại vì cớ nhiều ít không địch nổi, thì gần đây, lũ Tôn thất Bật chỉ đem có hơn 2.000 linh, mà đánh

https://tieulun.hopto.org

đuổi được 7, 8 nghìn giặc, thắng luôn mấy trận, lập nhiều chiến công, can đảm biết nhường nào ! Nay cứ như sớ tâu, thì chỗ ấy chỉ có một con đường độc đạo, chẳng tiến quân được, thì ra không nhớ rằng đánh nhau ở đường hẹp, ai đánh khỏe là thắng. Giặc dẫu nhiều quân có làm gì đâu ! Thực bởi lũ người hèn kém, vô tài, đến nỗi có trận thua ấy. Vậy Tôn thất Loan, Phạm Văn Đức đều giáng trước 4 cấp, bắt phải chịu trách nhiệm đi đánh dẹp giặc. Các biền binh chết trận, đều được chiếu lệ, cấp cho tiền tuất ».

Tham tán Nguyễn Công Trứ từ Bắc-ninh tiến lên Cao-bằng, làm việc đánh dẹp.

Vua được tin, bảo bộ Binh rằng : « Nguyễn Công Trứ trước đã làm tập tấu xin đi hội tiễu với Nguyễn Đình Phổ, đã được chuẩn y lời xin ; thế mà Trứ không cứ ở lại, đợi Chỉ, đã vội ra đi, há chẳng luống những nhọc nhằn về sự đi lại ? Nay, một đạo Lạng-sơn đã có đại binh của tổng thống Tạ Quang Cự, hiện nay chắc đã đến tỉnh, đủ giúp nên việc. Vậy, nên truyền Chỉ cho Nguyễn Công Trứ : nếu tiếp được tờ dụ sau, thì quay cờ trở lại Bắc-ninh, xét ngay xem bọn phỉ nổi lên những đâu ở Gia-bình, nếu bọn Đào Văn Nghị và Tôn thất Loan chưa đánh giết được hết, thì chuẩn cho đem quân đến hội tiễu tại chỗ, trước hãy dập tắt lũ ấy, rồi lên đường đến họp quân với Nguyễn Đình Phổ, lại bắt và chém cho hết sạch toán dư đảng Thái-nguyên. Thế thì công Nguyễn Công Trứ không nhỏ vậy ».

Trứ đến Lạng-sơn, lại dâng sớ nói : « Hai tỉnh Cao-bằng, Tuyên-quang, sự thế khác nhau. Địa thế Cao-bằng hơi chật hẹp. Những tên còn thủy chung với giặc Vân chỉ có tên Cận, tên Huyền mà thôi. Địa thế Tuyên-quang rộng rãi, núi non đều có thể đóng giữ. Đại-man thì có anh em tên Quảng Khải. Vị-xuyên thì có bố con tên

Thế Nga, Lục-yên thì có tên Chương, tên Tuyên, đều là hùa nhau làm ác, cậy mạnh vì có thế kiên cố. Trước kia, thổ phỉ Sơn-bắc tụ tập có đến hàng vạn, dẫu đã bị quan quân một phen đánh cho thua dau, nhưng mà những tên đầu sỏ còn nhiều, tản đi Lục-yên. So sánh sự thế, thì Tuyên-quang còn khó hơn Cao-bằng. Trước dây, chỉ vì đường vận tải lương thực khó khăn, nên mới phải vâng mệnh rút quân về. Ngày đêm toan tính, chỉ có cách lấy lương của giặc mà đánh giặc thì mới được. Vả, hạt ấy đều là ruộng núi, tháng 9 trở đi, chính là lúc lúa mùa đã chín. Thóc lúa đều để ở ngoài đồng, đến đâu cũng có thể lấy lương ở đó mà ăn, không lo thiếu thốn. Tưởng nên nhằm hạ tuần tháng 8, quân 3 tỉnh nhất tề tiến đánh, thì tên giặc Vân ngu dại kia khó lọt lưới được. Tuyên-quang đã yên, thì 2 Tỉnh Cao-bằng, Thái-nguyên có thể làm được dễ dàng. Lại nghe nói Cao-bằng có người thổ hào là Ma Ngọc Lý đánh nhau với giặc luôn, giặc chẳng dám đóng ở tỉnh thành, phải chia nhau núp ở rừng rú. Nhưng đó là tin nghe đồn, chưa rõ hư thực. Vậy xin lập tức đi đến để xem cơ hội, nếu có thể tiến tiễu thì lấy đường thẳng tiến, nếu phải đợi đến cuối mùa thu sẽ hội tiễu, thì xin để một số binh dõng ở lại đóng giữ, rồi quay về Sơn-tây, hội với tổng đốc Lê Văn Đức bàn bạc cách làm, để cho công cuộc được trọn và chuộc tội trước ».

Vua phê bảo rằng: « Ngươi đã đến đó, nên tìm kế lấy lại Cao-bằng để yên lòng người. Còn việc cuối thu hội tiễu, đợi sau sẽ xuống chiếu chỉ cho làm ».

Tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Lê Văn Đức tâu nói: « Dư đảng giặc ở Thu-châu nay đã chạy trốn cả vào rừng Lục-yên. Thần đã sức cho lũ bộ biền Vũ Đình Quang và Tôn thất Bật đem quân và voi về đóng ở Sơn-tây, chỉ

https://tieulun.hopto.org

để Hoàng Văn Hậu ở lại, hợp với Nguyễn Văn Quyền và Tô Huệ Vân chia đi lùng bắt.»

Vua dụ: «Giặc ấy mấy lần đã bị quan quân đánh bại, tan vỡ trốn chết, dù có còn sót một vài tên, thế tất phải trốn vào rừng sâu, không chết đói thì cũng ốm vì sơn lam chướng khí. Chuẩn cho ngươi liệu để lại một ít binh dõng đóng giữ Tuyên-quang, còn thì đem ngay về lỵ sở Sơn-tây, xếp đặt công việc tiến đánh để kịp cuối thu này lại cất quân. Còn lũ Vũ Đình Quang và các hạng biền binh phái đi Thu-châu, Đại-man và Vị-xuyên cũng đều rút về hàng ngũ ở tỉnh, chớ nên đóng lâu.»

Sau đó, Đức được tin rằng đồn Tụ-long, châu Đại-man, có giặc quấy nhiễu. Cai đội giữ đồn là Ma Doãn Bồi, thế cô, khó chống trọi được, phải đem gia đình đến động Ngọc-uyên thuộc Hưng-hóa (thuộc châu Thủy-vĩ). Đem việc tâu lên.

Vua lại xuống dụ rằng: «Đồn Tụ-long ở vào khoảng giữa Lục-yên và Bảo-lạc, vừa cô quạnh, vừa nguy ngập, không thể giữ yên, cũng là sự thế không làm sao được! Nay là mùa thu, nước lũ thường thường trút xuống, suối khe hiểm trở, sâu khơi, chưa tiện sai quân đi tiếp viện. Vậy ra lệnh cho Hưng-hóa Ngô Huy Tuấn: hễ thấy Ma Doãn Bồi đến thì tìm chỗ cho ở ngay, và sức cho chiêu tập lấy nhiều thổ dõng, đợi đến cuối mùa thu, nước xuống, đại quân tiến đánh, sẽ đem Doãn Bồi đi tòng chinh, thì lấy lại Tụ-long, dẹp tan Bảo-lạc, một trận thành công, chưa phải đã muộn».

Sai vệ úy Trung vệ doanh Long võ là Nguyễn Văn Tinh đi quản thứ đồn An-man ở Nam-vang, coi quản một vệ biền binh trú phòng, theo tổng đốc An — Hà là Trương Minh Giảng điều khiển.

Vua dụ bộ Hộ rằng: «Năm ngoái, Nam-kỳ có giặc, phái quan quân đi đánh, đã chuẩn y lời nghị của Bộ,

https://tieulun.hopto.org

chia ra từng hạng, cấp phát tiền và gạo. Thực chỉ vì cớ quân di chuyển vận khó khăn đó thôi. Lại nghĩ: các viên văn võ và binh lính khi ở quân thứ, lãnh tiền và gạo nếu có còn thừa, hoặc nhân tiện để cho người nhà lãnh thay, hoặc đi việc công về, lại được tính số truy lãnh thi không kể, còn nếu người nào quê quán xa xôi, không có người lãnh thay, rồi vì chết trận hay chết bệnh, tình thật đáng thương! Vậy truyền dụ cho tướng quân, tham tán, và bố, án Gia-định xét từ năm ngoái đến nay, phàm những viên biền do Kinh phái hoặc tỉnh phái, đã theo lệ định, xin lãnh, gián hoặc có người nhân bị bệnh chết, hay đi trận bị thương vong, còn lại tiền và gạo chưa kịp truy lãnh thì làm thành danh sách, tư Bộ chiếu theo quê quán, truy cấp cho ».

Lại xuống dụ chuẩn cho từ tướng quân, tham tán đến suất đội: kỳ tháng 8 này đều chiếu theo phẩm, cấp phát tiền và gạo cả một tháng; còn từ tháng 9 trở đi, hoặc nên cho kế tiếp lãnh cả hay nên chiếu lệ định như thế nào, để cho công và tư đều được việc, mười phần thuận tiện, tính toán cho kỹ rồi tâu lên.

Bọn tướng quân, tham tán, lãnh binh tâu nói: « Các quan văn võ từ nhất phẩm đến ngũ phẩm, phẩm trật khá cao, lương bổng tiền, gạo được nhiều. Xin theo lời nghị của Bộ, cứ chiếu tháng, liệu cấp cho họ; còn thừa thì do thân nhân ở làng hay ở ngụ sở lãnh thay, hay để đến khi việc yên rồi sẽ truy lãnh, đều cho tùy tiện. Duy có những viên từ lục phẩm đến thất phẩm, lương bổng ít hơn, xin cho từ tháng kế sau đó lãnh cả, mới là ổn thỏa », Vua chuẩn y.

Vua lại nghĩ: thuốc đạn, tiền, gạo là những vật rất cần thiết ở trong quân, bèn xuống dụ: từ nay việc thuốc đạn thì do tướng quân, tham tán, lãnh binh, việc tiền gạo thì do bố, án Gia-định, đều căn cứ vào cái tổng số

https://tieulun.hopto.org

hiện còn, mỗi tháng tâu báo một lần, để tiện việc trù tính chuẩn bị.

Vua nước Chân-lạp là Nặc Chăn xin dâng 3 thớt voi đực, quan Phiên là Chu Đích Danh Tuân, cũng xin hiến 1 con. Tổng đốc Trương Minh Giảng và tuần phủ Lê Đại Cương ở An — Hà đem việc tâu lên.

Vua nghĩ rằng những người tiến cống đó đều do lòng rất thành khẩn, nên đều chuẩn cho thu nhận và khen thưởng, rồi tính giá, trả tiền cho (mỗi con voi trả 200 quan tiền).

Vua dụ bộ Binh rằng: « Năm ngoái, giặc Xiêm đến lấn nước Chân-lạp. Vua Phiên liền lật đật chạy đi, đó là bởi ngày thường ham chơi, chẳng sửa võ bị. Nay chúng đã bị quan quân đánh thua, lẫn trốn chạy về, chắc hẳn không dám trở lại gây sự. Duy đối với lời răn phải đề phòng lúc không ngờ, càng nên dự phòng trước khi có việc. Vậy ra lệnh cho tổng đốc An — Hà là Trương Minh Giảng truyền dụ cho Phiên vương: Phàm những khí giới mà quân Phiên quen dùng bấy nay, như những loại điểu sang, trường thương và tên, nỏ, đều nên chỉnh đốn, chuẩn bị, cốt phải tinh nhuệ. Lại nên luyện tập trận pháp cho thông thuộc, không được trễ biếng như trước ».

Lại dụ Phiên vương là Nặc Chăn rằng: « Ngươi trước đã hai lần vì giặc Xiêm mà phải trôi giạt, đều do ngày thường không chịu cố gắng mạnh mẽ; còn những quan Phiên được ủy dụng thì kẻ hiền người ngu lẫn lộn, đến nỗi không ai chịu hết lòng làm việc, thậm chí binh lương, thành quách đều bỏ hư không, chẳng chịu sửa sang; chợt có giặc đến, chẳng ai chống nổi! Nay triều đình lại phải một phen kinh lý và sai tổng đốc An — Hà Trương Minh Giảng và tuần phủ Lê Đại Cương, vì nước Phiên, xếp đặt công việc thiện hậu. Ngươi từ nay, nên

https://tieulun.hopto.org

sửa đổi hết những lỗi đã qua, tự mình nên răn sợ hối cải. Phàm các quan Phiên, người nào hiền tài thì cho tiến lên, kẻ nào không tốt thì truất bỏ đi. Còn như thành, đồn, khí giới, quân ngũ, kho tàng, đều phải hết lòng chỉnh lý, mong có phòng bị, không xảy lo ngại, giữ vững bờ cõi để phụ phi cái ý rất chu đáo của ta là gây dựng vun trồng, vỗ về nước xa, săn sóc nước gần. Vả, đốc, phủ An — Hà, là người chuyên trách của triều đình, vì người mà điều khiển, mọi việc đều nên bẩm theo mà làm, không được còn có chút ý chia rẽ, phân biệt, bề ngoài thuận theo, bề trong trái ngược, để lỡ xảy ra những việc sai lầm! »

Các tướng quân, tham tán, lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói: « Đã sức lấy lũ ra thú là Trương Văn Doanh cùng những kẻ ra thú lần trước, dồn làm một đội Lực-dũng. Nguyễn Văn Long và Nguyễn Văn Thành, gồm 10 người, đang đêm, lẻn vào mặt trước thành « dê ngựa » chia nhau mai phục, vừa gặp du binh của giặc đi đến, Doanh xông lên trước, chặn đánh. Long chém trúng một tên giặc bị đau, chạy. Thành đâm luôn thêm, bắt được, đem nộp. Thần đã lấy ngay bạc kho 5 lạng, chia hạng thưởng cho. Lại có phó tướng Thủy quân của giặc là Nguyễn Đức Diễn (nguyên là đội An-lương ở Phiên-an), sai người đưa thư mật xin làm nội công giết giặc để chuộc tội trước ».

Vua dụ rằng: « Trước kia, Trương Văn Doanh ra thú, tự xin hướng dẫn quan quân đánh úp quân giặc, các tướng quân và tham tán hãy còn ngờ vực, ta bảo không nên quá lo, cứ sai đi ngay để cho lập công, nay quả chẳng vượt ra ngoài ý nghĩ của ta. Vậy gia ơn thưởng thêm cho Trương Văn Doanh 5 đồng ngân tiền Phi long lớn. Nguyễn Văn Long, Nguyễn Văn Thành, mỗi người 3 đồng, để tỏ sự khuyến khích. Còn như Nguyễn Đức

https://tieulun.hopto.org

Diễn mật xin lập công chuộc tội, rõ là thế giặc ngày một quẫn bách, cho nên bọn chúng chực hại lẫn nhau để tìm đường sống. Thời cơ nếu có thể lợi dụng được thì nên viết ngay thư mật, trong nói đại khái : thông dụ cho lũ Hồi-lương và Bắc-thuận nên góp sức giết giặc, đầu hàng, hoặc dùng thuốc đầu độc giặc Trấm, giặc Lộc và đồ đảng cầm tử của chúng, làm cho chúng bị bệnh hoặc bị chết, rồi sau thừa cơ mở cửa thành, dẫn quan quân ập vào đánh giết, mau sớm thành công. Như vậy chẳng những được tha tội trước, mà nhất định còn được triều đình hậu thưởng và cất nhắc cho quan chức nữa. Rồi ngươi nên đặt ra dấu hiệu bí mật để chúng nhận rõ mà làm ». Sau đó, Nguyễn Đức Diễn sai ủy đồ đảng là nguỵ quản vệ Lâm Văn Ích (nguyên là đội Hồi-lương ở Định-tường) lén đến lấy tuần tiểu xin cho văn thư chỉ bảo phương lược. Tướng quân, tham tán theo thông dụ, viết thư kín và đưa thuốc độc mới chế, sai đem về, tùy cơ mà làm. Rồi làm sớ tâu lên. Vua phê rằng: « Xem sớ tâu, chính là cơ hội tốt. Lũ ngươi nên hết lòng đốc sức, thừa thế đánh thành, ta ngày ngóng tin mừng đó ». Lại mật dụ rằng: « Hiện nay, mầm giặc còn sót ở Phiên-an ngày càng cùng quẫn, đồ đảng có nhiều đứa đem lòng lìa bỏ, chẳng sớm thì muộn tất sinh biến loạn, nội bộ lại giết hại lẫn nhau. Các tướng quân, tham tán, lãnh binh phải nên ứng phó nhạy bén với thời cơ, chớ nên quá ư cẩn thận. Thử nghĩ xem bao vây lâu ngày, biết bao tổn phí khó nhọc ! Một khi có cơ hội làm được thì phải phán đoán ngay trong giây phút thì sẽ tức khắc thành công, chứ ở ngoài nghìn dặm, mà mọi việc đều cứ tâu bẩm, đợi ta định đoạt, há chẳng đến lầm lỡ hay sao? Vậy nên nghiêm sức cho quan quân : phàm những khí cụ dùng để đánh thành, giết giặc, phải chỉnh bị trước, hễ thấy trong thành có biến,

https://tieulun.hopto.org

hoặc có người nội ứng, hướng dẫn trèo lên thành, thì lập tức thừa cơ làm việc, đánh một trận có thể thành công, chớ có nghi ngờ, không quả quyết, ngồi yên, bỏ lỡ cơ hội ».

Sai thị vệ đem cho Thảo nghịch Tả tướng quân Nguyễn Xuân và Hữu tướng quân Nguyễn Văn Trọng mỗi người 1 thanh kim đao, và 1 chiếc áo mổ bụng bằng gấm thượng hạng, màu hồng, thêu hoa bông tròn nhỏ có rồng cuốn và bát bảo thuần sợi kim tuyến (ấn triện, cờ bài của Tả, Hữu tướng quân đã có Tống Phước Lương và Phan Văn Thúy bàn giao để dùng). Còn những cờ lớn, kim bài, kim đao và áo mổ bụng bằng gấm thượng hạng, màu tim, thêu hoa bông tròn nhỏ có rồng cuốn và bát bảo thuần sợi kim tuyến, mà trước đã cấp cho tham tán đại thần mỗi người một cái thì nay chuyển giao cho tham tán Trương Phúc Đĩnh, Trần Văn Trí nhận lãnh, đeo, dùng.

Lại sai lãnh thuốc thang đem chia phát cho các quân thứ Gia-định, Nam-vang và Hà-tiên. (Quân thứ Gia-định: nam sâm 10 cân, thuốc sốt rét tây-dương 2 lọ, dầu bạc hà, rượu chống gió mỗi thứ 100 lọ. Quân thứ Nam-vang: nam sâm 5 cân, dầu bạc hà, rượu chống gió, mỗi thứ 40 lọ. Quân thứ Hà-tiên: nam sâm 3 cân, dầu bạc hà, rượu chống gió mỗi thứ 30 lọ).

Sai vệ úy doanh Vũ lâm, lãnh chức đề đốc Kinh thành là Hoàng Văn Ân riêng lấy hàm đề đốc, hiệp cùng bố, án Nghệ-an là Nguyễn Đình Tân và Vũ Đĩnh hộ lý ấn quan phòng tổng đốc An—Tĩnh; thự phủ doãn phủ Thừa-thiên là Trần Tú Dĩnh, phủ thừa là Nguyễn Văn Cẩn hộ lý ấn quan phòng đề đốc Kinh thành mà làm việc.

Dùng: quản cơ Nguyễn Hiếu làm vệ úy Trung vệ Bắc-ninh; cai đội Trần Loan làm phó vệ úy; quản cơ gia

https://tieulun.hopto.org

làm phó vệ úy, Phạm Văn Thư, làm vệ úy Tả vệ Bắc-ninh; phó quản cơ Nguyễn Văn Kim làm phó vệ úy.

Vua dụ các quan rằng: « Các việc chế tạo và xây dựng đều có quan hệ đến của công, thế mà từ trước đến nay những quan lại thừa hành đều ủy cho thợ thuyền chức dịch tùy ý muốn làm thế nào thì làm, đến nỗi có kẻ không tốt lập tâm tìm cách chấm mút. Thí dụ như: xây dựng cung thất, thì các thứ vôi, mật, sắt, đinh, chúng tự tiện ăn bớt; sửa đóng thuyền bè thì những thứ buồm, cột buồm, thừng, chão, chúng cũng bớt xén; chế đồ kim khí thì pha lẫn chì, sắt; giã luyện thuốc súng thì có khi rút bớt diêm tiêu, lưu hoàng; dùng gỗ và ván thì gỗ dài dùng vào thức ngắn để tìm cách đổi thay; sơn, thếp, may vá thì bỏ ngắn, vứt hụt để lấy cái lợi thừa thãi; việc xây đắp thì chẳng đúng phương pháp, uổng phí nhân công, vật liệu; việc nấu đúc thì không đúng lệ, thành đồ xấu kém. Khi chi dùng vật liệu, so với lệ trước, hễ còn thừa, thì thông đồng bớt xén cho đầy túi riêng. Gián hoặc có khi đến kỳ cần làm, hễ không đủ thì lấy chỗ nọ đắp chỗ kia, kéo chỗ này bù chỗ khác, cẩu thả cốt cho xong việc. Người phát thấy lãnh thì chi liền, người lãnh lại cùng nhau phung phí. Lại, trong khi lãnh và phát, cân do không thực, nặng nhẹ tùy tay. Những mối tệ hại đại loại như vậy, không sao kể hết, để đến của kho bị hao hụt, thợ thuyền không có thực dụng, đều bởi duyên cớ ấy. Nhiều lần có những vụ án nổ ra, ta đã tùy việc nghiêm trị. Nhưng còn lo rằng việc đã qua, lâu ngày sinh nhũng, không để ý đến nữa, nên nay buộc lại xuống dụ nói rõ: Chuẩn định từ nay, phàm những việc làm ở Kinh thì do lũ đốc công, giám tu, chuyên biện, hễ lãnh, nộp, chi, dùng thức gì đều phải gia tâm kiểm điểm, đôn đốc, cốt sao vật liệu được tốt, việc làm được bền, không chút phù lạm, giả

https://tieulun.hopto.org

dối ; ở ngoài các tỉnh thì do dốc, phủ, thượng ty, thường thường để ý trông coi chặt chẽ. Mẫu tre, mạt cưa, nhỏ mọn cũng nên chắt chiu ; mảnh ngói, chiếc dui, sử dụng cốt cho thích dáng. Nếu có xảy ra những mối tệ hại như phao phí, gian dối, bớt xén, ở trong Kinh thì khoa đạo, bộ Công thành linh kiểm tra xem xét ; ở ngoài các tỉnh thì đốc, phủ, bố, án, cùng nhau tham hặc, không được có chút nể nang, tư vị. Nếu còn dám thờ ơ đối với của công để đến nỗi có những lỗ hà lỗ hốc tệ hại như trước, thì kẻ phạm sẽ bị trị tội thêm nặng, mà người không xem xét cũng phải nghị xử nghiêm ngặt ».

Quan tỉnh Gia-định theo chỉ dụ, làm tập tấu trình bày sự trạng trước sau của các văn thân trong hạt : có Tạ Đình Dục, tri huyện thặng viên (1), nhằm lúc giặc Khôi nổi loạn, đem hương dõng đánh giặc, bắt sống và chém được nhiều. Chuẩn cho được dùng theo chức tri phủ, bổ bổ ở Bộ. Tri phủ Tân-thành là Nguyễn Khắc Biểu, tri huyện Phúc-lộc là Hồ Vĩnh Trinh theo làm việc quân đều có đôi chút công lao ; thưởng cho gia cấp kỷ lục. Còn thì vẫn giữ chức như cũ.

Khâm phái đốc biện công việc hai tỉnh Định-tường — Biên-hòa là Doãn Văn Phú, cùng với quan tỉnh Gia-định cùng dâng tên vào tờ tấu, nói : « Những lính do các dồn điền dồn bổ làm các cơ, có hơn 600 người quê Gia-định. Cứ trong số cho về, theo lệ 5 đinh lấy 1 (cùng lệ với hai tỉnh Long — Tường), chọn được 145 người, cộng với linh mộ 2 cơ Gia-định, Gia-võ hiện có 27 người. Vậy xin dồn cả làm 3 đội Nhất, Nhị, Tam, cơ Gia-định. Nguyên 2 đội Dực-bảo 23 người, nguyên cơ Phiên-thuận 21 người, dồn làm 1 đội ; nguyên các đội Giáo-dưỡng 53 người, dồn làm 5 đội.

---

(1) *Tri huyện thặng viên* : Người có hàm tri huyện nhưng chưa được bổ hoặc chưa có chỗ.

https://tieulun.hopto.org

«Lại nữa, các đội Pháo thủ 32 người, dồn làm đội Pháo thủ; các đội Tượng cơ 14 người, dồn làm 1 đội Tượng cơ. Còn 2 đồn đóng ở bên tả bên hữu cửa sông Bến-nghé đều là xung yếu, xin thuê dân sửa đắp để nghiêm việc phòng bị. (Đồn bên tả từ trước đến sau dài 21 trượng 6 thước 5 tấc, từ tả đến hữu 22 trượng 6 thước. Đồn bên hữu từ trước đến sau dài 17 trượng 8 thước, từ tả đến hữu 12 trượng, đều cao 5 thước, chân dày 2 trượng. Bốn góc đều có pháo đài, mặt sau đều mở 1 cửa. Nay đều đắp cao thêm 6 thước 3 tấc)». Vua đều y theo.

Ra lệnh cho 2 tỉnh Gia-định, Biên-hòa mỗi tỉnh vát lấy 20 biền binh đến đồn, đóng giữ theo địa hạt (đồn bên tả thuộc Biên-hòa, đồn bên hữu thuộc Gia-định).

Án sát Khánh-hòa là Lê Hựu có tội, bị miễn chức. Đổi bổ thự Quang-lộc tự khanh Hà Đăng Khoa làm án sát Khánh-hòa.

Hựu làm quan, tham ô, bị ngự sử Lê Hữu Bản chỉ tên, tham hặc. Vua ra lệnh trước hãy cách chức, rồi phái ngự sử Nguyễn Xuân Cảnh hội với Hà Đăng Khoa tra rõ, nghiêm xử. Khi thành án, Hựu bị phạt mãn trượng(1) và phát lưu.

Mở khoa thi hương ở Thừa-thiên và Nghệ-an. Dùng: thượng thư bộ Lại là Nguyễn Kim Bảng làm chủ khảo trường Thừa-thiên; thự bố chính Bình-định là Phạm Thế Trung làm phó chủ khảo; thự tuần phủ Quảng-trị là Nguyễn Tá làm chủ khảo trường Nghệ-an, án sát Thanh-hoa là Lê Đức Ngạn làm phó chủ khảo. Lấy đỗ cử nhân gồm 46 người (Trường Thừa-thiên 30 người: Nguyễn Danh Dương, Tô Danh Ước, Vũ Trọng Bình, Trần Đức Tá, Nguyễn Hữu Thường, Nguyễn Khuê,

---

(1) *Mãn trượng*: Tội phạt trượng đến mức cao nhất là 100 trượng.

https://tieulun.hopto.org

Nguyễn Đức Thành, Nguyễn Xuân Bảng, Nguyễn Duy Hiền, Phan Huy, Nguyễn Quang Quỳnh, Phan Trí Hòa, Đỗ Hưng Thi, Cồ Văn Tín, Nguyễn Văn Sĩ, Trần Văn Gia, Nguyễn Mẫn, Lê Chân, Mai Đức Thưởng, Nguyễn Hữu Thành, Hoàng Hưu, Nguyễn Tất Phong, Phan Văn Xưởng, Nguyễn Văn Hành, Chu Duy (tên cũ là Vị), Nguyễn Chính Nghị, Nguyễn Văn Thịnh, Vũ Duy Ninh, Trần Quang Chung, Đinh Văn Minh. — Trường Nghệ-an 16 người : Vũ Ngọc Giá, Nguyễn Trọng Thiều, Nguyễn Ngọc, Trần Ái, Đinh Xuân Cử, Nguyễn Hữu Thân, Bùi Phan (tên cũ là Đinh Bảo), Phan Xuân Lệ, Hoàng Nho Nhã, Trương Định Hội, Phan Duy Thanh, Lê Lương Bạt, Ngô Trí Khương, Phạm Phi Đăng, Nguyễn Văn Giao, Nguyễn Thái Dễ). Kịp khi danh sách trường Thừa-thiên đâng lên, bộ Lễ cùng Viện và Nội các hội duyệt những quyển đã đỗ, xét ra có tú tài Nguyễn Thế Trị, văn lý 3 kỳ, so với cử nhân hạng thứ, còn khá hơn, duy bài văn kim có dùng 2 chữ « li minh », quan trường cho là khiếm nhã, nên truất xuống. Họ bàn xin cho liệt vào hạng cử nhân, và nói : « Từ trước, các học trò quen theo lối cử nghiệp cũ, nay đổi dùng văn thức tam trường, cốt để chấn chỉnh sửa lại thói quen của học trò để ngày càng đi vào lối học sâu rộng, đầy đủ, đẹp đẽ, thế mà quan trường phần nhiều lại hay câu nệ, thì e rằng những người học rộng, tài cao, khó lấy gì để tự tỏ minh ra được. Vậy, xin từ nay, phàm các kỳ thi hương, thi hội và nha môn các trường học ở trong Kinh và ngoài các tỉnh, tất cả những phép khảo thí, dạy dỗ và học tập, khi dùng chữ làm văn, không cứ phải trưng dẫn hay lấy chữ ở sách nào, miễn là chiếu ứng và phát huy được ý nghĩa trong bài thi dẫn chẳng phải là chữ ở chỗ ra đầu bài mà là chữ sinh động nghĩ ra, thực có kiến thức, cũng đều đáng nên để ý phê khen hoặc lấy đỗ, khiến

https://tieulun.hopto.org

học trò biết đường noi theo, đua ganh mài giũa, để cho lớn nhỏ đều thành tài, thu lấy thực hiệu được người giỏi ». Vua y theo.

Nguyễn Thế Trị được chuẩn cho lên hạng cử nhân, ban cho mũ áo. Các quan trường đều bị phạt.

Trường Nghệ-an phái biền binh đi trấn áp, nhiều đến 7, 8 trăm người. Vua được tin, chuẩn định : từ nay, các tỉnh nếu gặp kỳ thi, chỉ có 1, 2 nghìn sĩ tử thi phái trên dưới 3, 4 trăm lính ; có 4, 5 nghìn sĩ tử, thì phái trên dưới 4, 5 trăm lính. Lệnh này được ghi để làm lệ.

Sai tả tham tri bộ Lại là Trần Danh Bưu về làm việc ở Bộ, vẫn kiêm làm công việc Thương trường, và kiêm giữ ấn triện Hàn làm viện.

Đổi ty Kính-cẩn ở Khâm-thiên giám làm ty Khác-cẩn. Sai Nội các truyền Chỉ cho các nha môn ở Kinh và các tỉnh : phàm gặp chữ « Kính » khi học thì phải trại âm, khi làm văn thi vẫn cho dùng. Những người đã đặt tên từ trước là « Kính » và những chữ đồng âm với « Kính » đều phải đổi chữ khác. Tên đất cũng nhất luật phải đổi cả.

Đổi 5 cơ Trung kính, Tiền kính, Tả kính, Hữu kính, Hậu kính thuộc Tiền quân Nam-định làm 5 cơ Trung cường, Tiền cường, Tả cường, Hữu cường và Hậu cường.

Dùng giám sát ngự sử đạo Định-yên là Lê Hữu Bản làm lang-trung bộ Hộ.

Dùng cai đội Đoàn Văn Hợp làm phó vệ úy Thủy vệ Quảng-ngãi.

Lãnh binh Hà-tiên bị cách lưu là Bùi Công Lai vì ốm yếu, được cho giải chức, về Kinh, đợi hầu ở Bộ. Dùng vệ úy Chư quân, quyền sung lãnh binh An-giang, Thái Công Triều, làm lãnh binh Hà-tiên.

Lãnh binh Thái-nguyên, Tống Văn Trị, đem quân lui về đồn chợ Mới. Trị dò thám biết rằng quân giặc tụ tập

https://tieulun.hopto.org

ngày càng đông, mưu sắp đến đánh. Trị tự nghĩ quân ít, không địch nổi, mà đồn chợ Mới là chỗ để lương thực, sợ giặc có lẽ do dưỡng tất, đến đằng sau đánh úp, nên rút quân lui. Giặc bèn tấn xuống Khâu-lĩnh, Trinh-môn (tên đất), chọn đóng chỗ hiểm yếu để giữ. Tổng đốc Nguyễn Đình Phổ được tin báo, liền phi tư cho phó lãnh binh Phạm Phi trích lấy một số biền binh theo Trị chặn đánh. Đem việc tâu lên.

Vua dụ rằng: « Tống Văn Trị chưa từng giao chiến với giặc đã vội lui về, đáng lẽ nên trị tội, nhưng nghĩ có quân ở đấy, kể cũng đơn độc nguy hiểm, thế mà giữ được toàn quân rút về, cũng đáng thể tất dung thứ ». Rồi chuẩn cho Trị lại chấn chỉnh quân đội, tùy cơ tiến đánh, lấy lại Bắc-cạn để chuộc tội trước.

Thự tuần phủ Lạng — Bình, Trần Văn Tuân, từ Lạc-dương trở về Lạng-sơn, liệu lý việc quân lương. Dâng sớ nói: « Nay, đại quân đi cứu viện đánh dẹp lên đến con số khá nhiều. Lương quân rất cần, mà dân trong hạt ít ỏi, lánh xa ở rừng rú thung lũng, do đấy đòi gọi đốc thúc rất khó. Nếu lần lượt chuyên chở có khi không kế tiếp được thì đã đành rằng phải chịu tội rồi, nhưng còn lương quân thì sao? Vậy xin sắc sai Bắc-ninh thuê mướn bằng giá thỏa thuận dân chúng hai huyện Bảo-lộc, Lục-ngạn giáp giới Lạng-sơn mỗi huyện 1.000 người, tải gạo từ kho Lạng-giang đến huyện sở Thất-toàn. Hoặc giả mỗi khi đến kỳ lương, do tổng thống, tham tán đại thần liệu vát quân lính đến tỉnh nhận lãnh. Lại nữa, tỉnh Lạng-sơn quá rộng, mà quân coi giữ không có mấy, vậy xin điều 500 biền binh Hà-nội hay Nam-định đến đóng giữ ».

Vua dụ rằng: « Cao bằng có việc, về lương thực, đã chuẩn do Bắc-ninh chi ra tiền và gạo, theo từng địa hạt mà tải đến giao cho. Tướng dân Bắc-ninh cũng đã vất vả

https://tieulun.hopto.org

rồi, huống chi lại còn làm mướn thêm cho hạt ngươi và đem đến quân thứ Thất-toàn, để cho ngươi ngồi dưng ăn sẵn? Vả, từ Lạng-sơn đến Cao-bằng, việc lương quân của đạo này, ta đã giao chuyên trách cho ngươi phải lo lấy công việc. Hiện nay quan quân đương ở Thất-toàn, đường sá cũng gần, thế mà ngươi đã vội nói ra những lời không sao xoay xở được ấy. Chẳng bao lâu, sẽ lấy lại được Cao-bằng, bấy giờ phải tùy từng chỗ mà tải gạo đến cấp cho, thì khi đó ngươi sẽ toan tính ra sao? Ngươi sao chẳng nghĩ: Lạng — Bình là thống hạt tỉnh ngươi, lương thực lại là phận sự của ngươi, ngươi lại toan đổ tội cho ai? Những điều ngươi nghĩ đó thực là không đúng. Vậy, nên tìm cách mướn người khẩn cấp tải đi, cốt phải cho đủ lương dùng. Nếu có chậm trễ lỡ làng thì cứ ngươi mà hỏi, quyết không thể mượn cớ khó khăn này khác mà chối lỗi được. Đến như việc trưng điệu quan quân, trước giờ chỉ chuyên để làm việc đánh dẹp. Duy có điều là quân đi, lương theo, việc rất khẩn thiết. Chuẩn cho tổng thống Tạ Quang Cự liệu xét cho kỹ: nếu hiện nay việc đánh giặc đương cần kíp thì thực không thể chia sức mà đài tải khiêng vác, để đến sơ hở lỡ làng; còn nếu hãy còn ở Thất-toàn mà có rồi việc canh phòng, thì liệu trích quân lính đến kho tỉnh nhận lãnh cũng chẳng sao. Việc này nên sẵn lòng vui hòa, tận tụy vì nước, cốt cho được việc là hơn. Vả, lương thực cần dùng cho đại quân, hiện nay đương lo không tiếp tế được đủ. Trần Văn Tuân, ngươi ở chỗ đất Lạng-sơn vô sự, lại xin điều quân phòng thủ giúp thì trông vào đâu mà lấy gạo ăn? Kiến thức rất là thấp kém! Vậy truyền Chỉ nghiêm quở ».

Lãnh binh Nguyễn Tiến Lâm, vệ úy Nguyễn Tinh Lộc, cùng bố, án Cao-bằng là Hoàng Văn Tá, Trương Sĩ Quản

https://tieulun.hopto.org

và lãnh binh Nguyễn Văn Thuận đánh thổ phỉ ở Tiêm-lĩnh, bị thua trận.

Trước đây, giặc Vân đã chiếm cứ thành Cao-bằng, ủy cho đồ đảng là Bế Văn Cận tràn xuống Tiêm-lĩnh. Lũ Hoàng Văn Tú bàn mưu sắp tiến đánh, sai người mật báo cho Nguyên Hữu Đính, Ma Ngọc Lý tập hợp nhiều thổ dõng chia nhau mai phục ở phía sau giặc để đợi hội với Nguyễn Tiến Lâm, Nguyễn Tinh Lộc kéo quân đến, tức thì chỉnh đốn quân và voi cùng tiến. Vừa đi đến trạm Lạng-chi, đường núi hẹp, gặp giặc mai phục chỗ hiểm chặn đánh. Tiền đạo Nguyễn Tinh Lộc bị chết tại trận, binh lính bị thương và chết nhiều, lại lui về đóng giữ ở Lạc-dương.

Việc tâu lên. Vua bảo Nội các rằng: « Lũ Hoàng Văn Tú dã hèn kém vô tài, Nguyễn Tiến Lâm lại tiến lui không cẩn thận, điều khiển trái phép, đến nỗi mới có sự thua trận ấy. Vậy phạt: Nguyễn Tiến Lâm giáng 2 cấp; Nguyễn Văn Thuận vẫn cách lưu như trước, cho đi tòng quân, gắng sức chuộc tội; Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản, lập tức cách chức, cho làm lính, giao Trần Văn Tuân sai đi vận tải lương thực, nếu chịu cố sức khiêng vác, không quản nhọc mệt thì còn có thể liệu cho gia ơn; nếu cứ tìm cách trốn việc thì sẽ phạt nặng không tha.

« Nguyễn Tinh Lộc, trước giờ theo đi đánh dẹp nhiều lần, rõ rệt là có công lao; nay gặp không may như thế, rất đáng thương tiếc! Vậy chuẩn cho truy tặng là vệ úy doanh Vũ lâm, trật tùng nhị phẩm, rồi chiếu theo tặng hàm, cấp cho tiền tuất,. và thưởng thêm 50 lạng bạc ».

Đạo quân của tham tán Nguyễn Công Trứ tiến đến quân thứ Lạc-dương. Trước đây, lũ Nguyễn Tiến Lâm đã thua, lui về, giặc đem hơn 6.000 đồ đảng vây quanh

https://tieulun.hopto.org

bốn mặt. Chợt thấy Trứ dẫn quân đến, chúng liền lên núi, tìm chỗ hiểm, đóng giữ. Trứ bèn dâng sớ nói : « Số người trong quân có đến ngót 4.500 mà gạo lương chỉ có hơn 300 phương, không đủ ăn trong 3 ngày. Còn số lương ở Lạng-sơn tải theo đường bộ đến quân thứ, đi hành thường cũng phải 4 ngày, nếu gặp mưa lụt thì chẳng có hạn nào! Số gạo mua ở Thất-toán từ trước đến nay cũng không được mấy. Nay kéo quân thẳng tiến đến, nếu mọi mặt đều được thuận lợi thì việc tiếp tế lương thực cũng còn khó khăn, vì bằng mưa gió ngăn trở càng thấy không tiện! Vả, năm ngoái, 3 tỉnh hội tiễu, quân Thái-nguyên đã đến Vụ-nông, quân Sơn-tây thẳng đến Ngọc-mạo, cho nên đạo quân Lạng—Bình dễ được thành công. Nay quân hai tỉnh còn đợi đến cuối mùa thu, để cho quân giặc được hợp sức lại, chọn chỗ hiểm mà chống đánh. Vả, số quân để lại, xông pha lam chướng đã lâu, lại cảm mạo khí rừng núi, và bị thua trận thì cũng chẳng phải là quân đắc lực. Những tình hình như thế, nghĩ đi nghĩ lại chưa biết nên làm thế nào cho ổn ! ».

Vua dụ rằng : « Thế giặc ngày càng lan rộng, quân ta tiến đánh không thể nửa chừng thôi được. Vậy, Nguyễn Công Trứ, ngươi đã được ủy thác việc quân nặng nề thì bao nhiêu mưu cơ ở trong quân phải nên nhận đúng, nhằm to mà làm. Thế mà một việc lương quân, lại lấy làm khó khăn về sự mua ở dân không được là mấy, quân ta tiến lên, thế khó tiếp tế. Vậy thì giặc có hơn 6.000 đồ đảng, chúng có tích trữ gì, mà từ bấy đến nay, chúng lấy ở đâu, sao không thấy thiếu thốn? Thực bởi ngươi không chịu để tâm một chút nào, làm phụ lòng ta ủy thác nhiều lắm ! Muôn một xảy ra lỡ làng điều gì thì đổ lỗi cho ai được? Nay đại binh của tổng thống Tạ Quang Cự chắc đã đều đến đông đủ, mà lũ Nguyễn Hữu

https://tieulun.hopto.org

Đình, Ma Ngọc Lý Cao-bằng cũng đã tập hợp thổ dõng để đợi quan quân. Cai cơ tiền thủ cũng đề. Chuẩn cho người cùng Tạ Quang Cự phải mau đốc thúc quân và voi, mạnh mẽ tiến lên, đánh giết thật dữ một phen, lấy lại Cao-bằng để yên lòng dân. Còn việc lương thực, ta đã nhiều lần đã sai Lạng-sơn, Bắc-ninh tìm cách tải đến. Song núi khe hiểm trở, vận tải khó khăn. Nay quân đi đến đâu, nên tìm nhiều cách làm lương: hoặc trả thêm giá mà mua một cách thỏa thuận, hoặc thu thuế trước, miễn là tùy theo từng nơi mà lấy để cấp. Loại ra hết thảy những người tùy tùng hầu hạ tạp nhạp, không cho dự vào hạng ăn lương. Còn những bệnh binh thì thả cả cho về hàng ngũ. Các tướng võ, có ai đánh nhau bị thương nặng, đều cho về điều dưỡng ở Lạng-sơn. Những trị huyện, giáo thụ, huấn đạo cùng các lại dịch 2 ty bố, án thuộc hạt Cao-bằng được đi tòng quân cũng được đến Lạng-sơn: quan thì cho chia nhau đốc thúc việc tải lương, lại dịch thì cho đi với dân, đội gánh lương thưởng. Số người toàn tỉnh Cao-bằng chẳng phải không nhiều, chỉ bởi có ý lừng khừng chẳng chịu đồng lòng chống giữ, cho nên quân giặc mới thừa cơ lấn lướt thôi. Ngày này lấy lại được thành tỉnh, thì chuẩn cho Tạ Quang Cự sức bảo thổ ty, thổ mục tập hợp quân chúng, không kể là quân hay dân, đều cho miễn trừ đi lính và điều dịch, sai họ đi đến các ngả đường tiếp giáp miền rừng một dải Bảo-lạc mà giặc có thể đến được, chia đồn đóng chặn những chỗ hiểm yếu. Nếu có những ai canh giữ được việc, chuẩn cho cứ thực tâu rõ, sẽ cho cất nhắc vượt bậc; nếu không hết sức canh phòng để giặc còn lấn qua được, thì lập tức chém đầu để răn kẻ khác. Lại nên liệu xét tình hình, chọn lấy những biền binh tinh nhuệ, để lại ở tỉnh, đủ giúp vào việc đánh giữ; còn

https://tieulun.hopto.org

bao nhiêu cho về Lạng-sơn, tiếp vận lương thực, cốt sao cho tích trữ được đầy đủ. Đợi đến cuối mùa thu, nước rút xuống, bấy giờ 3 đạo quân sẽ hẹn ngày cùng tiến thẳng đến tổ giặc ở Vân-trung, bắt chém tên giặc Vân, thì có thể một trận thành công được ».

Lại sai thự tuần phủ Trần Văn Tuân xét số quan, lại, quân lính trong tỉnh, lương gạo là bao nhiêu, liệu cấp chiết khấu bằng tiền, kể bắt đầu từ mồng 1 tháng 8. (Các quan văn võ từ tứ phẩm trở lên, các ấn quan ở phủ huyện, các giáo chức thì lương gạo cấp cho một nửa bằng tiền. Những nhân viên từ ngũ phẩm trở xuống, giản hoặc có được phái đi làm việc công như phòng thủ hay đi giải vận lương thực, thì cũng chiếu theo lệ này mà làm. Nếu hằng tháng, nửa lương không đầy 1 phương gạo thì cũng cấp cho đủ 1 phương, còn thừa thì chiếu giá trả tiền. Những nhân viên từ ngũ phẩm trở xuống, không dự vào việc phòng tiễu, những thuộc binh, lại dịch và hết thảy các người hầu hạ, các lính bác tạp đáng phải chi lương bằng gạo, và các viên phủ huyện có gạo dưỡng liêm đều chiết khấu cấp cho bằng tiền. Duy các hạng biền binh có dự việc coi giữ thành trì, áp giải lương thực, thì vẫn được chi gạo lương theo hạng của họ).

Vua dụ Nội các rằng : « Nông Văn Vân là đầu đảng giặc ở Tuyên-quang, trốn chết đã lâu; phải đợi đến cuối mùa thu, nước xuống, bấy giờ ba mặt áp đánh, tất sẽ phá tan tổ giặc, bắt sống tên đầu tội ác. Đạo quân Tạ Quang Cự ở Cao-bằng, lương ăn, quân nhu, ta đã dụ bảo điều tễ nhiều cách. Vậy truyền dụ cho 2 đạo quân Lê Văn Đức ở Tuyên-quang và Nguyễn Đình Phổ ở Thái-nguyên : phàm lương thực, súng đạn, khí giới cho đến lương khô và giày da, mọi thứ dùng cho việc quân đều phải dự trữ sẵn sàng, thiếu thì tư lấy ở các tỉnh

https://tieulun.hopto.org

láng giềng hoặc tàu xin lương cấp; đợi ta xuống dụ cho tiến binh hội tiễu, lập tức đi mau». (Về sau theo lời bàn của Công Trứ, đổi giày da làm dép mây).

Hộ phủ Ninh-bình là Lê Nguyên Hi và án sát Nguyễn Bá Thản tâu nói: «Những tù phạm người kinh và người thổ lẩn trốn, thần đã sai đi chiêu dụ, chúng ra thú thêm được hơn 20 tên, trong ấy có 4 bố con Đinh Công Thự là yếu phạm trong bọn thổ phỉ Hưng-hóa. Vậy xin xuống chỉ dụ để tuân làm».

Vua dụ rằng: «Đinh Công Thự nguyên là thổ ty Hưng-hóa, trước vì thổ phỉ gây sự, hẳn lầm lạc theo giặc, nay biết hối cải lỗi trước, đem con, trói mình về hàng, tình cũng đáng thương, vậy gia ơn tha hết tội trước, cho về yên nghiệp làm ăn. Rồi truyền chỉ cho lũ Ngô Huy Tuấn ở Hưng-hóa biết. Và, những tên tội phạm trốn tránh ở Ninh-bình đều đã lần lượt quay đầu về hàng, duy có lũ Quách Tất Công, Quách Tất Tại, Quách Tất Tế sao vẫn trốn lẩn như chuột, hoặc giả tại chúng đem lòng ngờ sợ, còn chậm chạp quanh co hay là chúng một mực cố chấp u mê, vẫn không hối cải? Vậy truyền dụ cho bố con Đinh Công Thự và các người đã ra thú mật đi chiêu dụ, nếu lũ Quách Tất Công sớm ra đầu thú thì cũng cho miễn tội một loạt. Nếu chẳng thế, sẽ chuẩn cho bày mưu bắt chém, làm cho ra án, sẽ hậu thưởng cho bạc lạng và liệu ban cho quan chức, nên cố đi!».

Nguyễn Văn Nhàn, giặc trốn ở Sơn-tây, lại tụ tập bè đảng ở trong rừng, chỗ tiếp giáp Bắc-ninh, Thái-nguyên và Sơn-tây. Phó quản cơ lãnh quản phủ, phủ Vĩnh-tường, Lê Huy Trị, cùng với quyền sung phó vệ úy vệ Uy dũng, Nguyễn Văn Thanh, đem quân và voi đi tuần tiễu, nã bắt. Khi đến đầu làng Thụy-lâm, huyện An-lạc,

https://tieulun.hopto.org

gặp hơn 1.000 giặc xông đến đón đánh, Trị trước lấy giáo đâm chết một tên tướng giặc; Thanh lại chính tay giết được một tên giặc nữa. Biền binh hăng hái tiến lên, chém được mười mấy thủ cấp. Quân giặc thua to, tan tác chạy trốn. Quan tỉnh đem việc tâu lên. Vua xuống dụ thưởng Lê Huy Trị thăng thụ quản cơ, vẫn làm việc quản phủ; Nguyễn Văn Thanh thực thụ phó vệ úy vệ Uy dũng, trật chánh tứ phẩm. Các binh dõng đi trận ấy được thưởng chung 500 quan tiền.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXXII

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, năm Minh-mệnh thứ 15 [1834], mùa thu, tháng 7. Truy tặng cho viên quan bị cách là Lê Vạn Công làm chủ sự. Vạn Công trước kia làm thị lang bộ Binh bị cách, gặp lúc Nam-kỳ có giặc, phải đi tòng quân, gắng sức chuộc tội, đến đây ốm chết. Bộ Binh đem việc tâu lên, bèn có mệnh lệnh này.

Sai quan các tỉnh Hà-nội, Nam-định, Sơn-tây, Hải-dương và Bắc-ninh đều phải trinh báo lên Bộ về số lính tinh, lính thú hiện có, để phòng khi trưng điệu.

Tổng thống quân vụ Lạng—Bình là Tạ Quang Cự mới đến Lạc-dương, hội cùng tham tán Nguyễn Công Trứ, đánh thắng được thổ phỉ. Quân giặc chia đặt hơn 20 trại, sách ở vùng núi Lạc-dương, chống cự quân ta. Chúng lại chia đồ đảng lên xuống đường giáp xã Hoa-sơn, ngăn chặn, mong cắt đứt đường vận lương của ta. Lũ Quang Cự liền thân đốc biền binh từ Hoa-sơn, Liên-thượng, Lạc-dương đồng thời tiến đánh, chém được 58 thủ cấp giặc, bắt sống được 2 tên. Giặc thua to, tan vỡ chạy trốn vào rừng sâu. Quân ta đốt hết các trại và sách giặc, tìm đất đóng giữ. Nguyễn Công Trứ lại mang binh dõng đã đem theo quay về Thái-nguyên, đem việc tâu lên. (Hoa-sơn là tên xã, sau đổi là Cẩm-sơn).

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ bộ Binh rằng: « Quân giặc ấy nhân sau khi quan quân rút về, nhân kẽ sơ hở, xâm nhiễu Cao-bằng, lại dám tràn xuống Tiêm-lĩnh, dựa chỗ hiểm, chống cự lại, thật rất đáng ghét. Quan quân thoạt đến, hăng hái tiến lên, thắng được trận to. Xem tờ tấu, rất đáng khen thưởng. Vậy những biền binh đi trận đó, chuẩn cho hãy thưởng trước 1.000 quan tiền, còn các quản vệ, quản cơ, suất đội, đợi danh sách công trạng tâu lên, sẽ liện ban thưởng. Còn như Tạ Quang Cự trước kia xếp đặt không đúng để đến nỗi quân mới rút về, giặc lại gây sự, lẽ ra nên khép vào cái tội đáng phải chịn, nhưng vì lần này trở lại, liền biết đốc thúc tướng sĩ, đánh tan quân giặc, nên chuẩn cho miễn tội trước. Nguyễn Công Trứ, trước đã xin đi Thái-nguyên, thế mà không đợi chỉ, cứ đi thẳng, nay ở Lạng-sơn đương lúc đánh dẹp, lại tự dẫn quân về. Lui tới đều không căn cứ vào lý do nào! Nhưng nghĩ Trứ cũng dự phần vào chiến công này, nên hãng miễn cho, không xét hỏi kỹ ».

Tạ Quang Cự lại tâu xin cho 10 biền binh trong vệ Cẩm y đi theo để sai khiến cho trọng sự thể.

Vua dụ rằng: « Ngươi làm tổng thống, đại binh một đạo Lạng—Binh, đều nắm ở trong tay. Nếu ngươi một mực công bằng ngay thẳng, thưởng phạt nghiêm minh thì ai dám không theo, sao lại phải xin phái Cẩm y làm gì nữa? ».

Kịp khi danh sách công trạng đệ lên, hạng ưu: lãnh binh Đoàn Văn Cải được thưởng gia quân công 1 cấp, 1 cái nhẫn vàng pha, mặt bằng pha lê tây-dương sáng ngời, và 1 đồng kim tiền Phi long nhỏ; thự phó vệ úy Lê Công Đức, Nguyễn Phương đều được thực thụ, mỗi người lại được thưởng gia quân công kỷ lục 2 thứ, 1 cái nhẫn vàng pha, mặt bằng pha lê tây-dương sáng ngời và 5 đồng ngân tiền Phi long lớn. Hạng binh: chưởng

https://tieulun.hopto.org

cơ Nguyễn Tiến Lâm, dưới tên còn ghi bị giáng 2 cấp, nay cho khai phục 1 cấp, và thưởng cho 1 cái nhẫn vàng pha, mặt bằng pha lê tây-dương sáng ngời. Hạng thứ: phó vệ úy Nguyễn Văn Thu, thưởng gia quân công kỷ lục 1 thứ, 3 đồng ngân tiền Phi long lớn. Quản cơ, suất đội được thưởng kỷ lục và tiền bạc có từng bậc khác nhau.

Khâm phái thự hữu tham tri bộ Hộ là Vũ Đức Khuê đến Bắc-ninh, hội làm lương quân, dâng sớ nói: « Cứ lũ quan tỉnh Nguyễn Đăng Giai nói lại rằng những dân phu vận tải dương thứ hơn 20.000 người cộng được hơn 14.300 phương gạo, 15.000 quan tiền, hơn 400 phương muối. Trong 1 tháng cứ tiếp tục tải đến cũng có thể đủ số hơn 20.000 phương gạo để chi cấp cho 5, 6 nghìn người ở quân thứ, có thể đủ ăn trong 3 tháng. Sự cần dùng trước mắt chắc có thể tiếp tế được đủ. Duy có số tiền và gạo thuê nhân công, hỏi các phủ, huyện, tổng, lý thì đều nói rằng: gặp mùa mưa, mỗi lần đi lại phải đến mươi ngày, lộ phí dần thấy thiếu thốn, cho nên lòng người chẳng khỏi ngại khó! Thần đã bàn nhau trả thêm công sá để cho họ vui lòng đi làm (trước cấp mỗi người mỗi chuyến: tiền 7 tiền, gạo 7 uyển; nay tăng lên: tiền 1 quan, gạo 10 uyển). Vậy thần xin đến Lạng-sơn, hội nhau bàn làm việc ấy. Sau khi yên giặc rồi, phải nên tích trữ thế nào, đợi ngày về Bắc-ninh trù tính, sẽ xin tâu tiếp ».

Vua dụ rằng: « Mới xem tờ sớ, lòng ta hơi được yên ủi. Còn việc cấp thêm tiền, gạo để thuê nhân công cũng là việc quyền tạm, nào có tiếc gì! Chỉ có điều là, trước kia, thị vệ Bùi Văn Thảo đi công sai về tâu nói Bắc-ninh tính ngày, chia trạm, xếp theo lần lượt vận tải, thật là thuận tiện. Ta cũng bảo làm thế là phải. Vậy sao trong tập tấu chẳng thấy nói đến? Nay chuẩn cho xem nếu

https://tieulun.hopto.org

đã làm như thế thì cố nhiên là tốt ; nếu chẳng như thế thì nên bàn ngay với quan hai tỉnh liệu trích số dưởng đi một ngày, chọn lấy một chỗ thuận tiện có thể chứa được lương gạo và đóng được quân dân, đặt một tấn sở rồi liệu vát dân phu lần lượt vận chuyển liên tiếp, thì mỗi chuyến đài tải, chỉ phải khó nhọc một ngày mà không có cái khổ trèo lội dưởng dài, thay đổi đi về, lại thấy sung sức, chẳng ngoài 3, 4 ngày, đã đến được tỉnh thành Lạng-sơn. Từ Lạng-sơn đến Cao-bằng, cũng xem xét tình hình khó dễ mà làm như thế. Lương quân hiện nay tất có thể mười phần tiếp tế đầy đủ. Ngươi nên liệu làm cho khéo! Vả, nay quan quân đang tập hợp đông đủ, chính là lúc có cơ hội tiến thủ. Ngươi đến Lạng-sơn, nên hội với Trần Văn Tuân, hết lòng toan tính, nên tùy địa thế, vận tải thế nào để cho lương quân không đến thiếu thốn, kịp sớm dâng công. Còn như sự việc tàng trữ, cũng cứ lần lượt tiếp tục làm mới được ».

Lại dụ Nguyễn Đăng Giai: « Cứ từ mồng một tháng này về sau, vận tải cho đủ số tiền 50.000 quan, gạo 40.000 phương, muối 500 phương, rồi tạm cho dinh chỉ để đỡ sức dân.

Thự phủ Lạng — Bình là Trần Văn Tuân tâu nói: « Thế giặc ở Cao-bằng hãy còn rông rỡ. Trước đây, trận đánh ở Lạng-chi, quan quân bị thua, từ khi có đạo quân của tham tán Nguyễn Công Trứ đến, thì quân mới nổi tiếng, nay rút về Thái-nguyên, số biền binh ở quân thứ chỉ còn hơn 4.000 người, e quân giặc nhòm ngó, biết số quân có ít, lại thêm quấy rối. Vậy xin nên cho ở lại cùng với tổng thống Tạ Quang Cự bàn tính việc quân, mới mong sớm thành công được ».

Vua dụ rằng : « Ngươi là tuần phủ Lạng — Bình, phàm những cơ mưu quân sự, tình hình thổ phỉ, biết gì cũng

https://tieulun.hopto.org

nói, chưa hẳn là không phải. Duy có việc đánh dẹp của một đạo quân này, đã có Tạ Quang Cự và Nguyễn Công Trứ chuyên chịu trách nhiệm. Mới đây, sau khi quan quân thắng trận hoặc nên ở lại để đuổi bắt, hoặc nên quay về Thái-nguyên, hai viên ấy đã từng hội bàn với nhau, cùng đứng lên vào tờ sớ để tâu lên rồi. Tạ Quang Cự vẫn không nằn lòng vì ít quân, thì việc dẹp yên giặc ấy chắc cũng không khó. Ngươi chỉ nên hết lòng lo làm lương quân để cho đại quân tiến đánh lấy lại Cao-bằng, không thiếu thốn, thế là được, bất tất phải quá bối rối, lo sợ ».

Vệ úy ở Nhị vệ thuộc Tiền bảo là Tôn thất Bật từ Đại-đồng về, bị bệnh. Vua được tin, truyền chỉ yên ủi thăm hỏi. Còn vệ binh bấy lâu khó nhọc, chuẩn cho hãy nghỉ ngơi, đợi sẽ tuyển triệu. Sau đó, vì tổng đốc Lê Văn Đức tâu xin, lại cho ở lại đóng giữ Sơn-tây.

Sai vệ Cẩm y, ty Hộ vệ và ty Cảnh tất (Cẩm y: đội trưởng và ngoại ủy đội trưởng mỗi chức 3 người, quân lính 45 người; Hộ vệ: 6 người; Cảnh tất 9 người. Tất cả 66 người), phối hợp với Thủy sư, đi thuyền hiệu Binh-hải, chở thuốc đạn ra Hà-nội (thuốc súng Hồng-mao hạng lớn 100 cân, thuốc súng hạng nhỏ mới chế 900 cân; đạn bao, đạn rời mỗi thứ 600 phát). Khi đến tỉnh, thì do tổng đốc Đoàn Văn Trường theo tổng số, chia làm 3 phần: trước lấy 1 phần đưa đến quân thứ Tạ Quang Cự; còn 2 phần để lại, đợi chia cho quân tòng chinh ở 2 đạo Tuyên-quang và Thái-nguyên.

Bọn phó quản cơ cơ Cao-hùng, Nguyễn Hữu Đĩnh, cai đội Ma Văn Lý, chánh đội trưởng Trịnh Văn Châu ở Cao-bằng chém được thống chế của giặc là Bế Văn Cận, lấy lại được thành tỉnh.

Trước kia, lúc tỉnh thành thất thủ, lũ Hữu Đĩnh đóng giữ các huyện Quảng-nguyên, Thượng-lang, Hạ-lang,

https://tieulun.hopto.org

chiêu tập thổ dõng để chống giặc, trước sau hơn 20 trận, giết được giặc nhiều, giặc không dám xâm phạm. Đến đây, nghe tin đại quân tiến đến Thất-toàn đánh dẹp, liền đem quân thẳng đến Sủng-sơn (gần bên tả tỉnh thành), trông thấy nhà kho của tỉnh bốc lửa, bọn Đĩnh đến thì giặc Vân đã theo đường sau phía hữu ngoài thành trốn đi rồi. Họ đuổi theo, bắt được một tên, hỏi ra mới biết tên Cận ở Lạc-dương, bị quan quân đánh lui. Họ lập tức chia phái thổ dõng mai phục ở sau đồn Ninh-lạc, đón đường về của tên Cận. Lúc Cận đến, quân phục 4 mặt đổ ra. Trịnh Văn Châu lấy giáo đánh trúng tên Cận. Thổ dõng Hà Đình Bảo sấn vào, chém được đầu Cận. Giặc cả vỡ, vứt khí giới mà chạy. Họ bắt sống được 4 tên, chém chết được rất nhiều. Lũ Đĩnh đem đầu giặc Cận, phi ngựa đến trước quân tổng thống Tạ Quang Cự dâng nộp. Tạ Quang Cự trước sai đem cờ đỏ phi báo tin thắng trận, rồi đem quân tiến vào tỉnh thành Cao-bằng, làm sớ tâu lên.

Vua cả mừng, dụ rằng: « Toán giặc ấy gây sự, từ năm ngoái đã bị quan quân đánh giết, trốn chết tản đi các nơi; sau vì đại quân rút về, lại đến quấy nhiễu. Bọn bố, án và lãnh binh Cao-bằng nhút nhát, vô tài, để đến nỗi chúng chiếm giữ được tỉnh thành, càng thêm rông rỡ. Không ngờ lũ Nguyễn Hữu Đĩnh, là thổ ty trong tỉnh, mới được làm quan chức của triều đình, thế mà biết tập hợp thổ dõng, ra sức vì triều đình, đánh nhau với giặc đến hơn vài mươi trận, lại nhân lúc quan quân đánh tan lũ giặc, tùy cơ chẹn đánh, lập được công lớn này, thực rất đáng khen thưởng. Vậy chuẩn cho: quản suất Nguyễn Hữu Đĩnh, thưởng thụ vệ úy. Trịnh Văn Châu, xét ra có công đầu, cũng bổ thụ vệ úy, đều trật tùng tam phẩm; Ma Ngọc Lý, thưởng thụ phó vệ úy, trật chánh tứ phẩm, thưởng thêm mỗi người 1 cái nhẫn vàng pha

https://tieulun.hopto.org

mặt kim cương, 2 đồng kim tiền Minh-mệnh Phi long lớn và nhỏ, và 1 cái áo gấm hoa kim tuyến. Tất cả đều được làm việc dưới quyền sai phái của tỉnh. Lại thưởng cho những người đi trận này : Kinh lịch ty án sát là Phạm Duy Nhiên, thưởng thụ chủ sự, thưởng thêm 1 cái áo trận bằng bông, vẫn làm việc ở ty án sát, đợi sau sẽ thăng bổ. Viên quan bị cách, cho đi hiệu lực, là Phạm Dung Giai, được khai phục nguyên hàm chủ sự, thưởng thêm 1 cái nhẫn vàng pha, mặt bằng pha lê. Hà Đình Bảo, thưởng thụ đội trưởng theo tỉnh sai phái. Lại chiếu theo lệ đặt thưởng trước về việc chém được giặc Cận, trích 200 lạng bạc của kho, giao cho Trịnh Văn Châu lãnh lấy chia cấp. Còn thổ hào, thổ dõng, đợi làm danh sách kê rõ công trạng, tâu lên, sẽ liệu ra ơn rộng rãi.

« Còn tên tướng giặc Cận bấy lâu đánh phá thành trì, cướp bóc, quấy nhiễu dân gian, tội ác rất nặng, nay đã chém được, chuẩn cho bỏ đầu vào hòm đệ đến cửa khuyết, còn thây xác, băm nhỏ vứt xuống sông để tỏ gương răn. Duy trong đó có tên Nông Văn Vân là đầu đảng, hiện còn ở Cao-bằng ; nếu lũ Nguyễn Hữu Đĩnh biết ngay lúc giặc mới tan vỡ, trước đặt mai phục chặn đón, chém được giặc Vân thì không còn công nào to hơn nữa, ta nhất định sẽ cất nhắc vượt bậc, phong tước, chia đất để tỏ ơn đặc biệt, đáng tiếc là không kịp làm được như thế khiến cho trong cuộc mỹ mãn còn có điều chưa làm người ta được thỏa lòng. Vậy truyền dụ cho bọn họ nên bội phần cảm kích, phấn khởi, nếu dùng kỳ binh hoặc đặt mai phục, lại bắt hay chém được giặc Vân thì tất có thưởng to nhất. Vả, nay Cao-bằng đã lấy lại rồi, chuẩn cho ngươi, Tạ Quang Cự, tìm nhiều cách chiêu tập vỗ về nhân dân trở về yên nghiệp làm ăn rồi đóng quân nghỉ ngơi, sửa sang bờ cõi ; đợi đến cuối thu,

https://tieulun.hopto.org

ta sẽ xuống chỉ, định nhật kỳ, ba đạo cùng tiến quân đánh phá tổ giặc để cho xong việc ».

Cho hoàng tử các tước công cùng các quan văn võ từ tam phẩm trở lên ăn yến ở điện Vũ-hiển. Ban cho mỗi người 3 bài thơ Ngự chế. Lại cho quan văn văn phòng tứ bảo (1) và cho quan võ bộ đồ trà hàng tây.

Tham tán Nguyễn Công Trứ về đến Lạng-sơn tiếp được tờ dụ nghiêm quở. Trứ bèn tâu nói : « Đạo quân Lạng-sơn đã có tổng thống Tạ Quang Cự tính toán xếp đặt, tưởng đã đủ rồi, mà sự thế Thái-nguyên hãy còn vất vả, xin tiện đường quay ngay về Thái-nguyên, hiệp cùng tổng đốc Nguyễn Đình Phổ bàn bạc việc quân cho được dùng khớp ».

Vua dụ rằng : « Cao-bằng nay đã lấy lại được rồi. Ngươi cùng Nguyễn Đình Phổ hãy nên đóng quân nghỉ ngơi để nuôi sức mạnh. Nếu Thái-nguyên còn có quân giặc lẻ tẻ ẩn núp thì dập tắt cho hết. Rồi phải sắp sửa lương thực quân nhu mọi thứ cho đầy đủ trước, đợi đến cuối thu, ta sẽ xuống dụ cho hội tiến, thì ngươi lập tức hăng hái tiến lên để được thành công hoàn toàn. Và, 3 đạo hội đánh, Tuyên-quang cũng nên phái 1 viên quan võ to làm thống soái thì dùng Lê Văn Đức làm tham tán là đủ. Còn đạo Thái-nguyên đã có Nguyễn Đình Phổ thống đốc, ngươi là quan văn, sung làm tham tán cũng hợp lẽ. Phải nên lấy việc nước làm trọng, giữ lòng hòa thuận, cùng giúp đỡ nhau, cố gắng làm cho thành công, chớ có chút ý kiến chọn việc mà làm, sẽ bị đình thần chỉ nghị ! »

Thông dụ cho trong Kinh và ngoài các tỉnh về việc lấy lại được Cao-bằng, chém được giặc Cận.

Lời dụ rằng : « Trước kia tên giặc Bế Văn Cận tụ họp đồ đảng, gây sự quấy nhiễu, cướp bóc địa phương

(1) Nghiên, bút, giấy, mực.

https://tieulun.hopto.org

Cao-bằng. Ta đã phái quan quân tiến đánh, chúng liền tan vỡ. Nhân nghĩ : trời mùa hè, nắng nóng, nên dụ sai quân các đạo rút về nghỉ ngơi, không ngờ trong khoảng tháng 6, nó lại thừa cơ lên đến xâm nhiễu. Vì lũ Văn Hữu Xuân mang lòng nhút nhát, trước tự bỏ thành, lùi về Lạng-sơn, nên Cao-bằng mới đến nỗi thất thủ. Ta bèn sai tổng thống Tạ Quang Cự đem đại đội quan quân đi đánh dẹp ngay. Nay cứ theo tin thắng trận do quân thứ phi báo thì Cao-bằng đã lấy lại được, giặc Cận đã bị chém, một vùng đã được yên lặng. Vả giặc Cận là thân đảng của giặc Khôi, bấy nay vẫn thông đồng với giặc Vân, chống cự quan quân và hai lần đã vây bức Cao-bằng. Nay nó đã đền đầu, thực đủ sáng tỏ được hình phạt của nhà trời và hả lòng người. Vả giặc Vân một khi mất người giúp đỡ, thì cái ngày bị bắt cũng sẽ đến nơi ! Vậy thông dụ cho mọi người đều biết ».

Vua dụ Nội các rằng : « Trước đây, quan quân ở Cao-bằng không phải không nhiều, thế mà mới nghe giặc đến, đã vội bỏ thành chạy. Vả, giặc sau khi đã chiếm đóng tỉnh thành, thế lực mạnh mẽ chừng nào, vậy mà nay bị lũ Nguyễn Hữu Đĩnh chém chết dễ dàng như thế. Huống chi lúc giặc mới đến, chưa từng ức hiếp nhân dân. Chuột ngô (1), lừa Kiềm (2) cũng không có ngón tài giỏi gì khác, sao Văn Hữu Xuân đã vội bỏ cả tỉnh thành ! Vậy truyền cho Tạ Quang Cự giữ lẽ công bằng, mở cuộc điều tra, nếu quả có tình hình sợ hãi chùn lại thì chuẩn cho đem ngay Văn Hữu Xuân ra trước quân

---

(1) Chuột ngô có năm điều trội, nhưng nhỏ nhặt, không thích hợp với thực dụng.

(2) Con lừa ở đất Kiềm (nay là Qui-châu) ban đầu tuy bịp được hổ, nhưng cuối cùng bị hổ ăn thịt, vì không có tài năng thực sự.

https://tieulun.hopto.org

chém đầu, cho quân chúng đều biết, để nghiêm quân luật. Còn Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản thì giao Trần Văn Tuân bắt xiềng lại, giam cấm nghiêm nhặt để đợi chỉ dụ. Nguyễn Văn Thuận đã bị cách lưu, chẳng biết hổ thẹn, cố gắng, mà vẫn cứ không lập được công trạng gì thì há nên tạm cho dung thứ? Vậy cách chức ngay, giáng xuống làm lính cho đi tiền khu, gắng sức để chuộc tội. Con Văn Hữu Xuân là Văn Hữu Lợi, suất đội Cấm binh, cũng cách chức, phát vãng đi Cao-bằng làm lính, gắng sức làm việc để che lấp tội lỗi cho cha ». (Sĩ Quản liền đâm chết).

Cất nhắc: chủ sự Hồ Hựu làm lang trung bộ Hộ, thăng thự bố chính Cao-bằng; tu soạn Hoàng Tế Mỹ làm viên ngoại lang bộ Hình, thăng thự án sát Cao-bằng. Các chức viên và lại dịch hai ty bố, án, chuẩn cho đều chiếu theo chức cũ làm việc.

Vua sai bộ Hộ truyền dụ cho Tạ Quang Cự, Hồ Hựu và Hoàng Tế Mỹ rằng: « Cao-bằng vừa mới lấy lại được, tình hình vận lương thực cũng khó khăn, phải nên trù tính trước để cung cấp quân nhu. Vả, hạt ấy đất rộng, dân đông, thóc gạo thừa thãi, nếu biết nhân tiện lợi mà dùng, thì lo gì không đủ. Ngay như lũ giặc mỗi toán hàng nghìn hàng trăm, đến dân cũng còn có thể lấy được đủ dùng, huống chi dưỡng dưỡng một đạo quan quân há đến nỗi không có kế gì? Lẽ nào, đối với lũ trộm cướp lén lút, dân ta lại vui lòng cung ứng mà quân nhà vua làm việc trừ bạo, yên dân, khi kéo đến lại bị dân không mong muốn hay sao? Điều ấy quyết không có lý, chỉ là vì lũ Hoàng Văn Tú, Trương Sĩ Quản hèn kém, vô mưu, để đại đội quan quân toàn thành ngồi chờ từng miếng ăn, nên mới đến nỗi thất thủ vì quân lương một khi thiếu thốn! Hễ nghĩ đến việc ấy, khiến người tức giận vô cùng! Lũ ngươi đều nên trông gương cũ,

https://tieulun.hopto.org

tránh vết xe đổ, sớm nghĩ lấy kế thiện hậu, trước hãy hết lòng trù tính về việc lương thực : phàm những thuế trong tỉnh nên thu năm nay cùng với tiền và thóc về tô ruộng và thuế thân năm trước còn thiếu, sức ngay cho dân lấy số thóc gạo tích trữ từ trước đem nộp, rồi đến tháng 8, tháng 9 là lúa mùa chín, bắt nộp cho đủ. Lại liệu nâng thêm giá, đặt mua thóc của dân bằng cách thỏa thuận, cốt cho được nhiều để kho tàng sung túc, chứ không được ngồi đợi tỉnh khác cung đốn, dâng nộp, còn mình thì ở vào chỗ rảnh rang, để đến lương quân có ngày thiếu thốn thì Tạ Quang Cự, ngươi có trách nhiệm tổng binh, Hồ Hựu và Hoàng Tế Mỹ, các ngươi lại là bầy tôi giữ đất, quyết khó chịu nổi cái lỗi nặng ấy ».

Lại ra lệnh : phàm các quan văn võ trong tỉnh được chi lương bổng, đều áp dụng theo lệ các quan văn võ đi đánh giặc được cấp tiền, gạo hằng tháng, còn số thừa bao nhiêu, đợi sau khi yên, về tiền, sẽ được truy cấp theo chức sắc, và về gạo, sẽ chiết cấp bằng tiền. Các lại dịch, binh lính, nếu có dự làm những việc sai đi canh phòng, đánh dẹp, tải lương thì vẫn được theo lệ cấp tiền, gạo ; còn những người làm các việc tạp nhạp khác thì lương gạo đều chiết cấp bằng tiền, kể bắt đầu từ mồng 1 tháng 8 này.

Tải hai hạng bạc đĩnh lớn và nhỏ mới chế đến quân thứ Cao-bằng (Hạng in 1 quan tiền : 6.000 đĩnh ; hạng in 5 quan tiền : 4.000 đĩnh). Phàm trong quân, tiền chi dùng không đủ thì chuẩn cho lấy bạc ấy chiết cấp. Dân gian có mua bán đến chiếu giá đã định, không được giảm bớt. Ai xin nộp thay tiền cũng cho.

Các địa phương từ Hà-tĩnh ra Bắc tâu báo về việc động tĩnh cuối mùa hè, duy có năm tỉnh Thanh-hoa, Ninh-bình, Nam-định, Hải-dương, Quảng-yên đều được yên lặng.

https://tieulun.hopto.org

Vua khen là khéo vỗ về, giá ngự, bèn bảo bộ Lại điều tra tên tuổi, quan chức [các quan ở năm tỉnh ấy] : những đốc, phủ đã thực thụ đều thưởng kỷ lục 2 thứ ; những đốc, phủ đang làm thự lý, hộ lý cùng với bố, án và các viên phủ, huyện đều thưởng kỷ lục 1 thứ. Lại cho rằng hai tỉnh Thanh-hoa, Ninh-bình, năm ngoái, bỗng vì thổ phỉ gây biến, gần đây quan tỉnh gia tâm chiêu an vỗ về, những phạm nhân trốn tránh đã ra thú nhiều, thật càng đáng khen ! Tuần phủ Thanh-hoa, Nguyễn Khả Bằng, lại thưởng gia 1 cấp ; án sát Lê Đức Ngạn, trước đây dưới tên có ghi bị giáng 1 cấp, nay cho khai phục ngay ; hộ phủ Lê Nguyên Hi trước bị giáng 4 cấp, nay cho khai phục 2 cấp ; án sát Nguyễn Bá Thản trước bị giáng 1 cấp, nay cũng cho khai phục.

Dùng viên ngoại lang bộ Hộ, Nguyễn Văn Bản, làm lang trung bộ Công, chuyên giữ công việc Mộc-thương [Kho gỗ].

Lại bàn mở khoa thi hương ở Gia-định. Năm nay chính là kỳ khoa thi, nhưng vì việc đánh dẹp chưa xong, nên tạm hoãn. Vậy chuẩn cho phụ thí ở trường Thừa-thiên. Đến khi nộp quyển, chỉ có 5 người. Vua thấy [người dự thi] ít ỏi quá, bảo bộ Lại rằng : « Ta nghĩ : sĩ tử Nam-kỳ ngày thường đọc sách, những muốn được do đường chính, tiến thân. Vả, tỉnh ấy lại là đất dấy nghiệp vương, phàm các sĩ phu, dân thứ vốn có lòng tôn quân, thân thượng. Trước đây, vì giặc Khôi gây biến, có nhiều người tập hợp nghĩa dõng, quyết chí diệt thù. Họ đọc sách, biết rõ nghĩa lý như vậy, thật đáng khen. Nay gặp khoa thi hương, nếu vì có loạn mà hoãn, thì e có phụ lòng người cần khổ học hành. Vậy, ra lệnh cho đốc, phủ, bố, án 6 tỉnh dò hỏi, nếu họ tình nguyện thi hương ngay năm nay, hay muốn hoãn đến sang năm, thì cứ thực tâu lên ». Sau đó, các tỉnh tâu báo phần nhiều xin

https://tieulun.hopto.org

hoãn đến sang năm, bèn chuẩn định đến tháng 2 sang năm, sẽ mở khoa thi hương, còn thi hội cũng hoãn đến tháng 5 [sang năm]. Lại vì số sĩ tử ở Gia-định có ít, nên chuẩn cho bộ Lễ bàn rút bớt quan trường và kỳ hạn ngày thi (quan trường, lệ trước định : chánh phó chủ khảo đều 1 ; giám khảo 1 ; chánh phó đề điện đều 1 ; phân khảo 1 ; phúc khảo 4 ; sơ khảo 6 ; thể sát và mật sát ở nội trường và ngoại trường đều 4 ; nay rút bớt : chủ khảo, đề điện đều 1 ; phúc khảo 3 ; sơ khảo 5 ; thể sát, mật sát đều 2 ; giám khảo, phân khảo vẫn để y như lời trước đã bàn. Kỳ hạn ngày thi, lệ trước định : mỗi kỳ cách nhau 5 ngày, tháng 7 mồng 1 vào kỳ đệ nhất, mồng 6 vào kỳ đệ nhị, ngày 12 vào kỳ đệ tam, ngày 23 ra bảng ; nay rút bớt : mỗi kỳ cách nhau 3 ngày, tháng 2 mồng 4, vào kỳ đệ nhất, mồng 7 vào kỳ đệ nhị, mồng 10 vào kỳ đệ tam, ngày 18 ra bảng).

Vua nhân bảo bộ Lễ rằng : « Văn võ 2 đường không thể riêng bỏ một bên nào. Nước ta mở khoa thi kén lấy kẻ sĩ, đã thành qui chế hẳn hoi, duy có khoa thi võ chưa từng đặt ra, nay ta muốn cử hành. Kể ra, kẻ sĩ xuất thân từ văn chương, chưa có công với nước, một khi tên chiếm khôi khoa, bảng vàng bia đá. Đó thực là cách triều đình dùng để khuyến khích nhiều người. Quan võ có người xông pha tên đạn, huyết chiến ở chốn sa trường, ra sức vì nhà nước, chẳng hạn như gần đây Trương Minh Giảng và Nguyễn Xuân đẹp yên giặc Xiêm, làm cho mạnh mẽ biên giới. Công họ đáng ghi vào sử sách, đợi đến sang năm sẽ bàn dựng Võ miếu, mở khoa thi võ, lập bia công thần, để cho quan võ đều biết cảm kích phấn khởi. Như thế thì 2 đường văn võ đều cùng cử hành, đủ để làm phép cho đời sau. Bộ ngươi nên ghi lấy ».

https://tieulun.hopto.org

Đổi các binh dõng do tỉnh sai phái phòng thủ tấn sở ở quân thứ Gia-định (nguyên hương dõng Vĩnh-long 800, giảm xuống 600; binh dõng Biên-hòa 500, tăng số giản binh thêm 100; binh dõng Gia-định 1.000, tăng số giản binh thêm 100; hương dõng Định-tường 500, vẫn để nguyên như cũ. Tất cả cộng 2.800 người). Sai bộ Binh truyền chỉ cho Gia-định, Vĩnh-long và Định-tường đều đem số giản binh hiện nay đã gọi thay đổi cho đúng số ngạch, và rút những hương dõng đã phái đi trước về tỉnh; duy tỉnh Biên-hòa quân ít, không cần thay đổi. Lại nữa, những hương dõng tòng chinh trước đây, và số biền binh đồn Uy-viễn trước đều chuẩn cho tướng quân và tham tán bổ vào Gia-định, nên để lại 1.100, trong số ấy còn thừa thì binh dõng Gia-định cho rút về, theo tỉnh sai phái. Còn những hương dõng tòng chinh ở Nam-vang và Hà-tiên cũng chuẩn cho đốc, phủ sở tại bổ sung vào số ngạch nên để trú phòng. Đến như ngoại ủy suất cơ, suất đội ở quân thứ Gia-định do tướng quân và tham tán, ở Nam-vang, Hà-tiên do đốc, phủ sở tại, chọn lấy những người xứng đáng được việc, thì tâu xin bổ sung vào những chỗ khuyết ở các vệ, các cơ, các đội, khiến họ coi quản quân linh có sự thống thuộc; còn kẻ nào không làm được việc thì cho về ngay, không nên để lại làm người thừa, uổng phí lương thực.

Lại truyền dụ cho các binh dõng, cần nên yên tâm ở nơi hàng ngũ, nếu kẻ nào trốn tránh, thì lần đầu, bị cắm mũi tên vào rái tai, bêu đi các quân doanh; lần thứ hai, bị trách phạt nặng: đánh 100 hồng côn, vẫn để cho ở lại đội ngũ trước. Nếu trốn nữa thì chém. Viên quan cai quản coi giữ không nghiêm, sẽ bị trừng trị tùy theo tội nhẹ hay nặng.

Lại sai truyền dụ các tướng quân, tham tán: từ nay, phàm những biền binh các vệ, các đội coi giữ tấn sở,

https://tieulun.hopto.org

nếu có những người bị thải về, hoặc trốn hoặc chết, hễ ai quê ở các tỉnh từ Quảng-nam trở vào nam thì tư ngay cho quan sở tại bắt người khác điền vào ; còn ai quê ở các tỉnh từ Thừa-thiên trở ra bắc thì mới tư lên Bộ.

Tổng đốc Hà—Ninh Đoàn Văn Trường tâu nói : « Mộ được 600 người dân ngoại tịch từ Quảng-nam trở vào nam, xin lấy 100 người gộp với 3 đội Hoài-an Nhất, Nhị, Tam, 3 đội Pháo thủ Tam, Tứ, Ngũ và 2 đội Tuần-thành Nhất, Nhị là những linh Nam đã mộ trước, dồn làm Thập đội Tiền vệ Hà-nội, còn 500 người thì sung bổ làm Thập đội Hậu vệ Hà-nội, đều cấp cho tiền, gạo, áo, quần ». Vua y cho.

Bắt đầu đặt chức quản phủ và tri phủ ở Quỳ-châu, Nghệ-an. Phủ Quỳ-châu địa thế rộng rãi, trên thông đến Trấn-biên, dưới tiếp với Quỳnh-lưu, quân giặc thường trốn ẩn ở đấy. Các quan tỉnh Nguyễn Đình Tân, Vũ Đình cho rằng chỗ đó xung yếu, lại xa cách tỉnh thành, bèn tâu xin đặt chức quản phủ để cai quản, liệu trích lấy 20 biền binh trú phòng ở Diễn-châu và 30 thổ binh lệ thuộc để tuần tiễu ; rồi chọn lấy chỗ đất có hình thế đẹp đặt làm phủ lỵ. Lại nói : Phủ hạt thống trị 2 huyện (Trung-sơn, Thúy-vân), dân cư cũng đông, mà hộ tịch chưa làm, công việc rất đơn giản, có lẽ nên đặt 1 quan văn, nhưng chưa dám khinh suất xin vội ».

Vua đặc cách cho lấy cai đội Vũ Văn Giám làm phó quản cơ, lãnh chức quản phủ Quỳ-châu ; lại chọn lấy viên mãn cán thuộc tỉnh, người và địa phương cùng thích nghi với nhau, sung bổ làm tri phủ. Lại cho rằng nhân dân phủ ấy đều là bộ lạc Man, phong tục chưa đồng nhất, nên chỉ ra lệnh cho đặt tổng lý làm sổ đinh, mà miễn việc ứng cử, hằng năm vẫn phải nộp thuế quế như lệ.

https://tieulun.hopto.org

Quan tỉnh Sơn-tây tâu nói: « 5 phủ Quốc-oai, Quảng-oai, Vĩnh-tường, Lâm-thao, Đoan-hùng và 2 huyện Đan phượng, Yên-lãng, địa thế rộng rãi, tiếp giáp nhiều ngả. Cũng có chỗ ở vào miền rừng rậm, quân gian dễ dàng ẩn hiện, cố nhiên không thể thiếu việc phòng ngự được. Trước giờ, số biên binh trú phòng, mỗi phủ có 201 nhân viên. Vậy xin nên cứ để như cũ. Duy mỗi huyện chỉ có 51 nhân viên, thì nên tăng lên gấp đôi cho đủ số 102 nhân viên, đều lấy Hữu quân chia đến đóng giữ. Mỗi năm 1 lần đổi, hết lượt lại bắt đầu. Trong các hạt ấy, thì Quốc-oai, Quảng-oai, Vĩnh-tường, Lâm-thao, Đan-phượng đã xây thành trì rồi. Vậy xin tuân theo lời nghị của bộ, chia đặt các cỗ súng (mỗi phủ 4 cỗ hồng y cương pháo, 4 cỗ quá sơn đồng pháo; mỗi huyện 4 cỗ hồng y cương pháo, 2 cỗ quá sơn đồng pháo). Còn Đoan-hùng và Yên-lãng chưa xây đắp thành, cũng nên chuẩn bị trước, chia ra đặt sẵn các súng quá sơn đồng pháo để giúp việc đánh, giữ. Rồi sức cho các quan phủ, huyện điều bạt dân chúng ở gần, mỗi phủ 70 người, mỗi huyện 50 người, miễn cho tạp dịch, đặt làm hương dõng, cho 1 người làm đầu mục, để cai quản đốc suất; lúc có việc thì điều động, khi vô sự thì cho về. Lại trích lấy lính trong đội pháo thủ của tỉnh, mỗi phủ 3 người, mỗi huyện 2 người phái đi coi giữ súng đạn; đợi phủ huyện mộ được người sung vào thì rút ngay về đội ngũ cũ. Còn 16 huyện khác không quan trọng mấy thì thôi ». Vua chuẩn y lời tâu.

Tàu buôn Anh-cát-lợi vào cửa biển Thi-nại, Bình-định. Quan tỉnh đem việc tâu lên.

Vua nói: « Cửa biển ấy không phải là chỗ tàu Anh-cát-lợi vào đỗ và buôn bán. Vậy theo đại ý này, truyền bảo họ: nếu muốn buôn bán thì phải chở đi Đà-nẵng, Quảng-nam mới được ».

https://tieulun.hopto.org

Những người nhà Thanh đáp tàu ấy đều tình nguyện xin ở lại, buôn bán, nộp thuế. Quan tỉnh lại vì họ mà tâu lên. Vua y cho. Người và thuyền Anh-cát-lợi thả cho đi hết.

Những thuyền công do Kinh phái đi từ Gia-định rút về có 1 chiếc thuyền Hải đạo nhỏ, qua hải phận tỉnh Bình-thuận, gặp gió bão, bị đắm. Biền binh có người bị chết đuối.

Vua nghe nói, cảm thương, sai xét những người có quan chức thì thưởng 4 lạng bạc, quân lính thì 2 lạng, giao cho người nhà. Đối với những người còn sống, chiếu lệ, cấp cho tiền và gạo, thưởng thêm mỗi người 2 quan tiền.

Tỉnh Biên-hòa, mưa lụt ở tỉnh lỵ và các huyện Bình-an, Phúc-chính, nhà cửa, vườn ruộng phần nhiều ngập lụt. Tuần phủ Vũ Quỳnh đem việc tâu lên.

Vua dụ rằng: « Hạt ngươi, sau khi biến loạn, dân cư vừa mới được yên, việc làm ruộng chính là lúc đang cần, lại gặp cái nạn nước lụt này, tưởng cũng có điều vất vả. Vậy cho ngươi thân đi khám xét thực sự, nếu có chỗ nào thiệt hại cấp thiết thì cho phát chẩn. Vả, xứ ấy, ruộng hằng năm mùa hè thì cày cấy, mùa đông thì thu hoạch. Nay mới là đầu mùa thu, việc cấy lúa cũng chưa muộn. Nên thông sức cho dân trong hạt đến khi nước rút, mua lấy nhiều mạ mà cấy giặm, thì về sau còn mong có được thu hoạch. Việc này có quan hệ đến lợi hại của dân, ngươi chịu trách nhiệm một địa phương, nên để ý hơn nữa ! »

Đốc, phủ quân thứ Nam-vang, Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương, tâu bày trù tính về mọi việc thiện hậu:

1 — Chia đặt quan Phiên coi giữ những nơi trọng yếu.

Chọn lấy người trội trong các quan Phiên: chưởng cơ

https://tieulun.hopto.org

tên Vu, tên Long, vệ úy tên Kê và Ốc-nha Bông-sa-tiệp-bà-đề (bát phẩm) tên Đáp, Ốc-nha-Y-trách (thập phẩm) tên Sô, Ốc-nha-Đô-tha (cửu phẩm) tên Liêm, Ốc-nha-Di-đô-tha (lục phẩm) tên Triết. Thứ đến tên Lạp, tên Úc, tên Tiên, tên Miệt, tên Mộc, tên Sâm, tên Phúc và bọn Mục-mân-tri (lục phẩm) tên Nộn, bản cùng vua Phiên, phái ủy tên Vu lấy nguyên hàm, quản lý công việc phủ Bông-xui, tên Liêm làm Đề-đô (tức An-phủ, thập phẩm) phủ Bông-xui, tên Long lấy nguyên hàm, quản lý công việc phủ Phủ-lật, tên Kê làm Sô-đột-lục (tức An-phủ, thập phẩm) phủ Phủ-lật. Lại dùng Ốc-nha-Bông-sa-tiệp-bà-đề, tên là Đáp, giúp việc; tên Sô làm Điều-đôn (tức An-phủ, thập phẩm) phủ Kha-lăng; tên Lạp làm Ốc-nha-Thi-na-ân-đặc (tức An-phủ lục phẩm) phủ Quảng-biên; tên Đô làm Ốc-nha-Trà-biệt-sơn-lam (tức An-phủ, lục phẩm) phủ Khai-biên; tên Tiên làm Ốc-nha-Na-chiên (thập phẩm) đóng giữ đồn phủ Sơn-phủ, kiêm coi quản các phủ Sơn-bốc, Sơn-trung; tên Miệt làm Ốc-nha-Tham-my-tiệp-bà-đề (tức An-phủ, bát phẩm) phủ Sơn-phủ; tên Sâm làm Ốc-nha-Bồ-đề (lục phẩm) sung làm Quản thủ tấn sở Xà-năng; tên Mộc làm Ân-vi-đi (lục phẩm) tuần tiễu các đường thủy biên Hồ; tên Phúc làm Trí-sơn-liêm (tứ phẩm) để giúp việc; tên Nộn làm tấn thủ ở tấn sở Lô-an. Thảy đều đốc suất những kẻ thuộc hạ, đem quân vào đồn, theo từng địa hạt mà phòng ngự. Lại nữa, phủ Chân-chiêm lệ thuộc tỉnh An-giang sai phái, chọn tên Triết làm Việt-lục (tức An-phủ, thập phẩm) coi giữ).

2— *Xem xét đất Phiên, thiết lập đồn trại.* (Xét đất nước Phiên có 4 chỗ rất quan trọng: phủ Phủ-lật là xung yếu nhất, thứ đến Bông-xui, lại thứ nữa đến Khai-biên, Quảng-biên, lại thứ nữa đến Sơn-phủ. Trong đó có phủ Bông-xui địa thế rộng hơn. Hiện đã thiết lập ở chỗ đồn

https://tieulun.hopto.org

cũ Phủ-lật và 2 xứ Sa-tôn, Bông-tham thuộc phủ Bông-xui, mỗi nơi 1 đồn. Đồn ở Phủ-lật, xin đặt tên là đồn Tịch-biên thứ nhất, đồn ở Sa-tôn đặt là đồn Tịch-biên thứ nhì, đồn ở Bông-tham đặt là đồn Tịch-biên thứ ba. Khai-biên, Quảng-biên, Sơn-phủ cũng đều chọn đất đặt đồn. Duy có đất phủ Khai-biên rất rộng và xa, dân số ít lắm. Dân gian làm tổ mà ở, hễ thấy người xứ khác đến, thì chạy ẩn vào trong rừng, gần giống như loài vượn. Thủy thổ lại nhiều lam chướng. Chỉ nên lấy những dân ở gần đấy để theo An-phủ đóng giữ. Lại nữa, đường thủy Xà-năng là lối từ hai phủ Phủ-lật và Bông-xui đến Nam-vang tất phải qua lại cũng đặt 1 tấn sở ở bờ sông).

3 — *Lựa lấy lính Phiên.* (Tùy theo số dân các phủ nhiều hay ít, liệu trích lấy 1 phần 3 hoặc 1 phần lấy 2, phân phái đóng giữ: ở Phủ-lật 1.700 người, ở Bông-xui 2.000 người, ở Quảng-biên 700 người, ở Sơn-phủ 600 người, ở Khai-biên và Xà-năng mỗi nơi 300 người; còn thì để ở lại Nam-vang, dùng 2.000 người xây đắp thành trì cho vua Phiên).

4 — *Lựa lấy thổ binh người Chàm (dòng dõi người Thuận-hóa), người Chà (dòng giống Chà-và cư trú đất Phiên).* (Tạm sắp xếp những dân này làm 2 cơ An-man Nhất và Nhị. Mỗi cơ 10 đội, mỗi đội 50 người. Dùng người đầu mục, là Hu Khiêm, quyền sai làm suất cơ cơ An-man Nhất; Đỗ Cố làm phó suất cơ; Tôn Ly làm suất cơ cơ An-man Nhị, Hàn Ông làm phó suất cơ. Sai họ chiêu tập cho đủ số, để phòng khi có việc sẽ trưng dụng. Còn việc chia cấp ruộng đất bỏ không cho mọi người để ở và trồng cấy sẽ tiếp tục làm sau).

5 — *Chỉnh đốn sửa sang đồ quân dụng cho nước Phiên.* (Sai kiếm sào tre và sắt sống để làm trường thương, đóng thuyền và luyện thuốc súng).

https://tieulun.hopto.org

6 — Chiêu tập cơ binh An-biên. (Cơ An-biên lệ thuộc tỉnh An-giang, diều dộng lấy 500 dân Phiên phủ Chân-chiêm sung vào. Trước kia vì có giặc, họ lẫn trốn tản mát, chỉ còn vài mươi người. Nay cho Việt-lục tên là Triết, làm ngoại ủy suất cơ vẫn kiêm lãnh chức An-phũ, hiệp cùng nguyên phó suất cơ là Liêm và Mộc, chiêu tập cơ binh, cốt được dủ số).

7 — Khám xét các thuyền buôn ở Quảng-biên. (Cửa biển Cần-bột thuộc phủ Quảng-biên, nếu có thuyền buôn của người nhà Thanh chở hàng hóa vào cảng thì nên báo cho tỉnh Hà-tiên xét thực tình hình, tùy việc mà làm, nếu người nhiều hàng ít, thì đuổi đi).

8 — *Kinh lý biên phòng tỉnh Hà-tiên.* (Lũy đài Phu-dung ở Hà-tiên và pháo đài Kim-dữ hiện đã sửa sang thêm, lại đem cấp cho dầu mỡ để dùng vào việc tu bổ thêm, lại đem cấp cho dầu mỡ để dùng vào việc tu bổ thuyền mành. Về số biền binh đi thú, xin do quân thứ Gia-định trích lấy 1, 2 vệ, 500 người, để giúp toàn lực vào việc đó).

Vua đều cho làm đúng như lời đã kiến nghị. Và dụ cho tướng quân, tham tán ở Gia-định liệu phái lính Kinh, hay lính các tỉnh từ Bình-thuận trở ra Bắc, cho đủ 1 vệ 500 người để đi thú Hà-tiên. Sau đó, lại điều 500 binh dõng 2 tỉnh Long — Tường đến đóng giữ.

Lũ Minh Giảng lại mật tâu, nói : « Nhiều lần vâng lời minh dụ, về việc lựa lấy quân Phiên, làm thành danh sách kê rõ công trạng quan Phiên, bọn thần đã đến vua Phiên và quan Phiên để thăm dò bàn định. Họ chỉ nấn ná dun dẩy mà thôi. Xét kỹ tình hình là bởi vua tôi nước ấy xưa nay chỉ ăn hối lộ : vua Phiên thì bán quan, buôn ngục, chính lệnh không thi hành ; quan Phiên thì chia đất mà hưởng lợi, lợi dụng dân để làm việc riêng. Bởi thế, đối với việc lấy người đi lính, Phiên vương thì

https://tieulun.hopto.org

vui theo, mà quan Phiên thì ẩn giấu dân số, không làm thế nào được! Còn việc làm danh sách công trạng, quan Phiên thì lấy làm vẻ vang vì được quan chức của triều đình, nhưng vua Phiên thì ghen ghét những kẻ có công, sợ khó chế ngự, do đấy kéo dài đến 4, 5 tháng nay chưa làm xong việc. Vả, lúc mới kinh lý, nhiều việc mới bắt đầu gây dựng, cốt làm cho lòng người được yên, nên chỉ có thể tùy việc đò hỏi sơ qua dân số nhiều hay ít, điều đi đóng giữ và sung làm công dịch. Và hễ nghe biết quan Phiên nào có chút công trạng, xét được người nào đủ làm được công việc thì đem họ tên quan chức của họ chia từng hạng, làm danh sách, tiếp tục tâu lên ».

Vua mật dụ rằng: « Vua tôi nước Phiên xưa nay vẫn một niềm trầm lặng nhơn nhơn, những tình hình ấy, chẳng đợi các ngươi tâu nói, ta cũng vẫn đã biết rồi. Nay lần đầu mới xếp đặt, cốt phải làm cho công bằng. Phàm những quan Phiên, người nào thực có công trạng và hiền tài, thì cất nhắc, người nào không tốt thì truất bỏ. Còn các việc chọn lấy quân linh, chia phái canh phòng, đều nên châm chước xem việc gì nên làm thì làm, dù chúng không thích, cũng chẳng kể gì, chỉ cốt làm được ổn thỏa khéo léo, hợp với lòng người là được ».

Khi danh sách kê công trạng quan Phiên dâng lên, vua chuẩn giao bộ Binh bàn xét. Từ Đôn-Sô đến Lặc-Nạp gồm 18 người (mỗi người được lấy 1 chữ trong chức cho đặt làm họ. Thí dụ như là Ốc-nha-ô-dôn, tên là Sô, cho đặt họ là Đôn, vẫn tên là Sô. Còn ngoài ra, đều theo như thế), thưởng cho quan chức có từng bậc khác nhau. Trong đó có thập phẩm Ốc-nha-diêu-dôn Đôn-Sô được liệt vào hạng ưu, cho làm vệ úy; trật chánh tam phẩm. Lục phẩm mới thăng thập phẩm Ốc-nha Việt-lục Chân-Triết, cửu phẩm mới thăng thập phẩm Ốc-nha-đê-đô Đô-Liêm, được liệt vào hạng binh, đều cho làm vệ

https://tieulun.hopto.org

úy, trật tòng tam phẩm. Cửu phẩm Ốc-nha-ma-kha Tiệp-Ma-Mịch, Ốc-nha-ma-kha Thi-Na-Thi-Sốc, được liệt vào hạng mẫn cán được việc, đều cho làm quản cơ, trật chánh tứ phẩm.

Lũ Trương Minh Giảng lại tâu cho rằng tục nước Chân-lạp, trước đây vẫn nộp tiền để làm quan, người nào nộp nhiều thì làm quan to chứ không kể tài giỏi, cũng chẳng theo tư cách. Nay triều đình lựa lấy những người có công và có tài, trao cho quan chức cốt để khiến họ biết rằng tài năng và công lao là vinh quang, mà thói quê nộp tiền là không đáng qui. Vả, trong bọn quan Phiên, duy có Trà-Long-Nhâm-Vu và Thi-Kê là hơn cả: trước đây, bọn thần đã nêu lên để tâu, thì họ đã được cho thêm chức hàm. (Trà-Long-Nhâm-Vu được làm chưởng cơ, trật tùng nhị phẩm; Thi-Kê được làm vệ úy, trật tùng tam phẩm). Đôn-Sô dẫu cũng là quan thập phẩm, nhưng danh vọng còn kém Trà-Long-Nhâm-Vu, thì nên cho ngang như Thi-Kê, đổi bổ làm vệ úy, trật tùng tam phẩm. Chân-Triết và Đô-Liêm tuy mới thăng thập phẩm, nhưng công lao không bằng Thi-Kê, thì nên cho xuống 1 bậc, đổi bổ làm quản cơ, trật chánh tứ phẩm. Ma-Mịch và Thi-Súc đều là cửu phẩm, lại không có quân công thì nên đổi bổ phó quản cơ, trật tùng tứ phẩm. Như vậy, ngõ hầu tinh Phiên, tục Man mới được êm thấm. Vua cho là phải.

Tham tán quân thứ Gia-định là Hoàng Đăng Thận có tội, bị miễn quan. Dùng thống chế Hậu doanh quân Thần sách là Phạm Hữu Tâm sung làm tham tán đại thần, định đến giờ lành ngày mồng 6 tháng 8, do đường trạm, đi Bình-định, đem theo biền binh vệ Hậu-nhị doanh Vũ-lâm đã phái đi trú phòng từ trước, vào quân thứ Gia-định, hiệp cùng các tướng quân và tham tán, chia đi phòng thủ các tấn sở, và bàn mọi việc đánh dẹp.

https://tieulun.hopto.org

Trước đây, lũ người trong thành đã qui thuận là Lâm Văn Ích, Nguyễn Đức Diễn, dầu độc bọn đầu mục giặc nhưng không hiệu nghiệm. Bọn Ích lại thân đem bè đảng là Lê Duy Xuân đến cửa quân, nói: đã rủ được ngụy điển bạ Chu Văn Nhượng, ngụy thống đồn Nguyễn Văn Hoa, mật báo cho Phạm Hữu Nguyên, ngầm ngấm thông nhau xin đổi chế thứ thuốc độc khác, trước hãy giết chết tên tướng giặc, rồi sau mới thừa cơ mà làm. Hoàng Đăng Thận cho rằng lũ ấy đều là người Bắc-kỳ, chưa thể lường biết được tâm tình, phải có người Gia-định đến, mới tin được. Lũ Diễn nói: mưu việc ở trong thành, chỉ có người Bắc tế nhị kín đáo, mới dám bàn bạc; nếu nói nhiều với người Gia-định, e bị tiết lộ. Nhưng Thận cứ cố đòi phải thế. Lê Duy Xuân liền đưa thủ hạ là Lê Cảnh người Gia-định đến. Khi đã về thành, Cảnh liền tiết lộ việc đó. Xuân và Diễn đều bị giặc bắt. Lâm Văn Ích được thoát, chạy đến quân thứ.

Vua được tin, dụ rằng: « Quân giặc cố chết giữ thành, quân ta phải nhọc mệt vây đánh đã gần 1 năm nay. Hoàng Đăng Thận thân làm tham tán đại thần, chưa từng bày được một mưu, đặt được một kế, đã tỏ ra phụ lòng ủy thác của ta lắm rồi! Nay được cơ hội tốt ấy, lại sinh làm theo kiến thức nông cạn của mình, gượng đem việc bí mật bàn với kẻ không ra gì, đến nỗi mưu cơ vỡ lở, rút cục hỏng việc, để quân sĩ lại phải gối giáo nhọc nhằn, kéo dài ngày tháng! Tội ấy nói sao cho xiết! Vậy lập tức cách chức, đem về Kinh, giao cho bộ Hình nghiêm xét. Các tướng quân, tham tán và lãnh binh không biết ngăn cản, lỗi cũng khó chối, thì tướng quân Nguyễn Xuân, tham tán Hồ Văn Khuê và Trần Văn Trí đều giáng 2 cấp, lãnh binh Lê Sách giáng 1 cấp. Còn việc đầu độc, vì không biết cách chế thuốc cho thật mãnh liệt để đến bọn giặc không bị trúng độc chết,

https://tieulun.hopto.org

thực là phí công vô ích, rất đáng giận. Vậy, Nguyễn Văn Vị, nguyên phó quản đồn đồn Uy-viễn, là người chế thuốc độc, phải xử danh ngay 80 trượng. Văn Vị coi quản binh linh đồn Uy-viễn ở lại tấn sở như thế cũng vô ích, nên thả về Vĩnh-long, lệ thuộc để sai phái. Vả, các tướng quân, tham tán vâng mệnh chuyên việc đánh giặc, trách nhiệm nặng nề biết nhường nào! Thế mà mọi việc đều chậm trễ lỡ làng như vậy, thì quân giặc đến ngày nào mới phải chịu giết? Chẳng nghĩ làm trọn chức phận tôi con để nhẹ bớt lòng lo cho vua cha, tâm địa ấy thực ra sao nhỉ! Vậy cũng truyền chỉ nghiêm quở ».

Khi đang lời nghị tội thì bộ-Hình xin khép Thận vào tử hình. Vua nghĩ: năm trước, khi Ninh-bình có việc đánh dẹp, Thận dự phần có công trong việc bắt được tướng giặc Lê Duy Lương, vậy đặc cách giao cho ty Trấn-phủ giam cầm.

Sai vệ Hoàn võ, lính Kinh, mới lập thành, đi đóng giữ Bình-định. Quản-vệ và suất đội đều được thưởng áo quan võ.

Lãnh binh Thái-nguyên, Tống Văn Trị, lại lấy lại được đồn Bắc-cạn. Lũ giặc, trước kia lấn xuống Khâu-lĩnh, Trịnh-môn. Văn Trị đóng quân ở Cao-khâu, cách sông cầm cự. Giặc chia đóng 2 trại bắn nhau với quan quân. Đêm đến, Văn Trị sai quyền vệ úy Trung vệ Bắc-ninh là Nguyễn Hiếu đem 200 kỵ binh lội sông đánh úp vào trại giặc. Suất đội Dương Văn Thuyết xông lên trước, sấn vào, nổ súng đánh ập lại. Quân giặc cả sợ, tan vỡ. Quan quân chém được 2 đầu giặc và bắt được 1 tên. Văn Trị thúc quân đuổi đánh, giặc chạy đến phố Na-cù, quan quân bèn lấy lại được Bắc-cạn.

Tổng đốc Nguyễn Đình Phổ được tin báo, liền đem việc tâu lên, và nói: « Bắc-cạn dẫu đã lấy lại được,

https://tieulun.hopto.org

song xứ ấy dường núi nhiều ngách, mà một dải Dương-xuân còn có giặc đóng giữ, địa thế có thể thông đến chợ Mới, quanh ra phía sau Bắc-cạn được. Nay nếu vội tiến sâu vào trọng địa, e có thể xảy ra mối lo không ngờ ở mặt sau. Thần đã sức Tổng Văn Trị hãy đóng ở Bắc-cạn nghiêm cẩn ngăn chặn, đợi tham tán Nguyễn Công Trứ đem quân đến, tức thì hội quân chia đường tiến đánh ».

Vua dụ rằng: « Trước đây, Tổng Văn Trị vô cớ rút quân, để giặc được lấn xuống Bắc-cạn; nay quan quân lại hay đặt kế đánh úp lấy lại được đồn, thực đáng khen thưởng. Vậy thưởng: Nguyễn Hiếu quản công gia 1 cấp và 1 đồng kim tiền Phi long nhỏ; Dương Văn Thuyết, trước dưới tên có ghi bị giáng 2 cấp, nay cho khai phục cả, lại thưởng thêm 5 đồng ngân tiền Phi long lớn và 1 chiếc áo đoạn tơ dậu tám sợi. Biền binh, đều được thưởng kỷ lục và tiền bạc có từng bậc khác nhau. Tổng Văn Trị điều khiển được việc, chuẩn cho miễn hết tội trước ».

« Nay quân giặc đã bị thua đau, mà giặc Cận ở Cao-bằng hiện đã bị giết, tỉnh thành cũng đã lấy lại được, thì lũ giặc kia sợ bóng sợ gió cũng tất tan vỡ. Vậy chuẩn cho các ngươi Nguyễn Đình Phổ, Nguyễn Công Trứ, chuyển sức cho các bộ biền ở trong quản thứ mau mau đánh giết cho hết sạch những lũ giặc tàn bại lẻ tẻ ở gần tỉnh Thái-nguyên và chiêu tập nhân dân sở tại đâu dấy trở về yên nghiệp làm ăn rồi cho quân nghỉ ngơi dưỡng sức, đợi đến cuối thu sẽ lại cử sự. Sau đó, chánh đội chưởng suất-đội cơ Thái-hùng là Hoàng Môn Nhu bắt được 8 tên du binh(1) của giặc ở Bình-lĩnh (thuộc

(1) Du binh : Quân đi tuần tiễu.

https://tieulun.hopto.org

xã Dương-quang, châu Bạch-thông) được thưởng thụ cai đội.

Tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên, Lê Văn Đức, tâu nói: « Cai tổng dóng giữ đồn Phủ-loan là Tạ Huy Cán bắt được 8 tên giặc, chúng đều nói rằng: lũ tướng giặc Lê Văn Bột từ khi thua trận Đại-đồng đem hơn 1.000 tàn quân trốn ở trong rừng thượng du thuộc Lục-yên, rau khoai qua ngày, hầu không biết sống là vui! Tên thổ phỉ Hoàng Trinh Tuyên giúp đỡ lương thực cho bọn Bột, sai người đưa đường tắt qua Thái-nguyên để trốn về. Khi đến xã An-long, Bột cùng đồng đảng đã sang qua suối nhỏ mà đi, còn bọn tám tên này đi sau, nên bị bắt. Vả lại, lũ giặc Bột đều là những tên chánh yếu phạm hơn cả, thì há nên để chúng trốn xa? Vậy thần đã lập tức phái ngay quản cơ cơ Tả dũng là Nguyễn Văn Hòa đem 500 binh dõng gấp đến Đại-man đôn đốc viên lãnh tri châu Nguyễn Văn Biểu cùng với an-thủ 2 đồn Đài-mãn và Phúc-nghi là Ma Doãn Dưỡng và Ma Doãn Khê vát nhiều thổ dõng, phàm những đường tắt có thể thông đến Thái-nguyên, đều chia đi chặn bắt, chớ để chạy thoát ».

Vua dụ rằng: « Quân giặc ấy đã bị thua vỡ, thì lũ tướng giặc, thế tất trốn vào trong rừng, hoặc lén về quê quán ẩn núp. Ngươi nên nghiêm sức cho các bộ biên và các thổ mục, tổng lý: nếu có gặp bọn chúng thì tiến đánh giết cho kỳ hết, hay là tìm nhiều cách tằm nã ngăn chặn để chúng không dám ló đầu ra, chết đói ở trong rừng sâu cũng tốt. Và thông tư cho Bắc-ninh, Thái-nguyên cùng quan địa phương quê quán của chúng chuyển sức cho tổng lý sở tại, nếu dò thám thấy chúng trốn ẩn ở chỗ nào, có thể bắt được giải quan, sẽ được khen thưởng ưu hậu; nếu kẻ nào dám chứa chấp che giấu thì cũng phải tội như giặc. Như thế thì chúng sẽ

https://tieulun.hopto.org

không chỗ nương mình, lần lượt bị giết, không thể lại mọc mầm ác được nữa. Khi đã đánh dẹp chặn bắt xong cả rồi, thì lập tức rút biền binh về, chớ nên để xông pha lam chướng mãi. Còn cai tổng Tạ Huy Cán trước giờ dắc lực trong việc tiễu ngự, chuẩn cho thưởng thụ đội trưởng thuộc tỉnh, vẫn giữ đồn Phù-loan ».

Bắc-ninh có 500 tên giặc lên lút nổi lên ở xã Vân-cầu (thuộc huyện Yên-thế). Cai-đội giữ đồn Giản-ngoại là Nguyễn Đình An đem quân và dân đuổi bắt, chém được 1 cái đầu giặc, thu được sáng ống, khí giới. Giặc liền chạy vào khu rừng Thái-nguyên rồi lẻn đi. Bố, án Nguyễn Đăng Giai, Trần Thế Nho đem việc tâu lên. Vua khen và thưởng cho 300 quan tiền. Dụ rằng: « Đó dẫu là trận thắng nhỏ, nhưng ta nghĩ: viên giữ đồn và tổng lý dân phu đều không phải là những người vốn được luyện tập, thế mà biết tập hợp nhau đánh tan quân giặc, nên chẳng tiếc hậu thưởng cho họ. Vậy, chuyển sức cho bọn họ mách bảo lẫn nhau: nếu có giặc cướp lên lút nổi lên thì đem nhau trừ diệt đi chẳng những giữ yên thân mình, nhà mình và lại được thưởng hậu nữa. Như vậy, quân giặc không chỗ dung thân sẽ phải im bặt ».

Tổng thống quân thứ Cao-bằng là Tạ Quang Cự dâng sớ, đem việc điều tra duyên do biền binh thua trận Cao-bằng tâu nói: « Quân giặc, ban đầu từ Thái-nguyên kéo đến, trận đánh ở Lương-trà, Kế-môn, quyền sai phó quản cơ cơ Tả-nhuệ là Nguyễn Trọng Quý và biền binh chết trận đến 7 người. Rồi giặc Vân lại từ Bảo-lạc đến, trận đánh ở Nhượng-bạn, phó vệ úy Nghĩa võ là Nguyễn Xuân Trị, cùng phó quản cơ Tả nhuệ là Đỗ Văn Huân và biền binh chết trận đến 17 người. Còn thì ra sức đánh hăng với giặc, nhiều người bị thương. Nhưng vì giặc

https://tieulun.hopto.org

đông, ta ít, không địch nổi, nên phải rút lui, tản mát chứ không phải khiếp sợ mà chạy trước ».

Vua nói : « Xét tình hình ấy thì những biền viên dự trận đó sở dĩ thất bại là có nguyên nhân. Vậy, gia ơn miễn truy cứu cho tất cả. Những người chết trận, chuẩn cho đều được chiếu lệ, cấp tiền tuất. Còn trong số biền binh trước đã để lại Cao-bằng, những ai tinh nhuệ cường tráng thì vẫn cho ở lại để sai phái, ai ốm đau thì cho về nơi quân ngũ cũ để nghỉ ngơi ».

Khâm phái thự hữu tham tri bộ Hộ là Vũ Đức Khuê đến Lạng-sơn dâng sớ nói : « Quân lương do Bắc-ninh tải đến, cứ như thự phủ Trần Văn Tuân nói, thì đã giải đến quân thứ hiện được hơn 5.900 phương gạo, 3.300 quan tiền, hơn 70 phương muối, tình hình có điều khó khăn và nay đại đội quan quân tập hợp đông đủ mà Cao-bằng đường sá xa cách, không phải như ở Lạc-dương trước. Nếu chỉ bắt riêng một tỉnh Lạng-sơn chuyên chở thì nhân dân rất là khó nhọc, sợ khó tiếp tế được đủ. Vậy nghĩ : từ nay nên vận tải từ Lạng-sơn đến Thất-toàn dừng lại, chứa ở đó, rồi do tổng thống Tạ quang Cự liệu sai binh dõng đi trận đến chỗ ấy mà nhận lãnh ; lại vát dân huyện Thạch-lâm ở gần đấy tải về Cao-bằng, sẽ được nhanh chóng ổn thỏa. Còn hiện nay dự trữ, Hải-dương thì chở đường thủy, Thái-nguyên thì tải đường núi, thần đã tư cho các tỉnh, đều có chỗ làm không được, do đấy khi mới đến Lạng-sơn, đã phải sức ngay cho thổ hào, thổ mục nâng thêm giá, để họ đi mua. Nay xin đem theo 1.000 lạng bạc kho, để đến Cao-bằng, tìm cách mua gạo với giá thỏa thuận. Sau một tuần, sẽ ại quay về Bắc-ninh, Lạng-sơn, tùy cơ làm cho xong việc ».

Vua dụ rằng : « Những đường đem lương thực đến Cao-bằng như đường thủy thì do Hải-dương, đường bộ

https://tieulun.hopto.org

thì do Thái-nguyên, xem ra đã không thể làm được, nay lại chỉ có kế là tất do Bắc-ninh tải đi mới tiện thôi. Tình hình vận tải từ Bắc-ninh đến Lạng-sơn, ta cũng liệu biết là thế nào cũng tiếp tế được, duy từ Lạng-sơn đến Cao-bằng trước kia đã ủy cho Trần Văn Tuân chuyên làm việc ấy, thế mà đến nay mới chỉ tải đến quân thứ được khoảng 3.000 quan tiền và 5.000 phương gạo, sao mà trầm trệ đến thế! Vả, nay Cao-bằng mới lấy lại được, quan quân đều đóng ở đấy, lương ăn chính đang cần cấp, há lại ngồi đợi hay sao? Còn chỗ liệu vát binh dõng và dân phu cần góp sức tải lương thì cũng chuẩn cho làm theo như lời đã xin.

« Nay cho ngươi, Vũ Đức Khuê, bàn với tổng thống Tạ Quang Cự cùng bọn Trần Văn Tuân ở Lạng-sơn và Hồ Hựu, Hoàng Tế Mỹ ở Cao-bằng: theo ngay dụ trước, xét xem con đường từ Lạng-sơn ra đi tình hình khó dễ, tính ngày, chia đặt tấn sở, rồi liệu vát quân lính và dân phu 2 tỉnh, lần lượt tải đến tỉnh thành Cao-bằng, cốt sao đến cuối tháng 8 này, đủ được cái số 30.000 quan tiền, 20.000 phương gạo và 300 phương muối mới được. Từ nay, vẫn chuyên do Lạng-sơn lại tải hơn 10.000 quan tiền, hơn 10.000 phương gạo và vài trăm phương muối, gồm với số tiền thóc nên thu ở Cao-bằng, mau đem chứa sẵn cho đầy đủ thì lương quân cần dùng mới chắc có thể mười phần không thiếu. Còn như trong cách xếp đặt công việc, nếu do Lạng-sơn mua thóc để phải bàn thêm một đoạn vận tải thì chi bằng tới ngay chỗ gần, do Cao-bằng tải đi lại tiện lợi, ổn thỏa hơn. Ngươi nên hội bàn với quan tỉnh ấy, hết lòng trù tính, cốt tiếp tế được đủ là được ».

Lại dụ quở Trần Văn Tuân rằng: « Hiện nay Cao-bằng đương có việc, ngươi là quan to thống hạt, phàm những sự việc nên sắp xếp ra sao đều chính tự ở mình,

https://tieulun.hopto.org

thế mà về cơ mưu đánh dẹp, ta đã sai riêng chuyên viên làm tổng thống mọi việc rồi. Còn ngươi thì chỉ chuyên trách về việc quân lương từ Lạng-sơn đến Cao-bằng mà thôi, ngoài ra ngươi chẳng dự biết một việc gì khác mà làm việc gì cũng không xong! Thực là quái lạ! Ta từng thấy trong một tập tấu của ngươi có những điều tham hặc bọn Hoàng Văn Tú là hèn kém. Những điều ngươi nói không phải không đúng. Nhưng nay xét những việc ngươi làm cũng không nên công trạng gì! Sao ngươi không biết xét mình, trách mình, chẳng hóa ra trách người thì sáng trách mình thì quáng đó ư? Vả nay quan quân hội tiễu có đến 5, 6 nghìn người, thế mà từ tháng 6 đến nay chỉ vận tải được khoảng 3.000 quan tiền, 5.000 phương gạo không đủ chi dùng 1 tháng! Khi quan quân còn ở Thất-toàn, đường sá còn hơi gần, đã thấy trì trệ như thế, nay một đạo quan quân đồng thời cùng tiến đến Cao-bằng thì việc quân lương ra sao? Việc quân lữ trọng đại là nhường nào! Quân đi lương theo, cần thiết là nhường nào! Thế mà chậm chạp trùng trình như vậy! Nếu có một sự gì không chu đáo, thì lỡ việc chẳng phải là nhỏ. Song cứ như lời Vũ Đức Khuê đã tâu, thì chỉ thấy kể qua loa thôi. Vậy chuẩn cho cứ đem số tiền, gạo và muối lần trước đã tải đến và lần sau sẽ tiếp tục tải thêm tất cả là bao nhiêu, tâu lên cho minh bạch ».

Tuần sợ hãi, dâng sớ xin chịu tội. Vua sai truyền chỉ nghiêm quở.

Tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên, Lê Văn Đức, từ Tuyên-quang về đến Sơn-tây. Đề đốc Hà — Ninh Hoàng Văn Trạm chuyển đi Hà-nội cung chức. Văn Đức, trước kia thấy địa giới châu Đại-man không có giặc qua lại, mà Thu-châu cũng đã yên lặng, liền để một số quân và voi

https://tieulun.hopto.org

ở lại, giao cho quyền lãnh binh Tuyên-quang là Nguyễn Văn Quyền cai quản, hội cùng bố. án là Trần Ngọc Lâm, Hồ Sĩ Lâm, phân phái phòng giữ, còn thì đem ngay về cả lỵ sở cũ Sơn-tây. Bổng được tin báo có hơn 1.000 giặc tụ họp ở vùng làng Bằng-hành, ngầm đến tổng Thổ-hoàng tống lương quân, Văn Đức lại trích lấy số binh dõng để lại Tuyên-quang đó đi chặn đánh. Rồi đem việc ấy tâu lên luôn thể. Lại nói: « Nguyễn Văn Quyền là người dũng cảm, có nhiều từng trải việc quân, so với các tướng đi trận thì Quyền phải chịu gian nan cực nhọc hơn nhiều. Vậy xin liệu ra ơn cho Quyền biết cảm kích cố gắng ».

Vua dụ rằng: « Đám giặc ấy nhiều lần đã bị quan quân đánh tan, chạy trốn thoát chết; còn những tên lén lút tụ tập ở châu Đại-man đi tống lương thực kia, chẳng qua là một lũ tàn đảng đói khát, ẩn hiện ở xó rừng, sống tạm bợ cho qua ngày tháng mà thôi. Vậy ra lệnh cho lũ Trần Ngọc Lâm ở Tuyên-quang, sức cho thổ ty, thổ mục sở tại đều chiếu theo địa hạt mà đánh giữ. Còn những binh dõng đã sai đi thì rút ngay về.

« Nguyễn Văn Quyền, trước ở An-biên thất thủ, xét theo quân luật thì là tội nặng, nhưng ta nghĩ: Quyền từ khi tòng quân đến nay, hơi biết phấn khởi, cố gắng, nên đã đổi cho giáng 4 cấp và được lưu lại, vẫn quyền sung lãnh binh như cũ, thế là đã ưu đãi rồi! Vả, thưởng công, phạt tội là phép thường của nhà nước. Ta cũng chỉ một mực chí công mà thôi. Nếu Quyền quả biết hối cải, không từ khó nhọc, đợi sau này theo đại quân tiến đánh, ra sức lấy lại An-biên, thắng xông vào tổ giặc, công trạng rõ rệt, thì sẽ lại bàn thưởng, cũng chưa muộn ».

Cho: phó vệ úy Trung-vệ Ban trực là Lê Bá Dần quyền sung vệ úy Trung vệ Kinh binh; cai đội Cẩm y là Lê Kim Trợ quyền sung phó vệ úy; nguyên phó vệ úy

https://tieulun.hopto.org

Trung vệ doanh Thần cơ là Trần Văn Lân quyền sung vệ úy Tả vệ Kinh binh; thành thủ úy là Tôn thất Tự quyền sung phó vệ úy; cai đội Vũ lâm có chiếu chỉ dùng làm phó vệ úy Cấm binh là Nguyễn Văn Vinh quyền sung vệ úy Hữu vệ Kinh binh; thị vệ ngũ đẳng là Đoàn Quang Mật thăng thụ thành thủ úy, quyền sung phó vệ úy. Lại thấy quân lính trong ba vệ, từ trận pháp đến điều sang pháp đều thông thạo, bèn gia ơn cho 30 ngoại ủy suất đội đều được bổ làm phó đội, trật chánh lục phẩm.

Sai Trung vệ và Tả vệ Kinh binh đi Thái-nguyên, Hữu vệ Kinh binh và vệ Quảng-bình đi Tuyên-quang, lệ thuộc làm việc quân. Dùng: phó vệ úy vệ Phi kỵ viện Thượng tứ là Bùi Văn Thị quyền sung vệ úy vệ Quảng-bình; phó vệ úy vệ Quảng dũng là Hà Văn Củ quyền sung phó vệ úy. Đổi ngoại ủy suất đội của Thập đội thuộc vệ Quảng-bình làm ngoại ủy phó suất đội. Lựa lấy 10 người đội trưởng ở vệ Cẩm y thuộc doanh Tiền phong, thăng chánh đội trưởng, sung làm suất đội. Thưởng từ quản vệ đến quân lính, áo chiến và tiền có từng bậc khác nhau.

Nước Hỏa-sá sai sứ đến cống. Vua ra lệnh cho tỉnh Phú-yên hộ tống sứ giả theo đường thủy vào Kinh. Khi sứ đã đến, bộ Lễ thăm hỏi phong tục trong nước, sứ giả chỉ nói đêm mà không nói ngày, cứ lấy mùa lúa chín làm 1 tuổi, mà không nói đến năm. Thế thứ của quốc trưởng đến nay được 10 đời. Bộ thần đem việc tâu lên.

Vua bảo rằng: « Hỏa-sá không biết có năm và ngày, chắc cũng chẳng biết có họ. Sai trước hãy thưởng cho sứ thần là Ma-Duyên, Ma-Tài mỗi người một bộ mũ áo thường triều tùng thất phẩm văn giai ». Lúc vào lạy chầu, sứ thần làm đúng lễ nghi trong khi lui tới. Vua khen, dụ

https://tieulun.hopto.org

Nội các rằng: « Đất nước họ tuy ở xa khơi, thắt nút dây để đánh dấu chính sự, cày ruộng mà ăn, hãy còn phong tục thượng cổ, nhưng họ cũng đều có răng, có tóc như mọi người khác và, về phần phú bẩm, cũng có lương tri, lương năng, thì sao lại không thể cùng họ cùng làm điều thiện? Cho nên thánh nhân dùng lễ giáo Trung-quốc để biến đổi thói tục man di, đem lễ nghĩa dạy bảo, thì loài cỏ mai có vậy cũng có thể biến hóa mà biết mặc quần áo. Vả, nước ấy từ trước đến nay vẫn giữ chức phận, làm lễ triều cống, đốc lòng tôn thân, thực là một nước có đạo nghĩa. Vậy, quốc trưởng tên là Lam, chuẩn cho ban họ là Vĩnh và tên là Bảo. Những chiếu sắc ban cho thì viết thẳng là Hỏa-sá quốc vương, để cho họ biết có dần mối, giữ đúng danh hiệu, ngày càng nhuần thấm phong hóa người Kinh. Chánh sứ thì cho họ là Lĩnh, vẫn tên là Duyên, phó sứ thì cho họ là Kiệu vẫn tên là Tài như cũ ». Lại thưởng thêm cho nhiều cây hàng tấm, có từng bậc khác nhau (2 sứ thần: mỗi người 2 tấm sa, đoạn; 1 thông sự: 2 tấm sa trơn hàng ta; 3 hành nhân: mỗi người 1 tấm đũi. Tục nước Hỏa-sá gọi quan là Long [rồng]. Sứ giả không dám tự xưng là « Long », nên đổi gọi là « Ma ». Và tục nước đó không dám mặc áo hoa, cho nên những sa và đoạn ban cho đều dùng hàng trơn).

Bộ Lễ lại tiếp tục bàn về việc tập phong, nói: « Các con của Lương-tài hầu Trần Văn Năng, của Trương-nghĩa hầu Phan Văn Thúy, của Lương-năng bá Nguyễn Văn Hiếu, của Quảng-công bá Phạm Văn Lý, theo lệ đều được phong tước, vẫn nối hưởng đất thái ấp của cha. Nay kính xét trong *Kinh Thi* có nói: « Hàn-hầu chịu mệnh, chính vua thân ban cho ». Chu-tử chú thích rằng: « Sau ngày hết tang cha, người con mặc áo kẻ sĩ vào ra mắt thiên tử mà nghe mệnh lệnh ». Thế là cát lễ phong

https://tieulun.hopto.org

trước của đời xưa phải đợi hết tang vào chầu, rồi sau mới được thụ phong. Vậy nay đối với lũ con đẻ của bọn Trần Văn Năng, xin hãy đợi sau khi mãn tang, do bộ Binh xét thực kê rõ, sẽ chuẩn cho tập phong. Còn những viên quan đã quá cố mà nguyên có sắc cáo trục, thì cho con cháu được giữ mãi mãi, nhưng phải nộp trả ấn triện kiếm ngà. Lại nữa Vĩnh-thuận-hầu Tống Phước Lương, năm ngoái, được cho làm Thảo nghịch Tả tướng quân, vâng mệnh đi đánh giặc, sau vì có lỗi, phải giải chức, triệt về, nhưng cho giữ nguyên phẩm trước về ở nhà. Vậy con của Lương nên cho tập trước hay không, xin đợi chỉ dụ ».

Vua bảo rằng: « Tập phong thế trước là việc có quan hệ đến điển lễ lớn, phải nên thận trọng, mới tỏ rõ được ân điển. Những người đáng được tập phong đều phải đợi sau khi mãn tang, do Bộ xét kỹ tâu lên đợi chỉ. Sau này sẽ chiếu lệ ấy mà làm. Duy có Tống Phước Lương, trước đã vâng mệnh đi đánh giặc, nhưng chẳng lập được chút công lao gì, lại vì có những vết xấu, bị người tham hặc, không thể vì với lũ Trần Văn Năng và Phan Văn Thúy được. Vậy việc tập phong, hãy để đấy, là phải ».

Đặt thêm vệ Phấn dũng. Lấy Lục-kiên thuộc Bộ và các đội giản binh thuộc các phủ sung vào. Lại trích lấy 300 người giỏi giang khỏe mạnh trong các tượng cục Voi và Than đồn làm thuộc binh Lục bộ, mỗi bộ 1 đội. Các phủ đệ các công chúa cũng cho mỗi phủ mộ lấy một đội thuộc binh. Sau đó, dùng: phó vệ úy Trung vệ Hộ lăng, Tôn thất Dưỡng làm vệ úy vệ Phấn dũng; cai đội Phan Công Quý, thăng thụ thành thủ úy, làm thự phó vệ úy.

Dân Thừa-thiên có người bị quan Kinh doãn đánh đòn, bèn đánh trống Đăng văn để kêu. Vua nghe biết

https://tieulun.hopto.org

bảo thị thần rằng: « Đặt ra trống Đăng văn cốt để những người không có chỗ kêu được thân oan, thế mà từ trước đến nay, những kẻ đến kêu chỉ là những việc nhỏ nhặt trong làng xóm. Nay kẻ này tức giận vì việc bị trách phạt, dám đánh trống để kêu nhàm, thì cái thói gian ngoan tệ bạc lại càng quá lắm! Có lẽ vì dân tục ngày một kiêu bạc mà đến thế chăng! Có biết đâu rằng đời vua Nghiêu, vua Thuấn, dù có dựng gỗ, đặt trống, thế mà không ai khiếu nại điều gì, thì dân tục thuần phác là nhường nào! » Bèn sai Tam-pháp ty tra xét, xử phủ doãn Trần Tá Dĩnh bị cách lưu vì đã đánh giá rẻ sản vật của dân, để đến dân đi kiện nhầm; phủ thừa Nguyễn Văn Cẩn có ý bênh vực cho lắm thì bị giáng 3 cấp, lưu. Người dân đánh trống để kêu, bị phạt 100 trượng.

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXXIII

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, Minh-mệnh năm thứ 15 [1834], mùa thu, tháng 8. Cho thống chế Tiền doanh quân Thần sách là Phạm Văn Điển làm đề đốc quân vụ, cấp cho ấn quan phòng, nhằm giờ lành ngày mồng 6 tháng này, đem Hữu vệ Kinh binh, tiến đến quân thứ Tuyên-quang, hiệp cùng tổng đốc Lê Văn Đức, bàn tính công việc đánh dẹp. Rồi cho ở đấy nghỉ ngơi, đợi đến cuối mùa thu, có Chỉ cho 3 đạo tiến quân thì Điển liền chia đường thẳng đến Vân-trung đánh giặc. Cho đem theo cả con là Phạm Văn Mão và 10 người thuộc hạ để sai khiến. Lại sai chủ sự bộ Hình Nguyễn Cần theo làm tử hàn trong quân.

Tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên, Lê Văn Đức, tâu bày về việc xếp đặt công việc tiến đánh, nói : « Giặc ở miền núi, chỉ quen ẩn núp chỗ bụi rậm bắn súng ra, chứ chẳng có tài giỏi gì khác. Duy ở địa phương núi cao, khe hiểm, lam chướng nặng nề, quân đi dễ bị cảm nhiễm, lương quân lại khó vận tải, là những điều trở ngại đó thôi. Nay một phen làm lớn, tất phải đem nhiều binh dõng, mới mong sớm thành công được. Bởi vì biền binh đông nhiều, thì tiếng tăm quân ta lừng lẫy, làm cho những kẻ trước bị cưỡng ép theo giặc có thể bỏ giặc mà

https://tieulun.hopto.org

tòng quân. Trong khi quân trẩy, dù không tránh khỏi có sự cảm nhiễm ốm đau, nhưng cũng không đến nỗi tỏ ngay ra vẻ mỏng manh, yếu ớt. Đến lúc vào sâu trọng địa, lại nên chia đặt đồn trại, tiếp đón bảo vệ lương thực, cho khỏi lo xảy sự bất trắc ở phía sau. Bởi thế không thể không phải nhiều biền binh đi được. Thổ dõng có nhiều, thì lúc tiến công có thể dùng họ leo trèo núi, bắn trả giặc, làm đội tiền khu cho quân ta. Hơn nữa, họ quen thủy thổ, ít ốm đau, chẳng đến nỗi làm cho trong quân bận bịu. Bởi thế không thể không phái nhiều thổ dõng đi được. Lại mới đò hỏi biết rằng gần đây các châu Bảo-lạc, Đại-man, Lục-yên, gạo, muối đều đã thiếu thốn, mà Bảo-lạc lại thiếu nhiều nhất. Chúng đương mong đến vụ gặt mùa để sống qua ngày. Nếu ngay lúc lúa chín đó, ta chia đường mà đánh, thì quân ta có thể nhân lương của giặc mà lấy làm lương, còn quân giặc thì hẳn đến tuyệt vọng và hết tài giỏi! Trộm nghĩ: hai đạo quân Cao-bằng, Thái-nguyên đều phái đại đội quan quân đủ dùng vào việc đánh dẹp rồi. Còn Tuyên-quang thì xa rộng hơn, mà Vị-xuyên, Đại-man và Lục-yên đều có giặc chiếm đóng, cùng làm bè đảng cứu viện cho nhau. Vậy xin nên phái 3 đạo trọng binh, mỗi đạo đều có tham tán để giúp bàn, làm việc. Rồi nhằm hạ tuần tháng 8 này đều đến hội cả ở Tuyên-quang: 1 đạo do Vị-xuyên, 1 đạo do Đại-man, 1 đạo do Lục-yên nhằm đường thẳng tiến. Phàm những lương thực quân nhu thì sai cán viên khác tải theo đường thủy, cốt tiếp tế cho đủ, chỗ nào có thể nhân lương của giặc thì cứ tùy tiện lấy dùng. Trước hết dẹp yên 3 châu ấy, rồi sau hãy hẹn nhật kỳ, kéo thẳng đến tổ giặc ở Bảo-lạc, hết sức đánh giết, để cho người Man, người Lạo sợ hãi mãi mãi, không dám đem lòng phản bội, mới có thể giữ yên được biên giới ».

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ rằng : « Cứ như những tình hình công việc đã tâu bày, kể cũng hợp lý ; duy có điều nghĩ xin tháng 8 tiến quân thì hơi sớm quá. Vả, đương lúc chưa hết mưa lụt, núi khe hiểm trở, việc vận tải lương thực khó được đầy đủ tất cả. Nếu bảo nhân lương của giặc để làm lương mình, thì trong khoảng đó, lúa ruộng núi chưa chín, phỏng lấy vào đâu ? Huống chi đại quân đã đi, tất phải thẳng đến tổ giặc, chứ có lý nào quanh co chờ đợi lúa chín, gặt xong để lấy vào lương của giặc? So với những lời đã nói, rất không ăn khớp. Chi bằng đợi đến cuối thu, lên đường thẳng tiến. Bấy giờ thóc lúa chín, lam chướng tiêu, chính là cơ hội tốt. Còn như nói địa thế Tuyên-quang rộng, xa, xin chia phái 3 đạo trọng binh chia đường cùng tiến. Hiện nay Cao-bằng đã lấy lại được rồi, tiếng tăm quân ta lừng lẫy rầm rộ. Thái-nguyên, cũng đã dự phái Nguyễn Đình Phổ, Nguyễn Công Trứ thân đem đại quân đi hội tiễu thì Cao-bằng đánh ở đầu, Thái-nguyên đâm giữa bụng, Tuyên-quang dẫu là đất rộng rãi, chẳng qua cướp lấy cái đuôi mà thôi. Ta đã sai biền binh 2 vệ sung sức ở Kinh và Quảng-bình, lại phái đề đốc Phạm Văn Điển đi đến, cùng nhau hội bàn để làm, rồi chia ngay những biền binh mạnh giỏi ở tỉnh và những thổ dõng đã điều động, làm 2 đạo, mỗi đạo được hơn 3.000 người cũng đủ để bóp chết được quân giặc, cần gì phải chia nhiều làm 3 đạo? Đó là ý kiến của ta bảo cho biết trước, nhưng đối với sự việc, khó ở xa mà lường trước được. Nếu có mưu kế gì khác thì cho tâu nói ngay, đợi chỉ tuân làm cho hợp thời cơ.

« Lại nữa, về đạo quân Tuyên-quang, nay sai Phạm Văn Điển đề đốc quân vụ. Ngươi, nên lấy việc nước làm trọng, chung lòng giúp nhau cho được việc. Vả, ngươi đã đi đánh 2 lần, đường lối đã biết rõ, từ hàn trong quân thứ lại đủ sức làm lấy được. Duy Phạm Văn Điển là

https://tieulun.hopto.org

người võ biền mộc mạc, vậy nên việc từ hàn đã phái người theo làm. Còn ngươi, nên chọn lấy 1 người trong bố chính, án sát theo Phạm Văn Điển, chỉ bảo đường lối, coi quản lương quân, hoặc giả ngoài ra còn có người nào có thể làm được việc thì phái đi cũng được. Đến như việc vận tải quân lương, nên phái 2 viên quan văn võ đi đôn đốc, chịu trách nhiệm về việc bảo vệ. Và cũng nên trù tính trước về việc đặt dồn đóng lương thực ở đâu, rồi luân lưu chuyên chở để tiếp tế; một mặt tâu lên, một mặt thi hành ».

Lại sai truyền dụ cho Nguyễn Đình Phổ, Nguyễn Công Trứ ở đạo Thái-nguyên xét ngay tình hình đánh dẹp hiện nay, nên chăng đợi đến cuối thu, 3 đường đều tiến ? Việc này tính kỹ rồi tâu lên. Còn việc nghĩ trước về cách đôn đốc hộ vệ tải lương cũng như thế.

Bộ Binh xin cấp ngựa trạm cho Phạm Văn Điển, Phạm Hữu Tâm khi vâng mệnh đi dẹp giặc.

Vua không cho vì lấy cớ rằng họ đã có quân và ngựa. Duy có quản vệ được cấp cho ngựa công.

Nhân đó, vua bảo thị thần rằng: « Hai triều Minh, Thanh ở Trung-quốc, quan võ đều cưỡi ngựa, không được ngồi xe. Thái-tổ nhà Minh dạy bảo Thái tử nên đi ngựa 7 phần, đi bộ 3 phần, là muốn cho quen khó nhọc và để mạnh gân cốt. Ta ở trong cung thường thường đi bộ để cho khí huyết lưu thông, không ngừng trệ. Phàm người nằm, ngồi lâu thì tinh thần mỏi mệt. Các ngươi nên tự biết như vậy ».

Sai: thống chế doanh Hồ uy, Tôn thất Bằng, kiêm giữ ấn triện Tiền doanh, Hậu doanh quản Thần sách; thự thống chế Trung doanh quản Thần sách, Vũ Văn Từ, kiêm giữ ấn triện Thủy quân.

Cho: Hồ Văn Lưu làm vệ úy vệ Cường-vũ; Trần Văn Ngũ làm phó quản cơ cơ Tiền chấn; Nguyễn Văn Nghĩa

https://tieulun.hopto.org

làm phó quản cơ cơ Hữu chấn. Trước đây, trận đánh ở Bồng-châu tỉnh Sơn-tây, bọn Lưu đều dự có công, nhưng tập tấu trước chỉ kể qua, nên họ chưa được thưởng. Đến đây quan tỉnh tiếp tục tâu lên, nên mới truy thưởng cho họ.

Sai các tỉnh từ Hà-tĩnh ra Bắc đều cứ chiếu theo toàn số biền binh hiện đang lưu ban luyện tập mà cấp cho tiền, gạo lương tháng, kể từ 1 tháng [8] này đến cuối tháng 12 cho võ nghệ tinh cường, hết thảy trở thành đội quân hùng mạnh.

Dùng lũ Nguyễn Văn Ân 5 người trong đội Hoa-danh làm Chư quân cai đội ; lũ Lê Văn Nguyệt 105 người trong đội Giáo-dưỡng làm đội trưởng ; lũ Nguyễn Văn Trị 55 người làm ngoại ủy đội trưởng, tất cả đều giao bộ Binh cho chia đi các đạo Cao-bằng, Thái-nguyên, Tuyên-quang, để tòng chinh. Hễ có chức nào khuyết thì cho bổ sung ngay.

Các tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói: « Xét ra, tên ra thú là Lâm Văn Ích trong khoảng tháng giêng tháng 2 năm nay, hai lần gửi tờ mật bẩm có lần xin cho công văn truyền đi để ở trong sẽ định liệu ; có lần xin mở cửa thành, giết giặc để lập công. Nhưng bấy giờ Tả tướng quân Tống Phước Lương không chịu cho làm».

Vua dụ rằng : « Những người ở tấn sở bấy giờ có Nguyễn Văn Trọng, Lê Đăng Doanh, Hoàng Văn Thận, Trần Văn Trí, Hà Duy Phiên và Trần Chấn đều là những đại thần vâng mệnh chuyên việc đánh giặc, chẳng phải chỉ có một mình Tống Phước Lương mà thôi. Phàm các việc cơ mật trong quân tất phải cùng nhau hội bàn, thì việc Lâm Văn Ích dầu hàng, tỏ lòng thành há lại không có người biết đến hay sao, mà lại để cho một mình Tống Phước Lương gạt bỏ? Huống

https://tieulun.hopto.org

chi các ngươi chịu ơn sâu của nước, gánh trọng trách quân sự đã 1 năm nay, chưa nghe có mưu kế gì để lo đền báo! Trước kia, Lâm Văn Ích đã xin mở thành giết giặc, sao khi quân ta đánh thành, không nhân thời cơ mà làm, khiến nó nội ứng để cho việc làm được dễ, lại di giấu kín, không nói để đến cuối cùng không thành công gì! Nay đổ tội cả cho người đã chết là Tổng Phước Lương, thế thì chức phận các ngươi làm việc gì vậy? Chẳng những thế thôi, lại cứ tình hình đò hỏi gần đây thì đồ dùng hằng ngày như thuốc hút, thuốc men, đồ ăn, giặc không thiếu thức gì. Vả lại, ta đã nhiều lần xuống chỉ dụ phải nghiêm ngặt tra xét nã bắt, đối với những binh dõng thông đồng mua bán với giặc. Vậy quân giặc ở trong thành há có thể bay ra chợ mà cướp thức ăn hay sao? Như thế tất là do binh dõng hám được tiền bạc, ngấm ngầm giao dịch với giặc, mà lũ ngươi dưỡng chẳng nghe biết gì đó thôi! Nay phải cứ thực tâu lại ngay về việc Lâm Văn Ích nhiều lần mật xin, có những ai đã biết và những chỗ che lỗi như thế nào. Lại phải điều tra nã bắt những người trước giờ ngầm thông mua bán trao đổi với giặc, đem chém đầu rao trước quân chúng ».

Khi các tướng quân và tham tán tâu lại thì ra chỉ có Lê Đăng Doanh dự biết việc này. Doanh bị giáng 1 cấp.

Năm ngoái, xã Minh-hương ở Gia-định đem bán hơn 1.350 cân diêm tiêu, hơn 2.200 cân lưu hoàng, hơn 1.170 cân chì, đều xin sung công, không lấy tiền; đến đây, quan tỉnh đem việc tâu lên. Vua khen là háo nghĩa, sai chiếu giá, trả tiền.

Dũng: phó quản cơ Vũ Văn Diễm làm phó vệ úy Thủy vệ Bình-thuận; suất đội Dương Văn Diệm làm thành thủ úy, thự phó vệ úy Thủy vệ Bình-định; nguyên phó quản cơ cơ Tuyên-quang Nguyễn Văn Thọ làm phó

https://tieulun.hopto.org

vệ úy vệ Tuyên-quang ; quản cơ lãnh thành thủ úy Hưng-yên Lê Văn Tinh làm vệ úy vệ Hưng-yên.

Định lại lệ hợp thi ở các trường thi.

Bộ Lễ tàu nói : « Số thí sinh ở trường Thanh-hoa có ít, nếu cứ để thi riêng một trường thi chưa thỏa đáng. Vả, Thanh-hoa liền với Nghệ-an, Ninh-bình giáp với Nam-định. Vậy xin cho Thanh-hoa cùng thi một trường với Nghệ-an và Ninh-bình cùng thi một trường với Nam-định. Nhưng khoa này, trường Nghệ-an đã thi xong rồi, thì học trò Thanh-hoa, Ninh-bình hãy tạm hợp thi với trường Hà-nội ; từ khoa sau, sẽ thi chung với hai trường Nghệ-an, Nam-định cho được gần và tiện. Lại nữa, khoa này Thanh-hoa, Ninh-bình thi chung với trường Hà-nội, nếu cứ để nhật kỳ như trước đã định thì gấp gáp quá. Vậy xin nên triển hạn cho hai trường Hà-nội và Nam-định. (Lệ trước định : tháng 9, mồng 1 vào kỳ đệ nhất ; mồng 6, vào kỳ đệ nhị ; ngày 12, vào kỳ đệ tam ; ngày 23, ra bảng. Nay triển hạn đến tháng 9, ngày 20, vào kỳ đệ nhất ; ngày 25, vào kỳ đệ nhị ; tháng 10, mồng 2 vào kỳ đệ tam ; ngày 13 ra bảng). Lại nữa, khoa sau, Thanh-hoa thi chung với Nghệ-an, Ninh-bình thi chung với Nam-định, thì sự vụ trường thi cũng nên sửa lại :

1 — Trường thi Nghệ-an trước ở ngoài tỉnh thành, nay xin dời đến phủ lỵ Diễn-châu để cho học trò 3 tỉnh đến trường thi, đường đi được thích trung.

2 — Về quan trường trường Nghệ-an, lệ trước định : 1 giám khảo, 6 phúc khảo, 12 sơ khảo ; nay xin tăng : giám khảo thêm 1, sơ khảo và phúc khảo đều thêm 2 (số quan trường Nam-định cũng bằng nhau) ; thẻ sát, lệ trước định 4 người, nay thêm 4 người ; lại điển, trước 300 người, nay thêm 10 người nữa.

https://tieulun.hopto.org

3 — Mũ áo cử nhân: trường Nghệ-an, trước 35 bộ, nay thêm 15 bộ; trường Nam-định, trước 40 bộ, nay thêm 6 bộ. Còn ngày thi: Nghệ-an vẫn cứ tháng bảy, Nam-định vẫn cứ tháng 9 ».

Vua y theo lời bàn ấy, chuẩn cho bắt đầu thi hành từ khoa hương Đinh dậu, năm Minh-mệnh thứ 18 [1837], ghi làm lệ lâu dài.

Lại sai Nguyễn Kim Bảng kiêm làm việc Hàn lâm viện.

Cho thự đốc học Hà-tĩnh, Phạm Quang Nguyên được miễn quan vì bị bệnh. Dùng nguyên thự đốc học Thanh-hoa, Nguyễn Công Hạp, làm thự đốc học Hà-tĩnh; thăng giáo thụ phủ Ninh-thuận, Lê Hiếu Hữu lên thự đốc học Định-tường.

Vua ra coi triều, bảo các thị thần rằng: « Ta ngẫu nhiên làm một bài tường thuật về vua Văn đế nhà Hán yêu Đặng Thông, cho tiền đến mấy vạn; lại cho cả núi đồng để đúc tiền gọi là « tiền họ Đặng ». Kể ra, Văn đế vẫn được khen là tiết kiệm, Thận phu nhân dù được yêu chiều, nhưng áo cũng không dài quét đất; thế mà đối với Đặng Thông lại đối xử đến như thế, không hề tiếc một chút nào. Đó thật là điều đáng lạ! Lại thường nghe nói: Chu có Thành, Khang; Hán có Văn, Cảnh. Văn đế là một ông vua có đức tốt, khen vậy là cố nhiên rồi. Đến như Cảnh đế nghe lời Viên Áng, vội chém Triều Thố. Đã đành Triều Thố có tội, vì định trước bớt đất được phong của chư hầu mà gây nên cuộc biến loạn bảy nước, song Cảnh đế khép vào tội nặng (1) thì khắc bạc quá! Về sau, Cảnh đế dẫu có ăn năn nhưng không trị tội Viên Áng. Như thế mà người ta cũng khen ngợi ngang với Văn đế, chẳng quá đáng lắm sao? »

---

(1) Triều Thố bị đem đến chợ Đông, giết chết.

https://tieulun.hopto.org

Thự bố chính Quảng-ngãi, Trương Văn Uyển, dâng tập tấu thỉnh an, có nói : « Sơn-man trong tỉnh hạt duy có các sách Thuộc-vinh thuộc bốn cơ Tĩnh-man là đông người, xưa nay quen thói làm giặc, gây nỗi đau khổ cho dân biên giới hơn hết. Nếu ta đem đại quân đến thì chúng trốn vào rừng sâu, khó lùng bắt đến kỳ cùng được; nếu vỗ về bằng ơn huệ thì lâu ngày sinh nhờn, không biết cảm kích yêu: mến gì cả ! Đó thực là hạng khó dạy cho quen. Vả, lũy dài khuất khúc đến 4 ngày đường, chia đặt đến 117 đồn sở, cách nhau hoặc 2, 3 trăm trượng, hoặc 4, 5 trăm trượng. Linh thú dẫn có hơn 1.100 người nhưng chia đóng mỗi đồn sở chỉ có 8, 9 người và phụ thêm 6, 7 người dân ở lân cận đó thôi. Mỗi khi giặc Man từ vài chục đến 100 tên thình linh xông xuống chỗ nào thì linh đồn và dân ở gần đấy nghe có tiếng trống, tiếng súng nổi hiệu, còn có thể mau mau kéo đến chống đánh, chứ nếu chúng đông đến trên dưới vài trăm hay 1.000 tên, thì tất phải đợi linh các đồn ở xa đều đến, mới dám cứu ứng. Như vậy thì giặc đã xa chạy cao bay, mà của cải của dân đã bị chúng cướp mất rồi ! Vậy xin kén lấy linh thú và những dân lân cận mạnh khỏe, mỗi hạng đều 500 người và 1 vệ giản binh ở tỉnh; lại phái ra cho lãnh binh và quản cơ ở Lục cơ, thần xin chính mình coi quản đem đi, thẳng đến các trại Man thuộc tứ cơ, đánh úp mà bắt giết. Nếu chúng trốn tránh vào núi hiểm hóc thì đốt hết nhà, cắt hết lúa. Mỗi tháng 2 lần, mỗi lần 5, 6 ngày, lại quay về đồn trại đóng giữ; từ nay đến tháng 10, lúa chín hết thì thôi. Sau đó cứ mỗi lần đến mùa lúa chín, lại tiến quân đến đốt phá, làm như thế vài lần thì chúng chết đói, khốn đốn, sẽ biết sợ và phục, bấy giờ mới mãi mãi chừa được cái thói ác cũ. Lại xét : lũy dài có chỗ nên đặt 1, 2 đồn sở, mà trước đây lại lập đến 5, 6 đồn sở,

https://tieulun.hopto.org

thi số quân phải phân tán mà lực lượng yếu đi, có chỗ nên đặt đồn mà trước lại không đặt thì việc canh phòng sơ hở, mà giặc dễ xâm phạm. Vậy thiết nghĩ : nên cho giám thành đến hội khám, vẽ thành bản đồ tiến trình, đợi chỉ tuân làm ».

Vua dụ rằng : « Các trại Man khác nào cầm thú, tính khí bập bồng bất thường, triều đình há thèm đếm xỉa? Nếu chúng nhân kẽ hở, dám đến xâm lấn cướp bóc thì nên ngăn chặn đánh mạnh để răn kẻ khác. Nếu chúng biết yên phận thì chúng dẫu ở ngoài vòng đức hóa, nhưng cũng là loài người, sao nỡ coi như loài cỏ và chim mà cắt và giết? Nếu chỉ chăm chăm đuổi thú cùng rừng thì chẳng những nhọc quân, dân ta, mà cũng không có lý nào lại giết bừa cả, không phân biệt người lương thiện với kẻ có hại. Vả lại, chấn chỉnh sửa sang việc biên phòng vẫn là phận sự của quan biên giới. Trước giờ, về việc chia đồn đặt người canh giữ, đã có quy tắc sẵn rồi. Khi đi khám xét tận nơi, nếu người nhận đúng chỗ nào nên đặt thêm đồn, chỗ nào nên rút bớt đi thì tính kỹ tâu làm, cũng chẳng sao, cần gì lại phải sai giám thành đi nữa? Nếu liều lĩnh khinh suất, làm việc không nên làm, để đến uổng phí nhân công vật liệu, thêm phiền sức người, thì khó chối được lỗi nặng đấy ! ».

Thự án sát Định-tường, Trương Phúc Cương, dâng tập thỉnh an, có nói : « Những chức phủ, huyện phần nhiều do cống sinh, giám sinh sung bổ, mới ra làm quan, chưa thành thạo, đối với mọi việc chẳng khỏi lơ mơ không dứt khoát đến nỗi hay bị bọn lại già, nha lâu phỉnh gạt, thưởng thưởng tự chuốc lấy tội vạ, không sao kể xiết ! Nay, dân Nam-kỳ mới qua cơn binh biến, chính là lúc cần phải được người tốt để làm việc vỗ về, chữa chạy. Vậy xin xét trong các tỉnh từ Quảng-bình

https://tieulun.hopto.org

trở vào Nam, những quan văn từ tứ phẩm trở lên, đã từng làm quan ngoài các tỉnh, trước vì tội công bị cách bãi, và những viên đang đi hiệu lực, chưa được khai phục đều tùy theo án nhẹ hay nặng, nguyên phẩm cao hay thấp, mà cho khởi phục làm những chức phủ huyện ở Nam-kỳ. Thiết tưởng như thế thì lũ quan phải cách đó được gạt bỏ vết xấu, được bổ dùng, ai chẳng hổ thẹn, phấn khởi trong lòng để mong được tốt về sau? ».

Vua xuống dụ quở rằng: « Làm quan, chỉ cốt ở người tốt, chứ có người con gái nào phải học nuôi con rồi mới lấy chồng? Nếu bảo những người đã từng làm quan, có thể bảo đảm, cũng như người lái xe nhẹ, đi đường quen, thì khi bọn họ làm việc công, sao lại lầm lỗi để đến nỗi phạm tội nặng, bị cách bãi? Tức như người, Trương Phúc Cương cũng là người phạm lỗi, được khai phục, nhưng nào có gì xuất sắc đáng kể đâu? Lại nữa, nếu những người có tội đều được khai phục cả, thì những người không tội sẽ đem quăng vào chỗ nào? Vả, bỏ vết xấu mà cất dùng, đó là chính sách trọng đại của triều đình, tôi con há nên nói đến điều ấy, mà xin đến điều ấy lại càng lầm hơn, bậy hơn! Huống chi coi quản các thuộc quan vốn là phận sự của quan phương mục, nếu phủ huyện lơ mơ, hèn kém, không làm nổi việc dân thì sao chẳng cứ thực tâu hặc mà lại nói vơ cả năm, rồi lại xin đổi dùng cả một loạt người như vậy? Ngươi là bề tôi lui tới hầu bên, một nhà bố con anh em được chịu đầm đìa ơn nước, tưởng nên cảm khích, nghĩ cách báo đền, thế mà bấy nay chưa từng bày được một kế, lập được một công, chỉ khinh suất, sơ sài, bàn nói theo kiến thức nông cạn, quê kệch, thật đã làm phụ cái ý tha thứ gây dựng của ta nhiều lắm! Hãy tạm xử nhẹ, giáng 2 cấp, và truyền chỉ nghiêm quở ».

https://tieulun.hopto.org

Dùng lang trung bộ Hộ, Nguyễn Thế Đạo, làm án sát Quảng-ngãi.

Quan tỉnh Thanh-hoá tâu nói : « Những lính coi kho ở tỉnh đều lấy dân các xã [thuộc tỉnh] sung vào, đến nay đã hơn 30 năm. Lâu năm chúng dễ thông đồng gây nên mối tệ. Vậy xin lựa sai biền binh sung làm thủ hộ, tư lại sung làm chủ thủ, 3 năm 1 lần thay ». Vua y cho và nhân đó, dụ bộ Hộ rằng : « Hà-nội trở ra Bắc, lính giữ kho các tỉnh, năm trước đã chuẩn cho lấy lính tỉnh sung vào, cứ 3 năm 1 lần thay thế đã định thành lệ rồi. Duy từ Ninh-bình trở vào Nam vẫn còn theo lối cũ : chọn lấy những dân ở gần làm việc canh giữ, chưa cho thay đổi. Vả, chỗ hương thôn quen thuộc nhau dễ thông đồng gian lậu mà lâu ngày sinh nhờn, sao hay giữ được khỏi có tệ hại? Vậy sai bộ Binh xét xem các tỉnh từ Ninh-bình trở vào Nam, phàm tỉnh nào dùng dân xã thường xuyên giữ kho, thì tùy theo từng tỉnh lớn hay nhỏ, việc kho nhiều hay ít, nên đổi bổ hạng binh lính nào, và lính kho cũ nên rút về, bổ đi như thế nào, bàn kỹ tâu lên, rồi đâu đó đợi đến kỳ khóa thanh tra, cũ mới bàn giao cho nhau. Sau đó cứ mỗi ba năm, đến kỳ thanh tra, lại đổi 1 lần. Việc này được đặt làm lệ lâu dài ».

Bố chính Thái-nguyên, Lê Trường Danh tâu nói: « Nhân dân trong hạt phần nhiều xiêu giạt tan tác. Về số thiếu thuế và trốn lính, nhiều lần đòi thúc, vẫn không được. Vậy xin đợi đến khi xong việc đánh dẹp sẽ lại làm ».

Vua quở rằng : « Thu thuế, bắt lính, là phận sự người. Nếu nói vì dân phần nhiều xiêu giạt tan tác, đòi thúc không được thì cái chức vụ về nuôi dân dùng để làm gì ? Vả lại, đối với giặc tàn lẻ tẻ, đã có quan quân tiến đánh, chẳng bao lâu nữa, sẽ dẹp yên. Nay chính là lúc

https://tieulun.hopto.org

cần nên chiêu tập vỗ về, há có lý nào ngồi đợi việc đánh dẹp xong, rồi sau mới chiêu an dân chúng? Nay nên kêu gọi vỗ yên thế nào để dân được hồi phục như cũ, rồi chiếu số thuế thiếu, lính trốn đòi bắt cho đủ. Nếu vẫn như cũ không được việc gì, thì cứ đòi hỏi ở ngươi đấy ! »

Chín xã thuộc tỉnh Ninh-bình (Bất-một, An-lại, Kỳ-lão, An-thị, Trịnh-lĩnh, Đông-khê, Chính-đốn, Thần-lũy, Bái-ân) năm ngoái hoặc vì giặc quấy nhiễu cướp bóc, hoặc vì nước lụt làm hại, lính trốn, thuế thiếu. Quan tỉnh tâu xin rộng cho triền hạn. Vua thương họ khốn khổ, cho khất.

Tên giặc trốn là Lê Văn Bột, ở Sơn-tây cùng lũ giặc Tuyên-quang là Nguyễn Quảng Khải ở Đại-man, Nguyễn Doãn Cao ở Bảo-lạc và Ma Tường Quý ở Vị-xuyên, tập hợp nhau hơn 2.000 tên, quấy nhiễu cướp bóc Thổ-hoàng, xâm chiếm 2 đồn Phúc-nghi và Đài-mãn. Bọn thổ mục Ma Doãn Thản, Ma Doãn Đỏ, Ma Doãn Khê, sức không địch nổi, phải dem gia quyến họ hàng đến tỉnh ở nhờ. Quan tỉnh, Trần Ngọc Lâm, Hồ Sĩ Lâm, phái ngay quyền lãnh binh Nguyễn Văn Quyền đem 200 biền binh gấp đến đồn Trinh-bảo, hợp cùng lũ Hoàng Văn Hậu và Nguyễn Văn Hòa đã được phái đi trước, hiệp sức đánh dẹp. Tổng đốc Lê Văn Đức tiếp được tin báo, lại phái thêm quản cơ cơ Trung-hùng là Nguyễn Văn Long đem 600 quân, đi theo để dùng vào việc phòng ngự. Rồi Đức làm sớ tâu lên.

Vua dụ rằng : « Chúng chẳng qua là lũ giặc tàn tàng đói, tụ tập càng nhiều thì càng thêm cùng khốn, do đấy chúng phải thừa cơ cướp lấy miếng ăn. Nay, mùa thu, mưa lũ luôn luôn trút xuống, núi khe hiểm trở, chẳng cần đuổi thú cũng rừng, luống nhọc quân sĩ. Chuẩn cho các ngươi, bọn Trần Ngọc Lâm, hãy theo tờ dụ

https://tieulun.hopto.org

trước, sức cho thổ ty, thổ mục chiếu theo địa hạt, canh phòng, ngăn chặn, chớ để giặc lan tràn thêm ra mà thôi. Những biền binh đã phái đi bấy lâu, nếu có thể dập tắt được toàn giặc thì nhất định sẽ có thưởng to. Nếu quân kéo đến mà giặc trốn trước thì rút ngay về Tuyên-quang để dưỡng sức, đợi đến cuối thu, đại quân tiến đánh, sẽ lần lượt dẹp yên, cũng chưa muộn gì.

« Còn lũ Ma Doãn Thản hơn 200 người đem gia quyến đến tỉnh thì nên trích của công, chỉ cho 100 quan-tiền, 50 phương gạo, tuyên Chỉ ban thưởng, tìm đất cho ở. Rồi sức sai họ tập hợp lấy nhiều thổ dõng đợi khi đại quân tiến đến thì đem theo đi đánh ».

Thổ tri phủ lãnh tri châu Đại-man là Nguyễn Văn Biểu, chánh đội trưởng các đồn Phúc-nghi là Ma Doãn Dưỡng, sau đó đem thủ hạ và thổ dõng giữ chỗ hiểm, mai phục, chém được vài đầu giặc. Giặc liền do Đại-mãn trốn vào khu rừng Thái-nguyên. Lũ Nguyễn Văn Quyền do tỉnh phái, kéo quân đến thì giặc đã đi rồi bèn dẫn quân về.

Vua được tin, thưởng cho Nguyễn Văn Biểu gia 1 cấp, thăng Ma Doãn Dưỡng làm cai đội thuộc tỉnh. Nhân đó dụ lũ Lê Văn Đức, Trần Ngọc Lâm và Hồ Sĩ Lâm rằng: « Trước đây, cứ như lời tâu thì hơn 1.000 giặc còn tụ tập ở Bằng-hành, cướp bóc kiếm ăn. Ta tưởng chúng chẳng bị khốn khổ vì đói khát thì cũng bị ốm đau vì lam chướng, chứ cũng không làm được trò trống gì khác. Nay bị thổ mục, thổ dõng mai phục, ngăn chặn, chém chết, quả không vượt ngoài ý ta đã liệu trước. Thế mà lũ ngươi không nắm chắc, thường thường cứ thêm tướng, tăng quân, há chẳng uổng phí một phen đi lại? Nay giặc đã chạy trốn, chẳng cần phải đuổi đến cùng. Những biền binh sai đi trước đều cho tùy tiện nghỉ ngơi ở Tuyên-quang, đợi đại quân hẹn ngày tiến

https://tieulun.hopto.org

đánh, dạp vỡ Vân-trung, thì một trận có thể thành công được ».

Thự tuần phủ Lạng — Bình, Trần Văn Tuân dâng tập thỉnh an, có nói : « Hiện nay chỉ có việc cấp thiết là giặc ở rừng núi, có 3 điều khó : vì chúng dựa vào núi hiểm, ẩn hiện bất thường mà quân ta không chịu được sơn lam chướng khí, tình thế khó đóng được lâu. Thêm vào đó núi khe xa khơi cách trở, quân lương có khi không tiếp tế được. Đó là một điều khó ! Thí dụ như mùa đông năm ngoái, đem quân vào Vân-trung, Ngọc-mạo, thì giặc Vân đã lén trốn sang địa phận nhà Thanh rồi, thì vượt bờ cõi, đuổi bắt thế nào được ? Vừa kéo cờ quay về thì nó lại trở lại. Đó là hai điều khó ! Choèn choèn một chân Bảo-lạc chưa dẹp yên được, mà quân và dân các tỉnh Lạng-sơn, Cao-bằng, Bắc-ninh, Thái-nguyên, Sơn-tây, Tuyên-quang theo đi đánh giặc và phục dịch lâu ngày đã mỏi mệt trước. Đó là ba điều khó ! Vả lại, binh đao là việc bất đắc dĩ. Muốn tìm lấy kế vạn toàn, không gì bằng làm cho giặc phải tâm phục, thần từng nghe biên binh các đạo nói rằng : nhiều lần quân giặc đến xâm nhiễu, chẳng thấy tên Vân ra trận ; phàm có giấy tờ gì chỉ thấy viết năm, tháng thôi, chứ không tự xưng niên hiệu. Cứ xem những việc chúng làm như thế, đủ biết chúng cũng có biết hối, nhưng tình thế không cho phép, nên phải mượn tay người khác để giữ mình đó thôi. Nay nếu nhịn đi một chút, cho được việc lớn, đem lẽ lợi hại thuận nghịch, xuống Chỉ mở bảo, một khi tên giặc Vân đã thực bụng về hàng, thì mọi lũ giặc khác cũng sẽ trông nhau mà lo đầu rụt thú, sẽ khỏi bận dân, nhọc quân, mà quân dân các tỉnh Bắc-kỳ đều nhờ đó yên vui vô sự. Đó là một kế chinh phục lòng giặc ».

Vua xem tờ tấu, giận lắm, dụ Nội các rằng : « Trần Văn Tuân trước can ăn nặng, ta không nỡ bỏ, cất nhắc

https://tieulun.hopto.org

đến chức này; bây giờ hắn chẳng nghĩ cách báo đáp, lại chỉ mang lòng tính chuyện cầu an. Trước đây hắn tất tưởi điều trần, những muốn đun đẩy trách nhiệm cho người khác. Nay ta đã phái 3 đạo đại quân hẹn kỳ tiến đánh, hắn lại còn đưa ra những lời rồ dại cản bảy để nao núng lòng quân! Thử nghĩ khép vào quân luật thì hắn đáng phải tội gì? Tên giặc Vân giết hại quan lại, chống cự quân vua, tội ác nó rất lớn. Nhân dân đều muốn ăn thịt nó, nằm da nó để hả lòng giận. Vậy sao chỉ có Trần Văn Tuân lại che chở cho tên giặc phản nghịch ấy? Vậy thì tội của Tuân lại càng lớn nữa. Đáng lẽ nên lập tức bắt, trói, trị tội nặng, song lại nghĩ: Tuân chính đương chuyên việc vận tải binh lương quân nhu; nếu vội đổi tay mới thì lại tốn công lo tính, xếp đặt. Vậy hãy cách chức Trần Văn Tuân nhưng cho lưu dung, đợi sau sẽ xuống Chỉ thi hành».

Bố, án Thái-nguyên, Lê Trường Danh và Doãn Uẩn tâu nói: «Nay toán giặc ở vùng Xuân-dương, Bắc-cạn đều đã tan vỡ rút lui. Duy có nhân dân Bạch-thông, Cảm-hóa phần nhiều ngờ sợ, hãy còn trốn tránh, tản mát chưa dám trở về. Vậy xin thân đi vỗ về, yên ủi, chỉ bảo, ngõ hầu mới sớm yên được. Còn quân lương, nhiều lần đã tải đến chợ Mới, Bắc-cạn, cũng đã được nhiều, có thể đủ chi cấp cho hơn 2.000 biền binh đã phái đến trước; đợi đại quân tiến đến sẽ tải thêm sau».

Vua dụ rằng: «Đến kỳ đại quân đi tiễu, thì cho ngươi, Doãn Uẩn, theo đi. chiêu an nhân dân, khiến họ trở về ở yên và ngươi chuyên làm việc tải lương thưởng».

Số quân thuộc tỉnh Ninh-bình còn thiếu. Nay gọi người ra linh, bổ sung được đủ số. Vua nghe nói, khen thưởng cho quan tỉnh là Lê Nguyên Hi, Nguyễn Bá Thản và các phủ, huyện mỗi người kỷ lục 1 thứ.

https://tieulun.hopto.org

Đổi bổ phó vệ úy Tiền vệ doanh Thần cơ là Ngô Văn Trạch làm phó vệ úy vệ Nghĩa dũng doanh Thần sách, vẫn theo quân thứ Cao-bằng đi đánh giặc.

Toán giặc Tuyên-quang từ Tụ-long xâm lấn quấy nhiễu động Ngọc-uyển, châu Thủy-vĩ, tỉnh Hưng-hóa: dân đều sợ hãi tan tác. Thổ sai thổ tri châu Nguyễn Kim báo cho viên giữ đồn Bảo-thắng là Lê Thế Côn, xin quân cứu viện đánh dẹp. Quan tỉnh, lũ Ngô Huy Tuấn, sai ngay quản cơ Hữu dũng là Lâm Uy đem 300 quân đi. Tổng đốc Lê Văn Đức cũng sai thêm biền binh đến tiếp ứng.

Việc lên đến vua. Vua sai truyền dụ Lê Văn Đức rằng: « Quân giặc nay chẳng qua thừa lúc sơ hở, lúc ẩn lúc hiện đe dọa dân biên giới. Thổ ty, thổ mục, sở tại thường hay nhút nhát, nên mới hoảng báo đấy thôi. Vậy, sức ngay cho quan quân phái đi do thám ở phía trước, nếu giặc đã trốn rồi, thì một mặt tâu báo, một mặt rút về, chớ nên chầy ngày đến nhiễm lam chướng. Tức như ngày trước Tuyên-quang báo nói lũ giặc tụ tập có đến hàng nghìn; kịp lúc quan quân tiến đến, thì chúng đã bị thổ dõng đánh giết, chạy trốn gần hết rồi. Nghiệm như tình hình ấy thì dám giặc này cũng chỉ là đi cướp miếng ăn, sống qua sớm tối mà thôi. Chỉ vì bấy nay làm việc không biết cân nhắc nên chăng, dụng tỳ là lấy thêm quân để đến nỗi luống công trèo lội vất vả! Vậy hãy truyền chỉ sức rõ: từ nay, một khi được tin báo, phải nên xét kỹ sự thế, cốt sao điều khiển hợp nghi, chớ nên hoang mang, uổng nhọc quân sĩ. Nhưng cũng chẳng nên vin vào những lời dạy bảo lần này, rồi gặp việc, hồ nghi chậm trễ để đến lầm lỡ hỏng việc. Phải suy nghĩ cho khéo đấy! »

Truy xét chiến công trận Đại-đồng.

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ Nội các rằng: « Trước kia, toán giặc Sơn-tây lên lút nổi lên, tràn đến Đại-đồng ở Tuyên-quang, tuy là quân ô hợp nhưng chúng kết hợp bè đảng hầu đến hơn sáu bảy nghìn người. Bấy giờ lãnh binh Vũ Đình Quang, vệ úy Tôn thất Bật đem quân đi đánh: lấy ít chống nhiều, đánh luôn được luôn, bắt giết rất nhiều; không quá một tháng, giặc đã tan vỡ hết, sớm dâng công to. Như vậy công của họ thực không nhỏ, so với công mở mang bờ cõi cũng chẳng kém gì. Trước đã cho thêm chức hàm, thưởng cấp ưu hậu, nhưng chưa đủ nêu tỏ tài năng nên ghi công cùng với núi sông lâu dài, để đền công lớn. Vậy gia ơn đặc cách phong Vũ Đình Quang làm Diên-gia nam, Tôn thất Bật làm Vũ-khê nam, và thưởng mỗi người gia quân công 1 cấp để nêu công đầu và khuyến khích người sau. Ngoài ra, những người dự phần có công trong trận ấy, từ vệ úy Phùng Hữu Hòa cho đến suất đội đều thưởng cho quân công gia cấp, kỷ lục, quần áo và tiền có từng bậc khác nhau ».

Tổng thống đạo Cao-bằng, Tạ Quang Cự tâu nói: « Mấy lần nhân dân bắt được 17 tên phỉ, hiện đã theo lệ thưởng cho rồi. Duy có công việc phải làm ở Cao-bằng, hiện đương bàn tính, xin tiếp tục đệ trình sau ». Vua dụ rằng: « Ngươi vâng mệnh đi đánh giặc, từ khi lên đến Cao-bằng tới nay, tính đốt tay đã gần 1 tháng, thế mà các việc tâu báo chỉ là tầm thường, còn những việc đò thám tình hình giặc, cơ mưu tiến đánh chưa từng nói đến, là sao vậy? Vả, giặc Cận dẫu đã bị bêu đầu nhưng tên đầu đảng là Nông Văn Vân vẫn còn trốn thoát, nó đã trốn về sào huyệt, chắc nó phải nghĩ lấy kế giữ mình, hiện nay nó làm trò gì? Bè đảng nó hiện đóng ở những chỗ nào? Các đường từ Cao-bằng có thể thông đến Vân-trung có chỗ nào hiểm yếu đủ để chống cự hay không? Đã dò được tình trạng như thế

https://tieulun.hopto.org

nào chưa? Gần đây ta đã xuống dụ bảo đến cuối thu hội quân. Nhật kỳ tiến quân đã gần đến thì những cơ nghi quân sự như do dưởng nào tiến quân và mọi thứ quân lương, quân nhu, đều phải dự bị sắp xếp, thế mà lại chưa hề trù tính đến, sao mà chậm trễ đến thế! Há chẳng phải do ngươi là người khí cục nhỏ nhen, chén bé dễ đầy, vừa đến tỉnh thành lại lấy làm đắc chí, tự kiêu tự mãn như năm ngoái, rồi kéo dài ngày giờ ra ư? Trước đã chẳng hay diệt giặc, để đến nỗi tro tàn lại cháy; nay lại chẳng nghĩ cố gắng lập công để chuộc lỗi trước, thế thì không biết xấu hổ với lương tâm, e sợ trước pháp luật à? Ta tưởng ngươi chắc không đến như thế! Khi tờ dụ đến, thì ngươi đem ngay tình hình đó được của giặc và việc quân trù tính thế nào tâu ngay cho rõ, không được kéo dài, bỏ lửng!»

Vận tải một vạn phương gạo, một trăm phương muối ở kho Bắc-ninh đến Thái-nguyên để dùng.

Vua dụ bộ Binh rằng: «Trước giờ tuyển lính, từ tháng 3 trở về trước, nếu được ghi tên vào ngạch lính từ tháng 4 thì thuế thân dung năm ấy theo lệ, mới được miễn; nếu tuyển lựa vào sau kỳ ấy, chưa vào sổ ngạch lính thì không theo lệ nào. Nhưng ta nghĩ: lũ kia đã tuyển vào lính, mình ở hàng ngũ quân đội, nếu cứ cho là chưa ghi vào ngạch lính, vẫn cứ thu thuế như cũ, thì ra trong 1 năm, vừa làm lính vừa làm dân, như vậy không đủ tỏ ra là thích đáng. Nay chuẩn cho 6 tỉnh từ Quảng-nam đến Bình-thuận, phàm những binh lính thủy vệ mới lập và tuyển thêm năm nay, không kể tuyển vào tháng nào, đều miễn cho thuế thân năm nay; ai đã nộp rồi thì được trả lại. Từ nay trở đi, các địa phương, tất cả lệ tuyển quân lính, nếu có mới tuyển hay bổ sung cũng đều làm theo lệ này».

https://tieulun.hopto.org

Dùng vệ úy vệ Tiền nhất doanh Vũ-lâm là Lê Văn Quy làm Kinh thành đề đốc kiêm lý công việc phủ Thừa-thiên.

Chuẩn định: từ nay, phàm những người được bổ huấn đạo, từ Khánh-hòa vào nam, từ Ninh-bình ra bắc, đều được nhân việc công đi ngựa trạm.

Các tả tài Nam-kỳ, là lũ Dương Văn Xưởng, Trương Công Bình và Lê Văn Hòa, thi phụ ở trường Kinh, không đỗ. Vua nghĩ họ có chí muốn xem xét văn vật ở kinh đô, nên cho họ được dùng để cố gắng làm việc, bèn sai bộ Lại chia bổ làm hậu bổ các tỉnh Quảng-ngãi, Bình-định và Phú-yên, chuẩn cho được chung một lệ như cử nhân, giám sinh, cấp cho lương tháng.

Dùng cai đội Tôn thất Chữ làm phó vệ úy Trung vệ Hộ lăng.

Ban áo trận cho các quân vệ, suất đội ở mọi vệ thuộc doanh Thần sách các tỉnh Thanh-hoa, Nghệ-an, Hà-tĩnh (Thanh-hoa 6 vệ, Nghệ-an 10 vệ, Hà-tĩnh 4 vệ, 20 vệ úy mỗi người một bộ áo, xẻ giữa bằng nhung vải màu đỏ trong lót lụa màu ; 20 phó vệ úy mỗi người 1 bộ áo xẻ giữa bằng nhung vải màu xanh, hay màu đen, trong lót lụa màu, 200 suất đội mỗi người 1 bộ áo xẻ giữa bằng đoạn vũ mọi màu, trong lót vải màu).

Nước sông lên to, tràn vào huyện hạt Quỳnh-côi, Nam-định : lúa đồng phần nhiều bị hỏng. Việc tâu lên. Vua dụ sai quan tỉnh tùy địa thế, khơi lối nước thoát để kịp thời cấy giặm.

Bắc-ninh mộ được 450 người dân ngoại tịch từ Quảng-bình trở vào nam cho gộp với Nhị đội Tuần thành sung bổ vào Hữu vệ Bắc-ninh. Dùng cai đội Phạm Đức Hạnh làm phó vệ úy.

Quan tỉnh Quảng-ngãi tâu nói: « Các dân Man đã đầu hàng ở 3 cơ Tứ, Ngũ, Lục thuộc phủ Tĩnh-man không

đến lãnh các khoản chi cấp. Thần đã sai đi dò thám ác Man nhưng chúng nói cũng không thực. Vậy xin nên cấm hẳn việc thông thương ». Vua dụ rằng : « Người Man, người Lạo ví như chim muông, hoang dại không biết gì thì cần chi trách nặng, chỉ cốt ở ta tìm cách vỗ về giá ngự như thế nào thôi. Ngươi, Trương Văn Uyển, nên chuyển sức cho các thủ viên sở tại, hiểu thị họ rằng : « Các ngươi bấy lâu qui phụ được triều đình chăm sóc gây nuôi, thương yêu, coi như một nhà. Hằng năm khoản đãi, lại cho trao đổi mua bán cá, rượu, mắm, muối, há chẳng phải là điều lợi cho các ngươi ? Nếu bảo sợ bị ác Man làm hại thì ác Man cũng là nòi giống các ngươi, nếu chúng dám lên đến khuấy nhiễu cướp bóc, thì nên góp sức lại mà đánh bắt, giải quan, các ngươi tất sẽ được hậu thưởng. Nếu không đủ sức, thì đi báo quan ngay. Quan quân sẽ đồng thời kéo đến đánh giết, ác Man làm hại các ngươi thế nào được ? Can gì mà sợ ? Nếu các ngươi không theo khuôn phép, hay là bề ngoài thì theo, bề trong vẫn chống lại, dò thám trình báo không thực, thế là tự mình loại bỏ ra ngoài vòng đức hóa, bấy giờ dù có muốn đi lại mua bán cũng nhất định không được nữa ». Nói như vậy để chúng biết rõ cái lý lợi, hại, thuận, nghịch, tự nhiên chúng sẽ hồi tâm qui thuận, há chẳng phải là cái mưu kế chế ngự tốt sao ? Cần gì phải vội cấm tuyệt thông thương, chỉ tỏ ra là không rộng rãi ? »

Quảng-bình và Quảng-trị bão to ; hơn nghìn nóc nhà bị đổ, hơn 40 người bị nhà sập đè chết hoặc bị chết đuối. Việc lên đến vua. Vua sai quan 2 tỉnh ấy đều bỏ tiền kho ra phát chẩn cho dân. Chưa được hơn tháng, Quảng-bình lại bị bão, lại sai phát chẩn lần nữa.

Tha tội cho Nguyễn Mưu, nguyên án sát Thái-nguyên. Trước kia, trận thua ở Nậm-chử, Mưu bị giặc bắt làm

https://tieulun.hopto.org

tù binh. Có tên giặc bị bắt, nói rằng Mưu được giặc nuôi nấng, xin sai thuộc hạ về Hà-nội chiêu dụ anh em. Có Chỉ sai điều tra cho rõ việc này. Đến đây tổng thống Tạ Quang Cự hỏi được cái lần thứ hai giặc Vân đến đánh Cao-bằng, Mưu ở trong vòng quân giặc, sai người đem thư mật báo cho quan quân thừa hư, đánh úp. Việc tiết lộ. Mưu bị giặc giết.

Quang Cự đem việc tâu lên. Vua dụ bộ Hình rằng: « Nguyễn Mưu có cái trách nhiệm coi giữ bờ cõi, trước đi đánh trận, sa cơ, bị giặc bắt được, chẳng biết bỏ mình cho trọn tiết tháo, lại còn gượng sống, để giặc nuôi dưỡng! Nhưng nay cứ như tình hình đã tâu, thì Mưu không phải cam lòng theo giặc, sự việc đã tỏ rõ rồi. Vậy, gia ơn tha cho tội trước, nhưng không được truy tặng và cấp tiền tuất. Còn những người thân thuộc bị liên can đều thả ra hết ».

Khâm phái đốc biện công việc Định—Biên là Đoàn Văn Phú và quan tỉnh Biên-hòa cùng dứng tên vào tờ tấu nói: « Số các cơ, đội lính mộ trong tỉnh hãy còn linh tinh. Vậy, 21 người pháo thủ thì xin vẫn để làm đội Pháo thủ; còn 3 đội Nhất, Nhị, Tam thuộc Tượng cơ thì dồn làm 1 đội Tượng cơ; 30 người ở các đội cơ Biên-hòa thì dồn làm 1 đội cơ Biên-hòa; 38 người ở đội Biên-thanh và 4 người bị an sáp làm lính, đều dồn làm 2 đội cơ Biên-hòa, rồi sức mộ thêm mỗi đội đủ số 50 người ». Vua y cho.

Tổng đốc An-Hà, Trương Minh Giảng, tuần phủ Hà-tiên Trần Chấn tâu nói: « Từ mùa thu đến nay, trong tỉnh yên lặng, tin biên báo không có gì lạ! » Vua dụ rằng: « Được tờ tấu, ta hơi vui lòng; song cũng nên để ý đề phòng hơn nữa, chẳng nên có chút trễ tràng, xao lãng! ».

Vua bảo quan bộ Binh là Trương Đăng Quế và Nguyễn Trung Mậu rằng: « Gần đây bọn Lê Đại Cương dâng.

https://tieulun.hopto.org

tập tấu nói về tình hình biên giới, ý ta cho rằng giặc Xiêm trước bị quân ta đánh tan, liền rút lui về, chưa chắc chúng đã không có ý gì khác, vì chúng tối tăm, bập bỗng, bất thường, thực khó lấy lý mà lường biết được. Nay địa giới Chân-lạp liền với nước Xiêm, mà vua nước Chân-lạp chỉ tham lam ăn hối lộ, bán quan buôn ngục, không điều cần bậy gì là không làm. Ta đã sai tướng đem quân đóng giữ đất ấy, mọi việc đều làm giúp cho cả, chắc vua Phiên cũng chẳng yên lòng, chỉ vì tình thế không dám theo Xiêm nữa thôi. Ta nay nếu bỏ mà về, chẳng những mất hết công trước đã làm, lại e chúng còn làm lo cho ta nữa. Đó chẳng phải là kế hay dâu! Vậy, nên để lại quân và tướng ở đấy, chia đặt quan ta xen với quan Phiên, cùng gin giữ cho nhau. Một khi tướng Xiêm nghe biết, chắc không dám nhòm ngó, há chẳng phải là kế thiện hậu rất hay?»

Những tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói: «Mấy lần giặc ở trong thành ra thú đều nói từ sau khi việc Lê Duy Xuân bị lộ, thì tên nghịch Trấm, tên nghịch Lộc nhân thế, tinh nghi, càng thêm canh phòng cẩn mật hơn, chỉ sai vài chục người tâm phúc chia nhau đi tuần phòng ở khoảng thành «dê ngựa». Bởi thế quân giặc không thể ra hàng được nhiều. Có bọn đầu thú là Lâm Văn Ích và Hoàng Văn Hóa tình nguyện dẫn đưa quan quân vào đánh úp để giết bọn giặc ở thành dê ngựa. Thần đã chọn lấy lũ Nguyễn Văn Tài hơn 10 người ở đội Lực dũng. Ai nấy đều cầm gươm và đoản đao đi. Ích vào trước, chính tay giết được 1 tên giặc. Mọi người nhân đà ập vào, đâm giết được vài tên nữa. Giặc ở trên thành xúm lại tiếp ứng, dùng nhiều súng nhỏ, súng lớn và ống phun lửa để bắn ra. Ích và biền binh không kịp cắt đầu giặc phải vội rút lui. Thần đã thưởng cho lũ Nguyễn Văn Tài mỗi người 1 lạng bạc.

https://tieulun.hopto.org

Duy đối với Lâm Văn Ích trước là đầu mục giặc, Hoàng Văn Hóa là thủ hạ của Ích, chưa dám bàn thưởng».

Vua dụ rằng: « Chuyến đi đánh ấy không chém được đầu giặc, đáng không nên thưởng; nhưng xét trong tập tấu đã trình bày thì bọn họ gắng sức giết giặc hiện có thực sự, vậy đối với lũ Lâm Văn Ích và Hoàng Văn Hóa, cũng cho thưởng bạc lạng như bọn Nguyễn Văn Tài. Sau này, nếu cố gắng lập công, cũng sẽ khen thưởng một loạt, chứ không cần phải quá phân biệt vì chúng có tội trước đâu. Và, từ nay về sau, nếu có phái đi đánh úp, thì nên kén những người thạo bắn súng điểu sang đem đi theo, dẻ gần xa đều có thể giết được giặc, chứ đừng chỉ đem có đồ đoản binh. Những người được phái đi nếu chém được một tên đầu mục giặc thì thưởng cho 10 lạng bạc, 1 tên quân giặc thì thưởng 5 lạng ».

Vua nghĩ: các tướng sĩ ở quân thứ Gia-định, ra sức khó nhọc đã lâu, mà thời tiết ở Nam-kỳ hãy còn nóng bức, bèn sai may áo mát bằng hàng sa, hàng trừu hoặc vải tây cấp cho từ tướng quân, tham tán trở xuống đến suất đội có từng bậc khác nhau.

Sai biền binh Tả vệ Quảng-nam (đóng giữ Bình-định) và vệ Bình-định (đóng giữ Phú-yên) đi theo quân thứ Gia-định để phân phái đánh, giữ.

Quyền sung quản-vệ vệ Khánh-hòa là Trương Văn Tri đem toàn luyện binh đi quân thứ Gia-định. Dọc đường hơn 200 người trốn mất. Việc lên đến vua, bố chính Nguyễn Văn Điển phải giáng 1 cấp; Trương Văn Tri bị đánh ngay 80 trượng. Các suất đội đều bị phạt trượng có khác nhau tùy theo số lính trong đội trốn nhiều hay ít.

Khâm phái thự hữu tham tri bộ Hộ là Vũ Đức Khuê tâu nói: « Khi mới đến Cao-bằng, hội cùng tổng thống Tạ Quang Cự bàn việc lương quân, gọi dân huyện Thạch-lâm đến, bảo đi Thất-toàn đài tải lương quân thì họ đều

https://tieulun.hopto.org

xin nộp trước số thóc thuế về mùa đông, và mỗi 1 phương gạo thuế xin bán cho Nhà nước 1 phương, nhưng xin miễn cho việc đi vận tải. Vậy tính ra có thể được đến 8.000 phương gạo, thần đã thả cho họ về, mang nộp. Vả, gần đây, việc vận tải lương thực chỉ chuyên do nhân dân Bắc-ninh, Lạng-sơn đã thấy vất vả rồi! Vậy số gạo phải dự trữ, nếu có thể lấy đủ được ở Cao-bằng thì Bắc-ninh, Lạng-sơn đỡ được bao nhiêu khó nhọc. Thực là rất tiện. Vì vậy, thần phải hãng ở lại đây để sức thúc 3 huyện Quảng-uyên, Thượng-lang, Hạ-lang đều đem đến bán, đợi xin thu được bao nhiêu, sẽ lại xin đệ tập tấu lên ngay. Nay Cao-bằng đã lấy lại được rồi, việc đánh dẹp cũng không khẩn cấp mấy; những món cần dùng trước mắt chắc không thiếu thốn rồi. Còn số gạo lương do Bắc-ninh tải đến Lạng-sơn nếu đã được 20.000 phương thì xin tải thêm 1 vạn phương nữa, hãy cho đình chỉ ».

Vua dụ rằng: « Dân tỉnh Cao-bằng gặp phen binh lửa này, nhà cửa bị tàn phá, tình hình khốn đốn tưởng đã cực khổ không chịu nổi. Thế mà không ngờ, sau khi phải chạy tan tác, họ lại tụ tập nhau, đánh giết nghịch tặc, lấy lại tỉnh thành. Kịp khi quan quân tiến đến, họ lại tự đem của riêng dâng để tòng quân; nay họ lại tình nguyện nộp thuế trước, bán thóc tư để sung vào việc quân dụng. Tấm lòng sốt sắng việc công, ưa làm điều nghĩa đó thực đáng khen. Ta rất vui lòng hả dạ, những muốn rộng ban ơn lớn, tha tô xá thuế để yên ủi lòng trung nghĩa của dân ta, song đương lúc đánh dẹp này, lương quân là khẩn cấp nhất, nên cũng phải quyền tạm nhận lấy lương thực. Huống chi xét theo lòng dân, lại là do dân tình nguyện. Vậy nay hãy tạm làm như thế, đợi đến khi yên, sẽ xuống Chỉ thi hành. Các ngươi, Vũ Đức Khuê và Hồ Hựu, nên trước đem ý này của ta truyền bảo cho dân đều biết. Vả, Cao-bằng gần đây có

https://tieulun.hopto.org

việc đánh giặc, phàm tất cả những thứ quân nhu, quân lương đều do dân Bắc-ninh, Lạng-sơn lần lượt vận tải đưa đến. Núi khe hiểm trở, đường sá nhọc mệt, lòng ta thực cho là việc bất đắc dĩ. Nay cứ như lời tâu thì số lương thực do dân nộp thuế trước và bằng lòng bán tư, tưởng cũng đã tạm đủ cung cấp cho quân thứ cần dùng rồi, vậy có thể truyền Chỉ cho Bắc-ninh: xem từ trước đến nay, số gạo lương tải đi nếu đã đủ số 30.000 phương rồi thì cho đình chỉ. Còn việc chuyển giải từ Lạng-sơn đến Cao-bằng thì chuẩn cho ngươi, Vũ Đức Khuê, hội cùng Trần Văn Tuân, liệu vát binh dõng đi trận hoặc thuê mướn dân phu Lạng-sơn lục tục tải đi». Sau đó, cho rằng Bắc-ninh vận tải lương quân được nhanh chóng, đầy đủ, bèn xuống dụ ban khen: chuyên biện là bố chính Nguyễn Đăng Giai, hội biện là án sát Trần Thế Nho và lãnh binh Đào Văn Nghị cùng với các viên văn võ, các viên phủ huyện và mọi người, sai bộ Lại chia bậc ban thưởng.

Vua sai truyền dụ cho Trần Văn Tuân rằng: « Trước kia, Cao-bằng thua trận, bọn Văn Hữu Xuân và Hoàng Văn Tú đều đổ tại vì lương hết. Nay cứ như lời phái viên Vũ Đức Khuê tâu nói, thì trước hết những dân một huyện Thạch-lâm tình nguyện nộp thuế và bán thóc trong khoảng mươi ngày đã có thể được đến 8.000 phương gạo. Vả lại, thóc gạo của nhân dân còn chưa đăng trường (1), mà số nộp đã được từng ấy, thì đủ biết thóc gạo còn ở dân gian không phải là thiếu. Nếu lúc bấy giờ lũ Hoàng Văn Tú biết tìm cách yên ủi dụ bảo hoặc trả thêm giá hoặc mua cách thỏa thuận thì đâu đến thiếu thốn? Sao lại không bày được một mưu kế gì, sớm tối chỉ đợi tình khác đến mớm, ngồi ăn núi lở!

(1) Đăng trường: Đem nộp kho.

https://tieulun.hopto.org

Thoạt nghe giặc đến, dã vội dồ cho không đủ lương thực, vứt bỏ cả thành mà chạy để đến nỗi triều đình phải một phen bận rộn hôm mai! Đó há chẳng phải vì có lòng sợ sệt chùn lại, cho nên mượn lời nói ấy để làm chỗ che đậy đó sao? Vả lại, sau khi giặc đã chiếm giữ tỉnh thành, thế lực hung hăng là dường nào, thế mà liền bị lũ thổ mục Trình Văn Châu chém giết rất dễ dàng. Lũ Hoàng Văn Tú có chức phận coi giữ đất nước không những không biết đánh mà lại chẳng biết giữ, trên để lo cho vua cha, dưới làm nhọc sức của quân và dân, tội đó kể sao cho xiết! Vậy, trừ ra Văn Hữu Xuân thì do Tạ Quang Cự điều tra xét xử và Trương Sĩ Quản đã bị bệnh chết rồi, còn Hoàng Văn Tú thì đem ngay ra tra hỏi nghiêm nhặt, xem nó còn có nói gì, rồi tâu lên cho rõ ».

Kịp đến khi Tạ Quang Cự và Trần Văn Tuân lần lượt tâu lên, thì Xuân và Tú đều bị tội trảm quyết (Tú, chưa đến ngày bị xử tử, đã chết ở trong ngục).

Đặt 2 đội Tuần-hải ở Biên-hòa. Chuẩn cho trích lấy quân ở 3 cái thuyền ở thủ sở Phục-thắng, 50 người làm đội Nhất, 50 người thuộc thủ sở Long-hưng làm đội Nhị. Mỗi đội đặt 1 suất đội. Hằng năm, nhằm thượng tuần tháng 4, do tỉnh cấp cho thuyền công, súng đạn, khí giới, theo viên giữ tấn sở đi tuần tiễu phần biển thuộc tỉnh mình đến cuối tháng 9 thì thôi.

Khâm phái đốc biện công việc An-giang — Hà-tiên là Đặng Chương cùng tổng đốc Trương Minh Giảng cùng dâng tên tờ tấu, nói: « Đồn Trấn-biên xây đắp đã gần xong. Duy lũy dài Phù-dung, xin nên đắp thêm một đoạn cho liền với bãi biển, dài hơn 30 trượng, và, ở cửa lũy thẳng ra con đường độc đạo, đặt một lũy có góc và một lũy đất ». Vua y cho.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXXIV

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, Minh-mệnh năm thứ 15 [1834], mùa thu, tháng 8. Tham tán Nguyễn Công Trứ từ tỉnh Lạng-sơn về, đến Thái-nguyên, hội với Nguyễn Đình Phổ, tổng đốc Ninh — Thái, bàn tính việc quân. Bỗng được tin bọn giặc Bột từ Tuyên-quang chạy về các châu huyện tiếp giáp Thái-nguyên, họ lập tức phái các biền binh và phi sức cho các thổ mục, tổng lý sở tại cứ theo địa hạt mà phòng thủ ngăn chặn. Giặc đến Đại-từ và Văn-lãng thì quan quân bắt được tên Nguyễn Danh Cao là đốc chiến của giặc và 28 tên trong bọn giặc, chém được 2 đầu giặc. Giặc bèn theo miền rừng huyện Đăng-đạo, tỉnh Sơn-tây chạy trốn.

Bọn Phổ lại được tin các huyện Lang-tài, Tiên-du và Yên-thế thuộc Bắc-ninh, còn có bọn cướp lén lút ló ra, sợ lũ giặc kia lẩn trốn lén về, thế tất lại tụ họp với nhau, có lẽ lại lan thêm ra chăng, họ bèn cùng nhau bàn định: Nguyễn Đình Phổ, cứ lưu lại ở Thái-nguyên để trù tính khí giới và lương thực cho quân; Nguyễn Công Trứ đem số binh dõng đã mang theo, trở về tỉnh Bắc-ninh, đàn áp một lượt, đến hạ tuần lại tới Thái-nguyên, đợi Chỉ tiến đánh. Rồi họ hội nhau dâng sớ lên vua và nói:

https://tieulun.hopto.org

« Trước giờ, giặc sở dĩ trốn được lâu, chưa bị giết, như thế là bởi các tổng lý chứa chấp chúng. Nếu không trừng trị nghiêm ngặt hơn nữa thì chúng cứ hùa nhau làm ác, chung qui chỉ gây hại cho dân. Vậy xin chiếu theo lời đình nghị năm trước, đã làm thử ở tỉnh Nam-định : hễ bắt được đầu mục giặc hoặc đồng lõa giặc ở xã, thôn nào, thì lý trưởng cũng phải chịu cùng tội như phạm nhân, cai phó tổng đều bị trị tội nặng. Như thế thì tổng lý không dám giấu giếm chứa chấp, kẻ phạm không còn ẩn núp vào đâu, và thường dân mới được yên ổn ».

Vua y theo. Sai truyền dụ cho tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Lê Văn Đức nghiêm sức các bộ biền phải chặn đánh dư đảng giặc Bột đang sống, không để cho còn một tên nào lẩn được gọi nhau tụ họp. Lại truyền dụ cho các tỉnh Hà-nội, Sơn-tây và Bắc-ninh thông sức cho các tổng, lý gần quanh : nếu có đồng đảng giặc lẩn về, mà chúng tình nguyện ra thú, thì dẫn ngay đến quan sở tại, chuẩn cho đều được khoan miễn tội trước ; ai không ra thú thì bắt đem nộp, nếu cố ý chứa chấp, thì khi việc phát giác, người chứa chấp và lý trưởng sẽ cùng với giặc đều bị trị tội một loạt.

Sau đó, Nguyễn Xuân Quang, tri huyện huyện Sơn-dương, tỉnh Sơn-tây, đốc suất tổng lý dân phu đón chặn, bắt được tên đầu mục giặc và bọn đồng lõa cộng 18 tên, chém được 13 đầu giặc. Vua thưởng cho Xuân Quang gia 1 cấp ; các người làm việc bắt giặc được thưởng hơn 300 quan tiền.

Vua dụ Nội các rằng : « Gần đây những tên phạm trốn tránh ở các địa phương, phần nhiều chưa bị lên án ; nếu không phải tổng lý chứa chấp, thì lũ chúng trốn tội lâu ngày sao được? Tức như gần đây ở bãi Các-sa tỉnh Sơn-tây cũng có đảng giặc tụ tập đến hơn nghìn người, thế mà Đặng Văn Phàn một hương mục, có thể chặn

https://tieulun.hopto.org

dường giết sạch, liền được hậu thưởng. Vậy sức của dân phu há không trị được lũ giặc hay sao? Xét ra tệ hại thực do bọn tổng, lý hùa theo làm ác, dong túng giấu giếm cho giặc đó thôi! Vậy truyền dụ cho các tỉnh Hà-tĩnh, Nghệ-an, Thanh-hoa, Ninh-bình, Hà-nội, Bắc-ninh, Sơn-tây, Hải-dương, Hưng-yên, Tuyên-quang, Thái-nguyên, Hưng-hóa, Quảng-yên, Lạng-sơn và Cao-bằng đều chiếu theo thể lệ năm trước đã làm thử ở tỉnh Nam-định: phàm giặc cướp lẩn trốn ở xã, thôn nào, thì tổng, lý sở tại lập tức bắt giải, nếu thế lực không thể bắt được, chuẩn cho đến quan địa phương cáo tố để bắt đem làm án, tất có trọng thưởng; nếu tư vị giấu giếm không tố cáo ra để đến nỗi giặc thành đàn lũ hàng trăm hàng nghìn, gây nên án lớn, thì lý trưởng sẽ bị chém đầu theo luật oa trữ, chứa giặc cướp, cai phó tổng đều bị trị tội nặng ».

Tổng đốc Ninh — Thái Nguyễn Đinh Phổ, tham tán Nguyễn Công Trứ tâu nói về nhật kỳ tiến binh: « Hiện nay mùa thu, nước đang lớn, sông ngòi đầy tràn, nên đợi đến trung tuần tháng 9, lụt hết, nước cạn, hành quân mới được thuận tiện ».

Vua dụ bộ Binh rằng: « Trước đây ta cho rằng tháng 8 đương mùa mưa lụt, nếu quân đi sớm quá, sợ có nhiều điều không tiện, nên đã xuống dụ chuẩn cho trù tính thật kỹ. Nay cứ như lời tâu, chính hợp ý ta. Vậy truyền dụ cho 2 đạo Cao-bằng và Tuyên-quang, nhằm giờ lành, trung tuần tháng 9, chuẩn cho cùng với đạo Thái-nguyên hẹn kỳ cùng tiến ».

Bộ Hình tâu lên: « Lê Văn Đức và Nguyễn Công Trứ, lần trước hành quân chậm trễ. Kết án đến tội xử tử ».

Vua dụ Nội các rằng: « Lê Văn Đức và Nguyễn Công Trứ, bấy giờ vâng mệnh chuyên việc đi đánh giặc, kéo dài đến hàng tuần, để quân lính nhiều người bị thương

https://tieulun.hopto.org

và chết. Súng ống, khí giới thất lạc cũng nhiều, đáng lẽ phải cách bãi mới đáng tội ; nhưng nghĩ : châu Bảo-lạc vốn có tiếng là nơi hiểm trở xa xôi, thủy thổ đã xấu, mưa lụt lại nhiều, lam chướng lại nặng, còn có thể tha thứ được. Nay chính là lúc tiến đánh, cũng nên tạm rộng khoan thứ, cho họ được dời tội lập công. Nếu cứ theo phép thi hành, thì họ đã không được dự việc quân, muốn thì thố hết mưu mô và võ dũng cũng không có chỗ ! Lòng ta không nỡ. Vậy chuẩn cho trước hãy tước mũ áo, đoạt hết lương bổng. Lê Văn Đức lại bị giáng 4 cấp, Nguyễn Công Trứ giáng 3 cấp, khiến họ thu công về sau để chuộc tội trước. Còn lãnh binh Nguyễn Văn Quyền, khinh suất tiến quân, để bị thua trận thì lập tức cách chức giáng làm lính ; vệ úy cùng đi trận ấy là Tô Huệ Vân bị cách lưu ; Nguyễn Văn Lược bị giáng 2 cấp. Ngoài ra các quan võ thuộc hạ được phái đi đều gia ơn khoan miễn. Bộ Hình nghị xử quá nặng, vậy truyền chỉ ban quở ».

Bố chính Trần Ngọc Lâm, án sát Hồ Sĩ Lâm ở Tuyên-quang tâu nói : « Cứ theo tin trinh báo của Nguyễn Văn Biểu, thổ tri phủ lãnh tri châu Đại-man, thì có lũ giặc ước hơn 5.000 tên theo 2 đường Côn-lôn và Bằng-hành tràn xuống đồn Phúc-nghi. Viên giữ đồn là Ma Doãn Dưỡng, binh ít, không địch nổi, phải lui đến đồn Trinh. Bọn thần đã phái Nguyễn Văn Long, quản cơ, cơ Trung cường, đem 600 lính đi chặn đánh ».

Vua dụ rằng : « Trước đây cứ như lời tâu thì bọn giặc hơn 1.000 tên xâm lấn quấy nhiễu địa phận Thổ-hoàng, đã bị thổ dõng chặn đánh, phải trốn chạy, không còn tên nào. Biền binh đã rút về ngay rồi. Nay lại nói đảng giặc 5 000 tên tràn xuống, và phái binh đi đánh, trong khoảng chưa đầy một tuần, lời tâu trước sau đã khác nhau. Vả, quân cơ là việc quan trọng, sao không thăm dò đích xác

https://tieulun.hopto.org

đã vội tâu lên! Còn biền binh thì thinh linh rút về, thinh linh lại sai đi, đường sá đi lại, khó nhọc uổng công. Đó đều bởi lũ ngươi gặp việc thì hoang mang, không nắm vững gì cả! Vậy hãy truyền chỉ nghiêm quở. Đối với những biền binh đã phái đi thì nên truyền chỉ lập tức đánh giết, đẩy lui quân giặc, rồi về ngay tỉnh nghỉ ngơi, để gây một tinh thần hăng hái. Lại sức rõ cho các thổ ty sở tại vát nhiều thổ dõng, theo địa hạt, canh phòng nghiêm ngặt, đợi khi đại binh tiến đánh, sẽ cùng theo đi, tự có thể đánh một trận thành công được, chớ nên chỉ cứ hoang mang, lại là không đúng».

Khi Long đến, gặp giặc ở Chiêm-khê và Bột-lĩnh, đánh luôn mấy trận đều thắng cả. Giặc lại do miền rừng thượng du trốn đi. Long bèn đem quân về.

Lê Văn Đức, tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên, tâu: «Địa thế châu Bảo-lạc kề gần đầu địa giới tỉnh Cao-bằng và tỉnh Thái-nguyên. Nếu xuất phát từ tỉnh thành Cao-bằng, thì hàng mươi ngày mới tới Ngọc-mạo; nếu ra đi từ tỉnh thành Thái-nguyên thì độ nửa tháng cũng có thể đến Vân-trung; nếu tiến quân từ tỉnh Tuyên-quang thì phải đợi hơn một tháng mới đến nơi. Huống hồ chỉ cách tỉnh thành vài ngày đường thì có bọn giặc Chương ở Lục-yên, giặc Khải ở Đại-man, giặc Nga ở Vị-xuyên, chúng chiếm cứ bám chặt, rải rác chặn ngang lối trước, từ xa làm quân tiếp ứng phía trước cho giặc Vân. Lại nữa, bọn thổ phỉ ở châu Thủy-vĩ thuộc thượng du tỉnh Hưng-hóa hãy còn lan tràn, chưa bị dập tắt. Cuối mùa thu, đại binh lại lên đường, những chỗ đi qua đều là đất giặc. Nếu chẳng trước trừ chúng đi, thì không khỏi để lo ở lối phía sau. Cứ tình hình ấy, thì đạo binh Tuyên-quang dẫu rằng chỉ đánh ở sau giặc nhưng lại hơi khó hơn đánh vào đầu hay vào bụng giặc. Nay 3 đạo tiến binh, nghĩ xin vào thượng tuần tháng cuối thu, bắt đầu

https://tieulun.hopto.org

lên ngựa từ tỉnh Tuyên-quang: một đạo do đường châu Lục-yên, một đạo do đường châu Vị-xuyên, đều nhằm đường tiến đánh để quét sạch đảng giặc ở hai con đường ấy, rồi hợp binh lại, đến thẳng Vân-trung, hội quân với 2 đạo Cao-bằng, Thái-nguyên vây đánh, may ra sớm được dâng công; rồi sau chuyển sang Đại-man diệt trừ luôn thể, tưởng cũng không tốn nhiều sức lực. Duy có điều là công việc trong quân thì bề bộn, mà đề đốc Phạm Văn Điển lại là quan võ, tiến binh đi đường khác mà kiêm lâm cả mọi việc thì sợ khó được chu đáo thỏa dáng. Vậy nghĩ nên chọn thêm 1 tham tán hay 1 tán tương, phái đến để cùng bàn làm. Và sai riêng một viên mẫn cán đem một đạo quân cứng mạnh chuyên làm việc hộ tống quân nhu, mới mong tiếp tế đủ được. Lại xét ra biền binh các vệ, các cơ thuộc tỉnh, chỉ có 1.600 người, vậy xin phái thêm quân Thần-sách ở An — Tĩnh, hoặc quân Nam đóng giữ ở Hà-nội, 1.000 người cho đi để kịp nhật kỳ tiến đánh».

Vua dụ rằng: « Về việc cuối mùa thu tiến binh, trước đã có Chỉ, 3 đạo binh Cao-bằng, Tuyên-quang, Thái-nguyên đều nhằm giờ tốt, trung tuần tháng 9, xuất phát rồi. Nay xét: đạo quân Tuyên-quang, đường sá hơi xa, chuẩn cho đi trước từ ngày 20 tháng 9; còn 2 đạo Cao-bằng, Thái-nguyên thì dồi định đến ngày mồng 3, tháng 10, cùng tiến đi để hội tiễu. Còn Phạm Văn Điển tiến binh đi đường khác thì trước đã xuống dụ, bảo liệu trích lấy 1 người là Trần Ngọc Lâm hay Hồ Sĩ Lâm ở Tuyên-quang làm tham biện, lại phái viên chức ở Kinh đi theo làm giấy tờ việc quân, chắc cũng đủ làm được việc chứ không phải phái tham tán, tán tương khác nữa. Duy có lương quân ở 2 đạo thì một viên đốc vận, thế tất không thể trông nom cả được. Vậy phái ngự sử Đặng Kim Giám đi đường trạm, chuyên làm việc đốc vận

https://tieulun.hopto.org

lương thực cho đạo binh của Lê Văn Đức. Còn đạo binh Phạm Văn Điển, ngoài 1 viên đã lấy ở Tuyên-quang làm tham biện việc quân, còn 1 viên nữa cũng chuẩn cho chuyên làm việc đốc vận lương thực cho đạo binh này ; rồi đều trích lấy quản vệ hay quản cơ và biền binh cùng đi trận ấy vài trăm người để chuyên chú vào việc hộ vệ vận tải. Còn việc xin phái thêm biền binh, chuẩn cho lấy vệ Thắng võ đóng giữ ở Hà-nội, và Tiền vệ Hà-nội mới mộ để đi tòng chinh ».

Điều : Đặng Văn Thống, án sát Quảng-trị, làm án sát Tuyên-quang, kiêm làm công việc bố chính ; Tôn thất Lương, nguyên thự án sát Thái-nguyên, làm thự án sát Quảng-trị.

Lương vào bệ kiến, từ tạ lên đường. Vua vời đến bảo : « Tội ngươi đáng bị bãi truất, nhưng vì trước ở Thanh-hoa, biết giữ liêm khiết, có chút đáng khen, cho nên ta không bỏ đó thôi. Gần đây, ngươi ở Thái-nguyên, có mật tâu về việc quân, bảo rằng quân Bắc không đùng được. Sao kiến thức kém thế ! Khi nghe thấy thổ phỉ tụ tập, đã vội cuống quít báo liền, sao lại nhút nhát quá thế ! Vả lại, ngươi là dòng dõi nhà vua, khác với người thường. Nếu thế lực giặc mạnh, không địch nổi, thì cũng nên hết sức đánh dẹp, sống thác cũng đành. Nếu không may mà bị hại, thì khí tiết trung liệt cũng đủ trên đối với tổ tông, chứ sao lại sợ hãi nhút nhát như thế ! Nay được ta cất lên mà dùng, ngươi nên thấm thía tủi thẹn, cố gắng hăng hái để mưu làm việc tốt. Sau này, cái ơn quá phận không dễ được mãi đâu. Ngươi phải nên nghĩ ».

Nhân đó, vua bảo Nội các : « Ta đối với người trong Tôn thất, ai hiền tài thì mới cất dùng. Thí dụ như : Tôn thất Bật, là người có mưu lược và can đảm, được cất nhắc từ trong hàng ngũ, giao cho đem quân đi đánh dẹp,

https://tieulun.hopto.org

tức thì đánh tan 7, 8 nghìn giặc, công trạng nổi bật hơn cả, được phong cho tước nam. Tôn thất Gia là người trung nghĩa, trước ở Bình-thuận, khi nghe Nam-kỳ có biến, tự xin tòng quân, vì ít không địch được nhiều, đến nỗi bị hãm trận, nhưng biết giữ tiết tháo, không chịu khuất phục, mắng giặc mà chết. Nghĩa liệt như vậy ai cũng nghe thấy. Cho nên ta mới ưu hậu trong việc truy tặng và cấp tiền tuất, lại cho dựng miếu để cúng tế. Hai người ấy, há phải vì là Tôn thất mà ta có ý thiên vị đâu? Một người vì có công, một người vì có lòng trung, nên được đặc cách biểu dương để khuyến khích người sau đó thôi. Đến như Tôn thất Lương, dẫu văn học tầm thường, lại không tài giỏi can đảm, nhưng nghĩ: Lương biết giữ mình trong sạch, siêng năng, trước ở Thanh-hoa, có vụ án các đồng liêu tham tang bị phát giác, nhưng riêng Lương không dính líu một tí nào, thì tiết thanh bạch, cũng có hơi trội, cho nên nhiều lần có lỗi vẫn còn được dùng, chứ có thiên tư gì đâu? Đó là không nỡ vì chỗ kém mà bỏ chỗ trội. Muốn để cho các quan ở trong Kinh và ngoài các tỉnh biết ta khi dùng người, hễ có một tấc tốt cũng không vì một tấc xấu mà dã vội bỏ đi đó thôi. Vậy truyền dụ cho nhân viên trong Tôn thất đều nên trông đó làm gương, cùng nhau cố gắng hăng hái lập công, quyết giữ trung thành, trong sạch, thì tất được ơn sủng ưu hậu. Chớ nên lấy nhẽ là họ Tôn thất mà không xét mình, sửa chữa, cam chịu bỏ phí thân mình. Ta là chủ trong nước, việc gì cũng giữ rất công bình. Được dùng hay bị bỏ, là tùy theo các ngươi tự chọn lấy thôi! ».

Dùng chưởng cơ Nguyễn Tiến Lâm và thự bố chính Hồ Hựu, sung làm tham tán đạo Cao-bằng, cấp cho ấn quan phòng, hiệp cùng tổng thống Tạ Quang Cự bàn làm việc quân. Thự giám sát ngự sử Trương Hảo Hợp

https://tieulun.hopto.org

vẫn cứ theo Tạ Quang Cự, chuyên làm việc giấy tờ. Thự tuần phủ Lạng — Bình, Trần Văn Tuân, chuẩn cho tới kỳ tiến binh, thì đến hội với thự án sát Hoàng Tế Mỹ để làm việc và đốc thúc việc lương quân. Sau đó Trương Hảo Hợp bị bệnh, bèn sai ngạch ngoại tư vụ ở Nội vụ phủ là Tô Trân và Nguyễn Văn Bình, đi theo Tạ Quang Cự, chuyên làm mọi việc giấy tờ.

Vua sai Nội các mật dụ Tạ Quang Cự rằng: « Ngươi từ khi được bổ dụng đến giờ, thường lập được chiến công, mỗi ngày một thêm ân sủng. Từ trước đến nay đã từng ra trận, ngươi cũng đã biết cảm kích hăng hái báo đáp ơn nước, ta cũng đã thấu rõ cả. Năm ngoái, đi cứu viện dẹp giặc ở Cao-bằng, không diệt hết được giặc, để đến nỗi giặc như tro tàn, nay lại nhen cháy! Đó không phải là trí lực không tới, mà tóm lại là do ngươi không nhảy ra khỏi vòng 2 chữ « tài, sắc » (1). Làm lạc chính ở chỗ đó mà thôi! Trong đạo vua tôi, cốt phải có lòng thành thực, tin nhau. Ta đã suy bụng ta ra bụng người, nêu ra chỗ kém của ngươi, ngươi nên đêm khuya để tâm tự xét mình mà hối hận, tất sẽ bỏ được 2 chữ ấy, chỉ chuyên tâm vào việc quân để sớm lập công, mới có thể giữ tiếng tốt mãi mãi và được ơn hậu lâu dài.

« Lại nữa, trước đây, cứ như lời tâu, thì tổng Thông-nông thuộc huyện Thạch-lâm, tỉnh Cao-bằng, tự xin lựa lấy người xứng đáng, để đem nhau ra chặn đánh bọn giặc. Hiện đã có giấy cam đoan hẳn hoi. Thế mà chưa được bao lâu, bọn giặc đã lấn xuống, cuối cùng lại để cho giặc lan thêm ra. Thế là dù biết bề ngoài thì thuận theo, nhưng bề trong thì vẫn chống lại. Vậy chuẩn cho ngươi mật hỏi tổng, lý, hào mục xem ai là kẻ cam tâm

(1) Tiền của và sắc đẹp.

https://tieulun.hopto.org

theo giặc, thì lập tức nã bắt, một mặt tâu lên, một mặt đem kẻ phạm ra xử chém ngay để răn kẻ khác ».

Điều chưởng cơ sung lãnh binh Sơn-tây là Đoàn Văn Cải làm lãnh binh Cao-bằng. Thăng vệ úy ở Nhị vệ thuộc Tiền bảo là Tôn thất Bật lên vệ úy, trật chánh tam phẩm, sung làm lãnh binh Sơn-tây. Bổ quản cơ, quyền sung phó lãnh binh Nam-định, là Lê Phúc Sơn, làm phó vệ úy, trật tùng tam phẩm, vẫn sung phó lãnh binh tỉnh Nam-định. Bổ vệ úy Phùng Hữu Hòa làm lãnh binh Tuyên-quang.

Điều động 300 biền binh ở cơ Hậu kiên thuộc Tả quân, tỉnh Hải-dương, lên Cao-bằng để theo đi canh giữ.

Sai giải các voi trận ở Kinh đến các tỉnh Nghệ-an, Hà-nội, Nam-định, Hải-dương và Bắc-ninh để sung vào ngạch voi. (Hà-nội 5 thớt voi ; Nghệ-an và Bắc-ninh đều 3 thớt ; Nam-định và Hải-dương đều 2 thớt).

Cho tổng đốc Ninh — Thái Nguyễn Đinh Phổ sung làm thống đốc quân vụ đạo Thái-nguyên, cấp cho ấn quan phòng ; còn ấn quan phòng tổng đốc Ninh — Thái thì chuyển giao cho bố chính, án sát và lãnh binh ở Bắc-ninh tạm giữ để làm việc.

Bộ Binh tâu nói : « Lê Văn Đức, tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên có tờ tư trình bày về quân lính nhiều người mắc chứng sốt rét ngã nước, đã phát thuốc cho uống, nhưng cũng không kiến hiệu ».

Vua nói : « Đó là không quen thủy thổ mà nên thế. Từ khi Nam Bắc có việc đến giờ, tướng sĩ phải di chinh chiến đã lâu, lòng ta thương nhớ, không lúc nào quên. Vì như vợ cưng, con bé, hễ tha thiết yêu chiều thì lại càng làm nũng, không thiếu nỗi gì ! Các quân sĩ của ta thấy ta thường hay để tâm thương xót, cho nên hoặc giả cách đau ốm để mong được ơn, hoặc nói là có bệnh

https://tieulun.hopto.org

để trốn việc. Nếu không như thế, thì lũ giặc ở mãi chỗ cô thành sao không nghe nói chúng mắc bệnh mà chết?».

Sai thị vệ mang thuốc men đến phát cho 3 đạo Cao—Tuyên—Thái (Hai đạo Tuyên-quang, Thái-nguyên mỗi đạo 50 viên « Ngự chế thốn kim đan », 1 lọ « Nhân mã bình yên tán », 1.000 viên « Gia vị hoắc hương chính khí », 70 chai rượu thuốc tây chữa bệnh cảm phong, 50 lọ dầu bạc hà, 3 chai rượu bạc hà, 2 lọ bánh, 4 chai thuốc tây chế thành dầu để chữa vết thương, một khối thuốc tây chế thành cao để chữa vết thương. Đạo Cao-bằng 50 viên « Ngự chế thốn kim đan », 1 lọ « Nhân mã bình yên tán », 4.000 viên « Gia vị hoắc hương chính khí », 46 chai rượu thuốc tây chữa bệnh cảm phong, 30 lọ dầu bạc hà tây, 3 chai rượu bạc hà tây, 2 lọ bánh, 3 chai thuốc tây chế thành dầu để chữa vết thương, một khối thuốc tây chế thành cao để chữa vết thương).

Bãi những hương dõng phụ giữ các thành, phủ, huyện ở các tỉnh Bắc-kỳ.

Vua dụ Nội các rằng : « Trước đã dụ sai các tỉnh Hà-nội, Nam-định, Hưng-yên, Hải-dương, Sơn-tây và Bắc-ninh đều sức cho các phủ huyện liệu vát dân xã lân cận : phủ thì 6, 7 mươi người, huyện thì 4, 5 mươi người, đặt làm hương dõng, giữ các thành phủ huyện. Đó là một sự tạm thời thôi. Gần đây, địa phương đều đã hơi yên, mà số lính hiện có ở tỉnh không phải không nhiều. Những phủ huyện nào thuộc chỗ xung yếu thì đã có lính tỉnh chia ra canh giữ, cũng đủ giúp việc phòng thủ. Phủ huyện sở tại lại có dân dõng lệ thuộc, chắc cũng đủ để sai phái. Nếu có giặc cướp lén lút phát ra thì bấy giờ sẽ liệu vát lấy thổ dõng để đánh dẹp, xong việc lại thôi, cũng không hại gì, hà tất phải trưng mộ trước làm gì? Vậy bãi đi ».

https://tieulun.hopto.org

Bố chính Trần Ngọc Lâm và án sát Hồ Sĩ Lâm ở tỉnh Tuyên-quang tâu nói : « Kỳ hẹn tiến đánh giặc về cuối thu đã gần tới mà hai đạo khi tiến binh, quân nhu rất nhiều, tất phải do cả đường thủy, đường bộ đều vận tải mới tiếp tế đủ. Nhưng đường dài hiểm trở, mà những người được phái đi vận tải chỉ có dân ở Thu-châu huyện Hàm-yên, sợ khó giữ được khỏi thiếu thốn. Vậy xin do Hà-nội thuê 5, 6 chục chiếc thuyền thoi, sung vào việc vận tải đường thủy ; Sơn-tây thì vát lấy 1.500 dân tráng sung vào việc vận tải đường bộ ». Vua y cho.

Vua sai bộ Binh mật dụ bọn tổng thống Tạ Quang Cự, tham tán Nguyễn Tiến Lâm và Hồ Hựu ở đạo Cao-bằng rằng : « Nay đại binh 3 đạo định kỳ tiến đánh, 2 đạo Cao—Thái nhằm giờ tốt ngày mồng 3 tháng 10 thì lên ngựa. Vả lại, chuyến đi này, thế tất phải chiến thắng. Bọn giặc quèn ở Vân-trung nhỏ mọn, châu chấu đá xe sao được? Duy tên đầu sỏ giặc là Nông Văn Vân quen cùng với dân biên giới nhà Thanh thông đồng làm bậy, một khi gặp lúc cùng quẫn thì tất nhiên Vân lại gióc tóc trốn sang trà trộn để thoát chết. Lũ ngươi cần gấp tiến binh, một là kịp mùa lúa chín, lấy lương ở giặc ; một là sẵn sàng trên các con đường từ châu Bảo-lạc có thể thông sang nhà Thanh, hoặc bố trí nhiều biền binh, chia ra ngăn chặn, hoặc treo hậu thưởng, dụ thổ dân sở tại giữ theo địa hạt đón bắt, chớ để giặc Vân trốn vào địa giới nhà Thanh. Một khi nghịch Vân thế cùng, sức kém, tất phải chạy xuống Vị-xuyên, Đại-man, thì lũ ngươi cùng với đạo binh Thái-nguyên, hai đạo cùng dượt ở đằng sau, đạo binh Tuyên-quang đón chẹn đằng trước, đầu đuôi đánh khép lại, thì giặc có thể bị bắt đấy. Nếu tên Vân nghe đại binh đến bức gần chỗ ở, mà nó đã trốn trước sang đất nhà Thanh, thì chiếu theo việc lần trước đi bắt Nguyễn Khắc Thước, phái thổ ty quen thuộc đường

https://tieulun.hopto.org

đất theo dõi dò thám, bắt cho bằng được để đem xử án. Rồi tư cho quan địa phương nhà Thanh, đại lược nói: Kẻ ác ở trong thiên hạ, đâu cũng thế, giặc nghịch Nông Văn Vân manh tâm phản bội, chắc thượng quốc cũng không dung thứ; vậy xin tức thì sức bắt, giao cho để trị tội thì nước tôi cảm ơn vô cùng. Tưởng người Thanh cũng không dong túng để cho ở nữa.

« Lại nữa, dân châu Bảo-lạc không theo thanh giáo đã lâu, luôn mấy năm chống cự triều đình, tội ác rất nặng, không vì nhu chỗ khác được. Nay đại binh đến đánh, tất phải làm cho lừng lẫy oai quân, đánh thật dữ một phen, không được nhu nhược chút nào. Nhưng việc này, phải nên để bụng, tới kỳ sẽ làm, không nên nói phao lên để chúng biết tội không thể được tha, sinh ra lo sợ, thì lại trở thành không tốt. Nếu có người nào thay lòng đổi mặt, bắt chém được giặc mà ra thú, thì mới nên vỗ về, đón lấy. Cốt phải có oai cho người sợ, có ơn cho người mến, khiến cho việc quân chóng xong, biên giới được yên mãi mãi ».

Lại mật dụ 2 đạo Thái-nguyên và Tuyên-quang, đại lược cũng như thế.

Lại truyền dụ cho 3 đạo quân treo thưởng : phàm tướng, biền, binh, dõng, ai bắt hoặc chém được tên giặc đầu sỏ là Nông Văn Vân thì thưởng cho 1.000 lạng bạc và cho làm quan tứ phẩm ; bắt hoặc chém được tên yếu phạm là giặc Huyền, thì vẫn theo dụ trước, thưởng 200 lạng bạc và cho làm quan thất phẩm ; bắt hoặc chém được giặc Khải, giặc Chương, giặc Tuyên, giặc Noa và giặc Sĩ, cũng y theo lệ thưởng như bắt chém được giặc Huyền. Còn bắt hoặc chém được các thứ yếu phạm và các đầu mục của giặc, thì chiếu theo cấp bậc cao thấp mà phân biệt ban thưởng. Các chánh, thứ yếu phạm nếu bắt chém được giặc Vân, đưa đến trong quân mà thú, nộp,

https://tieulun.hopto.org

thì cho tha ngay tội trước và vẫn theo lệ đối với người thường mà ban thưởng; hoặc giả bắt chém lẫn nhau, đưa nộp nhà nước, cũng cho tha tội và liệu thưởng cấp.

Điều Hữu vệ Quảng-trị đi đóng giữ Nghệ-an; cho cai đội Cẩm y là Đoàn Lâu quyền sung phó vệ úy. Tả vệ Quảng-trị nguyên là linh thú Nghệ-an chuyển đi đóng giữ Sơn-tây; cho thự phó vệ úy Hữu vệ doanh Hổ oai là Lê Phụ Khuê quyền sung làm quản vệ, Nguyễn Xuân Cát đổi làm quyền sung phó vệ úy. Lại lựa 10 người đội trưởng ở vệ Cẩm y, thăng làm chính đội trưởng, sung bổ suất đội. Đổi nguyên ngoại ủy suất đội làm phó suất đội. Thưởng cho từ quản vệ đến binh lính áo đi trận và tiền có từng bậc khác nhau.

Sai lang trung bộ Hộ, Lê Hữu Bản, đến hai tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi làm công việc đặt mua đường cát.

Vua dụ rằng: « Hai hạt Nam, Ngãi vốn là nơi sản đường cát, nhân dân nhờ đó để sinh sống. Từ trước tới nay, hằng năm phát trước thóc công để cho làm vốn, tới kỳ nộp đường thì chiết trừ đi. Đó thực là việc cần thiết làm cho ích nước lợi dân. Duy có điều là kẻ đi thừa hành, nếu là người tốt, thì dân mới thực được nhờ ơn; gian hoặc có kẻ tạ sự làm càn, như vụ án Nhữ Bá Sĩ và Phạm Hà Xán năm trước, cho nên những hộ làm đường phần nhiều bị buộc chân không tiến lên được! Có khi vì đường sá xa xôi, vận tải khó khăn không khỏi lỗ vốn. Tình trạng như thế thường vẫn nghe thấy.

« Nay phái ngươi đi 2 tỉnh ấy, là nơi sản xuất đường cát, khuyên bảo những hộ làm đường, trồng nhiều mía, đặt thêm lò nấu; nếu không phải là hộ làm đường mà là người có của, cũng khuyên họ trồng mía, dựng lò nấu, cốt được nhiều đường, nhà nước sẽ thu mua hết, rồi thuê dân, vát linh vận tải, không phiền phải chở tới nộp. Đến như giá cao hay hạ là tùy theo đường đất xa

https://tieulun.hopto.org

hay gần, tinh thế khó hay dễ, mà liệu tính trả. Còn ai muốn lĩnh vốn do nhà nước cấp bằng tiền hay thóc trước cũng cho tùy tiện. Đến kỳ chiết nộp sang năm, lại cho người đi nữa để làm trọn việc ấy từ đầu đến cuối ». Sau đó, Hữu Bản vì làm việc trái phép (quở trách và dùng roi đánh kinh lịch, đội trưởng trong tỉnh) bị quan tỉnh Quảng-nam tâu hặc. Vua ra lệnh triệt hồi, giao Hữu Bản cho bộ Lại nghị xử.

Vua nhân đó du biện lý bộ Hộ là Phạm Thế Hiển rằng: « Ta vẫn vì nước thương yêu người tài, thấy ai có chút tài giỏi, cũng đều lựa dùng. Lê Hữu Bản gần đây tâu bày có nhiều điều có thể dùng được, ta định dùng hắn làm việc lớn, bèn cho chức lang trung để thử xem. Nay khi cục như thế, nếu làm đến thượng thư hay đại học sĩ, thì kiêu ngạo rông rỡ đến thế nào. Người ta sinh ra đời, lúc bé thì cha mẹ nuôi nấng dạy bảo, lớn lên thì vua tùy tài mà cho ngôi vị, đáng phải nên nghĩ để đền đáp ơn quân phụ mới không phụ công người sinh ra mình. Làm người, ai không sẵn có lương tri, lương năng, còn phải đợi ta dạy bảo tỉ mỉ gì nữa?». Vua bèn sai Nội các thừa chỉ là Hoàng Quỳnh đi thay. Khi Quỳnh đến nơi, mọi việc đều làm giản tiện, lòng người được thỏa thích. Vua được tin, thưởng cho Quỳnh kỷ lục một thứ và ngân tiền Phi long lớn nhỏ mỗi hạng 5 đồng, còn Hữu Bản phải giáng 4 cấp, đổi đi nơi khác.

Đỗ Khắc Thư, tuần phủ Quảng-nam, đem việc tư sang viện Đô sát. Quan trong viện tham hặc là trái lệ.

Vua dụ Nội các rằng: « Từ trước đến nay các địa phương cùng viện Đô sát, theo lệ, không được có giấy tờ qua lại. Nay Đỗ Khắc Thư, đột nhiên tư bừa, thật là lờ mờ không có kiến thức gì. Vậy phạt lương 3 tháng. Rồi thông dụ cho các nha môn ở các tỉnh ngoài để cho

https://tieulun.hopto.org

biết việc triều đình đặt ra chức quan ở viện Đô sát là chuyên giữ việc can ngăn, dàn hặc, cốt bỏ hết cái thói tình riêng đi lại thì mọi việc mới mong giữ được công bằng trung chính. Viện Đô sát nếu có việc muốn tư đi phải do bộ mình chuyển tư cho, chứ không được làm giấy gửi thẳng đến các địa phương. Các địa phương cũng không được đưa tất những tờ tư báo đến thẳng viện Đô sát. Kẻ nào vi phạm sẽ giao Bộ nghiêm xử ».

Huyện Bạch-thông và châu Cẩm-hóa thuộc Thái-nguyên, trước vì thổ phỉ tàn phá, thuế khóa thiếu nhiều. Quan tỉnh đem việc ấy tâu lên. Vua chuẩn cho hoãn thu thuế năm nay và thuế thiếu năm ngoái.

Cho: Trần Văn Loan làm vệ úy Hữu vệ Ban trực doanh Thần sách; Đoàn Văn Bạt làm vệ úy ở Nhị vệ thuộc Trung bảo, Trung quân; Vũ Viết Tuấn làm phó vệ úy ở Trung vệ doanh Thần cơ; Hồ Thanh Hạnh làm phó vệ úy ở Nhị vệ Trung bảo; cai đội, quyền sung phó vệ úy vệ Tiền nhất doanh Vũ làm là Nguyễn Văn Dương, quyền sung phó vệ úy vệ Tả nhất là Nguyễn Viết Triệu, đều thăng phó vệ úy Cấm binh; cai đội quyền sung phó vệ úy Trung vệ doanh Tiền phong là Nguyễn Văn Nghị, quyền sung phó vệ úy ở Hậu vệ doanh Long võ là Vũ Văn Trí, quyền sung phó vệ úy ở Tiền vệ Ban trực doanh Thần sách là Tôn thất Tư, quyền sung phó vệ úy Hữu vệ Ban trực là Lê Văn Bản, đều thăng làm Chư quân phó vệ úy, vẫn làm thự phó vệ úy các vệ. Thự phó vệ úy vệ Hùng võ là Tôn thất Cung bổ làm thành thủ úy và thự phó vệ úy ở Hữu vệ doanh Tiền phong.

Bọn Loan theo đi quân thứ Gia-định, có chút công lao trong việc dánh dẹp, được các tướng quân và tham tán tuân theo lời dụ, làm danh sách tâu lên, nên có mệnh lệnh này.

https://tieulun.hopto.org

Sau đó, quân thứ Nam-vang cũng tâu lên danh sách các quan võ theo đi thú, thì quyền sai quản vệ ở Tả vệ doanh Tiền phong là Nguyễn Văn Đức và quyền sai quản vệ ở Hữu vệ là Nguyễn Viết Thị đều được thực thụ phó vệ úy các vệ; quyền sai quản vệ vệ Định dũng là Hoàng Văn Tài (nguyên lãnh binh Thanh-hoa, bị cách chức, đi ra sức chuộc tội), lại được khai phục làm cai đội Cẩm binh, vẫn quyền sung phó vệ úy vệ Định-dũng.

Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương, đốc, phủ quận thứ Nam-vang, tâu nói: « Nước Phiên mới bắt đầu sửa sang, công việc còn bề bộn. Hai phủ Quảng-biên, Khai-biên đã đặt án phủ sứ, nhưng chưa có lại dịch. Vậy xin đặt ty thừa biện ở thành Nam-vang, 1 chánh cửu phẩm thư lại và 10 vị nhập lưu thư lại, hợp 2 phủ Quảng-biên, Khai-biên làm 1 nha, đặt 1 lại mục và 6 thông lại. Lại xin kế tiếp cấp lương tháng cho những hương dõng đóng giữ thành Nam-vang, đợi các tỉnh Vĩnh-long, Định-tường và An-giang xong việc tuyển linh, sẽ tư đi lấy người thay đổi ». Vua đều y theo.

Gặp ngày sinh nhật năm thứ 40 của em vua, Kiến-an công, tên là Đài, vua sai hoàng tử Phú-bình công Miên-An đem quản thị vệ Vũ Văn Giả mang đồ chơi quý báu và nhiều hoa đến thưởng cho.

Đặt lại số ngạch thư lại thuộc phủ các hoàng tử. (Nguyên ngạch 30 người, nay đổi làm 20 người).

Các đình thần hội bàn về danh sách thu thẩm (1). Khi tàu lên, vua mở xem, duyệt kỹ, chuẩn cho giảm tội chết, mà phát đi sung quân hơn 60 người.

---

(1) Cứ mỗi mùa thu, các án tử hình đều được đệ trình để nhà vua duyệt lại.

https://tieulun.hopto.org

Bộ Hình tâu nói : « Nhà ngục Thừa-thiên, số còn bị giam chỉ có 50 phạm nhân. Vậy xin rút quân Thần sách phụ giữ ở đấy về hàng ngũ cũ ». Vua bảo rằng : « Thế cũng gần được đến mực độ nhà ngục bỏ không đấy ! ».

Cho phó vệ úy vệ Tả nhất, doanh Vũ lâm là Tôn thất Tường, phó vệ úy Trung vệ, doanh Tiền phong là Đỗ Văn Sửu ; phó vệ úy Hậu vệ ở doanh Long võ là Trần Bá Vinh và phó vệ úy vệ Tiền thủy thuộc Thủy quân là Trần Văn Mẫn, đều được thăng thự vệ úy. Cho phó vệ úy Phạm Phú Quảng làm phó vệ úy Hữu vệ doanh Hổ uy, vẫn sung hiệp lãnh thị vệ, và chuyên quản đội Tài hoa, ty Dực bảo và ty Lý thiện.

Giáng Tống Viết Tri làm phi kỵ úy. Tri, trước kia làm vệ úy vệ Hữu nhị ở Hữu dực Vũ lâm, theo làm việc quân ở quân thứ Gia-định, tàn ngược với quân lính, bị quân lính kiện. Tri lại cáo có bệnh xin nghỉ giả hạn. Việc đến tai vua. Vua giao cho bộ Binh xét xử. Tri bị cách chức. Vua nhân nghĩ đến cha Tri là Tống Viết Phúc, bỏ mình vì nước, cũng đáng thương ; Tri trước được tập ấm, hàm kỵ đô úy, nên chưa nỡ vội cách, chỉ giáng xuống hàm ấy cho ở lại Kinh để vào triều yết, nhưng không được chi bổng.

Nguyễn Hữu Khuê, bố chính Hà-nội, dâng tập tấu vấn an, có nói : « Cơ binh Hà-thanh, thuộc uyện Thọ-xương và Vĩnh-thuận, dân phần nhiều làm nghề buôn bán, không có điền sản, dân số ngày dần hao mòn. Số lính còn thiếu, tình thế khó bắt để điền vào cho đủ ngạch ». Vua đặc biệt ra lệnh cho hoãn lại 1 năm.

Thăng : phó vệ úy Tả vệ Sơn-tây là Nguyễn Văn Thin, lên làm vệ úy ; thành thủ úy Bùi Văn Đức làm phó vệ úy ; quản cơ, gia hàm vệ úy là Hoàng Văn Hậu làm vệ úy Hữu vệ Sơn-tây ; cai đội Vũ lâm, đã có chỉ cho dùng làm quản cơ là Bùi Văn Siêu làm phó vệ úy Trung vệ

https://tieulun.hopto.org

Sơn-tây. Lại cho các thự vệ úy quản cơ là Phan Tất Tín làm vệ úy Trung vệ Nam-định; Vũ Văn Nguyên làm vệ úy Tả vệ Nam-định; Đặng Văn Đinh làm vệ úy Hữu vệ Nam-định; Hoàng Quang Trừng làm vệ úy Trung vệ Hà-nội; Phan Văn Đạt làm vệ úy Hữu vệ Hà-nội. Phó quản cơ Lê Khoan Mạnh làm phó vệ úy Trung vệ Hà-nội; phó vệ úy Tả vệ Hưng-hóa là Nguyễn Văn Quỳnh thăng làm vệ úy.

Đặt lại thuế yến sào ở các hạt Quảng-nam, Bình-định và Khánh-hòa. (Lệ trước thì mỗi năm, mỗi người nộp 8 lạng; nay đổi làm 10 lạng, chia làm hạng nhất, hạng nhì và hạng ba, mỗi một thành nộp vào kỳ tháng 4 và kỳ tháng 6). Sai quan tỉnh chọn đặt hộ trưởng mỗi hạt một người, dưới quyền coi quản của chánh đội trưởng Hồ Văn Hòa. Lại cho rằng Hòa làm việc trong 10 năm, chưa từng thiếu thuế bao giờ, vậy gia ơn cho thăng cai đội, trật chánh ngũ phẩm, vẫn coi việc về các hộ lấy tổ yến.

Sai bộ Binh bàn về phép học tập thi võ. Bộ thần xin ra lệnh cho các đốc, phủ, bố, án từ Quảng-bình trở vào nam, thông sức trong hạt mình: nếu ai có tài nghệ, tài giỏi, muốn xuất thân về thi võ, thì trước hết phải tập xách tạ, thứ đến các môn đao, thương, khiên, côn, quyền... Phàm những dụng cụ để tập luyện, đều cho tự sắm lấy. Lại phải giảng các sách *Võ kinh*, cốt cho được thông nghĩa. Người nào tập luyện đã tinh thông rồi do tỉnh trình lên để xét nghiệm, rồi cấp cho súng điểu sang và thuốc đạn, để tới trường bắn tập bắn bia. Về cách thức thi võ, đợi các địa phương trình báo, học tập ngày một đông, sẽ lại xin tiếp tục bàn. Vua y theo.

Cho Hoàng Văn Lý, vệ úy vệ Hữu nhất doanh Vũ lâm sung làm lãnh binh Hà-tiên. Vệ úy Chư quân trước đã có chỉ sung bổ lãnh binh Hà-tiên là Thái Công Triều,

https://tieulun.hopto.org

chuẩn cho về ngay quân thứ Gia-định, theo các tướng quân, tham tán việc binh.

Vua sai Nội các truyền dụ rằng : « Nay đảng giặc trong thành, ngày một cùng quẫn, mà tình tình giặc thì Thái Công Triều vốn đã biết rõ, nên làm thế nào bày hết mưu mô giết giặc, lập công, để chuộc tội trước; nếu có điều gì biết thực đích xác và có mưu kế kỳ diệu thì cho nhất nhất trình bày, không được giấu giếm im lặng. Các tướng quân, các tham tán cũng nên lấy lòng công bằng trung thành làm việc nước, hễ thấy Thái Công Triều có vạch ra mưu kế gì, mà nếu có thể nghe được thì cũng nên thi hành, cốt cho được việc, không được kỵ thị nhau một chút nào. Nếu Thái Công Triều có mưu chước hay, mà tướng quân, tham tán không theo, để đến hỏng việc thì là lỗi của tướng quân, tham tán; nếu Thái Công Triều một mực im lặng, không bày được mưu chước gì, thì là làm phụ lòng ta đã giao phó, khó chối lỗi được ».

Trần Hữu Thăng, quản cơ quân thứ Gia-định, đốc suất các binh, dõng, lại tiếp tục bắt được vàn gỗ. Thưởng cho cái nhẫn vàng pha, mặt pha-lê ông ánh của Tây-dương.

Dụ các tướng quân, tham tán và bọn thiên tướng, tỷ tướng rằng : « Thưởng nhẫn vàng cho Hữu Thăng, là tỏ ý rằng người có chút công lao cũng phải khen thưởng để cổ võ khuyến khích các tướng sĩ. Vả, từ năm ngoái tới nay, ta đã ruồng bỏ những đồ quí báu, không chơi nữa, mà chứa nhiều vàng ngọc để đợi thưởng cho người có công, nhưng há thèm ví như Hàn Chiêu-hầu cất cái quần rách dâu (1)? Hằng ngày chỉ mong các

(1) Theo sách *Hàn phi tử* thì Hàn Chiêu-hầu có cái quần rách, sai cất đi để ban thưởng cho người có công.

https://tieulun.hopto.org

tướng sĩ có công lao đánh giặc rõ rệt, không những hậu thưởng bằng vàng ngọc, lại còn trao cỏ mao phong cho đất (1) để cho con cháu sau đến khi nào sông còn như dải áo, núi còn như đá mài mà vẫn còn mãi! Khốn nỗi lũ ngươi gần đây không có công trạng gì đáng kể, khó nhọc thì có khó nhọc thật, nhưng công thì bảo là công gì! Người ta dựa vào đâu mà ban thưởng được? Nghĩ đến đó, ta bất giác chỉ bùi ngùi than thở mà thôi! Nay nên mách bảo lẫn nhau: các tướng quân, tham tán thì bày hết mưu kế; các thiên tướng, tì tướng và quân lính thì đều trở sức mạnh, cốt mỗi ngày mỗi thêm tinh thần hăng hái, giết giặc lập công để đón lấy trọng thưởng».

Bọn giặc ở Hưng-hóa chiếm đóng các đồn Bảo-nghĩa và Lô-khê (thuộc châu Thủy-vĩ). Quan tỉnh là Ngô Huy Tuấn và Trịnh Văn Nho bàn ủy cho lãnh binh Bùi Văn Đạo, thân đem 400 biền binh đến đốc suất bộ biền là Lâm Uy mà trước đã phái đi để tiến đánh. Khi đến phố Nhu-khê (thuộc châu Văn-bàn) vừa gặp Lưu Trọng Tôn, Lưu Trọng Chương là con giặc Chương ở Lục-yên, ngụy xưng là chánh phó thống lãnh, cùng bè đảng ước hơn 4.000 người, chia đặt 3 đồn, ngày đêm vây đánh, quân ta gián hoặc có người bị thương và bị chết. Bọn Tuấn đem việc tâu lên và nói: «Ở tỉnh đã nhiều lần phái các biền binh gần tới hơn 1.000 người, nay đều bị vây ở đấy: 3 mặt bị quân địch đánh, 1 mặt cách sông, đường tiến lui thật khó, tình thế rất nguy cấp, bọn thần đã phi tư cho tổng đốc Lê Văn Đức phái quân cứu viện».

---

(1) Trao cỏ mao, phong cho đất: Chế độ cũ: thiên tử lấy đất 5 sắc đắp 1 đàn xã lớn, khi phong cho chư hầu ở phương nào thì lấy đất sắc thuộc về phương ấy (như phương đông thì đất sắc xanh, phương tây thì sắc trắng...) gói bằng cỏ mao trắng rồi trao cho (theo *Bội văn vận phủ*).

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ rằng: « Biền binh đi trận ấy không phải là ít, mà bây giờ bọn giặc nghe thấy 3 đạo đại binh định kỳ tiến đánh, đương mưu tự cứu mình còn không kịp, thì có thể nào mà họp đồng lõa ở đấy đến 4.000 người? Huống hồ giặc Chương, cứ theo Lê Văn Đức trước đây báo về Bộ, thì đã chết rồi, con nó há có lẽ lại còn ở đây mà lan thêm ra được? Xét tình hình ấy, tựa hồ tâu báo không đúng sự thực. Đó há không phải lũ ngươi ngày thường không chịu để tâm phòng bị, tới khi có việc bối rối, hoang mang, không có định kiến, nên mới hấp tấp thế ư? Vậy truyền chỉ nghiêm quở và chuẩn cho vát nhiều thổ dõng sở tại kịp đi hợp tiễu ».

Hồ Hựu và Hoàng Tế Mỹ, bố chính, án sát ở Cao-bằng, tâu nói : « Nhân dân trong tỉnh, trước vì giặc Cận thông đồng với tên tướng giặc trốn tránh ở Bảo-lạc, khua xáo lan rộng ra, nên dân phần nhiều bị ức hiếp đỗ đành, đều vừa sợ vừa ngờ. Bọn thần đã từng vâng mệnh chiêu an, họ đã dần dần trở về. Duy có 1 tổng Thông-nông, tiếp giáp với Bảo-lạc, bị giặc lôi cuốn trước nhất, lại càng hoài nghi nhiều hơn nên đến nay vẫn chưa thấy quay đầu trở lại. Hiện đang phái nhiều người đến phủ dụ, để cho tập hợp lại mà ở yên.

« Lại nữa, tổng lý 4 huyện thuộc hạt tình nguyện đem bán gạo có thể được hơn 18.000 phương. Bọn thần đã sai lục tục chở nộp; nếu cuối tháng chưa được đủ số thì đến cuối thu, lúa chín, sẽ đốc thúc riết hơn nữa và sẽ trả thêm giá mà mua cách thỏa thuận, tưởng cũng đủ tích trữ mà tiếp tế làm quân lương. Còn công việc ở tỉnh, việc nào có thể hoãn được, thì xin đợi sau sẽ làm dần dần, ngõ hầu mới có thể chuyên tâm làm việc chiêu an và vận tải tích trữ lương thực là những việc khẩn thiết cần kíp ».

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ rằng : « Tinh ngươi mới lấy lại được, nên kho tàng chưa được đầy đủ thừa thãi, nhân dân chưa trở về hết, tính toán công việc nên làm, đều là bổn phận của các ngươi, cần nên để tâm lo liệu, cốt tiếp tế quân lương được đủ, dân đen được yên, để làm cái kế bền chặt từ cội gốc. Giương trước còn trở trở, các ngươi nên mưu tính cho khéo đấy ! ».

Lê Văn Đức, tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên tâu, nói : « Biền binh ở các cơ, các vệ tỉnh Sơn-tây, lần trước đã phái đi làm việc bắt giặc, những người mắc bệnh, chưa được khỏi hết. Nay lựa những quân tinh mạnh đi đánh giặc, e chưa đủ số 3.000 người mà còn độ vài trăm để lại đóng ở tỉnh Tuyên-quang, chỉ đủ canh giữ thôi. Còn việc lấy lính đi hộ tống lương thực, không biết trông vào đâu mà điều khiển được? Vậy xin phái thêm biền binh ở Nam-định, Hà-nội, 1.000 hay 6, 7 trăm người, để kịp kỳ đi hộ vệ vận tải ».

Vua dụ rằng : « Xem lời ngươi tâu rất không vừa lòng ta ! Vả lại, ngươi từng được cất nhắc lên làm tổng đốc, việc quân dân 3 hạt, trách nhiệm nặng nề là chừng nào ! Thế mà không nghĩ bày mưu to tát để báo đền ! Trước đây, ngươi 2 lần vâng mệnh đi đánh giặc, không những chẳng thành công, mà còn chậm trễ lỡ việc, đến nỗi quân lính bị thương bị chết, súng ống khí giới bị mất mát, đã từng bị bộ thần theo luật nghị xử đến tội chết, kể cũng đáng. Nhưng ta cũng gượng ban ân điển khoan hồng tạm bao dung cho để ngươi được lập công chuộc tội. Chính ngươi nên ăn năn, tự thẹn, việc gì cũng nên nghĩ kỹ, cần được đúng khớp, cũng còn e chưa đủ che được lỗi trước ! Thế mà xem công việc ngươi làm gần đây, như khoảng tháng 5, thổ phỉ ở các địa hạt Đại-man, Vị-xuyên và Thu-châu thuộc Tuyên-quang lại tới quấy nhiễu, bấy giờ ngươi hiện đương ở đấy, cứ làm ngơ

https://tieulun.hopto.org

không để ý, nhất thiết giao cho nhân viên ở Tuyên-quang làm riêng tập tấu lên. Tới khi về Sơn-tây, được tin báo có giặc ở Tuyên, Hưng, ngươi lại không chịu xét hư thực, khi phái quân đi, khi rút quân về, chỉ thêm khó nhọc cho quân lính. Đến như việc định tiến binh, cũng không biết dẫn đo sự thế, lại mắc cái lỗi tiến quân sớm quá, xem công việc đã làm như thế hết thảy đều không nắm vững gì cả! Nay sắp đến kỳ tiến binh, phàm tất cả cơ mưu nên làm, ta đã tính toán cả trước, không việc gì là không chu đáo. Huống chi xét ra thực số biền binh ở tỉnh Sơn-tây, có hơn 6.000 người, mà số lính ở Kinh phái ra, và các tỉnh điều động đến lại gần 2.000 người, thì trích ngay lấy 1.000 lính mạnh giỏi ở tỉnh để đủ số 3.000 quân đi đánh dẹp, lại vát thêm 5, 6 trăm người nữa để đi hộ tống lương thực, há có lẽ nào không đủ? Thế mà ngươi không để ý làm cho ổn thỏa, động tí là xin thêm lính, lại muốn trưng dụng thêm quân ở tỉnh bên cạnh đến 1.000 người, thì đối với những người thuộc tỉnh Sơn-tây, ngươi lại không muốn cho 1 người nào đi tòng chinh, mới thỏa ý hay sao? Đáng lẽ không chuẩn y lời xin ấy, nhưng vì đã hai, ba lần khẩn khoản nài xin, ta cũng cho phái 600 biền binh ở Nam-định, đi ngay Tuyên-quang chuyên làm công việc hộ vệ vận tải lương thực. Ngươi nên nghĩ thêm cố gắng hăng hái thế nào để kịp kỳ đánh dẹp, sớm dâng công lớn để báo đền cái ơn dãi ngộ của triều đình. Nếu không thì thố dược việc gì, vẫn cứ không có công trạng như cũ thì phép nước khó khoan thứ được. Hãy kính cẩn tuân theo!». Sau đó, lại điều động thêm 500 lính cơ Hậu định thuộc Trung quân tỉnh Hà-nội theo đi làm việc quân.

Vua bảo Nội các rằng: «Trước đã xuống dụ cho đạo binh Tuyên-quang hoãn đến ngày 20, tháng 9, còn 2 đạo

https://tieulun.hopto.org

binh Cao — Thái đều nhằm mồng 3, tháng 10, cùng tiến đánh. Đó cũng là quyền biến của việc binh, cho nên phao lên là kỳ tiến quân còn hoãn lại, khiến quân giặc không lường được và không phòng bị trước. Vả lại đối với quan quân 3 đạo, ta trước đã dụ, sai trù liệu lương thực khí giới và đồ cần dùng của quân, hiện nay chắc đã đầy đủ cả. Mà trung tuần tháng 9, đã đến kỳ lúa chín; nếu kịp thời lần lượt tiến quân cho sớm thì một là có thể đánh úp lúc giặc không phòng bị, hai là có thể lợi dụng mà lấy lương của giặc, ba là khỏi phải đóng binh ở lâu để phí lương thực. Đó thực là làm một việc mà được 3 điều lợi, nắm được toàn vẹn muôn phần. Vậy truyền dụ cho Lê Văn Đức và Phạm Văn Điển đạo Tuyên-quang vào khoảng trên dưới ngày mồng 3, tháng 9, trước hãy lên ngựa từ Sơn-tây, đem binh dõng tiến đến Tuyên-quang, xếp đặt mọi việc binh lương cho được thanh thỏa. Đến giờ tốt ngày mồng 9, tháng ấy đều chia đường càng tiến. Còn Tạ Quang Cự, Nguyễn Tiến Lâm, Hồ Hựu ở Cao-bằng, Nguyễn đình Phổ, Nguyễn Công Trứ ở Thái-nguyên thì đến đợi nhằm ngày 20, tháng 9, tiến quân hội tiễu ».

Lại sai Hoàng Văn Trạm đổ đốc Hà — Ninh, đi Sơn-tây, quyền giữ ấn quan phòng tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên, hội đồng với các bố, án, bàn làm công việc ở tỉnh.

Cho: Nguyễn Văn Thể làm phó vệ úy vệ Kiêu kỵ, viện Thượng tứ; Hoàng Cung làm phó vệ úy vệ Khinh kỵ, đều đem vệ binh đi đóng giữ Hà-nội. Lại điều động vệ Nghiêm võ tỉnh Nghệ-an đi đóng giữ tỉnh Bắc-ninh.

Sai bộ Binh truyền dụ: « Phàm các hạng biền binh còn lưu ngũ ở Kinh, và phái đi Nam-kỳ, Bắc-kỳ, gián hoặc có người trốn, người chết hoặc bị thương, đau ốm mà bị thải về, để thiếu số ngạch, thì quan địa phương sở tại đều phải thượng khẩn bắt điền bổ vào, hạn đến

https://tieulun.hopto.org

trung tuần tháng 10 phải đủ số, nếu để chậm trễ thiếu thốn, sẽ có tội ».

Tỉnh Sơn-tây mộ được 100 người dân ngoại tịch từ Quảng-bình trở vào Nam, chuẩn cho đặt làm đội Pháo thủ Tam và đội Tuần-thành Nhị.

Tạ Quang Cự, tổng thống đạo Cao-bằng, dâng sớ điều trần về việc trù tính sắp xếp quân vụ, nói : « Ba cơ hương dõng ở Cao-bằng, đã ủy cho bọn vệ úy Nguyễn Hữu Đĩnh, Trịnh Văn Châu và phó vệ úy Ma Ngọc Lý cai quản đốc suất, đều sai tự lo lấy lương thực theo đi đánh giặc, đợi sau này sẽ khấu trừ vào thuế. Có điều là biền binh đi trận, gần đây nhiều người bị bệnh, cho về điều dưỡng, nên thực số còn lại hơn 3.740. Vậy xin phái thêm cho kịp kỳ hạn để sai khiến. Lại xét : đường từ Cao-bằng vào Vân-trung, nguyên có 3 ngả (một đường từ Phù-tang, Sóc-giang, Khuy-lĩnh, An-dương. Một đường từ Trung-thảng, Thông-nông, Nậm-chử, đều nhằm đến xứ Mật-lũng. Một đường từ Tháp-na, tiến giáp địa giới Thái-nguyên, nhằm đến xứ Long-lũng) đều là chỗ có giặc, xung yếu, khẩn cấp. Đến ngày ấy, kiểm điểm số quân, liệu chia làm 3 đường, một toán chính binh, 2 toán kỳ binh (lấy Trung-thảng và Thông-nông làm con đường chính), lưu giữ tỉnh thành và ngăn chặn những chỗ xung yếu. Còn dân Thông-nông, quan trên chiêu dụ mãi vẫn chưa quay về. Đến kỳ tiến binh, nếu chúng còn dám mang lòng nghe ngóng, không chịu ló đầu ra, thì xin diệt trừ một thể, chắc chúng cũng không làm ngăn trở gì được. Lại nữa, phái người đi dò thám tình hình giặc, thì ở Mật-lũng, còn có đảng giặc là nghịch Chiêu, nghịch Cân đem 7, 8 mươi tên đồng lõa cùng nhau thù hiềm ».

Vua dụ rằng : « Nay đại binh hẹn kỳ tiến đánh, đạo Tuyên-quang đã có Lê Văn Đức, Phạm Văn Điển, đạo

https://tieulun.hopto.org

Thái-nguyên lại có Nguyễn Đình Phổ và Nguyễn Công Trứ. Biền binh 2 đạo ấy đã ngót 10.000 người. Còn đạo Cao-bằng thì ủy cho người giữ trách nhiệm tổng thống. Như vậy thì nhóm giặc nhỏ mọn ở Vân-trung kia, có khó gì không dập tắt ngay được! Nay cứ như lời tâu, thì biền binh thực còn hơn 3.700 người. Hôm trước lại điều riêng 300 biền binh ở tỉnh Hải-dương thì con số đã thấy nhiều rồi. Đến kỳ tiến đánh thì lưu ngay Đoàn Văn Cải quản lãnh 500 người ở lại để giữ tỉnh thành, hãy còn trên dưới 3.000 quân tinh nhuệ cường tráng. Lại sức cho bọn vệ úy Nguyễn Hữu Định vát lấy 2.000 thổ dõng cho đi tiên phong, chắc cũng đủ giúp đánh dẹp, bất tất phải phái thêm làm gì nữa.

« Về việc tiến đánh thẳng vào Vân-trung đã có 2 đạo Tuyên, Thái hội quân với nhau, thì đạo Cao-bằng, người hiệp cùng Nguyễn Tiến Lâm và Hồ Hựu, xét xem đường nào thuận tiện, liền đem đại đội làm chính binh, đánh thẳng vào sào huyệt giặc, cũng đủ làm cho giặc chết; còn kỳ binh ở 2 đạo thì chia mỗi đạo 2,3 trăm người cũng được, không nên phái đi nhiều, trở thành mỏng mảnh yếu kém. Huống chi đường núi chẳng chịt, há có thể mỗi lúc lại phái đi ư? »

Ma Doãn Bồi, cai đội giữ đồn Tụ-long ở tỉnh Tuyên-quang, đem gia quyến và họ hàng hơn 200 người, từ động Ngọc-uyển, Hưng-hóa, về tỉnh trú ngụ, xin đợi đại binh tiến quân đánh giặc sẽ theo đi tòng chinh. Quan tỉnh đem việc tâu lên. Vua sai trích của công lấy 500 quan tiền, 300 phương gạo, tuyên chiếu chỉ, thưởng cho.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXXV

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, Minh-mệnh năm thứ 15. [1834], mùa thu, tháng 9. Các tỉnh từ Hà-tĩnh trở ra Bắc dâng sớ tâu bày về số đủ hay thiếu trong việc gọi lính của các phủ, huyện. Vua ra lệnh cho phân biệt để định thưởng, phạt có khác nhau.

Sai giám thành phó sứ Trương Viết Sáy đi khám xét thế nước ở khe, ngòi, đường sông, thuộc tỉnh Hưng-yên, xem có thực quả đã chảy thông một loạt hoặc còn chỗ nào nên khởi, đào, hay đào sâu rộng thêm thì vẽ địa đồ dâng lên.

Khi Sáy về, vua hỏi: « Thế nước ở giáp đê còn chảy rót vào nữa không? » Sáy thưa: « Sau khi lụt 2 tháng, nước đã rút hết ».

Vua lại hỏi: « Khơi sông để dẫn nước, lòng dân có muốn không? » Sáy thưa: « Dẫn nước, vẫn là điều dân cũng mong muốn, nhưng đê cũng không thể bỏ được ».

Vua nói: « Đào sông lấy đất để đắp đê là phải, ta không sợ phí công phí sức đâu, chỉ sợ đê lại làm hại hơn nữa! ».

Nhân đó, với quần thần đến bàn việc khơi sông, đắp đê và nói: « Năm nay được mùa, dân đều có gạo ăn;

https://tieulun.hopto.org

duy 5 huyện thuộc Hưng-yên, trước kia, vì đê vỡ, không thu được hột thóc nào, riêng chịu tai hại! Vả lại, dân trong nước đều là con đỏ của ta, nếu 1 người không được đội ơn, ta thực lấy làm xấu hổ! Gần đây, đê điều thường vỡ, nhân dân bị đói kém, sự hại vì có đê, chính các ngươi đã trông thấy đấy. Mà nếu bỏ đê, không đắp, sợ nước lụt lan tràn, ruộng nương các hạt đều là đất bỏ không, lại càng hại lắm. Người làm cha mẹ dân phải nên thế nào?

« Nay muốn khơi sông, dẫn nước, mà đê cũng đắp nhỏ, đề phòng kỳ nước tiết tiểu mãn (1), khiến cho lúa chiêm được gặt, dân khỏi đau khổ. Vậy các ngươi nên bàn tính cho kỹ, nếu có thể được lợi cả đôi đường, thì dẫu có tổn phí của kho, ta cũng không kể đến ».

Bùi Quốc Trinh, án sát Hải-dương, dâng tập vấn an, có nói: « Những án giặc cướp và nhân mạng trước hết phải bắt được kẻ phạm, rồi sau phải nắm được thực tình thì mới có thể định tội được. Năm ngoái, thần tới chỗ làm việc xét thấy để lại 2 vụ án về cướp ở dân gian và cướp biển, mỗi án một tên phạm bị giam, thần đã nhiều lần tra hỏi, nhưng chúng cứ một mực kêu oan. Vả lại, án ấy đã lâu năm, tên chính phạm không có tăm tích gì mà tên liên can thì bị giam lâu. Thực e rằng để dọng việc hình ngục, đến khi kết án, đệ lên thì pháp quan bác đi, nên đến nỗi vụ ấy hãy còn treo lửng, chưa kết án được. Vậy, xin sắc sai các quan phần việc: phàm các trọng án năm trước còn để lại, nếu tình và lý giống như thế, mà tội kẻ bị giam hơi nhẹ thì giao cho dân bảo đảm; khi hết hạn mà chưa bắt được kẻ chính phạm, hoặc bắt được kẻ chính phạm rồi mà còn chưa rõ thực

---

(1) Tiết tiểu mãn: Vào khoảng 21, 22 tháng 5 dương lịch.

https://tieulun.hopto.org

tình, đều chiếu theo án lý mà nghĩ kết cho xong, để khỏi dọng lại.

« Lại nữa, các tỉnh Cao-bằng, Tuyên-quang và Thái-nguyên đang có việc bắt giặc, mà tỉnh Hà-nội là một tỉnh lớn, ở vào trung độ của Bắc-kỳ, xin phái 1 văn đại thần và 1 võ đại thần, đem đại đội binh tượng, đến đóng giữ và thao diễn, rồi tùy cơ điều khiển tiếp ứng. Tỉnh Hà-nội có trọng binh, thì tướng sĩ ở mặt trận, tin cậy có quân hậu viện, cứ việc tiến lên lập công, bọn giặc tất phải sợ hãi tan tác ».

Vua dụ quở rằng: « Hiện nay đã có ba đạo quân đi hội tiễu, tưởng có thể hẹn ngày dẹp yên lũ tiểu yêu tanh hôi kia được. Trọng binh hiện đóng ở Hà-nội không phải không nhiều, chắc có thể giúp việc đàn áp được. Ngươi thật không biết sự lý gì, cho nên mới có ý kiến như ếch ngồi đáy giếng. Lời tâu bày ấy, có hay không, thật không đáng kể.

« Đến như thực tình vụ án chưa tìm ra được mà kẻ can phạm bị giam đã được tha ra, sau có bắt được kẻ chính phạm để đối chất, mà kẻ đã tha ấy lại chạy xa rồi, thì còn xét hỏi vào đâu được? Nếu kẻ chính phạm chưa bắt được và thực tình chưa được rõ, thì án lý ấy quy kết vào đâu? Há chẳng hóa ra muốn cho việc hình ngục được xong xuôi mà lại càng thêm dọng lại hay sao? Sao lầm lẫn cẩn bậy quá đến thế! Vậy truyền chỉ nghiêm quở! ».

Nguyễn Bá Thản, án sát Ninh-bình, dâng tập vấn an, có nói: « Phủ lỵ Yên-khánh cách tỉnh thành không xa, mà đặt xã Lý-nhân và xã Ninh-du thuộc huyện Yên-mô, rất là xung yếu, nghĩ nên dời phủ thành ra đấy và đặt thêm chức quản phủ, phái quân và tượng thay đổi đóng thú. Còn đồn Lý-nhân cũ ở về miền núi, có khi lam chướng, xin bỏ đi. Lại nữa 2 trại Quang-lỗi và Phú-ốc

https://tieulun.hopto.org

thuộc phủ Thiên-quan, có nhiều rừng rú thung lũng, tiếp giáp với xã Lý-nhân, thông đến núi Tam-điệp, lũ giặc thường lẩn lút ra vào ở đó. Vậy xin đem 2 trại ấy cho thuộc cả vào phủ Yên-mô, theo phủ sai phái. Và, phủ lỵ Thiên-quan, năm trước, vì có thổ phỉ vây đánh, lũy tre cũ đã bị tàn phá, tưởng nên dựng lại phủ thành, thuê dân xây đắp ».

Việc này đưa xuống bộ Công bàn định rồi tâu lên. Bộ Công cho rằng: địa phận Lý-nhân và Ninh-du tiếp giáp với núi Tam-điệp ở tỉnh Thanh-hoa, là một đường rừng rú, đất rộng mông mênh; nếu dời phủ thành Yên-khánh ra đấy, thì chỗ ấy là nơi lam chướng, quan quân không tiện ở lâu, mà địa thế lại ở lệch về một bên phủ hạt, nhân dân đi lại cũng không tiện. Vậy không nên dời ra đấy. Nhưng đồn Lý-nhân, về phía tây-nam thông sang Thần-khê, Thạch-bàn; về phía tây-bắc thông đến miền rừng phủ Thiên-quan. Lối đi ấy rất là xung yếu. Trước đây chưa từng sửa đắp, quân lính canh giữ lại ít. Vậy xin tùy địa thế đặt một đồn-bảo bằng đất ở đấy hoặc chỗ gần bên tả rồi phái 1, 2 trăm lính tỉnh, thay đổi đóng giữ. Còn 2 trại Quang-lỗi, Phú-ốc tiếp giáp với đồn-bảo ấy, đã quen thủy thổ, thì do tỉnh liệu vát nhân dân 2 trại đó để theo viên đồn sai phái mà cho miễn đi lính và diêu dịch, nhưng vẫn thuộc vào huyện Phụng-hóa như cũ.

« Đến như phủ lỵ Thiên-quan dẫu có hẹp hơn các phủ thành khác, nhưng ngoài lũy đất, về ba mặt tả, hữu và hậu đều trồng tre xanh làm lũy chắn đỡ. Nghiệm như năm ngoái, thổ phỉ quấy nhiễu, mà lũy đất vẫn y nguyên. Khi yên rồi, quan quân lại sửa chữa thêm, tưởng đã đủ giúp việc phòng thủ, bất tất phải đắp thành khác làm gì ». Vua cho là phải.

https://tieulun.hopto.org

Sau đó quan tỉnh theo lời bàn, khởi đắp đồn-bảo bằng đất ở xã Lý-nhân (4 mặt đều dài 21 trượng, cao 5 thước, trên mặt rộng 2 thước 5 tấc, chân rộng 1 trượng); phái 2 suất đội và 100 biền binh đóng giữ.

Trần Văn Trung, bố chính Hải-dương, dâng tập vấn an có nói: « Dân Bắc-kỳ có nhiều ruộng đất bỏ hoang và lận thuế, vẫn cho người ngoài báo xin khai khẩn; nhưng bọn giảo quyệt, nhân đó dọa nạt lấy của, nếu không được vừa ý, mới đem tố cáo để đánh thuế. Một khi phái người đến khám xét, kẻ gian lại lại xoay xở. sách nhiễu, thành ra phí tổn nhiều. Vì thế, dần dần trở thành xiêu giạt tan tác. Vậy xin phàm ruộng đất công ẩn lận thì cho dân sở tại tiếp tục nộp thuế; ruộng đất tư ẩn lậu thì cho chủ ruộng tiếp tục nộp thuế. Ruộng đất công tư còn bỏ hoang, đều cho khai khẩn dần dần, nhưng gia hạn cho rộng, bắt phải làm cho có công hiệu, khoảng 2, 3 năm tưởng không đến nỗi còn hoang lậu nhiều nữa. Còn người ngoài báo xin khai khẩn và kêu để đóng thuế thì hãy tạm cấm chỉ ».

Việc giao xuống bộ Hộ bàn. Bộ Hộ cho rằng: « Ruộng đất của dân, sở dĩ bỏ hoang và ẩn lậu nhiều là bởi dân quen thói chơi bời, lười biếng, để đến nỗi bỏ hoang; hoặc quen dối dá, giấu giếm, không chịu nộp thuế. Khi việc chưa phát giác, thì dút lót tiền bạc để mong khỏi kiện cáo; khi việc đã phát giác thì giao kết đưa lễ để cầu ẩn giấu và giảm nhẹ. Lâu ngày nọi theo, đã thành thói quen. Cho nên từ trước tới nay, phàm có ruộng đất ẩn lậu, đều cho người ngoài đứng báo để đánh thuế, kẻ có hàng nghìn hàng trăm mẫu ruộng ẩn lậu đã được phát giác. Đó cũng là một cách để phát giác ra kẻ gian và ngăn ngừa thói tệ. Nay nếu cấm hẳn đi, thì ruộng đất hoang lậu sẽ không có ngày được bới vạch ra mà kẻ gian dối ẩn lậu lại được thỏa lòng gian.

https://tieulun.hopto.org

« Vậy xin : từ nay, các ruộng đất công tư ở xã thôn thuộc các địa phương, nếu trước giờ có cày cấy mà không nộp thuế, trong sổ sách hãy còn ẩn lậu, ngoài sổ thì cho đến phủ huyện sở tại mà tự thú để trước bạ, rồi bắt đầu đánh thuế từ năm phát giác. Nếu kẻ nào cố ý không chịu thú, thì không cứ người thôn xã nào, đều cho phép đến quan cáo tố. Kẻ ẩn lậu sẽ bị lập tức trị tội theo pháp luật. Cứ mỗi mẫu bắt thu 3 quan tiền để thưởng cho người cáo giác, còn ruộng đất vẫn cấp cho người nghiệp chủ, theo lệ, truy thu tô ruộng một năm. Người nào cáo giác đúng sự thực, từ 3 phần trở lên thì xét theo số mẫu mà ban thưởng ; nếu tố cáo hư hão cả, thì người tố cáo lại phải tội phản tọa. Nếu bọn vô lại nhân việc, dọa nạt, mà người có ruộng ẩn lậu lại đút lót riêng để cầu khỏi phải kiện cáo, khi việc phát giác thì tang vật sung công và đều bị trị tội nặng thêm theo pháp luật.

« Đến như ruộng đất bỏ hoang, theo lệ cũ, ai khai khẩn trước thì được. Nếu ruộng đất tư, mà không tự khai khẩn được để đến bỏ hoang, cũng cho người ngoài được báo xin khai khẩn. Đợi sau 3 năm, ruộng đều thành thuộc rồi, sẽ được trước bạ theo hạng ruộng đất tư để đánh thuế. Duy ruộng bỏ hoang của dân xiêu giạt thì do sở tại sức cho những người ở gần chia ra, cố sức cày cấy để nộp thuế, khi dân ấy trở về tức thì giao trả đủ số, không được viện lệ khẩn hoang mà không trả.

« Lại nữa, quan trên ở địa phương nên sức rõ cho các phủ huyện thuộc hạt : từ nay hễ có án khám xét điền thổ, người được phái đi khám xét phải định trình hạn, không được kéo dài. Nếu ai dám tạ sự quấy nhiễu thì cho phép dân được tố cáo. Phạm nhân ngoài tội ăn hối lộ tiền bạc bị trị nặng theo luật ra rồi, đến ngay như yêu

https://tieulun.hopto.org

sách về việc cung đốn ăn uống, cũng chiếu luật trái phép, tính từng tang vật mà khép tội ».

Vua dụ rằng : « Lệ dọa nạt vẫn có, mà tội ẩn lậu ruộng đất, trong luật đã có điều khoản nói rõ rồi thì việc tố cáo cũng không nên bỏ. Việc này có quan hệ đến thuế khóa nhà nước, đời sống nhân dân, phải nên châm chước vừa phải, để cầu thích đáng. Vậy ra lệnh cho các đình thần bàn định cho ổn thỏa. Bọn khoa đạo cũng cho được dự. Nếu người nào có ý kiến không giống nhau, thì cho được làm tập riêng trình bày để ý kiến mọi người được rộng ».

Lời bàn của đình thần tâu lên, họ xin : « Phàm ruộng đất công tư ở các địa phương, có cày cấy mà không nộp thuế, hạn trong 3 năm, từ năm Minh-mệnh thứ 16 đến năm thứ 18, cho các dân xã và điền chủ tự đến thú ở sở tại và xin tiếp tục nộp thuế ; nếu ngoại hạn, không đến thú, thì cho phép người ngoài được cáo giác ra. Còn ở trong hạn thì những đơn tố cáo về việc ẩn lậu đều không cho xét, để ngăn mối kiện tụng. Duy ruộng đất ẩn lậu có 2 [trường hợp] : 1 — Ruộng đất ở nơi vẫn đóng thuế trước nhưng trong có ẩn lậu ; 2 — Cũng có toàn khu ở chỗ khác đều ẩn lậu cả.

« Đem chỗ trước có nộp thuế mà không nộp hết đến khi khám đạc thừa ra, lại trả về cho người cày cấy trước thì cũng có lý. Còn toàn khu chỗ khác không vào sổ, khi bị người tố cáo ra, lại được cày cấy nộp thuế như cũ, không mất của cũ của nhà, thì kẻ cố ý gian dối ẩn lậu sợ gì mà không làm ?

« Vậy xin : Từ nay phàm ruộng đất ẩn lậu, bị người phát giác, chỗ nào ở trong các xứ nguyên nộp thuế có vào sổ mà thừa ra, thì y theo lời Bộ bàn định xét xử ; còn toàn khu chỗ khác ẩn lậu thì chiếu theo lệ cũ, quyết xử cho người đóng thuế trước được. Nếu kẻ điêu ác,

https://tieulun.hopto.org

giảo hoạt tham lam muốn chiếm chỗ ruộng đất trước có nộp thuế mà thừa ra, bịa đặt tên gọi xứ sở của ruộng đất trở làm toàn khu xứ khác, tự gây tranh giành cản bậy thì theo ngay luật, trị tội nặng ; còn ruộng đất quyết trả về cho chủ ruộng. Đến như ruộng đất bỏ hoang, có người cày cấy, khai khẩn, thì xin chiếu theo nghị định năm [Minh-mệnh] thứ 12 (1831) đợi sau 6 năm sẽ đánh thuế, để cho hạng dân chăm làm việc gốc có chỗ trông nhờ. Ngoài ra đều y theo lời bàn của Bộ ».

Vua chuẩn cho làm theo như lời bàn. Duy có việc tố cáo ẩn lậu nếu không chỉ rõ số mẫu và xứ sở, đơn nói hàm hồ, đều không cho xét xử.

Nguyễn Văn Điển, bố chính Khánh-hòa, dâng tập văn an, có nói : « Năm nay đặt giá trước để mua nhiều vật hạng, lòng người không khỏi sợ hãi ; sau vì vỗ về nhiều cách, dân đều vui lòng cung cấp, đem nộp ».

Vua dụ Nội các : « Ta từ khi lên ngôi đến giờ, chăm chăm mưu việc trị nước, chưa từng khinh phí của dân, khinh dùng sức dân. Vả việc đặt giá để mua từ xưa tới nay, phần nhiều vẫn trả giá hậu, vốn là để ích nước, lợi dân, không phải một tỉnh Khánh-hòa mà thôi. Trước giờ chỉ nghe thấy người ta lấy làm vui chứ không nghe thấy người ta lấy làm khổ. Nếu có điều gì làm khổ cho dân thì chẳng qua vì cớ quan địa phương không biết thừa hành, tuyên dương đức hóa, mà lại dùng dằng làm khó dễ đó thôi. Phàm các vật đặt mua này, đều để chi dùng về việc nước, việc quân, không thể thôi được. Ta thực không cầu chuốc thức gì là hát hay, sắc đẹp, chó săn, chim mồi. Dân ta đều có lương tri, lương năng, chắc đã biết rõ, sao đến nỗi tỏ vẻ kinh sợ? Nguyễn Văn Điển nói như thế là nghĩa làm sao? Lại nếu dân gian quả có tình hình ấy, thì Điển sao không tâu bày trước khi việc xảy, mà lại đợi đến khi việc đã xong, mới đồ

https://tieulun.hopto.org

lỗi cho bề trên, để khoe khoang cái hay của mình! Đạo người bề tôi thờ vua nên như thế ư? Ra lệnh cho bộ Hộ truyền hỏi lại ». Diên sợ hãi, dâng sớ xin nhận tội. Điển bị cách lưu.

Đặng Văn Bằng, bố chính An-giang, dâng tập vấn an, có nói : « Dân trong tỉnh hạt được yên rồi đã lâu, quen thói lười biếng. Thêm vào đó, đường thủy liền nhau, sông nước mông mênh, nhân dân phần nhiều ở thuyền, buôn bán kiếm lợi, khi có sai phái việc công, thì hoặc trốn đi tỉnh khác, hoặc lẫn ngụ thôn khác, họ dung túng giấu giếm cho nhau đến nỗi quân lính vừa giải đi, đã trốn ngay, không dùng được việc gì cả ! Vậy xin ra lệnh cho các tỉnh điều tra xét hỏi, để những người lẫn ngụ ở thôn khác đều phải về quê mình, thì ngạch quân mới không thiếu thốn ; và trong tỉnh hạt, của tích trữ còn ít, mà tiền thuế đáng thu, hằng năm trên dưới 9 vạn quan. Nay xin : ngoài việc chi tiêu thường niên, hễ đến kỳ thu hoạch thóc lúa, thì lấy tiền ấy, mua thóc, chứa vào kho, được hơn 10 vạn hộc mới thôi ».

Việc giao xuống cho đình thần bàn. Họ cho rằng : « Các tỉnh ở Nam-kỳ, đường thủy nhiều ngả, dân sinh sống bằng nghề ở thuyền, nay ở chỗ này, mai ở chỗ khác, dời đổi thất thường, không những một hạt An-giang mới thế đâu. Vậy xin hạ lệnh cho các tỉnh : những thuyền bè của nhà dân, nếu đi lại hay đi buôn ở tỉnh hạt mình, thì không phải cấp giấy « bằng chiếu » ; nếu đi sang hạt khác, từ 2 ngày trở xuống, thì cho đi lại tự nhiên, còn từ 3 ngày đến hàng tuần, thì tổng lý phải xét thực cấp giấy, từ 10 ngày trở lên, thì phủ huyện cấp giấy, hạn đi không quá 3 tháng. Mãn hạn rồi phải đổi giấy khác. Các dân xã ở ven sông sở tại thình linh kiểm tra, thấy ai làm mạo giấy tờ hay quá hạn trái phép thì bắt giải lên quan. Còn ai tự tiện cấp giấy « bằng

https://tieulun.hopto.org

chiếu » hoặc dáng được xét hỏi mà lại sách nhiễu, ăn hối lộ, dung túng, thì bị xử tội theo luật. Lại, các địa phương phải sức khắp các xã thôn thuộc trong hạt: hễ dân hạt khác đến trú ngụ, lúc mới đến, kẻ nào không có căn cước, thì đuổi ngay về nguyên quán. Dân ở ngoại tịch nếu muốn nhập tịch để làm ăn sinh sống, cũng cho tùy tiện. Hoặc giả người nào đến ở đã lâu, có tư cơ gia sản, thì cho cư trú cày cấy như cũ. Dân ngoại tịch thì đăng báo để chịu sai dịch, dân ở nội tịch thì liệt vào hạng có gia cư, khiến cho kẻ trốn lần sẽ có tông tích mà dân tránh chỗ này đến chỗ khác cũng không tạm bợ thoát khỏi được. Lệnh này đã ban hành, mà tổng lý còn dong túng cho dân xã trốn tránh; đến khi bắt linh điền vào chỗ khuyết, lại lấy hạng cùng đinh sung vào hay thuê người khác đội tên đi thay, thì phải trừng trị nghiêm ngặt hơn nữa. Như thế thì dân đều được ở yên mà ngạch binh không đến nỗi trống thiếu.

« Đến như của kho tích trữ, là việc có quan hệ đến quốc kế lớn lao. Tỉnh An-giang là đất xung yếu. Quân lương ở thành Nam-vang và tỉnh Hà-tiên đều do đấy cấp cho cả. Vả lại, số tiền thì nhiều mà thóc gạo thì ít, tới kỳ chi phát sợ có khi không đủ. Nay xin xét xem số tiền thuế hằng năm đáng thu được bao nhiêu, thường chi và dự trữ bao nhiêu, rồi chiếu thu bằng tiền, còn thì liệu tăng thêm giá cho dân nộp thay bằng thóc. Như vậy thì việc đã dễ làm mà của chứa cũng được đầy đủ ».

Vua y theo lời bàn ấy. Duy có tiền thuế hằng năm, cho dân nộp một nửa bằng thóc, đợi sau vài năm, kho chứa đổi dào, sẽ lại cho theo như lệ thu toàn bằng tiền.

Những tù bị giam cầm ở tỉnh Hải-dương có 58 tên, trong có 2 tên không chịu để lính ngục cùm chân, đứng đầu xướng suất chống lại lao tù. Các phạm nhân khác

https://tieulun.hopto.org

đều đồng thanh, làm ồn ào lên. Quan tỉnh lập tức phải linh đến vây nã bắt được cả; trước hãy chém kẻ cầm đầu xướng suất, rồi đem việc tâu lên.

Bộ Hình nói: « Lũ chúng là tù tội nặng hiện phải giam cấm, thế mà dám đồng thanh phụ họa, mưu định phá ngục, thực là quen tính dữ tợn, không sợ luật pháp. Vậy không kể tội tình trước phạm ra sao, chỉ xét một việc chống lại lao tù, cũng đủ thừa tội chết rồi. Xin điều trảm quyết. Và, án này sau khi đã nghiêm xử rồi, xin truyền cho khắp các tỉnh: từ nay, phàm tù phạm nào có lòng không giữ pháp luật, cầm đầu xướng suất chống lại lao tù, hễ kẻ nào trong bọn tù đang bị giam kịp thời tố cáo ngay thì được miễn tội; nếu cứ một niềm phụ họa và biết mà không tố giác thì bị tội như nhau ».

Vua y theo. Thưởng cho những người vây bắt và quan quản giữ ngục 200 quan tiền. Lại sai truyền dụ cho các địa phương: đem sự việc án này treo yết ở cửa ngục và hiểu dụ các tù giam ở ngục rằng nếu ai biết được tên phạm nào định mưu chống lại lao tù thì cho lập tức tố cáo trước, không được thông đồng mà không phát giác, để đến nỗi cùng bị tội cả. Hoặc giả có tên phạm nào đứng đầu xướng suất việc chống lại lao tù, thì phạm nhân khác cứ ngồi yên lặng không làm gì, đợi quan quân vây bắt, bấy giờ ai làm thì nấy chịu tội, chứ không được hùa nhau làm ồn ào ầm ỹ mà bị đồng tội với kẻ thủ xướng. Nếu có tên hung phạm nào đứng ra mở khóa, tháo gông để cùng vượt ngục, thì ai nấy cũng cứ ngồi yên chỗ cũ, để đợi quan quân, không được hùa theo cùng nhau chạy trốn, chống lại quan quân thì cũng đồng tội. Phàm ai biết tình ý mà tố cáo ra hoặc không chịu a dua theo kẻ thủ xướng giải cứu, thì đều được xét theo tội danh đã phạm trước mà liệu giảm nhẹ. Làm vậy để

https://tieulun.hopto.org

cho các tù phạm ở ngục được hiểu rõ mà tuân theo, khỏi đến nỗi mắc oan vào hình pháp.

Quan tỉnh Thanh-hoa tâu nói: « Trước đây, Nam-chưởng bị nước Xiêm dụ dỗ xui giục, chiếm cứ đồn Ninh-biên, dọa hạt dân ở biên giới. Bọn thổ tri huyện và huyện thừa ở các huyện thuộc phủ Trấn-man, tỉnh Thanh-hoa, tập hợp thổ binh đóng giữ ngăn chặn. Quân Man không dám làm gì, người Xiêm dỗ dành, cuối cùng cũng không mê hoặc ». Vua khen là thông hiểu lý lẽ, biết theo đường phải. Thưởng cho thổ tri huyện Trình-cố là Cẩm Hóa, thổ tri huyện Sầm-nưa là Bảo Cung, thổ tri huyện Man-duy (trước là Man-xôi) là Huy Xán mỗi người 1 chiếc áo gấm đỏ và một cặp áo sa dày. Các thổ huyện thừa là bọn Cam Côn, Đạo Nam, Cát Ân mỗi người 2 áo nhung tuyết đỏ và 2 áo sa dày. Lại thưởng mỗi người 1 cái nhẫn vàng pha, mặt pha lê lòng lành của Tây-dương. Sai quan tỉnh truyền Chỉ ban cấp cho.

Sai Vũ Văn Giải, phó vệ úy ở vệ Hậu nhất doanh Vũ lâm, kiêm coi các ty Lý thiện.

Bộ Công làm phiến tâu về việc các thợ và người làm việc ở Mộc-thương bị chậm được lãnh lương.

Vua sai quở trách và phạt trượng [những người phát lương], truy cấp cho [thợ và người làm]. Nhân đó bảo bộ Hộ: « Quan chức lớn nhỏ đều là người có bổng lộc, đến kỳ lương, dẫu có chậm trễ hàng tuần, tưởng cũng không sao, còn những lính và thợ là phận thấp kém, ăn dùng hằng ngày không đủ, sao có thể đói bụng mà làm việc được? Nhưng việc quan hệ về tiền và lương phải nên tra xét kỹ càng, mà số mục lại bề bộn, tình thế cũng khó bắt làm cho xong sớm ngay. Bộ Hộ ngươi nên hết lòng liệu tình thế nào, để cho lính và thợ chi

https://tieulun.hopto.org

dùng hằng ngày được đủ, khỏi có vẻ quẫn bách. Hãy bàn cho thỏa đáng rồi tâu lên ».

Bộ thần bàn xin : « Từ nay khi tới kỳ lãnh lương, lính, thợ và người giữ việc đều phải làm đơn từ tháng trước, đến tháng lãnh thì từ mồng 1 đến mồng 3 phải đưa đến bộ rồi. Bộ thần chiếu theo mà xét, hạn từ mồng 1 đến mồng 6, kẻ giao người lãnh phải làm cho xong. Các lính mới đăng và các thợ gọi thêm cũng theo hạn ấy, bắt đầu tính từ ngày bộ Binh phê bằng, và bộ Công tư báo. Nếu ai làm trái, sẽ xét nguyên do mà trừng trị, thì người thừa hành không dám chậm trễ, mà lính và thợ cũng không đến nỗi quẫn bách ». Vua y theo.

Các phủ huyện ở biên giới mới mở thuộc Nghệ-an, trước đây đã trốn tránh, xiêu tán, ngạch thuế thiếu nhiều, án sát Vũ Đĩnh đem việc ấy nói ở trong tập vấn an.

Vua dụ Nội các rằng: « Lũ kia từ trước đến nay, được nhuần thấm ơn huệ đã lâu đều sống yên ổn. Mùa xuân năm nay bỗng vì giặc Xiêm xâm lấn quấy nhiễu, dẫu rằng một khi quan quân kéo đến, thì giặc lại chạy xa ngay, nhưng sau khi binh lửa, những người trốn tránh xiêu tán còn chưa trở về, của chứa còn chưa được đầy đủ, ta nghĩ rất thương! Vậy gia ơn cho 1 huyện Man-soạn ở phủ Trấn-biên, 3 huyện Thâm-nguyên, Yên-sơn và Mộng-sơn ở phủ Trấn-tĩnh, 3 huyện Cam-cát, Cam-môn và Cam-linh ở phủ Trấn-định và 1 phủ Lạc-biên, về bạc thuế thiếu năm nay, chia làm 10 thành, rồi miễn cho 5 thành, còn 5 thành thì gia hạn cho đến năm sau mới phải nộp.

Sai bộ Binh tư đi các địa phương xét sổ xem có những người huyện Tống-sơn đến trú ngụ, thì phải dẫn về Kinh, để sung bổ vào số đội binh còn thiếu, ở Tiền vệ doanh Hổ uy (ở Thừa-thiên 7 người, ở Quảng-trị

https://tieulun.hopto.org

1 người, ở Quảng-bình 5 người, ở Quảng-nam, Quảng-ngãi mỗi tỉnh 2 người, ở Bình-định 61 người).

Điều vệ Hoàn-dũng (nguyên phái đi đóng giữ Bình-định) đi quân thứ Gia-định, lệ thuộc làm việc bắt giặc.

Vua dụ các tướng quân, tham tán xét các hạng biền binh nhiều lần đã phải đi, và từ nay về sau sẽ tiếp tục phải đi khi đến quân thứ thì nên lựa để lại ở tấn sở 6.000 binh, cộng với 2.800 binh đóng ở 6 tỉnh Gia-định, để cho đủ số 8.800 người ; còn thừa thì xem vệ nào đi trận đã lâu, chia ra cho đi đóng giữ các tỉnh Định-tường, Vĩnh-long và Hà-tiên để phòng khi có việc gọi ra cho gần, chứ không phải rút về hàng ngũ ở Kinh nữa. Đợi khi biên cương yên lặng, sẽ xuống Chỉ cho gọi về.

Sai Nguyễn Văn Phú, quyền sung quản vệ ở Hữu vệ Quảng-nam, đem vệ binh đi đóng giữ Bình-định. Thưởng cho quân vệ 10 quan tiền, ngoại ủy suất đội mỗi người 5 quan, binh linh mỗi người 3 quan. Lại chọn lấy 10 đội trưởng trong các vệ, đội ở Kinh thăng làm chánh đội trưởng, sung bổ làm suất đội ở 10 đội Hữu vệ ; còn nguyên ngoại ủy suất đội thì đổi làm phó suất đội. Các chánh đội trưởng mới bổ, mỗi người được cấp 1 cái áo trận, và thưởng trước cho tiền lương 1 tháng.

Tấn sở mặt sau quân thứ Gia-định có nhà khám của tỉnh Phiên-an trước, trong liền với nơi dãy phụ quách, ngoài giáp với lũy đất. Hữu tướng quân Nguyễn Văn Trọng cho là chỗ xung yếu, bèn phái Tống Văn An, quyền sai phó vệ Bình-thuận, đem binh đồng đến phòng thủ. Lũ giặc, nhân ban đêm, thấy quân linh canh phòng sơ hở liền lẻn vào đánh áp. An hoảng hốt, trèo qua tường chạy trước. Các biền binh đánh nhau với giặc, nhiều người bị thương và chết, 3 linh Vũ lâm bị bắt làm tù binh. Súng ống khí giới đều mất về tay giặc. Trọng được tin, lập tức thân đến tiếp ứng, thì giặc đã

https://tieulun.hopto.org

đi trước rồi; bèn cùng các tướng quân, tham tán và lãnh binh đem việc ấy tâu lên và xin đem chém ngay Tống Văn An.

Lại có lũ giặc ban đêm đi ra ngoài hào về mặt bên hữu để dò thám. Bọn Nguyễn Văn Thái và Lê Văn Bằng, là quyền sai đội trưởng vệ Hùng uy, đem tuần binh sấn vào, bắt được tên ngụy cai cơ là Hoàng Trọng Lịch (nguyên là lính trong Bắc-thuận Nhất đội). Thưởng cho 10 lạng bạc và đem việc tâu lên.

Vua dụ rằng: « Bọn giặc dám nhân ban đêm, lẻn vào khám đường đánh giết lung tung các biền binh phòng thủ, thế mà Tống Văn An có nhiệm vụ coi quản ở đó, trước dã không đề phòng cẩn mật, sau lại không hăng hái chống đánh, chính mình lại vượt qua tường chạy trước, để đến nỗi biền binh bị thương, bị chết, khí giới súng ống bị mất! Quan võ hèn mạt như thế, thật rất đáng ghét! Vậy sai cắm tên vào tai, riễu đi khắp các dinh trại rồi đem ra chém trước quân để cho mọi người biết. Còn Nguyễn Văn Trọng hiện ở nơi tấn sở, trước giờ vâng mệnh chuyên đi đánh dẹp, chưa có công, đã có lỗi, nay lại không chịu đốc suất việc tuần phòng, ngồi nhìn lâu ngày, sinh ra trễ nải để giặc thừa cơ đến nỗi có sự thua thiệt. Nay khép vào tội không làm nổi việc, chắc không còn chối cãi vào đâu được nữa. Vậy lập tức cách chức nhưng cho lưu dụng.

« Tuần binh mặt hữu bắt được tên đầu mục của giặc, thì Nguyễn Văn Thái và Lê Văn Bằng, đều cho được thực thu, và thưởng thêm 3 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn, các binh lính mỗi người 2 đồng ngân tiền. Lập tức điệu tên Hoàng Trọng Lịch, đầu mục cầm tử trong đảng giặc, đến trước bàn thờ các tướng sĩ trận vong, mổ gan, lấy máu tế điện một tuần, để yên ủi những hồn

https://tieulun.hopto.org

trung .iệt, rồi sau từng xéo từng miếng, dem vứt xuống sông ».

Các tướng quân, tham tán ở quân thứ Gia-định tâu nói : « Lãnh binh Đoàn Dĩ và Lê Sách bị bệnh, xin lấy Mai Công Ngôn, vệ úy Tiền vệ ở doanh Long võ, quyền sung lãnh binh thay Đoàn Dĩ giữ địa phận tấn sở mặt hữu ; Trần Hữu Thăng, quản cơ vẫn giữ Hữu vệ doanh Thần cơ, quyền sung lãnh binh, thay Lê Sách, giữ địa phận tấn sở mặt sau ».

Vua y cho và dụ rằng : « Từ nay về sau phàm các tướng quân, tham tán và lãnh binh, nếu có cảm mạo, đều chuẩn cho xét trong quản vệ, ai là người có thể làm nổi, thì cho quyền sung làm lãnh binh, thay giữ tấn sở, đợi khi khỏi bệnh, ai nấy lại cung chức như cũ ».

Vua cho rằng linh kinh đã nhiều lần phái đi làm việc bắt giặc, binh khí mang theo không khỏi hư hỏng, bèn xuống dụ sai Vũ khố và đốc công đến các quản sá xem xét, phàm cái nào gẫy nát không dùng được thì đổi cho cái khác ; còn hơi hư hỏng thì sửa sang lại.

Lại truyền dụ cho quân thứ Gia-định xem xét những khí giới ở các tấn sở, nếu có cái nào lâu ngày đã mòn đã kém thì báo cho quan tỉnh Gia-định sửa chữa.

Vua dụ Nội các rằng : « Năm ngoái, xứ Nam-kỳ có việc, nghĩa dân ở tỉnh phần nhiều đem hương dõng đi tòng quân. Những người nào là nguyên tổng mục sung làm suất cơ, đã được thưởng chức hàm thì đợi có công trạng, do các tỉnh tâu lên, sẽ liệu rộng ban ân thưởng. Duy còn bọn nguyên lý trưởng và hương mục tạm quyền đặt làm suất đội, nay đã về làm ruộng, mà công lao theo đi đánh giặc bấy lâu, kể cũng đáng thương. Vậy, về thuế thân năm nay và năm Minh-mệnh thứ 16 [1835], đều tha cho, nếu đã nộp rồi thì trả lại ».

https://tieulun.hopto.org

Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương, đốc, phủ quân thứ Nam-vang, tâu xin : « Số tiền và gạo đáng chi cho các viên văn võ từ quản, vệ, cơ trở lên, thì chiếu lệ liệu cấp ; từ suất đội và ngũ phẩm trở xuống, gạo lương vẫn theo lệ định ; còn tiền lương thì cứ kế tiếp hằng tháng được lĩnh cả ». Vua đặc cách chuẩn cho theo lệ quân thứ Gia-định mà thi hành. (Từ ngũ phẩm trở lên, theo lệ liệu cấp, từ lục phẩm trở xuống, theo số được lãnh cả).

Ra lệnh cho đốc, phủ, bố, án ở 6 tỉnh Nam-kỳ : xét những nhân viên hậu bổ ở tỉnh hễ ai quê ở Hà-tĩnh trở ra bắc, đều cho cả về Kinh.

Cho hai viên bị cách là Nguyễn Văn Quyền và Nguyễn Văn Ưng được khai phục, làm cai đội Chư quân Quyền vẫn theo tổng đốc Lê Văn Đức, Ưng vẫn theo tổng đốc Nguyễn Đình Phổ, đều sung làm tiền khu, đem binh giết giặc để chuộc tội.

Bùi Văn Đạo, lãnh binh Hưng-hóa, đánh phá được thổ phỉ ở Nhu-khê, lấy lại 2 đồn Lô-khê và Bảo-nghĩa.

Trước đây, bị vây đã 7 ngày, Đạo cố giữ thành, đợi quân cứu. Khi thấy chánh đội trưởng, suất đội Cầm Nhân Cầm và quyền sai suất đội Nguyễn Văn Phụng đem hơn 600 binh dõng do tỉnh phái đến tiếp ứng, Đạo bèn nhân ban đêm, mật sai quản cơ Lâm Uy lén cùng bọn Cầm tìm đường đánh úp đằng sau giặc ; rồi chính mình đem các biền binh mở lũy mà ra, trong ngoài đánh khép lại, giặc thua to, lui giữ phố Tiến-mã. Đạo nhân đà thắng trận, lùa quân đuổi đánh ; giặc phần nhiều bị chết và bị thương, bèn trốn vào trong rừng. Trước sau 2 trận đánh, chém được hơn 80 đầu, bắt sống tên đầu mục giặc là Lý Văn Trung (ngụy xưng là thượng đạo phó quản cơ) và vài tên đồng lõa, thu được súng ống, khí giới vô kể.

Tin thắng trận tâu lên. Vua rất khen và dụ rằng : « Bùi Văn Đạo chống giữ bấy lâu, lại biết vận dụng kỳ

https://tieulun.hopto.org

binh để chế thắng địch; nhiều lần thắng trận tỏ ra thực là vừa có can đảm, vừa có mưu mô. Vậy thưởng cho 1 chiếc nhẫn vàng pha, mặt pha-lê ông ánh của Tây-dương và 1 đồng tiền vàng Phi long hạng nhỏ. Thưởng cho Lâm Uy gia hàm vệ úy, lại thưởng cho 1 chiếc nhẫn vàng pha, mặt pha-lê ông ánh của Tây-dương. Thưởng cho Cầm Nhân Cầm làm cai đội, Nguyễn Văn Phụng làm chánh đội trưởng. Còn Hoàng Đình Khản, thí sai thổ lại mục châu Thủy-vĩ, cùng đi trận ấy cũng được thưởng làm chánh đội trưởng, vẫn lãnh chức thổ lại mục. Lại thưởng cho mỗi người 1 cái áo trận bằng nhung tuyết và 1 cái quần nhiễu. Các suất đội đều thưởng mỗi người 3 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn; Hà Văn Cao, nguyên giữ đồn Lộ-khê, và Nguyễn Bảo Tuân, thổ hào châu Văn-bàn, mỗi người đều được thưởng một cái áo đoạn đâu tâm (1); các biền binh và thổ dõng được thưởng chung 1.000 quan tiền. Người bắt sống được 1 tên đầu mục giặc, được thưởng 25 quan tiền. Ngoài ra ai bắt sống hoặc chém đầu được cứ mỗi tên giặc, thì thưởng tiền 10 quan.

« Vả lại, lũ giặc này đã bị tan vỡ. Vậy nên phi sức cho Bùi Văn Dạo vát ngay lấy bọn giữ các đồn, cứ theo địa giới, phòng thủ như cũ, không cần phải đuổi đến cùng. Và sức sai những binh dõng đang phải đi Tuyên-quang, phải gấp lên đường để tòng chinh cho kịp kỳ tiến quân, còn thì rút ngay về tỉnh nghỉ ngơi ».

Vua lại dụ bộ Binh rằng: « Giặc Vân tụ họp những quân ô hợp trước đây xâm lấn quấy nhiễu Cao-bằng, rồi lan xuống đồn Lạc-dương, thuộc Lạng-sơn, từng bị quan quân đánh bại! Tướng giặc, Bế Văn Cận, liền bị rụng đầu, giặc Vân lẫn trốn như chuột về sào huyệt cũ,

---

(1) Mỗi đường tơ do 8 sợi xe lại mà dệt.

https://tieulun.hopto.org

lại u mê không sợ chết, còn dám xui giục bè đảng lấn đến địa phận châu Thủy-vĩ, tỉnh Hưng-hóa, lại bị Bùi Văn Đạo mấy lần đánh giết gần hết. Một dãi ven núi, hiện đã gần yên, thì giặc Vân mất vây cánh, chỉ choèn choèn còn chỗ sào huyệt cỏ lập nhỏ mọn ở Vân-trung! Nay ba đạo đại binh tới đánh, thế như núi Thái đè quả trứng, có thể hẹn ngày tan nát được. Vậy truyền dụ cho các tổng thống, thống đốc, tổng đốc, đề đốc và tham tán 3 đạo đều nên chuyển bảo cho các tướng, biền, binh, dõng, để ai nấy đều hăng hái cố gắng tiến lên, cho sớm thành công ».

Dũng: Hoàng Văn Hậu, thự phó vệ úy, vệ Cường võ doanh Thần sách, làm vệ úy Tiền vệ Hà-nội. Dương Đình Lâm, cai đội, làm thành thủ úy, lại làm thự phó vệ úy, rồi đem vệ binh theo làm việc đánh giặc ở Tuyên-quang.

Bố chính Hồ Hựu và án sát Hoàng Tế Mỹ, ở Cao-bằng, tâu nói: « Về 3 cơ hương dõng trong tỉnh hạt đã do tổng thống Tạ Quang Cự tâu bày, vua đã chuẩn cho vệ úy Nguyễn Hữu Dĩnh, Trịnh Văn Châu, phó vệ úy Ma Ngọc Lý đốc suất, nhưng dân ở rừng rú, thung lũng xa cách nhau, khi tới kỳ trưng dụng điều động tất phải có người ngoại ủy, công việc mới có thể nhanh chóng. Vậy xin nên đặt mỗi cơ 1 phó suất cơ, 1 ngoại ủy điền tư bạ tịch; mỗi đội 1 ngoại ủy suất đội và 1 ngoại ủy phó suất đội.

« Lại nữa, Trịnh Văn Châu và Ma Ngọc Lý đều là người thổ mùng, nay mỗi người đều cai quản 1 cơ, không lệ thuộc vào đâu. Sợ rằng họ là hạng hung ác dữ tợn, dễ vượt ra khỏi vòng ràng buộc. Vả lại, họ trước thuộc Nguyễn Hữu Dĩnh trông coi cả. Vậy xin giao cho Trịnh Văn Châu và Ma Ngọc Lý vẫn đốc suất 2 cơ hương dõng Nhị và Tam; còn Nguyễn Hữu Dĩnh vẫn đốc suất cơ hương dõng Nhất và cai quản công việc 2 cơ kia, để cho có sự bó buộc lẫn nhau ».

https://tieulun.hopto.org

Vua cho lời tâu ấy là phải. Chuẩn cho ngoại ủy suất cơ, suất đội, đều do tinh cấp bằng, và đem hương dõng theo đi tòng chinh. Nếu ai ra sức giết giặc lập công, thì cho lập tức cứ thực tâu bày, sẽ liệu cho quan chức.

Ác Man Quảng-ngãi thường lẩn lút ra vào ở miền rừng phía tiền lũy. Quan tỉnh tâu xin: « Cứ trong dân làu cận thuộc sáu cơ, mỗi cơ lựa lấy 2 bá hộ và 100 người khỏe mạnh, cho phụ giữ đồn trại ». Vua chuẩn y và cho hằng tháng mỗi người được cấp 5 tiền và 1 phương gạo, việc yên rồi thì thôi.

Vời Vương Hữu Quang, án sát Quảng-yên, về Kinh. Thăng Lê Kinh Tế, giám sát ngự sử đạo Nam—Ngãi, làm thự án sát Quảng-yên.

Bố chính Nguyễn Đăng Giai và án sát Trần Thế Nho ở Bắc-ninh dâng tập mật tâu:

« 1. Quân lính phần nhiều đi trốn. Vậy xin phàm những kẻ sau khi đi trốn mà bị bắt không kể lâu hay chóng, lần thứ nhất bị xử tội trượng và tội đồ; lần thứ hai bị xử tội trượng và lưu; lý trưởng biết tình hình mà không thú ra cũng bị tội như phạm nhân.

« 2. Lý trưởng phần nhiều là tầm thường, may nhờ lệ định, theo thứ tự được làm đến tổng trưởng (1) nên không thể phòng ngừa trộm cướp được. Vậy xin xét kỹ trong tổng người nào hào hữu và có vật lực thì cử lên, nghiêm ngặt trách cứ về việc tuần phòng. Trong 1 quý mà giữ được không xảy ra vụ cướp nào và bắt được tướng giặc hoặc bọn giặc đem giải thì có thưởng; nếu không chịu ra sức, lại dám chứa chấp, giấu giếm thì trị tội nặng.

(1) Tức là cai tổng hoặc chánh tổng.

https://tieulun.hopto.org

« 3. Dân trong tỉnh hạt phải di vận tải lương quân, phần nhiều bị bệnh mà chết. Tình hình thực cũng khổ sở! Xin thương xót cứu giúp bội phần hơn nữa.

« 4. Những lại dịch ở các phủ huyện, làm việc đã được 3 năm trở lên, xin đổi bổ đi hạt khác. Và từ nay cứ 5 năm là một khóa, xét hạch để đổi bổ ».

Việc này giao xuống đình thần bàn xét. Họ cho rằng: Về việc xử linh đào ngũ, đã có lệ định rồi. Hễ trốn lần thứ nhất mà bắt được thì xử phạt 90 trượng, cho sung vào hàng ngũ; trốn lần thứ hai mà bị bắt thì đóng gông 2 tháng, mãn hạn đánh 100 trượng, lại cho sung vào hàng ngũ. Xét tình, định tội, như thế thực đã công bằng xứng đáng. Nay nếu khép vào tội đồ, tội lưu thì nặng quá. Vậy nên theo lệ trước. Còn linh trốn về, không kể là quê ở làng mình hay làng khác, lý trưởng và dân xã biết tình hình mà dung túng ẩn giấu thì đều bị chiếu theo tội như người linh trốn đã phạm. Nếu trốn 1 lần thì lý trưởng và dân xã đều phải phạt 80 trượng; trốn 2 lần thì lý trưởng và dân xã đều phải 100 trượng, đóng gông 1 tháng; trốn 3 lần thì lý trưởng và dân xã đều phải 100 trượng đóng gông 3 tháng. Lý trưởng bị phạt đến 100 trượng, thì phải bãi dịch ngay.

Lại nữa, từ Hà-tĩnh trở ra Bắc trong tục lệ làng, xã dân và binh linh có giao ước riêng: cứ 3 năm hay 6 năm một lần thay đổi. Năm trước vụ án linh trốn ở Bắc-thành trước, có kẻ tự tiện lập ra khoản ước của làng, liền bị tội gông 1 tháng, khi mãn hạn, lại bị đánh ngay 100 trượng. Vậy xin từ nay về sau, theo lệ ấy mà thi hành.

Về chương trình đặt cai tổng và phó tổng, có người do lý trưởng rồi sau làm ngoại ủy phó tổng, có người do phó tổng rồi sau làm cai tổng. Làm vậy là để định rõ tư cách của họ. Nếu lý trưởng không xứng đáng thì

https://tieulun.hopto.org

xin chọn người khác cũng được, há cứ nhất khái phải vin vào lệ định hay sao?

Còn như xin nghiêm trách về việc tuần phòng và trong 1 quý đã định thưởng, phạt cũng phiền phức, gấp gáp quá! Vậy xin chiếu theo chương trình sau đã bàn tiếp: cứ 3 năm là một hạn, trong đó nếu cai tổng hay phó tổng, người nào làm việc bắt giặc được xuất sắc và có sự thực, thì tới kỳ sẽ tâu xin khen thưởng; người nào không chịu ra sức, để giặc cướp thường xảy ra và có tình tiết thông với giặc, thì lập tức bị nghiêm trị, không cứ phải đợi đủ hạn 3 năm.

Lại nữa, trước đây, về việc định hạn nã bắt phạm nhân can án, trốn tránh, chỉ chuyên trách cứ vào phủ huyện, nay xin trước hãy buộc cai phó tổng phải tầm nã cho bằng được, nếu quá hạn mà không nên công trạng, đáng phải phân xử, thì bị tội trước nhất là cai phó tổng, rồi thứ đến phủ huyện.

Về việc dân phu hạt Bắc-ninh chuyên chở lương thực, đã chuẩn cho thuê bằng giá hậu, rồi nếu có ai chết, lại cấp cho tiền. Như vậy đã là ưu hậu, thế mà lại cho là có tình hình quẫn bách, khẩn xin thương xót cứu giúp gấp bội lên. Vậy thì khi đại binh tiến quân đánh giặc, các hạt khác cũng phải huyện binh và điều động, cũng rất khó nhọc. Có lẽ đâu cũng là con đỏ của triều đình mà chỉ có riêng hạt Bắc-ninh được cầu xin ân điển? Lời xin đó không hợp, không nên bàn đến.

Còn việc xin đổi bổ các lại dịch ở phủ, huyện, thì gần đây các tri sự, lại mục ở phủ, huyện các tỉnh hễ có sở xin, bộ Lại xét ra, người nào cùng hạt, từng đã tâu xin thì bổ đi chỗ khác. Từ nay có đủ 3 năm trở lên, lại do tỉnh điều tra, sát hạch, sẽ đổi bổ. Ngoài ra, các thông lại đều là chức thấp, cứ để cho làm việc.

https://tieulun.hopto.org

Lại nữa, các chức thông phán, kinh lịch ở các tỉnh, hễ người trong hạt sung bổ thì điều đi nơi khác theo như lời dụ trước. Ai tại chức đã đủ 3 năm, xin cũng do tỉnh tâu xin đổi đi nơi khác. Từ nay lấy đó làm lệ.

Vua dụ rằng: « Nguyên tập tấu của bọn Nguyễn Đăng Giai đã nói về tình hình quẫn bách của dân trong hạt xin thương xót cứu giúp thêm nữa. Lời đó hình như phải mà hóa không phải. Hiện nay đang lúc có việc, điều động binh sĩ, phải chịu phiền phức khó nhọc, không riêng một tỉnh Bắc-ninh thôi đâu. Ta chỉ hằng ngày trông mong công lớn được thành, sẽ rộng ban ơn khắp cả, để các tỉnh hạt cũng được thấm nhuần, há chỉ riêng một Bắc-ninh, và há phải đợi lời xin của bọn Nguyễn Đăng Giai? Đình thần bác đi là phải.

« Duy việc bàn xin cho các tri sự, lại mục ở các phủ huyện và thông phán, kinh lịch ở các tỉnh, đã từng đổi bổ, khi đủ 3 năm, đều đổi bổ đi nơi khác, như thế rất là phiền phức bận rộn và bọn kia tự biết không có thời kỳ được thăng, không khỏi sinh lòng chán nản! Vậy đổi định lại: phàm tri sự, lại mục, thông phán và kinh lịch đều đợi 6 năm đủ hạn định, nếu trong khi làm chức phận, không có lầm lỗi gì, thì do tỉnh làm thành danh sách, tâu lên đợi Chỉ liệu cho thăng bổ làm chức ở Kinh, để cho họ biết sẽ có thời kỳ thăng chuyển, đều nghĩ phấn khởi cố gắng. Còn thì theo như lời bàn mà thi hành ».

đó, lại nghĩ: hạt nào chỉ có 1 phủ, nếu tri sự, lại mục, nhất khái bất hồi tị (1) thì có lẽ không có chỗ thiếu để đổi đi. Vậy định lại: phàm hạt nào có từ 2 phủ trở lên, thì vẫn theo nghị trước; nếu chỉ có 1 phủ, mà

(1) Hồi tị: Giữ ý mà tránh đi. Thí dụ như: quê ở hạt nào thì không bổ làm việc ở hạt ấy.

https://tieulun.hopto.org

quê quán ở huyện thuộc phủ kiêm lý thì đổi đi, ngoài ra quê quán thuộc huyện, đều cho vẫn cung chức như cũ.

Ban áo mặc mùa đông cho các Hoàng tử, tước công và các bầy tôi (văn từ lang trung, võ từ chánh phó vệ úy trở lên, cùng Nội các và khoa đạo). Từ nay lấy làm lệ thường.

Sai phó ngự y Vũ Doãn Tuấn, hiệp với ngự y Nguyễn Tăng Long, cùng giữ ấn quan phòng viện Thái y (Trước, do ngự y chuyên giữ).

Sáu tỉnh ở Nam-kỳ tâu báo giá gạo cao vọt (gạo, mỗi 1 phương trị giá từ 1 quan 3 tiền đến 1 quan 9 tiền).

Vua dụ bộ Hộ rằng: « Ruộng đất ở nơi ấy màu mỡ, thóc gạo đồi dào. Năm trước, 1 phương gạo, trị giá trên dưới 1 quan, có khi giảm xuống đến 6,7 tiền. Nay giá cao gấp hai như thế, đều do nhà giàu hám lợi tích trữ, để bán lấy giá cao. Vậy ra lệnh cho các đốc, phủ, bố, án hiểu thị khắp cho các nhà giàu trong hạt: phải bỏ ra bán với một giá phải chăng, để cho dân có thóc gạo ngày một nhiều, thì giá gạo cũng sẽ ngày một giảm xuống.

« Dân ta sinh sống với nhau, cốt phải giàu nghèo tương trợ, xóm giềng giúp nhau, tình nghĩa chu cấp, từ xưa vẫn thế. Năm ngoái các tỉnh Bắc-kỳ bị lụt, kiếm ăn khó khăn. Nghĩa dân ở các hạt, nhiều người tự nguyện đem của giúp cho người thiếu, kẻ có hàng nghìn, hàng trăm. Ta thường khen họ là hào nghĩa, thưởng cho ưu hậu: hoặc ban cho tấm biển biểu dương và áo, mũ, hoặc tha miễn thuế thân, sự đi lính và điều dịch. Huống chi nhân dân Nam-kỳ vẫn có tiếng là ưa làm việc nghĩa, sẵn có lương tri lương năng, ai lại không có

https://tieulun.hopto.org

tâm ấy, chỉ vì chưa được lay tỉnh cỗ võ đó thôi. Vậy, nên thể tất ý này của ta, hiểu dụ khắp cả: những ai thực giàu nếu muốn bỏ của ra để giúp kẻ túng thiếu, tiền từ 600 quan, thóc từ 500 hộc, và gạo từ 500 phương trở lên, đều cho phép quyên đến tháng 12, năm nay thì ngừng. Các quan tỉnh đều đem tên họ người lạc quyên và số đã quyên tâu lên, đợi thưởng ».

Tỉnh Bắc-ninh mộ được 50 người dân ngoại tịch từ Quảng-bình trở vào nam. Chuẩn cho đặt làm Tuần-thành Nhị đội.

Tha sự cấm cố cho các tù phạm từ tỉnh Quảng-ngãi trở vào nam đến tỉnh Bình-thuận và cho làm lính.

Trước đây, vua cho rằng số các tù phạm đề từ Quảng-ngãi, Bình-định, Phú-yên đến Khánh-hòa và Bình-thuận được tha làm lính có nhiều không tiện để cho tụ tập một chỗ với nhau, nên hạ lệnh phát đi các xã dân để chia ra giam cấm. Đến bấy giờ, lại nghĩ: bọn kia bị giam đã lâu, xét ra không nỡ, nên sắc cho bộ Hình làm phiến lục trình, bèn đặc cách gia ân cho 5 người tuổi già được về thăm nhà, 2 người phạm tội công được đi gắng sức làm việc chuộc tội; còn 136 người đều được miễn giam cấm, rồi do Bộ liệu xét, tùy tội nhẹ hay nặng, chia phát đi làm lính ở các địa phương.

Sai Vũ khố đúc súng lớn bằng đồng, tên là Phá-địch thượng tướng quân và Phá-địch đại tướng quân mỗi thứ 2 cỗ (đều nặng vài nghìn cân). Khi đúc xong, sai chưởng cơ Bài Công Huyên bắn thử thì nhiều chỗ vỡ nứt. Viên đốc biện và các thợ đều bị quở nặng. Sai đúc lại.

Vua nhân đó bảo Nội các rằng: « Trước giờ, quan viên và pháo thủ được phái đi xét nghiệm không khỏi có sự ăn hối lộ, mưu lợi riêng, mua ơn lấy lòng, nên

https://tieulun.hopto.org

không chịu nhận xét cho đúng trong việc thừa hành thử súng. Tức như gần đây, quản thử Gia-định đã tâu: về việc một cỗ súng « Tướng-quân » bằng gang hạng lớn mới chuyển vận đến, vừa bắn 2 phát, miệng súng đã rạn ra! Há chẳng phải vì khi thí nghiệm chỉ làm qua loa mới đến như thế ư? Vậy nay đặc cách nghiêm sức: từ nay hễ phái đi xét nghiệm, nếu súng quả thật bền chắc thì chuẩn cho làm giấy cam đoan lấy thân làm bảo đảm, rồi giao cho bộ Binh giữ để lưu chiểu. Sau này, bắn ra, nếu có vỡ nứt thì đem người xét nghiệm ấy ra chém ngay, bảo cho mọi người biết. Phải kính cẩn tuân theo đấy! »

Dùng Vũ Đình Đạm, thành thủ úy Nghệ-an, kiêm coi vệ An võ.

Nguyễn Văn Thái, con cai cơ Nguyễn Tiến Lượng, người Gia-định, dâng 1 tập biên chép những chuyện cũ. Vua giao cho sở Thực lục xem xét lựa lấy tài liệu để chép. Rồi cho Thái một cặp áo sa rộng tay và 10 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn.

Tỉnh Ninh-bình ít mưa. Quan tỉnh là Lê Nguyên Hi và Nguyễn Bá Thản ủy cho lãnh binh Trần Hữu Lễ cầu đảo.

Việc đến tai vua. Vua xuống dụ quở rằng: « Việc làm ruộng có thuận lợi hay không, là có quan hệ đến vui buồn của dân. Lũ ngươi là văn quan được ta giao cho trách nhiệm một địa phương. Nay đương kỳ mong mưa, sao không có một người đi cầu đảo cho dân mà lại ủy cho quan võ! Đã chẳng coi việc làm ruộng của dân là trọng, thì lấy gì để cảm cách được hòa khi của trời?».

Tỉnh Bắc-ninh cũng ít mưa. Xuống dụ cho các quan tỉnh thân hành cầu đảo.

https://tieulun.hopto.org

Đắp đồn có thành đất ở thôn Lộc-tuyền, tỉnh Gia-định. (Lộc-tuyền là một thôn, sau đổi là Lộc-giang, thuộc huyện Thuận-an. Bốn mặt thành đồn, mỗi mặt đều 12 trượng, thân thành cao 6 thước 5 tấc, chân thành dày 1 trượng 2 thước; hào nước ở ngoài rộng 1 trượng 5 thước , sâu 6 thước, đặt 2 cửa).

Vua cho đồn Lộc-tuyền là chỗ xung yếu, sai quan tỉnh làm theo đúng cách thức do bộ Công đưa ra, rồi dời thủ sở Quang-phục cũ đến đóng ở đấy.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXXVI

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, năm Minh-mệnh thứ 15 [1834], mùa thu, tháng 9.

Dùng : Phó vệ úy vệ Hậu nhất doanh Vũ lâm, quyền sung vệ úy vệ Hậu nhị Phan Văn Cửu, làm vệ úy Hữu vệ doanh Tiền phong, cai đội Man Văn Nội làm phó vệ úy ở Nhị vệ thuộc Tiền bảo ; quản cơ cơ Hữu dũng, gia hàm vệ úy là Lâm Uy làm vệ úy Hữu vệ Hưng-hóa. Thăng cai đội Bùi Văn Hương làm thự phó vệ úy.

Mở khoa thi hương ở Hà-nội và Nam-định.

Sai Trịnh Quang Khanh, thự tuần phủ Hưng-yên, sung làm chủ khảo trường Hà-nội ; Nguỵ khắc Tuần, bố chính Nam-định, sung làm phó chủ khảo ; Lê Đức Đức, bộ-phủ Quảng-yên, sung làm chủ khảo trường Nam-định, Hà Thúc Lương, bố chính Quảng-bình, sung làm phó chủ khảo. Lấy đỗ cử nhân 37 người. (Trường Hà-nội 28 người : Giang Văn Hiển, Phạm Gia Đôn, Bạch Đồng Ôn, Đỗ Bồi Nguyên, Cao Bá Đạt, Nguyễn Nho, Nguyễn Thận Tuyền, Phạm Văn Bích, Đặng Minh Trân, Hoàng Đình Tá, Lê Duy Trung, Nguyễn Văn Tuấn, Nguyễn Huy, Dương Công Bình, Nguyễn Văn Thước, Đỗ Dương Thần, Vũ Thực, Lê Tác Lâm, Nguyễn Huyên, Trương

https://tieulun.hopto.org

Văn Toản, Phan Bá Ngạn, Lê Như Chẩn, Phạm Huy Bính, Trần Văn Khuê, Nguyễn Đăng Sùng, Phạm Duy Thanh, Nguyễn Đình Kiên và Trần Văn Cung.

Trường Nam-định 9 người: Nguyễn Hữu Cơ, Trần Tất Khắc, Nguyễn Bảo, Nguyễn Văn Ý, Phan Hiệu, Bùi Ái, Bùi Đình Trí, Phạm Xuân Huyên và Đỗ Huy Lộc).

Những quyển đỗ được đệ về Kinh. Bộ Lễ hội với Viện và Nội các duyệt lại. Trường Hà-nội bị cách một cử nhân (Trần Văn Khuê, vì bài phú trùng vần), và truất 4 người xuống tú tài hạng cuối (Hoàng Đình Tá, Nguyễn Huyên, Đỗ Dương Thẩn và Phạm Huy Bính, vì văn viết tầm thường). Chủ khảo Trịnh Quang Khanh và Nguy Khắc Tuần đều bị giáng 3 cấp. Các giám khảo là Lễ bộ lang trung Ngô Thế Vinh và Quốc tử giám tư nghiệp Phạm Đình Thuân, can án đổi phê lại quyển văn (Tú tài Phan Huy Xán, 2 kỳ có nhiều vết tích đáng ngờ, bọn Vinh đều đổi chữ phê « liệt » ra « thứ ». Xán cũng bị truất), đều bị cách chức.

Các ngự sử Nguyễn Xuân Cảnh và Nguyễn Quốc Hoan lại tâu hặc rằng Lễ bộ thượng thư Phan Huy Thực lựa cử quan trường Hà-nội, phần nhiều là chỗ thuộc liêu (1), cháu họ là Phan Huy Xán được đỗ tú tài, chán gọi bằng cậu là Hoàng Đình Tá được đỗ cử nhân, tựa hồ có ý gửi gắm thiên tư. Vả lại quan Nội các là Hà Quyền, riêng cùng đi lại, bảo đem quyển thi vào Nội các để duyệt lại.

Vua ra lệnh cho bọn Thực cứ thực tâu lên. Khi tờ tâu đệ lên rồi, vua cho là không biết xa tránh hiềm nghi, bèn giáng Thực xuống 1 cấp, phạt Quyền 3 tháng lương.

Vua ra coi chầu, bảo quan Nội các là Hà Quyền và Hoàng Quỳnh rằng: « Ta muốn lấy Kinh thành làm đầu đề, sai các sĩ tử làm 1 bài phú để xem thử, nhưng nghĩ

(1) Người làm quan dưới quyền mình.

https://tieulun.hopto.org

sĩ tử ngày thường chỉ chuyên học sách vở, nhớ được một, hai việc đời xưa thôi. Còn sự thể triều đình và thể chế về điện, các, lâu dài ở Kinh thành, chưa từng am hiểu, sợ không làm được nên văn! Ta xem khoa thi Hương năm nay, những quyển lấy đỗ, phần nhiều lời lẽ quê kệch, mà cản kết phần nhiều hay dùng lời tán tụng, rập theo sáo cũ mà thôi. Ta xem sĩ tử nhà Thanh, học hành rộng rãi, phàm điển chương pháp độ của triều đình và điện, các, lâu dài đại lược phần nhiều nhớ cả. Những quyển văn đỗ đều đáng xem. Sĩ tử nước ta, kiến văn hẹp hòi, nên lời văn chỉ được thế thôi. Song không những sĩ tử như thế mà cả đến những người dự hàng học quan và các quan trường chấm thi cũng ít người học rộng! Trong quyển thi có 1, 2 câu hợp lối mới, lại bị quan trường sổ toẹt, thì sĩ tử trông vào đâu để làm khuôn mẫu? Vả lại, việc trường thi chỉ chọn những người văn học khoa mục sung vào mà còn như thế, thì nay biết chọn dân được! »

Dùng tả phó đô ngự sử viện Đô sát là Phan Bá Đạt quyền lãnh ấn quan phòng tuần phủ Hưng-yên; thượng thư Binh bộ là Trương Đăng Quế kiêm lãnh ấn triện viện Đô sát.

Phong khẩu súng lớn Phá địch đại tướng quân bằng đồng là « Thần võ phá địch thượng tướng quân », còn thần súng là « Thần võ phá địch thượng tướng quân pháo vị uy linh chi thần ».

Trước đây, ở Kinh phái chiếc thuyền Tĩnh-dương chở khẩu súng ấy đến quan thứ, các tướng quân và tham tán để ở địa phận tấn sở mặt sau, lập ban thờ, ngày đêm đốt hương cầu đảo tha thiết. Rồi sai thự phó vệ úy vệ Loan giá là Tôn thất Tiềm, theo đúng thước tính tầm súng, ngắm vào kho tàng trong thành, tính kỹ độ số, chỉ bảo pháo thủ, dùng quả chấn địa lôi hạng lớn

https://tieulun.hopto.org

(8 tấc, 7 phân) bắn 20 phát, trúng vào kho tàng, rui, ngói sụt gẫy, bọn giặc đều hoảng sợ.

Việc đến tai vua. Vua bảo: « Đó là thần súng phù hộ mới có công hiệu anh linh như thế ». Bèn xuống sắc ban phong hiệu và sai thịt con sinh, làm lễ tạ. Thưởng cho Tôn thất Tiềm: 1 cái nhẫn vàng pha mặt pha lê ông ánh của Tây dương, và 15 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn. Người dự việc bắn súng và nhồi thuốc, mỗi người đều được thưởng 10 đồng ngân tiền hạng lớn. Lại thưởng cho các biền binh ở thuyền Tĩnh-dương tiền lương 1 tháng. (Năm Minh-mệnh thứ 17 [1836], khẩu súng ấy được chở về Kinh, sai bộ Lễ viết sắc văn, khắc phong hiệu ban cho. Lại dựng đền thờ, mỗi năm 1 lần tế).

Các tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói: « Tên nghịch phạm Vũ Vĩnh Lộc ủy cho người nhà Phạm Hữu Nguyên là Phạm Văn Chinh đưa tờ mật bẩm có nói: Trước đây vì mọi người bức bách, nên phải gượng nhận chức ngụy. Đó là sự bất đắc dĩ, chứ không phải có lòng phản nghịch. Nay nhân bắt được lính Vũ làm, hỏi ra mới biết biên thùy có việc, nên muốn xin đầu quân đi hiệu lực. Vậy để đạt hộ và có đường lối gì khác để cho ơn nước, nghĩa nhà đôi đường trọn vẹn, xin chỉ giáo cho. Phạm Hữu Nguyên có tờ mật bẩm riêng, nói: Lời xin của Vũ Vĩnh Lộc không có lý, vì há có lý nào dẫng giặc còn sờ sờ ở đấy, Lộc không mưu lập công để chuộc tội, mà lại muốn gắng sức làm việc ở ngoài biên thùy? Các tướng quân và tham tán nên liệu xét thế nào, chứ mình không dám bàn xằng. Hữu Nguyên dù mật báo rằng bọn quy thuận Chu Văn Nhượng lại mưu làm nội ứng. Vả lại, Vũ Vĩnh Lộc là tên đầu mục lớn của giặc, quá nửa bè đảng trong thành đều quy phục, thế mà không chịu giết

https://tieulun.hopto.org

giặc, dâng thành, lập công, chuộc tội, lại muốn gắng sức làm việc ở ngoài biên thùy thì lời nói thực là không hợp lý, đúng như lời Phạm Hữu Nguyên đã nói. Duy có điều là người được phái ra đó là người nhà của Hữu Nguyên, nếu vội bác bỏ ngay, e có lẽ nó sẽ giận lây sang Hữu Nguyên, lại thêm giết hại lẫn nhau và hỏng đến việc mật mưu của bọn Chu Văn Nhượng, nên bọn thần đã cùng nhau bàn để trả lời, đại khái nói: về việc xin gắng sức làm việc thì ngoài biên thùy bây giờ đương vô sự; nếu Lộc biết tuân theo lời hiểu dụ nhiều lần, tùy cơ liệu làm cho ổn thỏa nên việc, tức là đường lối toàn vẹn cả hai. Phải nên nghĩ kỹ mà quả quyết làm. Lại mật đáp lại Phạm Hữu Nguyên: hễ làm việc gì cũng phải nên mười phần cẩn thận kín đáo, để tránh khỏi bàn tay độc ác của giặc. Rồi giao cho Phạm Văn Chinh mang đi ».

Vua dụ rằng: « Tập của các tướng quân, tham tán trả lời kể cũng có lý. Vũ Vĩnh Lộc là tên giặc giảo quyệt nhất trong dám giặc mà quá nửa quân giặc đều nằm ở trong tay nó. Nếu nó thực lòng chịu hàng, thì việc làm cũng dễ, có ngại gì mà không làm được, chẳng qua nó còn hai lòng, như con chuột thò dầu ra lại thụt đầu vào, muốn mượn cớ để thăm dò quan quân lực thực thế nào đó thôi. Vậy không thể tin cả mà cũng không nên tuyệt hẳn, chi bằng dịu dàng dẫn bảo về sự cơ thuận, nghịch, còn, mất, hoặc giả bọn giặc có khi còn có lương tâm, dẫu không chắc nó có quy thuận hay không, nhưng một khi đã mang hai lòng thì tự khắc không có chí cố thủ nữa. Rồi bè đảng nó biết không còn đường nào sống thoát thì cũng sẽ dem nhau ra thú cả. Song các tướng quân và tham tán nên phòng bị nghiêm ngặt, chớ sơ hở chút nào để lũ giặc bề ngoài giả vờ

thuận theo, mà bề trong lại trái nghịch, mưu toan vượt chạy thi lại trúng kế hoãn binh của giặc đấy!

« Lại nữa, các tướng quân và tham tán đều là đại thần, ta đã ủy cho việc quân, phàm hiệu lệnh trong quân cốt phải nghiêm ngặt, sáng suốt, nên lấy việc trước làm răn. Nếu tấn sở nào phòng bị không nghiêm, để giặc thừa cơ được, nếu tội ở binh lính thì chuẩn cho chém ngay, gặp khi có việc tấu báo, bấy giờ chỉ cần kèm theo tâu thêm vào; nếu tội ở suất đội, hoặc chánh phó quản cơ, quản vệ, thì chuẩn cho một mặt tâu lên, một mặt đem võ quan phạm tội ấy ra chém đầu, để rao trong quân. Nhược bằng đợi gặp có việc xảy mới tâu, thì lấy gì để nghiêm quân lệnh mà làm lòng người e sợ được? Hình phạt này không thể câu nệ theo lệ thường. Cốt ở các tướng quân, tham tán giữ lòng công chính, không tư vị trong sự yêu ghét, khiến các tướng sĩ vâng mệnh lệnh, sợ chủ tướng, không sợ giặc, mới có thể giết giặc dâng công, sớm xong việc được. Vậy đem lời này truyền bảo cho các viên biền, binh dõng đều được biết ».

Sau đó vừa được vài ngày, tên nghịch Lộc lại sai Phạm Văn Chinh đưa tờ phúc bẩm, lời lẽ phần nhiều biện bác dẫn do, nhiều khoản đáng ngờ. Phạm Hữu Nguyên cũng có mật bẩm nói đã từng khuyên dỗ, nhưng nghịch Lộc còn chưa khỏi mê, vậy xin đợi cơ hội, sẽ lẻn ra, để khỏi chịu vạ ở miệng cọp.

Các tướng quân, tham tán lại làm tờ trả lời gửi cho nghịch Lộc, đại lược nói: « Bản chức cho rằng Vũ Vĩnh Lộc nguyên là quan chức của triều đình, vì lỡ làng đến thế, cũng rất đáng tiếc, nên mới nhiều lần khuyên bảo không ngại nói nhiều, thế mà nay cứ chống chế chữa lỗi, vậy muốn ra hàng thì ra hàng, muốn cố thủ thì cứ cố thủ, không nên nói lắm nữa ». Rồi đem việc tâu lên.

https://tieulun.hopto.org

Vua lại dụ rằng: « Cứ như lời tâu, thì tên nghịch Lộc là kẻ quật cường, lời lẽ giả dối, không có ý đầu hàng, vả lại tình hình úp mở, từng khúc từng khúc đáng ngờ. Việc làm ấy thực do cả bè đảng nó làm ra, không phải một mình nó. Còn Phạm Hữu Nguyên cũng khó tin được; nếu quả thực lòng quy thuận, thì sao không đem hết tình hình trong thành, bí mật kể cả một lượt mà lại chỉ lấy 1 câu: « Khuyên dỗ không nghe, định sẽ lén ra », để cho tắc trách? Thế là tựa hồ có ý vì giặc mà bày mưu, lừng khừng úp mở để làm cái kế tự toàn đó thôi! Hơn nữa lũ giặc kia đều là tù tội làm sự phản nghịch này, không còn biết có vua, cha là đâu, thực không bằng loài chó lợn, thì hà tất phải lấy giấy tờ chữ nghĩa đi lại làm gì để chúng nhòm dược nông sâu, hư thực, rút cục chỉ là vô ích! Điều cốt yếu là tự mình hăng hái cố gắng, đốc sức quân linh lấy đánh dẹp làm chính, chớ nên ôm ấp cái ý du hàng nữa. Nay nên sức bảo phảo thủ nhằm vào kho tàng trong thành và những chỗ nhà cửa ở chân thành giặc chứa thóc gạo, mà thường bắn phá hơn nữa khiến cho tan nát, không còn sót lại chút nào thì giặc phải tự nhiên chết hết, cần gì phải dợi giặc hàng nữa ».

Sau đó, Phạm Hữu Nguyên tụ họp quân chúng, định ra hàng, việc bại lộ, bị giặc Trầm giết.

Vua cho rằng quan quân đóng nhiều ở Gia-định, chi phí rất rộng, bèn sai tải 30.000 phương gạo ở Định-tường và 20.000 quan tiền ở Bình-định đem đến giao cho để dũ dùng.

Lại vì quân đóng ở Hà-tiên cũng nhiều, mà tiền, thóc chứa kho chỉ có hàng nghìn, nên sai An-giang chở đến: tiền 10.000 quan, gạo 15.000 phương. Rồi thông dụ cho 6 tỉnh Nam-kỳ: từ nay mỗi tỉnh chiếu theo số bạc, tiền,

https://tieulun.hopto.org

thóc, gạo hiện chứa ở kho, tóm tắt lấy số lớn mỗi tháng báo về Bộ một lần để phòng tra xét.

Vua bảo bộ Binh rằng: « 6 tỉnh Nam-kỳ, phàm các binh dõng, thuyền mành, súng ống, khí giới, đã phái quan Kinh hội với quan tỉnh, chỉnh đốn sửa đổi lại một phen, đều đã xong xuôi: các binh sĩ được tinh tráng, thuyền mành được chắc chắn, khí giới được sắc bén, mọi việc đều được chấn chỉnh cả. Nay việc biên phòng đang khẩn, giặc kia dù vị tất đã dám lại, nhưng ta cũng không thể không đề phòng trước. Vậy dụ sai các đốc biện và các bố chính án sát thường phải kiểm điểm chỉnh đốn càng hơn: binh sĩ thì thao diễn cho thành thạo; thuyền mành thì chọn chỗ để sẵn, phàm buồm, chèo, thừng, chão trong thuyền mọi thứ phải cho đầy đủ; khí giới cũng phải mài hết cho sắc. Nếu ngoài biên có tin báo động thì lập tức phải sửa soạn binh thuyền, khí giới sẵn sàng, nghe lệnh điều động. Nếu trùng trình nghe ngóng, hoặc đun đẩy lẫn nhau để đến lỡ việc, thì lập tức xét xử tội theo quân pháp ».

Điền động Hữu vệ Quảng-nam (trước phái đi đóng giữ Bình-định), và vệ Quảng-ngãi tỉnh Quảng-ngãi, đi quân thứ Gia-định, lệ thuộc để làm việc bắt giặc. Các viên biền và binh lính vệ Quảng-ngãi đều thưởng thêm tiền, theo như lệ lần trước ban cấp cho Hữu vệ Quảng-nam.

Dũng: Nguyễn Xuân Gián, phó vệ úy Chư quân, làm phó vệ úy ở Hữu vệ Quảng-nam; Nguyễn Văn Phú, nguyên quyền sung quản vệ, đổi làm quyền sung phó vệ úy; Tôn thất Cung, thự phó vệ úy ở Hữu vệ doanh Tiền-phong, làm phó vệ úy vệ Quảng-ngãi; Trương Văn Sầm, nguyên quyền sung quản vệ, đổi làm quyền sung phó vệ úy.

https://tieulun.hopto.org

Lại chọn lấy 10 đội trưởng ở các vệ, đội trong Kinh, thăng làm chánh đội trưởng, sung bổ làm suất đội 10 đội ở vệ Quảng-ngãi. Nguyên ngoại ủy suất đội đổi làm phó suất đội. Còn vệ úy, quyền sung phó vệ úy và chánh đội trưởng mới bổ đều được thưởng áo trận, lại thưởng trước tiền lương 1 tháng.

Lại sai vệ úy vệ Phấn dũng mới đặt ở Kinh là Tôn thất Đường và thự phó vệ úy là Phan Công Quý, đem vệ binh đi đóng giữ Bình-định. Quản vệ và suất đội đều được thưởng áo trận, viên biền và binh lính được thưởng trước tiền lương 1 tháng. Sau đó lại điều đi quân thứ Gia-định, theo các tướng quân, tham tán sắp xếp phân phối để trú phòng.

Đặt cơ Gia-hòa ở Gia-định.

Sáu đội lính dồn Uy-viễn trước vốn ở đạo Quang-hóa thuộc Gia-định, từ khi chia đặt làm tỉnh, đổi dồn làm Trung cơ Vĩnh-uy, lệ thuộc tỉnh Vĩnh-long, nhân đó, lính trốn, chỉ còn hơn 150 người. Đến bấy giờ ở quân thứ, có chiếu chỉ cho về, họ đều xin bổ theo binh dõng tỉnh Gia-định, rồi lưu lại phòng giữ tấn sở. Các tướng quân và tham tán tâu xin dồn làm 3 đội, đặt tên là cơ Gia-hòa, khi yên rồi, sẽ giao về tỉnh sai phái. Vua y cho.

Lại sai thự phó vệ úy vệ Loan giá là Tôn thất Tiềm đi quân thứ Gia-định, chuyên giữ khẩu súng mới phong là « Thần võ phá địch thượng tướng quân » và các khẩu « Xung tiêu pháo » để tính kỹ độ số, điều khiển việc bắn.

Trước kia, Tiềm được phái đi, có Chỉ cho hạn 1 tháng lại về tâu trả lời. Đến bấy giờ, Tiềm về Kinh. Vua bảo bộ Binh rằng: « Tôn thất Tiềm trước đã phái đi quân thứ Gia-định, đem khẩu súng mới phong là « Thần võ phá địch đại tướng quân », để xét định số thước, cho nhằm bắn vào trong thành, bọn giặc đều sợ hãi đợi

https://tieulun.hopto.org

chết. Đó là vì nhờ có tay thành thạo, nên mới sớm thu được công hiệu như vậy. Hơn nữa, Tiềm lại mới được ban thưởng vượt bậc, thì dù có kỳ hạn đã định, nhưng sao không đến nói với các tướng quân và tham tán cho lưu lại để làm cho được xong việc, mà đang lúc đánh dẹp, lại lấy nè vào Chỉ dụ trước, vội mong an nhàn. Đáng lẽ phải bị phạt nặng 100 hồng côn, nhưng nghĩ khi ở quân thứ, Tiềm có chút công lao cũng có thể châm chước khoan thứ, để bắt cố gắng về sau. Vậy hãy giáng 1 cấp, lại sai đi. Các tướng quân, tham tán không biết tâu xin lưu lại, cũng truyền Chỉ ban quở ». Sau khi Tiềm đi, cấp bị giáng đó liền được khai phục.

Được tin rằng dân Gia-định, có người đi qua ngoài lũy dài, bị giặc bắn phải, bị thương chết, vua rất thương xót, bèn dụ các quan tỉnh: từ nay phàm dân quanh thành, có bị giặc bắn chết, bất cứ dân ông hay dân bà đều cấp cho 3 quan tiền, trẻ con 1 quan.

Phạm Văn Điển, đề đốc đạo Tuyên-quang, đã đến tỉnh Sơn-tây, hội với tổng đốc Lê Văn Đức, đem đại đội biền binh cùng tiến đến thành Tuyên-quang, để bàn tính việc quân. Đức cho rằng thổ dõng và dân phu được điều động còn chưa tập hợp đông đủ, nên tâu xin gia hạn cho vài ngày, sẽ chọn ngày tốt, chia đường tiến đánh. Lại nói: « Suất đội Hoàng Văn Lưu mộ được hơn 300 lính miền Nam xin bổ làm Tiền vệ Sơn-tây; Biện Ngọc Thọ mộ được hơn 200, xin bổ làm Hậu vệ Sơn-tây, đều tình nguyện theo đi đánh giặc. Thần đã cấp cho binh khí, áo, quần, tiền, lương, đem theo đi làm việc quân, đợi sau khi về, sẽ sức mộ thêm cho đủ số, làm thành bản sách tâu lên ». Vua đều y cho.

Khâm phái thự hữu tham tri bộ Hộ là Vũ Đức Khuê tâu nói: « Xét các viên, biền, binh, dõng đi trận ở đạo Cao-bằng, về tiền và gạo lương đáng chi trong 1 tháng

https://tieulun.hopto.org

là 6.000 quan tiền, 6.000 phương gạo. Nghĩ nên chứa sẵn gạo 30.000 phương, tiền 40.000 quan, muối 300 phương. Cứ theo số do Lạng-sơn tải đến và số do Cao-bằng đem bán để chiết trừ vào thuế nộp bằng bạc (lệ năm nay, nộp thuế bạc hơn 1.000 lạng, mỗi lạng cho chiết nộp bằng 3 phương gạo), thì liệu đến cuối tháng, có thể đủ số 30.000 phương gạo, còn thiếu hơn 5.700 quan tiền và hơn 100 phương muối, tỉnh Lạng-sơn sẽ tiếp tục chở đến trong mươi ngày cũng có thể đủ được. Vả lại, tỉnh Cao-bằng năm nay được mùa, thóc gạo dồi dào, lòng dân đều vui vẻ đưa nộp, kẻ gánh người đội, rầm rập ở đường sá. Việc trưng mua do quan tỉnh đứng làm cũng có thể xong. Vậy thần xin lưu lại vài ngày, sẽ quay về Bắc-ninh, Lạng-sơn. Khi việc đôn đốc vận tải đã xong, sẽ lại làm tập tấu để trình ».

Vua dụ rằng: « Tỉnh Cao-bằng từ sau trận thất thủ, kho tàng hết nhẵn, ta đã tìm nhiều cách cứu chữa dần dần cũng gỡ ra được rồi. Nay tới kỳ đại binh tiến đánh, việc chứa lương, cần phải dự tính. Số tiền, gạo và muối do Lạng-sơn phải tải đến, được đủ thì cho thôi ngay để sức dân được thư thái. Còn Cao-bằng là kiêm hạt của Trần Văn Tuân, gần đây lại có Chỉ sai đi làm việc. Vậy Tuân nên hết lòng mưu tính, không được phó mặc một mình Hoàng Tế Mỹ, cốt sao đến khi lúa mùa chín, phải khẩn cấp hơn nữa, đốc thúc tất cả mọi việc trưng thu chiết nộp. Lại đi nhiều nơi, đặt mua với giá thỏa thuận, cốt cho đầy đủ không thiếu mới được.

« Vũ Đức Khuê, người đã được đặc phái chuyên đi làm lương quân, gần đây các tỉnh Bắc-ninh, Lạng-sơn chuyển vận được nhanh chóng cũng là do nhờ người mà nên việc. Nay, việc chứa lương ở Cao-bằng, phải nên xếp đặt cho mười phần ổn thỏa, rồi mới chuẩn cho một mặt tâu lên, một mặt về kinh trả lời lại ».

https://tieulun.hopto.org

Bọn giặc Tuyên-quang lại xâm lấn quấy nhiễu đồn Trinh ở châu Đại-man. Quan tỉnh liền phái binh dõng đến chặn giữ. Việc đến tai vua. Vua bảo bộ Binh rằng: « Bọn giặc ấy chẳng qua nhân lúc sơ hở, lén đến cướp bóc. Nay đại binh đã hẹn kỳ tiến đánh, nếu chúng còn dám họp đông như kiến, thì đó là tự đi đến chỗ chết thôi! Vậy truyền du cho bọn Lê Văn Đức và Phạm Văn Điển, khi đại binh tới, lập tức bắt, chém lũ ấy cho hết sạch rồi thẳng đến Vân-trung ngay. Đem theo cả các thổ ty, thổ dõng đi đánh, để binh lực được hùng hậu ».

Tổng thống Tạ Quang Cự, tham tán Nguyễn Tiến Lâm và Hồ Hựu ở đạo Cao-bằng tâu nói: « Dò biết được tên nghịch Vân có 1 người vợ lẽ, quê ở thôn Bác-thán, phủ Trấn-an, nhà Thanh. Một khi Vân đã hết nghề, kiệt sức, thế tất chạy trốn sang đấy. Bọn thần đã sai người am hiểu nơi đó là Ban Quang Nhuận, người nhà Thanh, đi đến để dò thám dích xác và ước hẹn: nếu có thổ mục dỗ dành ở đấy bắt được tên nghịch Vân giải nộp thì thưởng cho 1.000 lạng bạc; bằng không thì chuyển báo đến quân thứ, để tiện có bằng cứ phi tư cho quan địa phương, hễ ai bắt được đưa giao cho thì thưởng 500 lạng bạc.

« Lại dò biết bè lũ giặc là Nông Văn Sĩ, có hiềm khích với tên Vân, đem các đồng lõa đóng riêng ở phố Bắc-nậm, tỉnh Thái-nguyên. Bọn thần cũng đã sai người thổ bí mật đem tờ hịch dụ bảo nó nếu bắt hoặc chém được giặc Vân, đến cửa quân thú tội thì không những được tha tội, mà lại được hậu thưởng nữa. Vậy xin đợi thám tử 2 đạo ấy về báo, sẽ tùy cơ liệu định ». Vua cho là phải.

Cho đề đốc, hộ lý tổng đốc An—Tĩnh là Hoàng Văn Ân, lãnh chức đề đốc Hà—Ninh, theo tổng đốc Đoàn Văn Trường điều khiển. Nguyên lãnh binh Quảng-bình, quyền bố lãnh binh Nghệ-an là Vũ Văn Thuyên, do

https://tieulun.hopto.org

nguyên hàm vệ úy sung bổ lãnh binh Nghệ-an, hiệp với bố chánh Nguyễn Đình Tân và án sát Vũ Đĩnh, hộ lý án quan phòng tổng đốc An—Tĩnh để làm việc. Sau đó, Vũ Văn Thuyên bị bệnh, cho Nguyễn Văn Kỷ, vệ úy vệ Diệu võ, vẫn do đơn hàm vệ úy, sung lãnh binh Nghệ-an.

Điều động Hữu vệ Quảng-trị (mới phái đi đóng giữ Nghệ-an) chuyển đi đóng giữ Hà-nội theo Hoàng Văn Âu đem đến lỵ sở.

Nguyễn Đình Phổ, thống đốc đạo Thái-nguyên, trước đây cho rằng kỳ hạn tiến quân còn xa, tạm về Bắc-ninh, thì bổng tiếp được dụ chỉ đưa đến, đổi định nhật kỳ. Phổ liền cùng tham tán Nguyễn Công Trứ, cùng đi Thái-nguyên chỉnh đốn lương thực, khí giới, quân nhu để tới kỳ thì xuất phát.

Sớ tâu lên. Vua phê bảo: « Công việc thuận lợi, binh linh tinh nhuệ, lương thực đầy đủ, dự đoán thành công; chỉ nhờ tướng sĩ các ngươi vâng theo mệnh lệnh, việc võ hăng lên, bắt chém giặc Vân, để yên dân chúng, cho thỏa lòng mong mỏi của ta ».

Thưởng cho quan quân 3 đạo Tuyên-quang, Thái-nguyên và Cao-bằng, từ tổng thống, thống đốc, tổng đốc, đề đốc và tham tán trở xuống, mỗi người tiền lương một tháng. Lại sai mang ban hạng áo, quần thưởng (mỗi đạo được 10 áo đậu 8 sợi tơ, 10 áo sa đày, 100 áo sa ta, và 20 quần nhiễu). Phàm các tướng sĩ đi trận ấy mà có công trạng thì tuyên Chỉ thưởng cấp.

Tổng đốc Lê Văn Đức và đề đốc Phạm Văn Điển ở đạo Tuyên-quang đều nhắm ngày 13, từ thành Tuyên-quang chia đường xuất phát. Đạo binh của Phạm Văn Điển có hơn 3.000 người, dùng bọn thổ tri phủ Nguyễn Văn Biểu và chánh đội trưởng Ma Doãn Dưỡng đem thổ dõng làm quân tiền khu; thự bố chính Trần Ngọc Lâm

https://tieulun.hopto.org

tham biện mọi việc quân cơ, thự án sát Hồ Sĩ Lâm điều khiển vận tải quân lương, do châu Vị-xuyên thẳng tiến.

Đạo quân của Lê Văn Đức hơn 3.600 người, dùng bọn cai đội Ma Doãn Bồi và đội trưởng Ma Doãn Thản, đem thổ dũng làm quân tiền khu; thự ngự sử Đặng Kim Giám, điều khiển vận tải lương quân do châu Thu tiến đánh châu Lục-yên. Lưu lại Tô Huệ Vân, vệ úy Hữu vệ doanh Tuyên phong, và Nguyễn Văn Thọ, phó vệ úy vệ Tuyên-quang, coi quản 500 biền binh theo quan tỉnh phân phái đóng giữ.

Tờ sớ dâng lên. Vua phê bảo: « Binh dõng có nhiều, tinh thần dương mạnh, nên gấp đường tiến nhanh, bắt hoặc chém giặc Vân, để sớm được hậu thưởng ».

Điều động Tả vệ Quảng-trị (nguyên đóng giữ Sơn-tây) chuyển đi đóng giữ Tuyên-quang.

Thưởng cho 5 vệ do Kinh phái đi đóng giữ Nghệ-an, Ninh-bình, Hà-nội và Sơn-tây. (Nhất vệ thuộc Hữu bảo ở Nghệ-an, Trung vệ doanh Hồ uy ở Ninh-bình, Nhị vệ thuộc Hữu bảo và vệ Thắng võ ở Hà-nội, Nhị vệ thuộc Tiền bảo ở Sơn-tây). Từ quản vệ đến binh lính, được áo quần có thứ bậc khác nhau. Năm vệ ấy được phái đi từ năm ngoái, khó nhọc đã lâu, nên được đặc cách ban thưởng.

Truy lục những người có chiến công ở Cam-lộ.

Vua dụ Nội các rằng: « Tháng chạp năm ngoái, giặc Xiêm xâm lấn quấy nhiễu các châu Ba-lan thuộc Cam-lộ. Bọn chưởng cơ Lê Văn Thụy và phó lãnh binh Bắc-ninh Phạm Phi, đem một bộ phận quân đội đi đánh 3 trận thắng cả ba: giết được rất nhiều giặc, chúng phải trốn xa ngay. Lại bắt sống được tướng Xiêm, đem đi rao khắp các hạt, rộng khắp trong lẫm tai mắt người ta. Công trạng đó thực không phải nhỏ. Trước đã thăng thụ chức hàm, ban thưởng hậu rồi, nhưng chưa đủ

https://tieulun.hopto.org

nên được công trạng. Tưởng nên ghi tạc núi sông để báo đền công lớn. Vậy đặc cách phong Lê Văn Thụy tước Thông-cương nam, và Phạm Phi tước La-phong nam.

Vũ Xuân Cẩn, tổng đốc Bình—Phú, dâng sớ xin đặt thuộc binh dưới quyền mình. Vua y cho và phê bảo: « Yêu ngươi, nên muốn cho toàn danh tiếng. Ngươi nên cố gắng nghĩ cho trọn vẹn tiết tháo ở cuối đời mình. Làm ơn cho dân giàu thì chưa hại đến đức thanh liêm, nhưng mua ơn với người lái buôn giàu thì gần như không trong sạch ».

Đặng Văn Thiêm, tổng đốc Định—Yên, và Trịnh Quang Khanh, thự tuần phủ Hưng-yên, đem tình hình lợi hại về việc thôi đắp đê và khơi sông tâu nói : « Khám một dải đường sông mới khai, từ chỗ vỡ thuộc xã Nghi-xuyên, huyện Đông-an, thẳng đến xã Quang-liệt, huyện Phù-dung, suốt tới tỉnh Hải-dương, thông ra biển, dòng nước chảy siết, thực là nhanh mà thuận ; còn các dải sông khác đều chảy chậm và yếu.

« Khi xét : về ruộng mùa cày cấy, chỉ được 2 phần mười, dân lại muốn sửa lại đê, để phòng nước lớn. Và lại việc thôi đắp đê và khơi sông cũng thử làm để xem công hiệu. Tức như nước lụt năm nay, so với nước lụt năm ngoái, đã giảm đến 6 thước, mà nước sông xuống mau, rồi rút cạn ngay. Về đê bối ở các tỉnh Sơn-tây, Hà-nội, Bắc-ninh, Nam-định và phủ Tiên-hưng thuộc Hưng-yên đều vững chắc cả. Lúa có hy vọng được mùa, việc lợi như thế, tưởng đã trông thấy.

« Duy địa thế 5 huyện thuộc phủ Khoái-châu thấp trũng, lại ở ngay chỗ sông vỡ xói vào, nước lụt chảy ngang, ruộng mùa không tiện lợi, và 5 huyện Đường-hào, Thanh-miện, Đường-an, Vĩnh-lại và Gia-lộc thuộc Hải-dương bị nước tràn đến, lúa ruộng cũng có tổn hại như các hạt kia, là thế tất nhiên ».

https://tieulun.hopto.org

Tờ sớ được giao cho đình thần bàn. Mọi người cho rằng nước lụt ở hạt Khoái-châu đều theo chỗ vỡ chảy rót về Hải-dương, lối nước chảy đã có chỗ dồn về, nếu ngăn cản lại, thì vít chỗ nọ tất chảy xói vào chỗ kia, hạt khác không khỏi có sự đáng lo bất ngờ. Vậy đắp đê vẫn là không nên, nhưng bỏ đê mà không lý hội đến thì tới kỳ tiêu mãn, nước lụt lên mau, lúa chiêm không khỏi có tổn hại. Vậy bỏ đê cũng là chưa tiện. Xin ở phía ngoài chỗ vỡ thuộc các xã Sài-thị, Sài-quất và Nhuế-dương, tùy địa thế đắp tạm con đê ngắn, cao 7, 8 thước, rộng 2, 3 trượng, để phòng nước to mùa hạ mà giữ lúa muộn. Tới khi lụt về mùa thu, cho chảy tràn qua, để chia bớt sức nước. Còn các ngả đường sông mới khai, quãng nào nông hẹp, cho mở rộng, khơi sâu; chỗ nào quanh co, thì làm cho thẳng lại. Tất cả đều theo một mức độ là bề ngang 12 hay 13 trượng, bề sâu trên dưới 6, 7 thước để cho nước chảy nhanh cả một loạt. Như vậy thì toàn hạt Khoái-châu và các huyện thuộc Hải-dương bị nước tràn đến, đã không có cái lo lúa chiêm bị ngập, lại được lợi về phù sa bồi, ruộng đất tốt, mà các tỉnh Sơn-tây, Bắc-ninh, Hà-nội và Nam-định cũng được cái mừng lâu dài là đê vững, sông êm.

Vua dụ Nội các rằng: « Ta là chủ trong nước, vẫn muốn nhân dân trong nước không một người nào không có nơi ăn chốn ở. Nay các hạt Bắc-kỳ được mùa, đều vui vẻ thịnh lợi, mà 5 huyện ấy vì bị nước lụt tràn vào hại lúa, không được hưởng chung cái cảnh được mùa, chưa khỏi đứng một góc nhà khóc thầm, nên ta đã 2, 3 lần dẫn dụ, để tìm lấy kế thiện hậu, thì việc tạm đắp đoạn đê ngắn, để phòng nước mùa hạ và khơi thêm đường nước chảy, để rút bớt nước lớn. Đó đều là những việc không đừng được. Vậy chuẩn cho y lời bàn của đình thần mà thi hành. Hạ lệnh cho Đặng Văn Thiêm

https://tieulun.hopto.org

hội với Trịnh Quang Khanh đi khám các chỗ vỡ : phàm nơi nào thế nước tràn vào được, nếu đắp đê ngăn thì thuê dân làm, cốt để ngăn nước thuộc tiết tiểu mãn, dẫu vụ mùa năm nay không kịp, nhưng vụ chiêm sang năm có hy vọng được mùa. Đó là lợi của dân ta thu được ở buổi chiều khi đã mất ở buổi sáng. Vậy khơi sông đào ngòi, cũng cần bỏ tiền ra để thuê người mà khởi công làm ; nếu đê ấy một ngày kia lại phải bồi đắp thì đã có các đường nước mới khơi, thuận dòng chảy thông, vẫn không sao ; nhược bằng sự thế quả nên bỏ đê, thì chỗ ấy thế nước đã được chia dòng chảy thông tới kỳ nước lớn, tất là nước lên đến đâu lại tiêu ngay đến đó. Dân ta nhất định không đến nỗi phải lo về bếp ngập, ếch đẻ, thực là tiện cả đôi đường. Công trình này, hoặc trong năm khi làm ruộng xong, hoặc đầu xuân sang năm, sẽ lần lượt làm, rồi hậu cấp tiền thuê nhân công, khiến dân vui lòng đến làm việc cho được xong sớm. Đó là chỉ sự thế trước mắt mà nói, không thể nào không khơi sông, mở ngòi, để tiêu nước lụt, cho dân ta cùng được ở yên.

« Đến như đắp lấp chỗ vỡ, phải nên bàn tính cho kỹ, để một lần khó nhọc, được rồi lâu dài, mãi mãi bền vững. Việc làm hiện ngay, quyết không khinh suất bàn được. Nên đem ý này truyền bảo cho dân trong hạt được biết ».

Sau đó, bọn Thiêm xin đến sau ngày khai ấn sang năm, trước hết hãy hàn khẩu một đoạn đê ngắn (ở ngoài chỗ vỡ thuộc các xã Sài-thị, Sài-quất và Nhuế-dương, bề dài tính 160 trượng), rồi thúc dân đắp tạm 3 đoạn đê cũ (ở chỗ vỡ cũ thuộc xã Nhuế-dương, dài hơn 80 trượng), còn các ngả đường sông thì lần lượt mở rộng.

https://tieulun.hopto.org

Vua cho là công trình trọng đại, sai thuê thêm dân hạt Nam-định cùng Hưng-yên và Hải-dương góp sức cùng làm.

Đoàn Văn Trường, tổng đốc Hà-Ninh, tâu nói : « Đê mới Lại-xá thuộc tỉnh hạt trước đây, vì mưa sạt lở, đã sức cho sửa chữa lại, từ nay đến kỳ nước to mùa thu may được giữ vững ». Vua sai thưởng cho người làm đốc biện là lãnh binh Tôn thất Chung và những người phụ biện, kỷ lục có thứ bậc khác nhau.

Giặc biển Chà-và, lén nổi ở hải phận hòn Cổ-rồng thuộc tỉnh Hà-tiên. Nguyễn Văn Hiếu, quyền quản cơ Hà-phú, đem binh đi tuần tiễu, đánh nhau với giặc, bị thua, bỏ thuyền lên bộ, chạy ! Tuần phủ Trần Chấn lập tức phái binh thuyền ra đánh, và đem việc tâu lên.

Vua sai truyền chỉ nghiêm quở Nguyễn Văn Hiếu và cách chức cho làm lính, vẫn theo các bộ biền gắng sức để chuộc tội. Sau đó vì gió nồm dần dần ngừng thổi, giặc biển chạy xa, chuẩn cho liệu để hơn 100 biền binh và 6 chiếc thuyền ở lại đóng giữ hòn Chàm, còn thì cho rút về hết.

Bắt đầu đặt Thủy vệ Quảng-bình.

Số người Bắc tào thuộc hạt Quảng-bình có nhiều, mà số thuyền thì ít. Quan tỉnh dâng sớ xin chọn lấy thủy binh để sung sai phái. Vua sai bộ Hộ bàn định tâu lên. Họ cho rằng: « Nguyên ngạch Bắc-tào có 26 xã thôn, đều là những dân được toàn trừ, trước giờ không phải chịu điều dịch, duy chia bổ vào đoàn thuyền, sung làm thủy thủ. Số đinh là 1.060 người, mà số thuyền chỉ có 62 chiếc. Vậy xin liệu để lại 38 chiếc thuyền hạng lớn, mỗi chiếc 10 người, 15 chiếc thuyền hạng vừa, mỗi chiếc 8 người, 9 chiếc thuyền hạng nhỏ, mỗi chiếc 6 người, và quản lãnh, đốc vận, bang trưởng thư lại 12 người, cộng là 566 người ; còn thừa lại 494 người, vẫn chiếu

https://tieulun.hopto.org

theo lệ được toàn trừ, dồn bổ làm Thủy vệ Quảng-bình, theo làm việc công của tỉnh ; Bắc tào nếu có đóng thêm chiếc thuyền nào sung vào ngạch, thì cho tự chiêu mộ lấy thủy thủ để vận chở, ngõ hầu công tư đôi đường đều tiện cả ». Vua chuẩn y lời bàn ấy.

Kinh kỳ mưa nhiều quá. Tường gạch mặt trong kinh thành phần nhiều sụt lở. Ra lệnh cho biền binh xây trước đem gạch để yên một chỗ, đợi sang năm sửa lại.

Nguyễn Trung Mận, tham tri bộ Binh, bị bệnh. Sai Lê Nguyên Trung, thự thông chính phó sứ, tạm quyền làm công việc bộ Binh.

Bọn phái viên Lý Văn Phức và Lê Bá Tú đi hộ tống võ quan bị nạn của nhà Thanh đến tỉnh Quảng-đông. khi trở về, tàu nói : « Chuyến đi này có 5 người linh thủy quân được phân phái đi theo là bọn Nguyễn Văn Hội, ngồi chung với thuyền bị nạn, bỗng gặp đường biển sóng gió, không nhìn nhận nhau được, quan thuyền đến tỉnh Quảng-đông trước, nạn thuyền thì giạt vào huyện Văn-xương thuộc tỉnh ấy, viên tri huyện bức bách lên bộ để đưa về, nhưng bọn Hội cứ lẽ phải bẻ bác lại, không chịu khuất, nên người Thanh phải đưa họ đến tỉnh Quảng-đông, được gặp thuyền quan ».

Vua bảo rằng : « Lũ kia là hạng lính nhỏ mọn, mà có kiến thức như thế, không để nhục sự thể. Thực đáng khen ». Vậy chuẩn cho đều mục Nguyễn Văn Hội được cất bổ ngay làm đội trưởng, còn 4 người linh cùng đi, mỗi người được thưởng 2 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn để khuyến khích.

Bọn Phức lại làm phiến tâu nói về việc thuyền buôn Hồng-mao gây hấn với người nhà Thanh. Vua triệu bọn Trương Đăng Quế và Nguyễn Tri Phương dụ rằng : « Ta xem người Hồng-mao trao đổi với người Thanh và người Xiêm, lời lẽ phần nhiều kiêu ngạo ; duy đối với

https://tieulun.hopto.org

nước ta, thì vẫn tin kính, vì nước Hồng-mao kia đã biết người Thanh, người Xiêm có thể lấy lợi nhử được, cho nên khinh nhờn ; còn như nước ta đồ vật mua bán, giá cả vừa phải, không tham lợi ; và khi thù tiếp, không mất tín nghĩa, nên họ chỉ coi trọng ta. Thế mới biết người quân tử đối đãi với kẻ tiểu nhân, không nên quá dáng, duy 2 chữ « tin nghĩa » có thể khiến cho kẻ mọi rợ dấy lòng kính sợ, đó là chước trên hết ».

Lại cùng bộ Hộ bàn đến việc đặt mua hàng với giá thỏa thuận, vua bảo : « Hiện nay dân gian khổ về tiền khan. Chỉ có việc trước mắt phải làm gấp là đặt mua hàng với giá cao thì dân được lợi, mà đồng tiền có thể lưu thông khắp cả ; nhưng cốt ở dùng được người giỏi, không thì chỉ thêm khổ cho dân thôi ! »

Quan tỉnh Thanh-hoa tâu nói : « Trước đây, có phái người đem công văn chiếu hội sang nước Nam-chưởng, đã đưa tới nước ấy, lại lấy diệp thư mà về, trong thư lời lẽ phần nhiều không thuận ».

Vua bảo bộ Lễ rằng : « Thư ấy chẳng qua do người Xiêm xui khiến đó thôi. Vả lại, Nam-chưởng là nước nhỏ, không bằng một cõi Trấn-ninh, nếu ta phái một đạo quân đến đánh, thì tiêu diệt hết ngay ; nhưng nước kia là một nơi mọi rợ, lời nói của họ có đủ lấy làm khinh hay trọng gì đâu, không cần đem quân đến hỏi tội ». Lại cho rằng người được phái đi, lận lội vất vả, khó nhọc đáng thương, sai phát tiền kho thưởng cho (1 người bị chết dọc đường, thưởng cho 50 quan, còn thì đều thưởng 30 quan).

Sau đó, lại triệu Lê Thái Vĩ, thông ngôn ở Nghệ-an, về Kinh (Vĩ biết dịch tiếng nói và chữ của nước Nam-chưởng). Vua nhân bảo bộ Lễ rằng : « Xưa, Lý Bạch nhà Đường, biết dịch thư nước Phiên ; nếu không học, thì dịch làm sao được ? Ta muốn đặt 4 nhà dịch quán ở

https://tieulun.hopto.org

Kinh đô, chọn những người am hiểu tiếng nói các nước Phiên, hậu cấp tiền, lương, sai dạy người trong nước, học tiếng nói và chữ viết của các nước, để phòng khi phải thông dịch. Trừ những tiếng nói chim muông, còn thì đều nên biết cả, để trở thành một nước đại văn minh. Như thế thì việc đối ngoại không lầm lỡ, mà quốc thể tự được tôn trọng ».

Vua cho rằng tỉnh An-giang, tỉnh Hà-tiên và đồn An-man ở Nam-vang, đều là chỗ đất xung yếu, khác với các hạt khác, bèn sai Trương Minh Giảng, tổng đốc An—Hà, triệu mộ 10 đội lính, gọi là cơ Phủ-man; An-giang triệu mộ 3 đội, gọi là cơ Định-giang; Hà-tiên triệu mộ 4 đội gọi là cơ Bình-hải. Còn 10 đội cơ Phủ-man thì chia đặt làm lính thuộc hạ: 5 đội thuộc tổng đốc; 3 đội thuộc tuần phủ và 2 đội thuộc lãnh binh. 3 đội cơ Định-giang làm lính thuộc hạ của bố chính, án sát và lãnh binh, mỗi viên 1 đội. 4 đội cơ Bình-hải, thì 2 đội làm lính thuộc hạ của tuần phủ, còn án sát và lãnh binh mỗi viên 1 đội. Viên nào có số thuộc binh về phần mình, cũng chuẩn cho sáp nhập, đều được cấp binh khí, để thao diễn. Gặp khi có việc thì dùng làm chân tay, tâm phúc. Các viên trên đây không được ngược đãi lính, dùng làm việc riêng, hoặc bán đi, hoặc thả về, hoặc cho nghỉ việc. Ai vi phạm sẽ có tội.

Khâm phái đốc biện công việc ở Long — Tường là Dương Văn Phong càng quan tỉnh Vĩnh-long hội hàm tâu nói: « Cửa biển Định-an thuộc tỉnh hạt, 2 bờ nam bắc cách nhau 260 trượng, nước sâu 1 trượng 2 thước. Phía trong, từ sông Hậu-giang thẳng tới các xứ Châu-đốc, Nam-vang; lại theo các sông chảnh Trà-ôn, Cường-thắng, Cường-uy, Cường-thành, Hùng-sai và Thuận-cảng, thông tới sông Tiền-giang. Hải phận ở ngoài phần nhiều là hòn và đảo, có nhân dân cư trú. Vậy xin xây

https://tieulun.hopto.org

một pháo đài ở nơi thủ sở (ở gò đất thôn An-thái Trung) để phòng bị, cho miền biển được hùng mạnh ».

Vua dụ rằng: « Cửa biển ấy không phải chỗ qua lại xung yếu, cách tỉnh thành lại *không xa mấy*; *khi vô sự* (1) đã có tấn sở và thủ sở đi lại tuần tiễu, đủ rồi; nếu có động, xảy việc khẩn cấp, thì bấy giờ trên tỉnh sẽ phái quan quân đến phòng thủ bảo vệ, cũng không đến nỗi chậm trễ lỡ việc. Vả lại, động dụng đến sức dân, là việc bất đắc dĩ; nếu có thể thôi được thì thôi. Việc không cần kíp ấy hà tất phải bày ra cho thêm bộn và làm nhọc dân! »

Khâm phái đốc biện công việc ở Định — Biên là *Đoàn Văn Phú cùng* quan tỉnh *Biên-hòa* (2) hội hàm tâu nói: « *Chọn được 18 người lính ở* đồn điền trước bị đuổi về *làm dân* (2), vậy xin sung bổ vào Thập đội thuộc cơ Biên-hùng ». Vua chuẩn y lời tâu ấy.

Sáu tỉnh Nam-kỳ xếp đặt làm các công việc về thành tri, đồn trại, thuyền mành, súng ống và khí giới lần lượt dần xong.

Vua dụ ra lệnh cho từ lãnh binh, viên biền, phủ huyện đến các lại dịch, ai là người làm việc giỏi giang lanh lẹn, chuẩn cho cứ thực tâu lên, sẽ ban thưởng ưu hậu. Còn những người làm việc ở đội Kiên chu và Thiện chu cùng thợ đúc do Kinh phái đi thì từ suất đội đến binh lính đều thưởng cho tiền, lương 2 tháng; binh

---

(1) Nguyên văn là « ... bất *thậm viễn, vô* sự tắc... » Mấy chữ này trong nguyên thư đều bỏ trống (sách Thư viện khoa học, ký hiệu A.2772, quyển 136, tờ 24b). Khi hiệu đính, chúng tôi dựa theo những chữ đã điền bằng bút mực ta trong bản ký hiệu A.27 của Thư viện khoa học mà bổ sung vào.

(2) Những chỗ này, trong nguyên thư cũng đều bỏ trống, chúng tôi dựa theo bản ký hiệu A.27 của Thư viện khoa học mà bổ sung vào.

https://tieulun.hopto.org

dõng và thợ do các tỉnh điều đến thì thưởng cho tiền, lương 1 tháng.

Sai Phan Văn Cửu, vệ úy ở Hữu vệ doanh Tiền phong, và Lê Văn Luận, phó vệ úy vệ Tiền thủy Thủy quân, chia nhau đáp thuyền lớn Bình-dương và thuyền hiệu chữ « Định », để chở 2 cỗ súng đồng « Thần uy vô địch đại tướng quân » và 1 cỗ súng đồng « Thần uy phá địch đại tướng quân » mới đúc, 40.000 cân thuốc súng với các chấn địa lôi và các thứ đạn, giao cho quân thứ Gia-định để dùng. Lại chở đến phát cho 6 tỉnh Nam-kỳ, mỗi tỉnh 1 lá cờ vuông bâng trừu vũ (1) và 1 bộ cờ ngũ hành và cho quân thứ Nam-vang 200 cặp áo mới may, 200 bộ hầu bao bằng gấm.

Thuyền ra đi, được thuận buồm xuôi gió. Sai sửa lễ tạ ở miếu Nam-hải Long vương và miếu Phong bá (2).

Dụ các tướng quân và tham tán ở quân thứ Gia-định rằng: « Chấn địa lôi nay đã đem đến nhiều rồi. Phải nên thường thường bắn phá, đừng ngại phí tổn. Bọn giặc kia rất sợ thứ đạn ấy. Ban ngày ẩn núp, ban đêm chúng tất phải lần ra. Vậy nên chuyển sức cho người chiếu kính thiên lý, nhắm ngắm chỗ bọn giặc ẩn nấp; lại sức cho người bắn súng, ban ngày lấy đúng tầm súng, đợi đến ban đêm, nhắm bắn vào: hoặc ở bên tả bắn sang bên hữu, hoặc ở góc trước bắn sang góc sau, khiến giặc không còn chỗ trốn tránh, mới có thể giết được nhiều giặc ».

Người Chân-lạp, có tên Sâm và 2 người đàn bà Man dùng tà thuật làm mê hoặc vua Phiên. Vua này sinh ra dâm dật, bán quan buôn ngục. Nhiều người oán. Tổng

---

(1) Trừu vũ: Thuật ngữ ngày trước người mình quen dùng để chỉ loại hàng dệt bằng lông, giống như ni.

(2) Phong bá: Thần Gió.

https://tieulun.hopto.org

đốc Trương Minh Giảng và tuần phủ Lê Đại Cương ở An — Hà đò thám được tình trạng, bắt chúng đem chém và rao cho mọi người biết; còn tài sản của phạm nhân thì đưa hết cho Phiên vương. Việc đến tai vua. Vua cho là phải.

Truy tặng Nguyễn Văn Cáo, lãnh binh Thái-nguyên, làm vệ úy, hàm chánh tam phẩm, và Đinh Quang Toản, phó quản cơ, cơ Thái-hùng, làm quản cơ, hàm chánh tứ phẩm.

Mùa thu năm ngoái, thổ phỉ xâm lấn quấy nhiễu Thái-nguyên, quân của Nguyễn Văn Cáo đóng ở Bắc-cạn, đánh nhau với giặc vài mươi hợp, vì binh ít, không địch nổi, bị chết tại trận. Đinh Quang Toản, đóng ở Tượng-đầu, hết sức đánh giữ, lương ăn và thuốc đạn đều hết. Bị giặc bắt, dỗ Toản đầu hàng, Toản mắng giặc rất nhục nhã, bị giặc giết rồi ném thây xuống sông. Còn biền binh 2 đồn ấy bị chết gần 200 người. Đến đây bố chính Lê Trường Danh và án sát Đoãn Uẩn, hỏi được tình trạng, tâu lên.

Vua dụ bộ Binh rằng: « Bọn Nguyễn Văn Cáo, khi giữ ở Bắc-cạn và Tượng-đầu, biền binh ít ỏi, mà gặp giặc có hơn nghìn quân, không hề nhút nhát, chùn lại, một người thì đánh nhau với giặc mà chết trận, một người thì bị bắt, mắng giặc mà chết: tiết liệt đều đáng khen, thế mà trước giờ không hề tâu lên, suýt làm mai một mất thực trạng, thì lấy gì khuyến khích sau này! Bèn sai truy tặng: Cáo được thưởng thêm 200 quan tiền và cho một người con tập ấm làm Cẩm-y thiên-hộ; Toản được thưởng thêm 150 quan tiền và cho một người con tập ấm làm Cẩm-y bá-hộ. Còn các biền binh bị chết trận đều được cấp tiền tuất gấp hai. Và chuẩn cho quan tỉnh sắm đủ xôi lợn, tiền giấy, cho tế 1 tuần ở đền Bắc-cạn.

https://tieulun.hopto.org

Bọn giặc trốn ở Quảng-yên là Hoàng Ất An và Dương Ba An có đưa thư thông với tên phạm sống trốn ở châu Tư-lục nhà Thanh là Vũ Tiến Hiền (trước đồng lõa với giặc Thước) hẹn đến hội ở phố Na-dương để khởi ngụy, và ủy cho Hoàng Viết Châu, người nhà Hoàng Bảo Kiểm là đồ dảng (Kiểm, người châu Lộc-bình, tỉnh Lạng-sơn) truyền đệ thư đi, bị Vi Thế Đường, thổ ty ở tấn sở Trĩ-mã, xét hỏi bắt được đem nộp. Thự phủ Trần Văn Tuân lập tức mật sai người làm việc bắt giặc đi nã bắt được Kiểm.

Việc đến tai vua. Vua dụ rằng: « Nghịch phạm là Hoàng Ất An và Dương Ba An trước đã âm mưu làm giặc, từng bị quan quân đánh giết, tan tác không còn sót tên nào. Nay lại tụ họp bọn vô lại, đưa thư thông tin, cùng mưu toan làm việc trái phép. Vi Thế Đường xét hỏi bắt được, rất đáng khen. Chuẩn cho thưởng thu đội trưởng thuộc tỉnh, vẫn giữ tấn sở Trĩ-mã, và thưởng thêm cho 20 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn. Những người làm việc bắt giặc thì thưởng cho tiền bạc có thứ bậc khác nhau. Trần Văn Tuân làm việc được nhanh nhẹn thỏa đáng, trước bị cách lưu, nay gia ơn, đổi làm giáng 4 cấp. Còn mấy tên phạm bị bắt là Hoàng Bảo Kiểm và Hoàng Viết Châu đều đem giết đi. Lại chuẩn cho làm giấy tư sang phủ Thái-bình nhờ tra bắt Vũ Tiến Hiền để nghiêm xử. Bọn Ất An và Ba An. mưu đã bại lộ, thế tất lần trốn để sống lén lút; vậy truyền dụ cho tỉnh Quảng-yên thượng khẩn nã bắt ».

Khâm phái thự Hộ bộ hữu tham tri là Vũ Đức Khuê về đến tỉnh Lạng-sơn, bỗng bị bệnh, xin quay về Bắc-ninh để điều trị. Vua cho rằng việc vận lương và chứa lương ở Cao-bằng đã dần xong việc, nên y cho. Dụ sai tạm trú ở Bắc-ninh dăm ba ngày, khi khỏi bệnh, sẽ cho do đường trạm, về Kinh ngay để cung chức.

https://tieulun.hopto.org

Tổng thống Tạ Quang Cự, tham tán Nguyễn Tiến Lâm và Hồ Hựu ở đạo Cao-bằng, đem hơn 3.900 binh dõng xuất phát từ thành Cao bằng, lưu phó vệ-úy Chư quân là Tôn thất Hi coi quản 500 biên binh ở lại giữ tỉnh; rồi làm sớ tâu lên, và nói: « Trước đây, đã phái thám tử Ban Quang Nhuận, lên đến Trấn-an, dò được tên nghịch Vân, mùa đông năm ngoái, trốn ở quê vợ lẽ, bị sở tại phái bắt, phải đưa hối lộ 300 lạng bạc mới được tha, mùa thu năm nay, lên về Hà-dương (tên đất, thuộc tỉnh Tuyên-quang), thường đi lại miền Ngọc-mạo và Vân-trung ». Vua phê bảo: « Sự cơ rất tốt, binh sĩ tinh nhuệ, lương thực đầy đủ, bọn ngươi đều nên hăng hái cố gắng thẳng tới sào huyệt giặc ở Vân-trung, bắt hoặc chém giặc Vân, để đón lấy trọng thưởng ».

Quang Cự lại tâu nói: « Bọn thư lại cơ Cao-hùng là Nguyễn Hữu Thụy và thổ ty Nguyễn Hữu Đăng có chiêu mộ được hơn 1.000 thổ dõng xin cho theo lệ 3 cơ hương dõng, đồn làm 2 cơ đệ tứ và đệ ngũ, lệ thuộc để theo làm việc quân. Thần đã cấp bằng cho Nguyễn Hữu Đăng làm ngoại ủy suất cơ, cơ đệ tứ, Đoàn Bảo Giám làm phó; Nguyễn Hữu Thụy làm ngoại ủy suất cơ cơ đệ ngũ, Nguyễn Hữu Siêu làm phó. Mỗi đội lại đặt 1 ngoại ủy suất đội và 1 phó suất đội để cai quản.

« Lại nữa sau khi 5 cơ ấy tiến hành, việc tư lương nếu không kế tiếp được, thì xin cũng như lính người Kinh, đều cấp cho tiền, lương một loạt. Còn 2 cơ mới mộ, đợi việc yên ổn rồi giao cho quan tỉnh làm thành danh sách tâu lên, sẽ miễn trừ cho đi lính và diêu dịch ». Vua y lời tâu ấy.

Đạo quân của Lê Văn Đức, tổng đốc đạo Tuyên-quang, tiến đến châu Lục-yên, phá luôn được 5 trại giặc, chém vài thủ cấp, thu được khí giới, nhân thắng kéo thẳng

https://tieulun.hopto.org

đến xã Lịch-hạ, là chỗ sào huyệt của tên nghịch phạm Hoàng Trinh Tuyên (Tuyên ngụy xưng là Trung quân Hậu dõn dỗng đốc, Lôi-hà đại tướng quân, quận công), Tuyên đã chạy thoát trước. Đức bèn đốt hết nhà cửa phố sá, ở lại một ngày lùng bắt không được gì, lại tiến binh và dâng sớ nói: « Bọn giặc ấy may dẫu tan vỡ, nhưng khi đại binh đi rồi, tất chúng lại tụ họp lại thì đường vận tải lương thực không khỏi bị trở ngại. Nếu dừng quân lại để lùng bắt, thì rừng núi man mác, chỗ nào cũng có thể trốn tránh; với địa thế này thật khó tầm nã đến cùng được. Hơn nữa chân Bảo-lạc còn xa mà bọn thần đã hẹn kỳ hội tiễu với các đạo, thì một đạo quân mình sao có thể riêng chậm lại được? Vậy, cân nhắc nhẹ nặng, tưởng nên tiến quân cho nhanh là phải ».

Vua dụ rằng: « Ngươi mới ra quân, đã được thắng trận, thực đủ làm lừng tiếng cho quân ta, rất đáng mừng và đáng khen! Vậy dưới chỗ biên tên, trước có ghi giáng 4 cấp, nay chuẩn cho khai phục 1 cấp. Giờ đây, quân ta đương hăng hái, đi mau mới lợi không nên dừng lại lùng bắt cho thêm chậm ngày giờ. Ngươi nghĩ tiến quân nhanh thực là hợp lý. Vậy nên đốc thúc các tướng biền binh dõng kịp tiến đến Vân-trung để bắt tên đầu sỏ giặc.

« Lại nên truyền dụ cho 2 đạo Cao-bằng và Thái-nguyên được biết. Và chia quân làm 3 đạo, cuối cùng đều nhằm một nơi để cùng đánh thì tình hình trong quân, cần phải thông tin cho nhau biết. Chuẩn cho: từ nay về sau, quan quân đạo nào hiện đã thắng trận ở đâu, bắt hoặc chém được tướng giặc tên là gì, và tiến đến nơi nào, đều cho tùy tiện tư báo; một là để cổ võ tinh thần quân lính, hai là để biết rõ tình hình giặc, thực là tiện cả đôi đường. Và nên truyền hịch dụ khắp các thổ dân sở tại, đại lược nói: quân nhà vua đi đánh dẹp cốt

https://tieulun.hopto.org

để đánh kẻ có tội, cứu lấy nhân dân. Kẻ nào trái mệnh, tất phải giết ; người bị giặc cưỡng ép theo, cũng không nỡ trị. Các ngươi đều là con đỏ của triều đình, nên sớm quay đầu về. Nếu bắt, chém được tên giặc Vân, hoặc những kẻ chánh, thứ yếu phạm, giải nộp quan, thì thưởng cho y như lệ trước ; nếu không làm được như thế, thì ra thú, đi tòng quân, đài tải lương thực, chuyển đệ văn thư để chuộc tội trước. Nếu cứ một mực mê tối, cầm khí giới chống lại quan quân, thì quyết không tha thứ. Nói vậy khiến cho chúng được hiểu biết rõ ràng.

« Lại, từ nay, khi bắt được phạm nhân, hễ những kẻ bị giặc ép theo, thì liệu tha cho 1, 2 người về, để chúng bảo nhau, đều biết triều đình chỉ giết kẻ đầu sỏ giặc, còn người bị giặc bức theo thì không trị tội. Như thế, kẻ quy thuận tất nhiên, mới mong xong việc được ».

Tổng đốc Nguyễn Đình Phổ, tham tán Nguyễn Công Trứ ở đạo Thái-nguyên, đem 4.000 binh dõng, 9 thớt voi trận từ thành Thái-nguyên tiến đi : trước hết sai án sát Doãn Uẩn đến đồn Bắc-cạn, phủ dụ dân ở vùng Bạch-thông, Cẩm-hóa để đốc suất vận tải lương thưởng và tùy tiện đặt mua lương thực với giá thỏa thuận. Lại sai riêng Phạm Phi, phó lãnh binh Bắc-ninh, đem 1.000 binh dõng, từ Định-châu chuyển đến Chợ Dã, hội với đại binh. Và lưu Tống Văn Trị, lãnh binh Thái-nguyên ở lại, hiệp với bố chính Lê Trường Danh chuyên làm việc vận lương từ tỉnh thành tới Bắc-cạn. Sớ dâng lên, vua phê bảo : « Hiện nay Lê Văn Đức đã thắng trận. Lũ ngươi nên tiến nhanh cho kịp công việc, binh lương đồi dào, thì cưỡi ngựa đi trận đến đâu tất có thể thành công đến đó ».

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXXVII

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, năm Minh-mệnh thứ 15 [1834], mùa đông, tháng 10, ngày mồng 1. Làm lễ đông hưởng.

Các tỉnh Hà nội, Sơn-tây, Bắc-ninh và Nam-định tâu báo : Sông đã êm sóng. Vua mừng lắm, sai thị vệ mang hương và lụa ở kho trong Nội đến tỉnh Sơn-tây, sửa thêm lễ phẩm tạ miếu Hà thần(1). Và dụ rằng : « Từ nay tới ngày tiết Sương giáng(2), các tỉnh Sơn-tây, Bắc-ninh, Nam-định và Hưng-yên đều đem tin mừng về sông đã êm sóng, và thực trạng về việc phải di hộ đê, tư ngay về Hà-nội, hội lại làm tờ sớ, chiếu theo quan hàm cao thấp của các đốc, phủ các tỉnh, lần lượt ký tên rồi đóng ấn quan phòng của Hà—Ninh tổng đốc, ruổi ngựa đệ lên ngay ». Lại cho rằng việc đắp đê đã được vững, nên sai bộ Công tư hỏi các đốc, phủ, bố, án và các phủ huyện sở tại, xem ai là người cố gắng trong việc hộ đê thì bàn để thưởng.

Nguyễn Tú, thự tuần phủ Quảng-trị, và Lê Đức Ngạn, án sát Thanh-hoa, có tội, bị mất chức. Cho Nguyễn Công

---

(1) Hà thần : Thần sông.

(2) Sương giáng : Tiết sương xuống, nhằm giữa tháng 9 âm lịch, tức khoảng 23, 24 tháng 10 dương lịch.

https://tieulun.hopto.org

Hoán, thự Hình bộ tham tri, quyền lãnh ấn quan phòng tuần phủ Quảng-trị ; Nguyễn Huy Chiểu, nguyên thự án sát Tuyên-quang, đổi đi làm thự án sát Thanh-hoa.

Trước đây, bọn Tú vâng mệnh sung làm chánh phó chủ khảo trường thi Nghệ-an, văn thi 3 kỳ, lấy hay bỏ đã quyết định xong rồi. Có Nguyễn Văn Giao vào hạng liệt và Nguyễn Thái Đễ vào hạng tứ tài, nhưng có tiếng là danh sĩ, nên Tú lấy thêm vào hạng cử nhân, đổi mặt quyển và phê lại. Bộ Lễ phát hiện được, bèn đem việc tâu lên.

Vua ghét vì làm rối loạn qui luật trường thi, lập tức phái biền binh vệ Cẩm-y chia đi Quảng-trị và Thanh-hoa, truyền Chỉ cách chức, bắt Tú và Ngạn xiềng lại, giải về Kinh, giao bộ Hình nghiêm tra nghị xử. Khi án đã thành, lại giao đình thần bàn lại. Tú vì tự tay phê lại, bị khép là thủ phạm, phải trảm giam hậu ; Ngạn là tòng phạm, bị xử tội lưu. Giám sát việc trường thi là ngự sử Trương Tăng Diễn, tán thành việc ấy, giám khảo là tế tửu Nguyễn Huy Hựu nhẹ dạ nghe theo, cũng phê lại, đều phải tội đồ. Còn các đề điệu và phân khảo đều bị giáng, cách có thứ bậc khác nhau. Nguyễn Văn Giao và Nguyễn Thái Đễ, nghe theo quan trường, viết lại quyển văn, để được đỗ như thế là cầu may, không biết xấu hổ, làm nhơ tiếng học trò, đều phải đánh ngay 100 trượng, cho về làm dân, chịu sai dịch, suốt đời không được đi thi nữa.

Vua đi tuần du ở sông Lợi-nông.

Thăng Phan Thanh Giản, Đại lý tự thiếu khanh, lên thự Đại lý tự khanh, kiêm làm công việc bộ Hình.

Quan tỉnh Nghệ-an tâu nói : « Các thôn, phường và vạn ở trên mặt nước thuộc hạt [Nghệ-an] như bèo trôi sóng giạt không có bấu víu, xin miễn cho phần đi lính, mà cứ nộp thuế như cũ ». Vua không nghe, chuẩn cho

https://tieulun.hopto.org

y theo lệ thủy cơ ở Bắc-kỳ, tuyển lựa làm linh, để có căn cứ.

Hải-dương mới mộ được hơn 500 dân ngoại tịch. Vua chuẩn cho dồn làm Hữu vệ Hải-dương, cho thành thủ úy Trương Văn Nho làm thự phó vệ úy.

Chuẩn định : từ nay phàm dốc, phủ, bố, án, đến lỵ sở đều phải làm ngay bản tâu lên. Trước đây theo lời bàn của bộ Lại, cho các quan ở các tỉnh ngoài, khi tới nhận chức, chỉ tư về bộ để lưu chiểu thôi. Vua nghĩ: dốc, phủ, bố, án đều là quan to ở một địa phương, mà nhật kỳ đến lỵ sở không đem tâu báo, là không hợp lý, nên đổi định lại.

Bãi bỏ kho Thường-bình ở các huyện thuộc Kinh kỳ. Vua dụ Nội các rằng : « Đặt ra kho Thường-bình cốt để cho việc thu, chi được vừa phải, năm được mùa, mất mùa được tiện nghi, thế mà gần đây, viên Kinh doãn làm việc không khéo, lợi cho dân không được mấy, mà trong khi thu mua, có khi lại làm khổ cho sự buôn bán. Đó thực không phải là bản ý ta làm việc vì dân. Vậy nên bãi đi. Về số gạo miền nam đã chứa, hiện còn hơn 18.000 phương, chuẩn y lời bàn của bộ Hộ, cho chi dùng là 7.000 phương, thu lấy đủ vốn của công là 8.000 phương, còn thừa hơn 3.000 phương thì phân phát cho dân nghèo tá ở 3 huyện ».

Đoàn Bá Trinh, Quốc tử giám tư nghiệp, không giữ gìn về việc phòng riêng, bị quan ngự sử tâu hặc, phải cách chức. Cho Nguyễn Văn Nhượng, thự tri phủ Tư-nghĩa, làm Hàn lâm viện thị giảng, thự Quốc tử giám tư nghiệp. Vua nhân đó, bảo Nội các rằng : « Văn miếu là chỗ thờ các bậc tiên triết, dẫu người không biết chữ cũng còn có lòng tôn kính. Ta mỗi khi đi thuyền qua đó, tất phải ngồi ngay ngắn, áo mũ chỉnh tề, không phải là sợ thánh hiền quở trách đâu, mà là do lòng tự nhiên

https://tieulun.hopto.org

sinh ra thế. Xưa, thánh nhân nghe thấy sấm sét phải đứng dậy, Trinh-tử ngồi không ngoảnh lưng vào chùa thờ Phật, cũng là ý ấy. Đoàn Bá Trinh, thân làm tư nghiệp, mà hạnh kiểm như thế, sao không sợ hãi! Sĩ hạnh đến thế, thực đáng than phiền! »

Với con thiếu bảo quận công Tống Viết Phúc, là Tống Viết Thư vào Kinh. Khi Thư đã đến, liền có tang mẹ. Chuẩn cấp cho 20 lạng bạc để về lo việc tang. Khi hết trở, sẽ lại vào Kinh ngay đợi Chỉ, bổ dụng.

Thương trường bộ Hộ tâu nói: « Kho ở Kinh hiện chứa 1.250.000 hộc thóc, mà hằng năm chi thóc gạo ra trên dưới 500.000 hộc, phương (1). Vậy xin đem số thóc gạo đã chứa đó lưu làm số thường trữ. Từ sang năm trở đi, các tỉnh Nam-định, Hà-nội và Hưng-yên, hằng năm phải chở đến 250.000 phương gạo, các tỉnh Quảng-bình, Quảng-trị, Quảng-nam và Bình-định, hằng năm phải chở đến 250.000 hộc thóc để phòng chi phát trong 1 năm.

« Lại nữa, ở Thừa-thiên hằng năm, thu thóc tô là 50.000 hộc, sau 5 năm, có thể được là 250.000 hộc, thì lưu ngay số thóc đó làm thóc trữ trong 3 năm. Về sau, hằng năm, đã có thóc Thừa-thiên là 50.000 hộc, thì số thóc vận tải đến của Quảng-bình, Quảng-trị, Quảng-nam và Bình-định, xin liệu giảm xuống là 200.000 hộc ».

Việc ấy giao xuống đình thần bàn xét. Họ cho rằng: Quảng-bình là chỗ địa đầu, không nên bắt chở. Sang năm, xin cho các tỉnh Quảng-trị, Quảng-nam và Bình-định chở thóc những năm gần đây là 300.000 hộc; các tỉnh Nam-định, Hà-nội và Hưng-yên chở gạo 400.000 phương. Rồi lấy 100.000 hộc thóc đã lâu năm chứa ở kho Kinh và 400.000 phương gạo do tào vận chở đến, mà chi phát trong năm nay. Còn 300.000 hộc thóc tào

(1) Thóc, tính theo đơn vị hộc; gạo, tính theo đơn vị phương.

https://tieulun.hopto.org

vận và 50.000 hộc thóc tô ở Thừa-thiên đem nộp vào kho, cộng 1.500.000 hộc, sung làm của chứa 3 năm. Từ sang năm trở đi, hằng năm, chở đến 450.000 phương gạo Bắc-kỳ, lại trích lấy 50.000 hộc thóc lâu năm ở kho Kinh để sung vào khoản chi, rồi lại lấy thóc tô ở Thừa-thiên điền bổ vào đó cho hợp với phép phát cũ ra, thu mới vào.

« Đến như các thuyền vận tải : các tỉnh Bắc-kỳ thì do ty Tào-chính liệu vát đoàn thuyền Bắc tào và đoàn thuyền Nam tào ; Quảng-nam và Bình-định thì liệu vát các thuyền đại dịch trong hạt chuyên chở. Duy tỉnh Quảng-trị, số thuyền đại dịch có ít thì thuê thêm thuyền dân. Thuyền đại dịch thì do đường biển, thuyền thuê thì do đường cảng vận tải đi ».

Lời tâu dâng lên. Vua dụ rằng : « Lời bàn phần nhiều hợp ý ta. Duy có điều là tỉnh Quảng-trị có đường sông, có thể đi thông được, hà tất phải vượt mấy trùng biển khơi để đi vào chỗ nguy hiểm sóng gió? Đợi sang năm đến kỳ vận tải sẽ xuống Chỉ thi hành. Và, nếu năm nào, thóc tô ở Thừa-thiên, hoặc được tha hay cho hoãn, gạo chở từ Bắc-kỳ hoặc vì cớ gì không thể đủ được số ấy, thì do bộ Hộ nghĩ tâu, sẽ cho vận tải thêm để sung việc chi dùng. Vả lại, số thóc gạo thường chi là 500.000, cũng là căn cứ vào tình hình hiện tại mà nói ; sau này, nước nhà nhân hạ, binh ngụ ở nông, các biền binh phần nhiều chia ban, thì số chi tất giảm đi. Bấy giờ cũng do bộ Hộ trù tính để bớt việc vận tải mà nới nhẹ được sức dân ».

Phong thổ chế Phạm Hữu Tâm lập Tân-phúc nam. Vua dụ Nội các rằng : « Trước đây, Phạm Hữu Tâm chống giặc Xiêm ở các xứ Thuận-cảng và Chiến-sai, gặp lúc giặc đương hăng mà Tâm với số ít, thắng được số nhiều, chẹn đường không cho giặc tiến, ắt được khí

https://tieulun.hopto.org

thế hụng hăng của giặc, làm nổi thanh thế sắc bén của quân ta. Công ấy thực không phải nhỏ. Vậy gia ơn đặc cách phong cho tước nam, để nêu chiến công ».

Thăng: Trần Văn Học, phó vệ úy Chư quàn, lên thự phó vệ úy Hữu vệ doanh Tiền phong; Lê Văn Diệp, cai đội, lên thự phó vệ úy Thủy vệ Phú-yên.

Dùng Hàn lâm viện thị giảng học sĩ Lê Văn Luyện làm Quốc tử giám tế tửu.

Trương Minh Giảng, tổng đốc An—Hà tâu nói: « Các thủ binh ở tấn sở, thủ sở thuộc An-giang, như Tân-châu, Châu-giang, An-lạc, Thuận-phiếm, Vĩnh-hùng, Cường-thành, Cường-uy, Cường-thắng, Trấn-di, Trấn-giang và Mỹ-thanh, trước gọi Hùng nhất, Hùng nhị, Hùng tam và Thuyền nhất, Thuyền nhị, Thuyền tam, nay xin đổi làm đội, mà lấy tên thủ sở trùm lên trên, thí dụ như thủ binh Tân-châu, gọi là đội Tân-châu Nhất, đội Tân-châu Nhị; thủ binh Châu-giang gọi là đội Châu-giang Nhất, đội Châu-giang Nhị. Ngoài ra mỗi thủ sở đều 1 đội, như thủ binh An-lạc, gọi là An-lạc đội. Suy ra, các thủ sở khác cũng vậy. Duy thủ binh Trấn-di vẫn gọi là An-di đội như cũ. Mỗi đội đều 50 người, có thiếu mộ thêm. Còn đạo Đông-khẩu, nay ở phủ lỵ Tân-thành, xin bỏ bớt đi ». Vua chuẩn y lời tâu ấy.

Khâm phái đốc biện các công việc ở Định—Biên là Đoàn Văn Phú tâu xin liệu chia cấp thuyền cho 6 tỉnh Nam-kỳ (Gia-định 40 chiếc, Biên-hòa 17 chiếc, Vĩnh-long 37 chiếc, Định-tường 33 chiếc, An-giang 60 chiếc, Hà-tiên 24 chiếc, cộng 211 chiếc).

Đốc biện công việc ở An—Hà là Đặng Chương tâu xin cho đồn, trại và thuyền ở An-giang nên đặt các hạng súng và dự trữ thuốc đạn (đồn Chu-đốc 27 cỗ súng lớn, ngoài đồn trước sau 2 góc đều 2 cỗ; góc bên hữu đồn là đồn Chu-phủ 4 cỗ. Đối ngạn sông Vĩnh-tế

https://tieulun.hopto.org

là 2 đồn Vĩnh-thanh và Vĩnh-nguyên đều 2 cỗ, thủ Châu-giang 8 cỗ. Thuyền Hải-dạo 5 chiếc, mỗi chiếc 1 cỗ súng lớn, 6 cỗ súng quá sơn. Thuyền Ô, thuyền Lệ và thuyền Chu 22 chiếc, mỗi chiếc 3 cỗ súng quá sơn. Còn súng lớn như cỗ đại luân xa hồng y, phách sơn, mỗi cỗ dự trữ 100 phát đạn, súng quá sơn mỗi cỗ 200 phát đạn). Nếu có thiếu thì do quân thứ Gia-định tư lãnh cho đủ dùng. Vua đều y cho cả.

Trong bọn lính thuộc đội Hồi lương trước ở An-giang, có Nguyễn Thành (người Hà-tĩnh) và Tăng Văn Mãi (người Hải-dương), từ lúc giặc Khôi gây biến, vẫn theo quan quân, không chịu theo giặc. Tổng đốc Trương Minh Giảng và tuần phủ Lê Đại Cương đem việc tâu lên. Vua nói rằng: « Chúng là tù tội mà còn biết việc phản bội là không nên, một tấm thiện lương ấy cũng đáng khen. Vậy cho đổi ngay về làm lính ở tỉnh nguyên quán để tỏ ra rằng triều đình thưởng người thiện, phạt kẻ ác, giữ mực rất công bằng, chỉ có kẻ nào tự mình làm ác, thì mới mau đi đến chỗ phải tội thôi! »

Dân Chân-lạp bị đói, đến nỗi có những người phải ăn tấm cám.

Vua hay tin, dụ bọn Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương rằng: « Chân-lạp dẫu là dân Man, nhưng cũng thuộc vào bản đồ và dân tịch của triều đình. Trong tình vỗ về thương xót, ta coi cũng như dân ta vậy. Trước đây, giặc Xiêm xâm lấn tàn bạo, ta đã vì người Chân-lạp mà đánh dẹp khu trừ, lại phải trọng binh đến giữ bờ cõi nước ấy, để nhân dân họ không phải ly tán, đệm chiếu nằm yên. Nay họ gặp lúc đói kém này, cũng nên giãn chẩn, vén xiêm, hối hả cứu giúp, chứ đâu nỡ ngồi trông họ chết đói mà không thương? Được tin này, lòng ta còn không nỡ, huống chi lũ ngươi lại làm ngơ được ư? Nếu quả có sự ấy thì việc phát chẩn không thể

https://tieulun.hopto.org

tri hoãn được. Chuẩn cho một mặt tâu lên, một mặt tư ngay cho 2 tỉnh Vĩnh-long và Định-tường đều chở 10.000 phương gạo đến để phân phát, chớ để họ mất nơi ăn chốn ở, thì mới phu phỉ lòng ta vun trồng cho dân ở nơi biên giới.

« Gốc của sinh dân ở việc làm ruộng. Chăm cày cấy, thì hưởng được mùa ; không cày, không làm cỏ thì phải chịu túng đói. Đó là lẽ thường trong việc làm ăn của nhà dân. Nay nghe nói dân Phiên phần nhiều có lòng sợ khó, ngại khổ, bỏ không cày cấy, sở dĩ đói kém, cũng vì cớ đó. Vậy nên đi khắp nơi để dụ bảo : nay đại binh đóng giữ, quân tinh nhuệ, lương thực nhiều, quyết không phải sợ người Xiêm. Ai nấy đều nên gắng sức cày cấy và cũng nên trồng các thứ khoai, đậu, rau dưa để giúp cho khỏi đói. Vả lại, triều đình cứu cấp tai nạn, dẫu có trăm vạn tiền, lương, nhưng cũng có hạn, sao bằng siêng năng cày cấy tự mình làm lấy mà ăn, quanh năm no ấm, không phải đói rét, há chẳng phải là chước hay ư? Đất đai trong hạt vốn mầu mỡ, nếu ai cũng chăm làm ruộng, đất không bỏ chỗ nào hoang, thì thóc gạo ăn sao cho hết? Và quân dân nước Phiên gần đây được triệu tập để thao diễn, đó là kế rất hay, cốt để mạnh vững việc biên phòng. Nếu nay việc ngoài biên đã dỡ gáng, thì nên liệu sắp đồ làm ruộng cho quân và dân ở những nơi gần đồn trại, xem chỗ nào có thể cày cấy được thì cho họ khai khẩn, vừa cày cuốc, vừa phòng thủ; hoặc nên lựa tính chia ra từng ban, một nửa để thao diễn, một nửa cho về làm ruộng, lúc có việc thì tập hợp hết cả lại. Thế nào là tiện thì xếp đặt mọi việc mà làm : việc biên phòng vẫn không thể bỏ trễ, việc làm ruộng cũng cần phải kịp thời. Trong hai việc ấy, bọn người nên tinh kỹ mà làm mới được ».

https://tieulun.hopto.org

Sai Nguyễn Đăng Huyên, lãnh binh An-giang, đi đến Hà-tiên, hiệp cùng lãnh binh Hoàng Văn Lý, quản lãnh các hạng biền binh trú phòng, phân phái phòng ngự.

Bọn tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói: «Súng lớn bằng đồng mới phong là Thần vũ phá địch thượng tướng quân, bị Tống Văn Hưng ở ty Cảnh tất, lấy chấn địa lôi đã bị ngấm nước, nhồi thuốc để bắn, dạn nổ gấp quá, miệng súng bị rạn. Xét ra: rạn cũng nhẹ, nếu đánh đai bằng cái vòng sắt ở ngoài miệng súng còn có thể dùng được».

Vua dụ quở rằng: «Khẩu súng lớn ấy là thứ võ khí rất quan trọng. Tống Văn Hưng khinh suất dùng dạn để đến xảy ra như thế, đáng lẽ phải chém, nay hãy đóng gông một tháng và đánh ngay 100 trượng; bọn phân xạ và chỉ thị bị phạt đánh roi hay trượng có thứ bậc khác nhau. Các tướng quân, tham tán và lãnh binh, từ trước đến nay, đã không có mưu kế để hạ thành, lại không có sức để giết giặc, nhờ có khẩu súng ấy để bắn giết lũ giặc, phá tan kho tàng, do đấy giặc đã sắp chết. Đáng phải nên ngày đêm xem xét đôn đốc, nhờ súng đó để làm thành công, sao lại không hề để ý, chỉ phó mặc pháo thủ nhồi thuốc bắn ra, đến nỗi có sự lầm lỡ ấy. Vậy không biết lũ ngươi đã giữ những việc gì? bụng dạ ra sao? hay là sợ súng mạnh quá, không dám đến gần? Nghĩ đến, khiến ta bực dọc mãi. Như vậy cũng đáng trị tội thêm nặng hơn, nhưng hãy truyền Chỉ nghiêm quở!

«Còn như thân súng đã bị rạn thì phải nên gia tâm thận trọng, tìm cách đánh đai thêm một cái vòng sắt to, lại quấn dây đồng, cột cho muôn phần bền chặt. Từ nay, hễ có bắn, thì một người trong bọn tướng quân, tham tán và lãnh binh đương ban phải thân đến xem xét khắp cả một lượt, từ viên đạn đã dùng đến ngòi

https://tieulun.hopto.org

thuốc đã nhồi đều phải đúng phép tất cả, giữ cho khỏi xảy mối lo bất ngờ. Nếu không theo đúng phép, để đến nỗi vỡ nứt thì người nhồi thuốc đạn sẽ bị chém đầu để bảo cho mọi người biết; còn kẻ bắn và kẻ chỉ thị đều bị phân biệt trị tội nặng. Các tướng quân, tham tán và lãnh binh cũng có lỗi ».

Vua dụ bộ Binh rằng : « Số súng điểu sang máy đá, máy Trung-quốc, đã mấy lần chở đến cấp cho 6 tỉnh Nam-kỳ và quân thứ hiện tại tới số khá nhiều. Trước kia, đã chuẩn định cho mỗi vệ, mỗi cơ đều 200 cây súng; nhưng trong đó nòng súng, gián hoặc có chênh lệch không đều, thì viên đạn chì cũng không được đều. Trong khi ra trận vội vàng, dùng đạn lẫn lộn, sao bắn trúng được? Nay có thể nhân lúc hơi rỗi, nên chỉnh đốn thêm đôi chút để súng đạn đều dùng cho dùng, chắc giúp ích cho việc quân không phải nhỏ. Vậy phái ra một thị vệ đã am hiểu, đem 6 bộ thước đồng đo tinh tầm đạn mới chế, do đường trạm, đi tới Gia-định, giao cho đốc biện Đoàn Văn Phú hội với các tướng quân, tham tán và lãnh binh, trước hết đem súng điểu sang máy đá, máy Trung-quốc ở quân thứ và các cơ, vệ thuộc tỉnh đã cầm, dùng cái thước ấy đo nòng súng, cốt cho rõ ràng đích xác, rồi chia ra từng hạng ghi chép báo về Bộ. Lưu một bộ thước đồng để ở tỉnh, còn thì chia cấp cho các tỉnh Biên-hòa, Vĩnh-long, Định-tường, An-giang và Hà-tiên, mỗi tỉnh 1 cái, do quan tỉnh xét theo các vệ, cơ ở tỉnh, giữ súng điểu sang bao nhiêu, bắt đem đo lại hết thảy, rồi tư về Bộ, để đề tấu lên, liệu đổi cho ».

Nguyễn Văn Nhàn, tên giặc trốn ở Sơn-tây, lén nổi lên ở địa hạt Vĩnh-tường.

Nguyễn Xuân Cát, quyền sung phó vệ úy Tả vệ, Quảng-trị, do tỉnh sai phái đem binh và voi đi tuần tiễu, đánh

https://tieulun.hopto.org

nhau với giặc ở xã Đạo-trù (thuộc huyện Lập-thạch), phá tan được. Có Nguyễn Văn Phụng, quyền sai đội trưởng, chính mình đi trước, giết được 1 tên đầu mục giặc, rồi trúng đạn bị chết. Việc ấy lên đến vua. Vua sai truy tặng làm chánh đội trưởng, thưởng 5 lạng bạc và 50 quan tiền.

Ra lệnh cho các viên thống binh 3 đạo Tuyên-quang, Cao-bằng và Thái-nguyên : từ nay về sau cứ 5 ngày một lần báo về tình hình trong quân. Nếu thắng trận to và có việc quân cơ bất thường thì lập tức tâu lên.

Lại dụ các quan tỉnh là bọn Đặng Văn Thống, Hoàng Tế Mỹ và Lê Trường Danh rằng : « Nay đại binh 3 đạo tiến lên, thế như chẻ tre, chắc bọn giặc không dám chống lại ngay trước mặt. Có điều là quan quân ngày một tiến lên, thì việc tư báo ngày một xa hơn. Vậy phải nên lựa chỗ chia ra phòng giữ, mới không trở ngại. Chuẩn cho các đạo đều xét xem từ ở tỉnh thành đến quân thứ, trên những đường lối phải đi qua, cứ mỗi nửa ngày đường lại đặt một nơi đường tấn (1), liệu điều động thổ dõng ở gần đấy, xen thêm vào 1, 2 quan quân để cùng phòng giữ, khiến cho tin tức của đại binh được thông nhau. Đó là việc cốt yếu. Nếu dọc đường chỗ nào còn có những kẻ ngang ngạnh, chống lại giáo hóa thì tỉnh thành gần đó phải binh đến dập tắt ngay đi ; chỗ gần quân thứ, thì tư báo cho đại binh phái quân đến dẹp. Như thế thì quân đi không lo phía sau có sự trở ngại, có thể tính ngày đánh phá thẳng vào sào huyệt giặc để sớm tâu tin thắng trận ».

Điều động 200 lính tỉnh Lạng-sơn đi đóng giữ Cao-bằng, và 200 lính tỉnh Hà-nội đi đóng giữ Lạng-sơn. Lại cho rằng tỉnh Bắc-ninh còn có 1, 2 bọn giặc nhỏ lén lút

(1) Đồn sở canh phòng.

https://tieulun.hopto.org

nổi lên mà tổng đốc Nguyễn Đình Phổ đem binh đi xa, bèn dụ tổng đốc Đoàn Văn Trường và đề đốc Hoàng Văn Ân ở Hà-nội : nếu tiếp được tin Bắc-ninh báo có giặc thì liệu phái ngay biền binh đến hiệp lực để đánh.

Bộ Hộ tâu nói : « Về việc trước ban tự đinh(1), tự điền(2) cho quan Lễ bộ Ngô Tòng Chu ở xã Phi-lam (thuộc huyện Phù-cát), tỉnh Bình-định, hằng năm, cứ chiếu số tiền và thóc thu ở tô ruộng và thuế đinh để cung việc thờ cúng. Năm ngoái có ban ân cho giảm thuế thân là 3 phần 10, người trong họ có kêu xin cấp thêm cho theo nguyên số. Vả lại, những bậc công thần được dự vào hạng có tự đinh, tự điền, thì các hạt Thừa-thiên, Quảng-trị, Nghệ-an và Thanh-hoa đều có. Về số tiền và thóc thu ở tô ruộng và thuế thân nếu gặp có năm được giảm, không hề có đâu đòi xin thêm nữa. Số chi về việc cúng tế Ngô Tòng Chu, năm trước sở dĩ được cho cấp thêm về số bị giảm, là do đặc cách, chứ đâu có thể vin vào đó để làm lệ được. Nay lại nhiều lần kêu xin, tưởng nên đình chỉ đi, theo cùng một lệ với các hạt khác.

« Lại xin : phàm các công thần được dự vào điền lễ thờ cúng có tự đinh, tự điền, hễ năm nào gặp có đại xá, thì do sở lại tâu xin để đợi Chỉ ; nếu ban ân cho giảm bớt bao nhiêu phân số, thì cứ theo số tiền và thóc đáng được thu của năm ấy, sung vào việc sửa lễ thờ cúng, không được xin nhằm nữa ». Vua y theo lời bàn ấy.

Bùi Văn Lý, án sát An-giang, có tội, bị mất chức. Cho Đoàn Nguyên Thống, thự Binh bộ lang trung, làm án sát An-giang.

Vua bảo Nội các rằng : « Bùi Văn Lý có trách nhiệm giữ bờ cõi mà 2 lần để mất thành trì, thực đáng tội lắm ;

---

(1) Tự đinh : Tiền thuế thân được lấy để chi vào việc thờ cúng.

(2) Tự điền : Ruộng lấy hoa lợi dùng vào việc thờ cúng.

https://tieulun.hopto.org

nhưng ta nghĩ đang lúc cần dùng người, nên hãng cho cách lưu, thế mà gần đây, không thi thố được việc gì, lại có tình nát rượu, thi sao xứng đáng với chức tư mục đã được gửi gắm ? Vậy ra lệnh cho lập tức phải ly chức về Kinh. Khi giao xuống bộ Hình nghị tội rồi, Lý cuối cùng bị trảm giam hậu.

Nguyễn Hữu Hoàng, tri phủ Anh-sơn, trước kia, có Chỉ gọi về Kinh để lựa dùng. Khi đã đến, nhân bị bệnh rồi chết. Ngô Kim Lân, Lễ khoa cấp sự trung, dâng sớ nói : « Hoàng làm quan trong sạch, giản dị, rất được lòng dân, sau khi mất, trong túi không có tiền thừa, trước nhận chức ở Phú-vinh, đến nay hãy còn được dân nhớ mến ».

Vua bảo Nội các rằng : « Hoàng rõ là người có tiết tháo thanh bạch, nên biểu dương để khuyến khích người sau ». Bèn thưởng 100 quan tiền, sai phủ Thừa-thiên thuê thuyền đưa đám tang về quê (quê ở Quảng-nam).

Ở tỉnh Hà-tiên, có thuyền buôn của tên Diệp An, người nhà Thanh, từ nước Xiêm đến. Tuần phủ Trần Chấn bắt và xét hỏi. Diệp An nói : Quan Phạt-lăng nước Xiêm bắt giữ vợ con hắn, dặn bảo chuyến đi này, nếu thấy quân ta tiến đánh, thì đương đêm cũng phải lập tức về báo. Diệp An lại nói : Nước Xiêm sợ uy thế quân ta, không dám lại mưu xâm phạm nữa. Chấn đem việc tâu lên. Vua dụ rằng : « Năm ngoái, nước Xiêm vô cớ, gây hấn, từng bị quan quân ta đánh dẹp, bị thua chạy về ; ngày đêm vẫn sợ ta lại đem quân hỏi tội, nên tìm nhiều cách để dò thám, chắc rằng không những chỉ có 1 tên chủ thuyền Diệp An thôi đâu. Nhưng về phần ta, việc phòng thủ được chỉnh đốn tất cả, đủ làm cho giặc sờn lòng, thì nó dù có dò thám trăm khoanh, cũng chỉ thêm khiếp sợ thôi. Vả lại, ta theo lòng trời đất, muốn cho muôn vật đều được sinh sống. Nước Xiêm kia cần

https://tieulun.hopto.org

bày gây hấn thì nó tự chuốc lấy cái lo vào mình, chứ ta không thèm dếm xỉa, huống chi là hạng người đã từng đến buôn bán ; đối với Diệp An bắt tất phải trị tội ngay. Hãy xét người và hàng hóa trong thuyền, rồi chiếu theo thường lệ, cho buôn bán. Duy tên Diệp An hãng giam giữ lại, đợi sau này người Xiêm qua thật sợ hãi, không dám lại sinh sự nữa, dúng như lời Diệp An đã nói, bấy giờ sẽ cho về Bắc-nóm, để đem vợ con về đoàn tụ làm ăn sinh sống ; nếu không thế, sẽ trị tội nặng, cũng chửa muộn ».

Tỉnh Nam-định được mùa lớn.

Vua dụ Nội các rằng : « Nhân dân tỉnh Nam-định, gần dây, đều tha thiết tôn vua, thân người trên, không từng phản nghịch. Nay hưởng phúc được mùa, thực là điều rất may cho nhân dân một phương đó ». Vua bèn thân làm bài thơ để ghi việc ấy, sai khắc gỗ in son, ban cấp cho các tỉnh từ Hà-tĩnh trở ra Bắc để cho đều biết. Nhân đó, vua bảo quan hầu rằng : « Tỉnh Nam-định gần dây không có giặc cướp, dân chăm cấy cày, phong tục dần dần thuần hậu lại, nên được trời ban điềm lành, năm được mùa lớn. Thế mới biết làm phúc cho người lành, giáng vạ cho người ác, cơ trời không sai ». Lại nói : « Nhà Thanh thắng được nhà Minh, lấy mình là Hung-nô(1) mà vào Trung-quốc, lấy man di mà biến đổi hoa-hạ(2), tình thế rất khó khăn. Thuận-trị (1644—1661) lại là vua nhỏ, người chú quyền giữ chính sự, tự xưng là hoàng phụ, thực là trái lẽ, thế mà nhờ đó cũng được

---

(1) Nhà Thanh là một bộ tộc ở Mãn-châu, cư trú tại thành Ngạc-đa-lý về phía đông núi Trường-bạch ; về sau xâm lược Hán tộc và làm vua Trung-quốc (1644—1911). Còn Hung-nô thì là giống Bắc-địch xưa ở tản mát các tỉnh Cam-túc, Thiểm-tây và Sơn-tây.

(2) Hoa hạ : Văn minh.

https://tieulun.hopto.org

yên ổn. Kịp lúc Khang-hy (1662—1722) nối ngôi, mới lên 8 tuổi, lại có 3 nước Phiên nổi loạn, thế đã nguy ngập, chưa bao lâu lại dẹp yên được, nếu không phải trời giúp, sao được thế ư?

« Hoàng khảo ta có xứ Bắc-kỳ, là lấy được từ tay nhà Tây-sơn, không phải là lấy của họ Lê, danh nghĩa đã chính, lời nói lại thuận, còn hơn nhà Thanh. Ta, với tuổi đã lớn, làm vua trong nước, đối với nhân tình thế cố, cũng đã biết qua. Phàm chính lệnh ban ra đều là trên thuận lòng trời, dưới hợp lòng dân, thì dù như việc thay đổi áo mặc, đó cũng là lấy hoa hạ biến đổi man di, thực làm cũng dễ. Nếu nhờ lòng trời trông lại, hằng năm được mùa, sẽ tự có thể ngồi hưởng thái bình và giữ được lâu dài mãi ».

Bộ lại tâu xin truy cấp cáo trục cho các quan nước Phiên. Vua bảo : « Quan nước Phiên, không sánh với quan của triều đình được. Viết cấp cho chiếu văn cũng đã đủ tỏ khen thưởng, còn cáo trục thì đình chỉ lại ».

Cho Trần Công Chương, phó vệ úy, làm phó vệ úy Hữu vệ doanh Hổ uy ; Phạm Phú Quảng do chức phó vệ úy vẫn hiệp lãnh thị vệ, lại chuyên coi các vệ, đội Tài hoa và Dực bảo ; Hoàng Phúc Lợi cai đội quyền sung phó vệ úy Tiền vệ doanh Tiền phong, thăng thu phó vệ úy Cẩm binh, quyền sung vệ úy Tả vệ Quảng-nam ; Vũ Văn Nhượng, nguyên quyền sung quản vệ, đổi làm quyền sung phó vệ úy.

Chuẩn cho những người được thực thụ đội trưởng ở các vệ viện Thượng tứ đều được chiếu theo phẩm để chi lương.

Quan tỉnh Ninh-bình tâu nói huyện Kim-sơn trong tỉnh hạt, giáp liền với biển, đất chua và mặn, phải có nước ngọt tưới ruộng, mới cày-cấy được. Hiện có 1 cái ngòi nhỏ từ sông Trinh-nữ huyện Yên-mô đổ vào, lần

https://tieulun.hopto.org

nay bị lấp; dân sở tại đều muốn góp sức nhau, khai lại, để lợi việc làm ruộng. Vua y cho.

Vì 2 cơ Tả, Hữu Thủy-sư Nghệ-an còn thiếu số ngạch, vua sai chiếu sổ dân trong hạt, phàm những người lưu lạc lại về và những người từ trước chưa từng được chấm làm lính, điều theo lệ 7 người lấy 1, lựa bổ vào 2 cơ.

Trong những thôn xã đã chịu ngạch giản binh, giản hoặc nơi nào còn có ẩn lậu ở ngoài sổ thì quan tỉnh lại đăng tiếp thêm vào sổ dân đinh rồi lựa chấm làm lính luôn cả số còn thừa ấy, cộng được 950 người, dồn thành 19 đội, tâu lên xin tạm đặt làm 2 vệ Tả, Hữu Nghệ-an. Tả vệ 10 đội, Hữu vệ 9 đội, mỗi vệ đặt 2 quản vệ, mỗi đội đặt 1 suất đội, 2 đội trưởng, 2 ngoại ủy đội trưởng, cấp cho binh khí, tiền, gạo, để thao diễn. Đợi sau này yên việc bắt giặc, các biền binh đi đánh dẹp và đi thú đều được về hàng ngũ, bấy giờ sẽ san bổ cả lại để xã binh liên lạc nhau, người nào nên đặt vào bộ binh, người nào nên đặt vào thủy binh, lại xin làm cho thỏa đáng. Vua đều y theo.

Cho Phan Văn Phái, thự phó vệ úy, vệ Diệu võ, làm phó vệ úy Tả vệ; Đặng Văn Đắc, cai đội, quyền sung phó vệ úy; Nguyễn Công Cẩn, thự phó vệ úy vệ Nghiêm võ, làm phó vệ úy Hữu vệ; Phạm Văn Thuyên, cai đội, quyền sung phó vệ úy.

Cho con cháu sau của Khai quốc công thần Tống Phước Trị là Tống Phước Tường, được tập ấm, làm thứ đội trưởng, để coi giữ việc thờ cúng.

Bố chính Nguyễn Công Tú và án sát Trương Phúc Cương ở Định-tường tâu nói: « Giản binh trong tỉnh được hơn 1.200 người đã phái đi quân thứ Gia-định và Nam-vang 750 người, chỉ còn lại hơn 400 người, sai phái không đủ. Vậy xin cứ chiếu số hương dõng đã bổ

https://tieulun.hopto.org

làm 3 cơ Định-trung, Định-hùng và Định-cần, 1.500 người, chia làm 2 ban, mỗi tháng thay đổi một lần; trích lấy 250 người trong số dương ban phái đi đóng giữ Hà-tiên, cũng mỗi tháng thay đổi 1 lần; còn thì gộp với giản binh lưu lại ở tỉnh để thao diễn; việc yên thì thôi ». Vua y cho.

Tham tán Trương Phúc Đĩnh và lãnh binh Đoàn Dũ ở quân thứ Gia-định, đều bị bệnh chết. Vua được tin, lấy làm thương xót, xuống dụ cho Phúc Đĩnh 100 lạng bạc và Dũ 50 lạng. Dùng thự Binh bộ tả tham tri, đốc biện An — Hà sự vụ Đặng Chương, quyền sung tham tán đại thần. Lại nghĩ Đĩnh ở trong quân đã lâu ngày, có công lao rõ rệt, chuẩn cho thân nhân nhận lấy 2 cái áo trận của tán tương và tham tán đã cấp cho trước đốt đi cho Đĩnh, còn Đặng Chương là tham tán mới, sẽ may áo trận khác để cấp cho.

Ban quần phục cho các hương dõng ở Bình — Thuận và 6 tỉnh Nam-kỳ. Vua dụ Nội các rằng: « Bọn hương dõng này tuy có khác với luyện binh các hạt từ Quảng-bình đến Khánh-hòa đã lìa xa quê quán, nhưng cũng đã theo đi đánh dẹp, có dự chút công lao, lòng ta rất thương. Vậy ra lệnh cho các đốc, phủ, bố, án lập tức may áo vải kép, mỗ bụng và quần vải nhuộm vỏ già, mỗi thứ 500 cái, số hương dõng tỉnh nào có ít thì liệu giảm xuống 400, hay 2, 3 trăm, theo số mà cấp phát ».

Vua nghĩ đến các vệ lính Kinh phái đi đánh dẹp ở Nam-kỳ và Bắc-kỳ tòng chinh đã lâu, chuẩn cho chánh đội trưởng và suất đội đều thăng cai đội; cai đội tòng quân, cùng với ngạch ngoại cai đội và thí sai suất đội đều cho thực thu, cộng 111 người.

Truy tặng nguyên lãnh binh Hà-tiên Nguyễn Quang Lộc làm vệ úy, trật chánh tam phẩm, chuẩn cho theo hàm truy tặng mà cấp tiền tuất.

https://tieulun.hopto.org

Trước đây, tỉnh Hà-tiên thất thủ, Lộc làm thủ ngự ở Phú-quốc, bị Nguyễn Văn Sương bắt đưa cho giặc, giam ở trong thành Phiên-an. Lộc cùng Phạm Văn Bảo (là người nhà Hà-tiên hộ phủ Phạm Xuân Bích, cũng bị giặc bắt) mưu đốt kho thuốc súng, việc vỡ lở, đều bị giặc Khôi giết cả. Đến đây, các tướng quân và tham tán hỏi được tình trạng, tâu lên. Vua bảo bộ Binh rằng: « Nguyễn Quang Lộc dẫu không thành công nhưng cũng đáng khen là có chí ». Do đấy Lộc được truy tặng chức ấy. Phạm Văn Bảo cũng được thưởng 5 lạng bạc, cấp cho người nhà.

Sai Trần Ngọc Tiến, cai đội Thủy quân, và Hồ Văn Thọ, thị vệ, cỡi chiếc thuyền Ô, đem súng lớn « Phá địch đại tướng quân » mới đúc và chấn địa lôi, chở theo chiếc thuyền chữ « Định » đã phải đi trước, để tải tới Gia-định. Thuyền đến Đà-nẵng, không đuổi kịp, bèn đổi dùng chiếc Điện-hải ở Quảng-nam, tiến thẳng tới quân thứ. Vua thưởng cho bọn Ngọc Tiến, mỗi người 5 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn; còn binh lính cùng đi chuyến ấy được thưởng thêm 1 tháng tiền lương.

Sai chở tiền kho ở tỉnh Bình-định đưa đến Gia-định 15 vạn quan, Bình-thuận 3 vạn quan. Lại ra lệnh cho tỉnh Bình-thuận lấy một nửa số tiền ấy để vào kho, một nửa mua gạo để trữ.

Huyện Cam-linh, phủ Trấn-định, tỉnh Nghệ-an, có quân Man Nam-chưởng xâm lấn bờ cõi, huyện mục là Ấp Ma Hạt tập hợp và đốc thúc các thổ dõng đánh đuổi được. Quan tỉnh đem việc tâu lên. Vua đặc cách thưởng cho 50 lạng bạc và sai truyền dụ rằng giặc Xiêm nhiều lần bị quan quân đánh giết, thế tất không dám sang nữa. Còn quân giặc Nam-chưởng nhỏ mọn, chẳng qua là hạng bám cây, dựa cỏ, có làm gì được, nên chiếu theo địa hạt canh phòng nghiêm ngặt để giữ bờ cõi.

https://tieulun.hopto.org

Trần Văn Tuân, thự tuần phủ Lạng—Binh, thân đến Cao-bằng hội nhau làm việc hàng tỉnh, dâng sớ nói: « Nhân dân ở tỉnh hạt, hoặc ứng mộ theo đi đánh giặc, hoặc được điều đi tải lương, làm việc rất nhiều, nên việc đưa gạo bán chưa được đủ số. Chỉ có cách là đi khắp các nơi mà mua vét: không kể họ là nhà nông hay nhà buôn, cứ trả cho giá cao, ngõ hầu kho chứa mới đầy đủ. Lại nữa, tiền kho hiện có hơn vài ba vạn quan, sợ có khi không đủ chi tiêu. Vậy xin do Bắc-ninh tải thêm cho 20.000 quan đến Lạng-sơn để chuyển đi ». Vua chuẩn y lời xin ấy. Trong số 20.000 quan tiền do Bắc-ninh tải đến, chuẩn cho để lại Lạng-sơn 10.000 quan, còn 10.000 quan giải đi Cao-bằng. Nếu không đủ, thì thay vào bằng 10.000 đĩnh bạc hạng lớn và hạng nhỏ lần trước đã phát giao cho. Sau đó, lại sai Bắc-ninh tải thêm lên Lạng-sơn 10.000 quan tiền và 2.000 lạng bạc.

Đạo quân của Lê Văn Đức, tổng đốc đạo Tuyên-quang, tiến đến cuối địa giới châu Lục-yên, lại do châu Vị-xuyên tìm đường đến bờ bên tả sông Lô, để hội với đạo binh của đề đốc Phạm Văn Điển, bàn tính chia đường tiến đánh. Con đường phía trước phải qua, thì sai riêng phó quản cơ Hậu-hùng Nguyễn Văn Sự, suất đội Phạm Văn Khai đem một chi cơ binh đi tắt đến đồn Đào-làm, đánh phá sào huyệt giặc Tôn và giặc Chung. Lại phân phái binh dõng lũng bắt dư dẳng giặc Tuyên, lần lượt bắt chém được đầu mục giặc và đồng lõa giặc hơn 40 tên và thu được nhiều khí giới. Rồi đem tình trạng ấy tâu lên, và nói: « Đạo binh xuất phát từ châu Thu, rẽ sang bên tả, men theo sông Lôi (1) ngang qua toàn hạt Lục-yên; lại chuyển sang bên hữu, qua châu Vị-xuyên giáp đến sông Lô, đường sá quanh co, nên

(1) Tục gọi sông Chảy.

https://tieulun.hopto.org

ngày giờ có hơi chậm. Lại nữa, chuyến đi này vừa gặp lúa mùa đã chín, đều có thể nhân đất giặc mà chiếm lấy lương. Còn số lương Đặng Kim Giáng hộ đốc dân phu vận tải đường bộ, thần đã sức cho đem theo quân để phòng chi dùng lúc bất thường ».

Vua Phê bảo: « Nhân của giặc để lấy lương, quan quân đi đến đâu, không ai địch được. Sự cơ đều tốt, đủ hả lòng ta ». Bèn xuống dụ thưởng cho Nguyễn Văn Sự và Phạm Văn Khai mỗi người được gia quân công kỷ lục 1 thứ và 1 cái áo trận bằng đoạn 5 màu; còn những người dự có công trạng đều được thưởng kỷ lục, tiền bạc có thứ bậc khác nhau. Người nào bắt, chém được tên đầu mục giặc hoặc nguỵ chánh, phó cơ thì được thưởng 15 quan tính theo từng tên phạm, bắt hoặc chém nguỵ cai đội mỗi tên 10 quan, đồng lõa giặc mỗi tên 6 quan.

Doãn Uẩn, án sát Thái-nguyên, tâu nói: « Dân ở Bạch-thông và Cẩm-hóa, trước từng bị giặc bức hại, phần nhiều đều sợ hãi, nghi hoặc. Từ lúc mới đến Bắc-cạn, thần đã sức cho chiêu ẩn vỗ về, nên dân chúng lại dần dần tụ tập, làm việc dài đệ lương quân. Mùa thu năm nay, thóc lúa được mùa, giá gạo đã hạ (1 phương gạo trị giá trên dưới 1 quan), duy lúa ruộng ở nơi ấy thì ít, thu hoạch chưa xong, nên gần đây đặt mua chưa được nhiều. Xin tha thiết cho kế tiếp mua nữa để đỡ công chuyên chở khó nhọc ».

Vua phê bảo rằng: « Việc làm thỏa đáng, tình hình thật tốt, nên cố gắng hơn lên! »

Thống đốc Nguyễn Đình Phổ, tham tán Nguyên Công Trứ dạo binh Thái-nguyên tiến quân đến chợ Dã. Lũ giặc đã trốn trước. Dò thám biết rằng tên tổng nhung giặc là Nông Văn Sĩ, còn thủ hiểm ở phố Bắc-nậm. Từ đấy qua Bằng-thành, Cổ-đạo và Kiệu-ca (tên núi) để tới

https://tieulun.hopto.org

Vân-trung, đường núi hiểm trở, quân đi phải đến 6 ngày đường. Họ bèn bàn nhau, chia đường tiến đánh. (Từ chợ Dã đến Bắc-nậm có 2 con đường: 1 đường từ xã Na-dụ qua xã Bắc-phấn; 1 đường từ xã Bắc-khoát qua xã Hồng-la). Rồi làm sớ tâu lên, và nói: « Voi trận đi núi không tiện, đã lưu hơn 200 biền binh ở lại đồn Na-miêu, theo án sát Doãn Uẩn để coi giữ ».

Vua bảo bộ Binh rằng: « Trước đây cứ theo tập tâu của Lê Văn Đức ở Tuyên-quang, thì đạo binh đã do tả ngạn sông Lô, tới hội với Phạm Văn Điển, tìm đường cùng tiến. Nay lại tiếp được tập tấu của Nguyễn Đình Phổ và Nguyễn Công Trứ ở Thái-nguyên nói đạo binh của họ hiện tới chợ Dã; duy đạo binh Cao-bằng chưa thấy tâu báo, ta còn đương để ý ngóng trông. Vả lại, việc binh quý ở nhanh chóng, không nên thận trọng quá để lỡ cơ hội; nhưng một đạo một mình tiến trước, e có sự lo cô quân đi lẻ vào sâu, nên chưa tiện thúc giục vội. Vậy truyền dụ cho các thống binh đại viên ở các đạo: nên lấy việc nước làm trọng, kẻ tả, người hữu dắt díu lẫn nhau, hết sức cùng lòng, nhân tiện tư báo với nhau, hẹn kỳ hội đánh, thẳng tới sào huyệt giặc, bắt chém giặc Vân, cũng nhận phần thưởng cao nhất, muôn vàn không nên có lòng dun dẩy, trùng trình, nghe ngóng, để quân giặc được kịp thời sẵn sàng phòng bị hoặc chạy trốn trước. Kể ra, việc quân trọng đại, binh chính rất nghiêm, lỡ có sai sót, quan hệ không phải là nhỏ. Lại nữa, lương thực là việc rất cốt yếu. Nay là mùa lúa chín, chính là lúc phải nên mau chóng tiến quân để lấy lương ở giặc. Phàm thổ dân ở chỗ đi qua, những kẻ đã hàng phục, thì tìm nhiều cách hiểu dụ ngay, khiến họ hết sức đóng góp cung cấp; những kẻ nào ngang ngạnh, phép nước không thể dung thứ được, thì nên sức cho các binh dõng tùy tiện, thu lấy thóc lúa, để giúp lương thực

https://tieulun.hopto.org

cho quân. Đây không phải như việc tiến đánh tầm thường, cứ đợi các đồ tri trọng chở đến, mới được ăn no. Cốt nên tùy tiện gặp đâu lấy đó cho đủ dùng. Đó là kế hay nhất. Như vậy thì có thể đi đường được mau mà thành công càng chóng ».

Đạo quân của đề đốc Phạm Văn Điển đạo Tuyên-quang tiến đến đồn Phù-loan, châu Vị-xuyên. Đi đến đâu, giặc nghe bóng gió cũng đều trốn trước. Điển bèn thẳng tiến đến xã Gia-tường (ở bờ bên tả sông Lô), đốt phá sào huyệt của nghịch Nga, lùng bắt được 2 tên giặc, giết đi. Lại phái riêng lãnh binh Tuyên-quang Phùng Hữu Hòa, quản cơ Trung hùng Nguyễn Văn Long và phó quản cơ Nguyễn Văn Phượng, đánh lấy 2 đồn Đại-man và Trinh-nghi. Giặc lui chạy vào miền rừng xã Lang-can. Lại sai Nguyễn Văn Vinh, quyền sung vệ úy Hữu vệ Kinh binh, làm tiếp ứng.

Sớ dâng lên. Vua phê bảo : « Sự cơ cũng tốt, nên hăng hái tiến lên để sớm báo tin thành công ».

Sau đó, bọn Hòa đánh nhau với giặc ở xã Lang-can, liền mấy ngày đều thắng, chém được hơn 10 đầu, bọn giặc tan vỡ, rút lui. Điển đến An-biên, được tin báo, lập tức đốc thúc lên đường, đi theo đại binh, tiến đánh, rồi đem tình trạng tâu lên. Vua phê bảo : « Đi đến đâu, giặc đều đồ giạt, thế mà binh lính ta không ai bị chết, rất tốt ». Xuống dụ thưởng cho bọn Phùng Hữu Hòa, Nguyễn Văn Long, Nguyễn Văn Phượng và Nguyễn Văn Vinh mỗi người được gia quân công kỷ lục 2 thứ ; còn các suất đội, thưởng cho mỗi người 3 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn và 3 đồng hạng nhỏ.

Lại đặt tên vệ Phấn uy là Tả bảo Nhất vệ và vệ Thần uy là Tả bảo Nhị vệ, để quân hiệu được nghiêm chỉnh (2 vệ Tả bảo Nhất và Nhị, trước đây đổi là Phấn uy và Thần uy, theo làm việc quân ở Gia-định).

https://tieulun.hopto.org

Cho Nguyễn Văn Hãn, nguyên Phấn-uy vệ quyền sai quản vệ, thực thụ phó vệ úy ở Tả bảo Nhất vệ; Lê Văn Kỷ thăng thụ thành thủ úy, vẫn quyền sung phó vệ úy; Nguyễn Đình Cát, nguyên Thần uy vệ quyền sai quản vệ, thăng thụ thành thủ úy, vẫn quyền sung phó vệ úy ở Tả bảo Nhị vệ; Lê Đức Nghi, Định dũng vệ quyền sai quản vệ, thăng thụ phó vệ úy ở vệ Định-dũng. Còn cai đội, chánh đội trưởng, quyền sai suất đội, được thăng thụ, cộng 11 người. Ba vệ này theo đi đánh giặc đã lâu, vua thương tình khó nhọc, nên đặc cách cho thăng.

Khâm phái đốc biện công việc ở An — Hà là Đặng Chương, cùng 2 quan tỉnh hội hàm, tâu nói: « Trước đây, đốc, phủ là Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương tâu xin cho tỉnh An-giang, hạng giản binh trước, cùng với dân ở sổ đinh và số lính ở đồn điền cũ bị thải về, tính đổ đồng cả, cứ 5 đinh lấy một (thôn xã nào, hiện có 4 đinh cũng lựa lấy 1 lính, ngoài ra 3 đinh trở xuống đều được miễn), lựa chấm làm lính. Nay tỉnh Hà-tiên là kiêm hạt, xin cũng làm theo lệ ấy. Thuộc về tỉnh An-giang, lựa được 2.860 người, dồn thành 6 cơ (5 cơ đều 10 đội, 1 cơ có 5 đội), vẫn theo tên cơ cũ, đặt làm 5 cơ An-binh Nhất, Nhị, Tam, Tứ, Ngũ ở Thủy-cơ An-giang. Thuộc về tỉnh Hà-tiên, trong có 6 đội ở cơ Hà-phú, do các đội ở cơ Phú-cường cũ dồn bổ, đều là dân được toàn trừ điều dịch ở đảo Phú-quốc. Cơ Hà-tiên có 10 đội, do chi Kiên-hùng cũ đổi bổ, đều là người Phiên ở các sách thuộc Kiên-giang, so với giản binh, mộ binh có khác, vẫn để nguyên ngạch. Ngoài ra, 3 huyện thuộc hạt, trừ dân Hà-châu và Kiên-giang phần nhiều xiêu giạt, đợi sau sẽ làm. Rồi cứ theo sổ giản binh cũ, số lính ở đồn điền, số dân thực nộp ở Long-xuyên, và nguyên số giản binh tại ngũ thuộc Kiên-giang, cộng hơn 200 người,

https://tieulun.hopto.org

đồn làm 4 đội, để điền bổ vào Thủy-cơ Hà-tiên (Nguyên Tả chi Gia-nghị, đồn điền Vĩnh-long đồn bổ, đã bắt chuyển về hạng dân).

Vua chuẩn y lời tâu ấy, dụ rằng: « Đặng Chương, đã có Chỉ cho ngươi rút về tỉnh Gia-định, quyền sung làm tham tán rồi. Còn bọn Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương cốt nên dụ bảo nhân dân trong hạt, khiến lòng người được êm thấm, số binh được thường đủ. Đó là điều cốt yếu. Còn 2 huyện Hà-châu và Kiên-giang thì do quan tỉnh chuyển sức cho huyện viên phải gia tâm vỗ về, yên ủi, hạn trọng 1 năm phải an cư lạc nghiệp, tức thì chiếu theo lệ mà lựa chấm lấy lính ». Chương lại tâu nói: « Số mộ binh ở An-giang không có mấy, các đội ở cơ An-giang, trước đồn bổ thông ngôn 69 người, nay xin đồn làm 2 đội Thông ngôn Nhất và Nhị. Cơ Án-viễn và đội Giáo dưỡng 30 người, 2 đội Pháo thủ 22 người, và cơ An-giang còn thừa 5 người, xin cho gộp lại đồn làm 2 đội Pháo thủ Nhất và Nhị; còn những người trốn tránh, xét ở hạt nào cho về làm hạng tráng hạt ấy. Lại nữa, về lính coi kho ở An-giang, xin trích lấy 1 đội giản binh, sung bổ vào, cứ 3 năm 1 lần thay đổi ». Vua đều chuẩn y cả.

Đổi tên trạm An-giang (trạm Giang-định, ở thôn Tân-đông, đổi làm trạm Giang-đông; trạm Giang-lộc, ở thôn Mỹ-an, đổi làm trạm Giang-mỹ; trạm Giang-hòn, ở thôn Tú-điền, đổi làm trạm Giang-tú). Mỗi trạm 100 lính trạm: một nửa lấy dân ở sở dinh sở tại, một nửa cho mộ người sung vào.

Định rõ lại lệ xét công và bổng mãn (1).

---

(1) Bổng mãn: Thời hạn các quan nhậm chức được 3 năm hoặc 6 năm.

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ Nội các rằng : « Trước đây cứ như chương trình của đình thần châm chước bàn định về lệ xét công và bổng mãn, từng đã chuẩn y lời bàn để thi hành. Nay nghĩ : lời bàn về 3 việc thu thuế, bắt linh và xử án đều quy vào kỳ xét công khấu trừ rồi chia ra từng hạng, thực đã thỏa đáng. Duy trong đó còn có nhiều chỗ trở ngại, khó làm như : mỗi khi đến cuối năm, do các thượng ty, căn cứ vào bản sách kê phân số về thu thuế, bắt linh và nhật ký tra kết các vụ án của phủ huyện trong năm, do Bộ để lưu chiểu thì vẫn còn là bề bộn. Lại nữa, quan viên ở Kinh và ở ngoài, không dự lệ xét công, tới kỳ hoặc viết thành bản tự trình bày hoặc do thượng ty cai quản xét lại tâu lên, đều lấy lương bổng được hưởng hiện nay đầy đủ 3 năm làm hạn, cũng là câu nệ quá. Vậy sai đình thần bàn lại cho kỹ rồi tâu lên, đợi ta định đoạt, đến kỳ xét quan lại vào năm ất mùi, Minh-mệnh thứ 16 [1835] sẽ bắt đầu thi hành ».

Khi lời bàn của đình thần dâng lên, họ xin : phàm ai có dự vào lệ xét công, đều do thượng ty các tỉnh căn cứ vào thời kỳ nhậm chức ở trong hạt, bắt đầu kể từ năm Minh-mệnh thứ 13 đến cuối tháng 12, năm Minh-mệnh thứ 15. Trong 3 năm ấy, viên nào tại chức, được mấy năm, mấy tháng mà phân số về việc thu thuế, bắt linh và nhật ký tra kết các vụ án khai chép cho minh bạch, hạn trong tháng giêng năm Minh-mệnh thứ 16, đều đã làm thành bản sách để tâu, do Bộ để đạt lên, không nên cứ đến cuối năm, đã vội tư khai, cho được giản tiện.

Lại nữa, như lần trước, đình thần bàn định, phàm việc thu thuế bắt linh mà thiếu từ 4 phân trở lên, việc xử án mà đến 3 hạn trở lên, thì không đợi đến kỳ 3 năm xét công, cũng tâu hặc ngay. Như vậy cũng chưa thỏa đáng. Nay xin cho quy cả vào trong hạn xét công

https://tieulun.hopto.org

để làm một thể, không cần phải trích ra để tham hặc nữa. Nếu người nào làm trái phép, mưu lợi riêng, quả có vết xấu, thì không đợi những việc thu thuế, bắt lính thiếu đến 4 phân, việc xử án quá đến 3 hạn, cũng cho phép các thượng ty vạch tên tâu hặc, đợi Chỉ cách truất, để nghiêm lệnh xét công.

Về bổng mãn, thì xin : phàm quan chưởng ấn các nha môn thuộc Bộ, Viện và quan chưởng lãnh các quân doanh ở Kinh, các quan đốc, phủ, bố, án và lãnh binh ở ngoài các tỉnh, không câu nệ chức quan hiện làm, phải đủ hạn 3 năm, từ nay đến kỳ xét quan lại vào năm ất mùi, Minh-mệnh thứ 16, trong tháng giêng năm ấy, tức thì đem cả các sự trạng từ tháng giêng, năm Minh-mệnh thứ 13, đến cuối tháng 12, năm Minh-mệnh thứ 15 lần lượt hiện đã bổ được mấy năm, mấy tháng viết thành bản tự trình bày tâu lên.

Về các chức quan văn võ sở thuộc ở Kinh và ở ngoài, văn từ tứ phẩm trở xuống, võ từ tam phẩm trở xuống, cũng không câu nệ hạn bổng mãn 3 năm, đều do thượng ty cai quản tra xét, chiếu sự trạng từ cuối năm Minh-mệnh thứ 15 trở về trước, trong 3 năm ấy, viên nào hiện bổ chức gì và lần lượt hiện đã bổ được mấy năm, mấy tháng, đều sát hạch kỹ thêm, ai là mẫn cán, ai là bình thường, cũng đều trong tháng giêng, năm Minh-mệnh thứ 16, phân biệt ra, ghi vào bản sách, do bộ Lại, bộ Binh kiểm duyệt tâu lên.

Còn những quan viên ở Kinh, thuộc hạng linh tinh, chưa thuộc nha môn nào, doanh vệ nào, không có đại viên cai quản, thì văn do bộ Lại, võ do bộ Binh xét kỹ, chia ra từng hạng, làm thành bản sách, tâu lên. Ngoài ra đều y lời bàn trước. Vua nghe theo.

Bộ Lại lại tiếp tục bàn. Họ cho rằng : các viên phủ huyện, về việc thu thuế, bắt lính và xử án cũng là một

https://tieulun.hopto.org

việc trong lệ xét công, nên qui cả vào một sách, xin đến kỳ xét quan lại sang năm, các đốc, phủ, bố, án sở tại đều xét các phủ huyện ở hạt mình, bắt đầu kể từ tháng giêng, năm Minh-mệnh thứ 13 đến cuối tháng 12, năm thứ 15, những viên lần lượt đã bổ, trong đó có người đang tại chức rồi nhân can án, phải cách, có người hưu trí, có người hưu dưỡng, hoặc chết, không phải làm sách liệt kê nữa. Còn viên nào tại chức, được mấy năm, mấy tháng, trong khi làm việc, về những sự thu thuế, bắt linh và xử án chiếu theo lệ nên ở hạng nào, hội lại làm thành sách xét công dưa lên Bộ, rồi giao cho 3 bộ Hộ, Binh, Hình xét lại từng khoản; khi xong, lại do bộ thẩu, thông tính, phân biệt ra, lựa bàn thưởng, phạt, hội lại làm thành sách tổng kê, dâng lên, đợi Chỉ định đoạt.

Lại như tri phủ và đồng tri phủ, về việc thu thuế và bắt linh, xin điều chưa rõ ở trong sách số dư hoặc thiếu ở huyện kiêm lý và huyện thống hạt. Về huyện kiêm lý thì chiếu lệ mà làm; còn các huyện thống hạt, về binh lương có thiếu mỗi thứ đến 3 phân, thì tính thành 1 phân, gộp với phần số mà huyện kiêm lý đã thiếu, tính đồ đồng cả, rồi định hạng, mới là thỏa đáng. (Thí dụ như việc thu thuế, ở huyện kiêm lý thiếu 1 phân, mà huyện thống hạt thiếu 3 phân, thì tính thành 1 phân, nhưng tính đồ đồng là thiếu 2 phân, nên cho vào hạng thứ. Ngoài ra lấy đấy mà suy). Lại đối với việc các phủ huyện xử án về phép xét công, chỉ căn cứ vào trong hạn hay ngoài hạn nhật kỳ tra, kết, mà định hơn, kém. Đến như trong bản án, đã từng tra xét tên phạm nào đã cung ra lời lẽ gì, chiếu theo luật nào mà xử đoán khép tội. Việc có quan hệ đến tình tiết bản án, chưa nên lược qua; nếu đem hết giấy tờ trong 3 năm đăng cả vào bản sách tâu, thì rất bề bộn. Vậy xin do các địa phương làm

https://tieulun.hopto.org

riêng bản sách tư báo, giao bộ Hình để phòng khi tra cứu.

Về lệ bổng mãn của các quan viên, các văn thân sở thuộc trong Kinh và ngoài các tỉnh, thì xin: ở Kinh từ tứ phẩm, ở ngoài từ ngũ phẩm xuống đến thất phẩm, chiếu theo lệ mà xét làm. Còn từ bát, cửu phẩm đến nhân viên tá tạp, không nên làm thành sách liệt kê nữa; duy có chức huấn đạo các huyện, dẫu là bát phẩm, nhưng chuyên giữ việc dạy học, khác với chức bát phẩm khác. Vậy xin cũng cho đăng vào bản sách một thể, để tỏ có sự phân biệt.

Lại, tháng 12, năm nay chính là kỳ xét quan lại, nếu viên nào nhân có việc cáo tang cha mẹ, hay cáo nghỉ giả hạn mà không tại chức, xin cũng không cần phải nhất khái làm thành sách tâu lên nữa.

Lý lịch sự trạng trong khóa 3 năm của các viên phủ huyện trước đã từng làm phủ huyện, hiện nay thăng đổi chức khác do thượng ty coi quản làm thành bản sách « bổng mãn ». Đến như những viên hiện bổ làm phủ huyện, trong khóa 3 năm gián hoặc có bổ làm chức gì khác trong bao năm bao tháng, có những sự trạng công lao hay tội lỗi gì, và chức hiện làm ngoài 3 việc đã nói ở trên, lại có làm việc công gì khác, được nghị thưởng hay nghị phạt, và các thuộc lại có những lạm tệ hại hay không, trong địa hạt đã được yên ổn hay chưa, ruộng đất còn bỏ hoang hay đã khai khẩn, nhân dân được đông đúc hay hao mòn. Và ai là người hiền tài nhanh nhẹn, được việc, hợp với lòng dân; ai là người nhu nhược, hèn kém, không hợp lòng mong của dân chúng. Xin do các thượng ty xét hạch, chia hạng, hội lại để làm bản sách bổng mãn về hàng văn thuộc hạt mình, đến kỳ, đưa lên bộ; gồm cả bản sách xét công,

https://tieulun.hopto.org

tính đồ đồng cả, rồi định rõ thứ bậc, để đợi Chi cho thăng hay truất. Vua y lời bàn ấy.

Đã đóng xong các thuyền lớn Vân-điêu, Linh-phượng và Phấn-bằng.

Vua đến xem chỗ thợ làm ở Thanh-phúc. Xa giá ra cửa Đại cung, thấy vệ binh Cẩm y dựng nắng để ứng trực. Sắc sai quản vệ Lê Văn Phú cho dựng nhà tạm trú ở ngoài cửa Nhật-tinh và cửa Nguyệt-hoa để người ứng trực ẩn mưa tránh nắng. Vua đến sông Hương, khi khởi hành, các hiến binh theo hầu mới bắt đầu khai thuyền; cờ hiệu đã treo mà trống hiệu lại chậm đánh. Kịp lúc ra đi, tiếng khánh tròn bằng đồng đã nổi lên mà thanh la lại không đánh.

Vua bảo rằng: « Hiệu lệnh trẩy quân là để nhất trí về sự nghe cho mọi người và để nghiêm túc về việc hành quân, sao lại sơ suất và lầm lẫn đến thế! » Từ chưởng hiệu đến quản suất đều bị đánh trượng, cách chức và phạt roi có thứ bậc khác nhau.

Đổi bổ phó vệ úy vệ Hậu nhất doanh Vũ Lâm là Vũ Văn Giải, vệ úy Tiền vệ doanh Hổ uy là Nguyễn Trọng Tinh làm thị vệ hạng nhất, vẫn kiêm coi thị vệ; Vũ Văn Giải lại kiêm lãnh các đội, thự Dực võ, Thượng thiện, Hòa thanh, Thanh binh và Lý thiện; Nguyễn Trọng Tinh kiêm lãnh viện Thượng tứ. Thăng Nguyễn Văn Dung, thị vệ hạng ba, lên thị vệ hạng nhì, sung hiệp lãnh thị vệ, kiêm coi đội Tài hoa, viện Thượng trà.

Đắp đồn phủ Quảng-biên (ở xứ Bồng-mai). Trần Chấn, tuần phủ Hà-tiên, tâu nói: « Chỗ ấy trên liền 2 đường bộ, dưới chẹn 3 dòng sông, thực là nơi hiểm yếu, xin nên đặt đồn. Về phía hữu đồn có một dải Hoành-giang (dài hơn 30 trượng, sâu hơn 1 trượng 6 thước), sai dân sở tại sắm sẵn 20 chiếc thuyền độc mộc, lúc có việc, kết làm cầu phao để cho biền binh qua lại; lúc

https://tieulun.hopto.org

vô sự thì lưu lại vài chiếc để chở người qua sông. Lại ở 2 xứ Bông-ỷ-đà và Thảo-châu đều đặt tấn sở nhỏ, trông ra ngoài biển, rồi điều 50 linh tinh hiệp cùng 100 linh đã phái đi trước, theo án phủ Trương Sùng Hi phân phái ». Vua cho lời tâu là phải.

Miễn 5 phần 10 thuế thân và thuế điêu dịch năm nay cho huyện Hà-châu, tỉnh Hà-tiên. Trước kia giặc Xiêm lấn cướp tỉnh hạt, huyện Hà-châu bị hại nhiều lắm. Vua nghĩ nhân dân mới về, chưa yên chỗ ở, nên đặc cách gia ơn cho. Lại cho rằng huyện Kiên-giang và huyện Long-xuyên, sau khi bị binh lửa, cảnh sinh sống chưa được bằng trước, nên về thuế sản nghiệp đáng thu cũng cho chiết nộp bằng tiền.

Vua dụ bộ Binh rằng: « 2 vệ Hùng võ và Dũng võ ở tỉnh Bình-định và vệ Duệ võ ở tỉnh Khánh-hòa là những vệ đặt tạm, trong đó có bỏ hơn 300 hương dõng, trước đã có Chỉ rút về tỉnh, nhưng nghĩ họ đều là hương dõng, trước vì Nam-kỳ có giặc ở ngoài biển, bất đắc dĩ phải dùng, thế mà họ có lòng chống giặc, bấy lâu từng theo ra trận, không sợ khó nhọc, nên đã cho họ về quê để làm ăn sinh sống. Nay lại gia ơn : ngoại ủy suất đội mỗi người thưởng 10 quan tiền, các hương dõng mỗi người 3 quan, để họ về với vợ con, dùng vào việc phụng dưỡng cha mẹ, nuôi con cái. Những người còn ở trong quân thứ, khi nào về, cũng cho chiếu theo như thế và thưởng cho ».

Đổi 3 đội Lực-dũng Nhất, Nhị, Tam ở Gia-định làm 3 đội Dầu-thành Nhất, Nhị, Tam. Trước đây, những người trong thành ra thú, lần lượt đổn làm đội Lực-dũng trong đó có người trốn đi, nên sai đổi tên, khiến đều biết tự nghĩ không đến nỗi tái phạm nữa.

Hai vệ binh ở tỉnh Khánh-hòa và Bình-thuận nhiều người trốn đi. Ra lệnh cho các tướng quân và tham tán

https://tieulun.hopto.org

ở quân thứ Gia-định phái người đón bắt và chuyển sức cho tỉnh Biên-hòa xét hỏi nghiêm ngặt hơn, nếu bắt được, lập tức áp giải tới trong quân, cắm tên vào tai, cho diễu qua các doanh trại, rồi chém đầu đem rao cho mọi người biết.

Các tướng quân và tham tán ở quân thứ Gia-định mật tâu, cho rằng từ trước đến nay, bọn giặc cậy ở thành cao, hào sâu; quan quân ta, ai chẳng hăng hái mạnh dạn tranh lên trước, để mưu báo đáp, nhưng lũy dài ngăn cách, đánh phá vẫn khó. Mưu kế bây giờ là phải chiếm lấy bờ hào là việc cần nhất. Vả lại, hào ở thành ấy, tính suốt cả dài hơn 700 trượng. Thiết nghĩ: nên làm hơn 1.000 cái ụ bằng tre, mỗi ụ dài 7 thước, cao 3 thước, 5 tấc, ở ngoài dùng nẹp tre kèn bằng mây, trong lấy rơm rạ nhồi vào cho đầy, mặt sai biền binh 4 mặt, nhân đêm, một loạt đẩy xuống bờ hào. Bên cạnh ụ tre, đào đất đắp giữ, sâu 2, 3 thước, thì bề cao có thể thành cái lũy tạm 5, 6 thước. Nếu giặc ở trên cao bắn súng lớn xuống, thì ta gần tầm súng, giặc cũng khó làm gì được; nếu giặc bắn súng nhỏ, thì đã có lũy tạm để ngăn ngừa. Quân ta ở đó mỗi mặt đều mở 2 con đường, từ lũy dài đến lũy tạm, hình thù cong queo như con rắn bò. Đường cong queo đó đã hoàn thành, ra vào không ngại, rồi sau sẽ tùy cơ đánh phá: hoặc ngăn lấp miệng hào, bắc thang mà lên, hoặc đào phá thẳng thành, lấy đường mà vào. Như vậy tin thắng trận tưởng có thể hẹn ngày được!

Vua phê bảo rằng: « Dẫu chưa phải là tận thiện, nhưng cũng khả quan! » Bèn mật dụ rằng: « Bọn tướng quân và tham tán vâng mệnh đi đánh giặc từ mùa hạ trước đến nay, có cái cô thành mà chưa hạ được, thực là bỏ thiếu chức vụ! Nay biết hễ thẹn hăng hái thêm lên, muốn thi thố tài năng, cầu sớm xong việc, kể cũng đáng khen! Nhưng ta xem ra, thiên thời, địa thế, nhân

https://tieulun.hopto.org

sự còn có sáu cơ nghi chưa thuận lợi ; giặc Xiêm dẫu đã thua trận, nhưng ôm hận lại càng sâu sắc ; nay tiết trời đã sang đông, việc biên phòng rất khẩn, nên cho quân lính nghỉ ngơi dưỡng sức, để dốc hết tâm chí vào việc phòng bị ngoài biên, không nên đặt lên hàng đầu việc đối phó với những hồn ho vơ của mống giặc còn sót lại. Nay nghĩ đánh thành, dẫu có được cũng không phải là tài giỏi, mà không được thì vừa thương tổn uy thế, vừa vất vả sĩ tốt, một khi ngoài biên có động thì làm thế nào? Đó là một cơ nghi chưa thuận lợi. Gần đây, trong quân phần nhiều nhiễm bệnh, chưa mau lành mạnh. Đó là 2 cơ nghi chưa thuận lợi. Sau khi mùa thu, nước hào còn sâu. Đó là 3 cơ nghi chưa thuận lợi. Lệnh quân chưa nghiêm túc, lòng quân chưa nhất trí. Đó là 4 cơ nghi chưa thuận lợi. Lúa đồng chưa chín, rơm rạ chưa đủ. Đó là 5 cơ nghi chưa thuận lợi. Súng lớn, thuốc đạn, quân nhu từ Kinh tải đi chưa tới quân thứ. Đó là 6 cơ nghi chưa thuận lợi. Hơn nữa tướng sĩ ta khó nhọc vì nước từ năm ngoái tới giờ, nếm dù cay đắng, chỉ đợi cất quân một lần là làm thành công, hát khúc khải hoàn, kéo quân về, vua tôi cùng mừng, ban tước thưởng công, chứ đâu há nỡ làm việc cầu may, thử chơi cái chuyện chưa chắc đã được? Mưu kế hiện nay là : nên vỗ về sĩ tốt, gây nuôi sức mạnh để phòng bị ngoài biên ; tỏ rõ hiệu lệnh, nghiêm túc việc quân để nâng cao tinh thần tướng sĩ. Phàm các tướng biền binh dõng có ai mắc bệnh thì thượng khẩn chữa ngay, cốt cho khỏi cả. Thuyền mành, súng ống, khí giới hết thảy chỉnh tề, đầy đủ, cốt phải sắc bén vững bền. Rồi thường dùng chấn địa lôi nhằm vào chỗ giặc chứa thóc gạo ở trong thành và chỗ quân giặc vẫn ẩn nấp phía trong các cửa thành, lựa tính cỡ thước tầm súng, bắn cho thật trúng. Một khi lương ăn hết, bè đảng chết, thì

https://tieulun.hopto.org

giặc còn cố thủ sao được? Thế thì ta cũng sẽ sớm thành công. Quyết không nên cử động khinh suất càn bậy, chỉ có tổn, không có ích. Điều này quan hệ không phải là nhỏ, nên cần thận hơn. Hãy đợi đến sang năm, cuối xuân sang hạ, nổi gió đông nam, đường biển không tiện, giặc Xiêm quyết không dám đến, mà việc biên phòng được thư thả, thì ta có thể dồn sức đánh thành. Vả lại, trời mùa hạ, nước cạn, hào khô, giặc lại cạn lương, mệt sức, ít thuốc đạn, cũng thiếu thốn cả đồ giữ thành. Bấy giờ chuẩn cho các tướng quân, tham tán bày kế, trước hết đắp lũy đất, rồi nhân thế mạnh, đánh ngay thành, thì dùng sức ít mà thành công gấp hai, chỉ một trận là thắng được, dễ dàng báo tin thắng trận ».

Sai Bình-thuận và Khánh-hòa tìm mua cá mắm và nước mắm (Bình-thuận 1.000 chum, Khánh-hòa 500 chum), vận tải tới tỉnh Gia-định. Chuẩn cho các tướng quân và tham tán theo số các hạng binh dõng bao vây trường lũy, đóng giữ các tỉnh Long, Tường, An, Hà và ở quân thứ Nam-vang, lựa tỉnh chia cấp để cho ăn dùng.

Giảm 3 phần 10 thuế thân thu về mùa đông cho tỉnh Bắc-ninh. Vua dụ các quan tỉnh là Nguyễn Đăng Giai và Trần Thế Nho rằng: « Hạt ngươi, trước đây vì Cao-bằng có việc từ mùa đông qua mùa thu, phải bận rộn về việc vận tải, nay lại chở lương góp với Thái-nguyên, dẫu được thuê mướn bằng cách thỏa thuận và trả giá cao nhưng lặn lội khó nhọc, rất đáng thương, cho nên đặc cách ra ơn trước, để giúp cho dân dỡ cơn cấp bách. Sau khi hẹn ngày dẹp yên thổ phỉ, nhân dân được yên ổn, sĩ tốt được nghỉ vai, ta sẽ rộng mở ơn huệ, khiến cả nước thấm nhuần lợi lạc, há những chỉ thế mà thôi! Vậy bảo khắp cả tỉnh, để cho mọi người đều biết ».

https://tieulun.hopto.org

lập tức lựa vài trăm quân có lòng quyết chiến, sai đi tiền khu. Nhân đêm, họ đánh úp, phá được lũy : giặc lui chạy. Quân ta đuổi đến Mật-lũng, chia đồn đóng quân, thì vừa gặp người trước phái đi dụ giặc Sĩ về nói : « Giặc Sĩ thấy tờ hịch, có ý ngờ. Chỉ nghe được tin bọn giặc hẹn nhau : giặc Vân tới Hà-dang, giặc Sĩ tới Bắc-nậm, giặc Hoành tới Mật-lũng, đều đem đồ đảng để chống quan quân ». Bọn Cự bèn đem tình hình quân thứ tâu lên. Vua truyền dụ khen ngợi, chuẩn cho điều tra rõ trận ấy, ai có công dẫu, để liệu thưởng tiền bạc ; còn Trình Văn Quang bị chết trận thì truy tặng cai đội, trật chánh lục phẩm, và thưởng cho 20 lạng bạc. Rồi giục sai tiến mau.

Nguyễn Công Trứ, tham tán đạo Thái-nguyên, từ chợ Dã tiến đến Hồng-la, Điệp-ải. Giặc bỏ trại, lui chạy. Ta đuổi đến Bột-lĩnh thì tối, bèn dừng quân. Được tin giặc thủ hiểm ở Phủng-ải (chỗ này đá núi chót vót, dưới là khe sâu, hai bên bờ, núi sừng sững đối nhau, rất khó đi), bèn nghĩ tìm đường để đêm đánh úp, thì bỗng được tin báo có một toán giặc đi ra bên hữu Điệp-ải và một toán đi ra bên tả phận núi Hồng-la, định đánh chặn phía sau quân ta, Trứ lập tức chia quân phòng giữ, rồi tâu lên, và nói : « Ở tỉnh Thái-nguyên nhiều lần bị bất lợi, đều vì sa vào chỗ hiểm, giặc quen dùng thuật ấy, càng thêm rông cuồng ! Nếu không 10 phần thận trọng thì không khỏi mắc mưu bọn man xấu xa ! Huống chi quân đi càng xa thì đường vận lương và đệ công văn càng thấy quan ngại, nên phải tạm đóng ở đây để tùy cơ mà tiến ».

Vua dụ rằng : « Từ tỉnh Thái-nguyên đến Bắc-nậm, đường đi chỉ hơn 2 ngày, mà quân đi đã quá một tháng ! trùng trình trên đường, dừng quân, hao lương như thế sao bằng trước kia cứ tạm lưu lại ở tỉnh thành,

https://tieulun.hopto.org

gây oai phong, nuôi nhuệ khí, rồi sau một chuyến cất quân đi thẳng cho khỏi đến nỗi giãi gió dầu sương, xông pha lam chướng, có hơn không? Vậy truyền Chỉ ban cho. Và, mấy lần hai đạo binh Cao-bằng và Tuyên-quang luôn được thắng trận, bọn Tạ Quang Cự và Nguyễn Tiến Lâm đã đến Mật-lũng, bọn Lê Văn Đức và Phạm Văn Điển đã đến An-biên, chắc hiện nay đã hội cả lại để đánh thẳng vào sào huyệt Vân-trung rồi. Ngươi nên cùng Nguyễn Đình Phổ gấp rút tiến binh, để mong sớm báo tin thành công mới được ».

Điển Tả vệ Quảng-trị (đóng giữ Hà-nội) chuyển đi đóng giữ Thái-nguyên. Lại phái 500 biền binh Trung quân Hà-nội cùng với vệ Trấn dũng (đóng giữ Thái-nguyên), chia một nửa theo Nguyễn Đình Phổ, một nửa theo Nguyễn Công Trứ để đi quân thứ.

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXXVIII

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, Minh-mệnh năm thứ 15 [1834], mùa đông, tháng 11.

Các tỉnh Hà-nội, Ninh-bình, Nam-định, Hưng-yên và Hải-dương tàu báo giá gạo đã rẻ (mỗi phương trị giá trên dưới 1 quan tiền, cũng có khi chỉ 8 tiền); duy trong dân gian, đồng tiền tiêu dùng chưa được đổi dào cho lắm. Vua dụ bộ Hộ rằng: «Tiền và gạo là một trong các của kho nhà nước, có quan hệ đến sự sinh sống của dân hằng ngày. Nếu điều hòa được vừa phải giữa thiếu và thừa, thì số chi thu của kho tàng đỡ khỏi bận rộn về việc thu vào phát ra mà dân ta cũng được tiện lợi. Vậy, nên truyền lệnh cho bọn đốc, phủ, bố, án xét số gạo lương bổng của các lại dịch, biền binh thuộc tỉnh về kỳ tháng này, nâng giá gạo lên mà chiết cấp bằng tiền, để đồng tiền được lưu thông, dân dùng được rộng rãi. Nếu ai muốn lĩnh gạo cũng cho». Sau đó, giá gạo lại cao dần.

Vua được tin, bảo rằng: «Về việc chiết cấp, vốn để lợi của dùng, nâng cao đời sống cho dân, mà kẻ tiểu dân trục lợi, nhân đó tích trữ đầu cơ, vì thế giá gạo lại lên cao, há chẳng khó khăn cho sự ăn dùng của dân gian

https://tieulun.hopto.org

ư?» Bèn ra lệnh: từ kỳ tháng 12 trở về sau, thì đình chỉ việc chiết cấp.

Nguyễn Đắc Trí, quản Vũ-khố, tâu nói: « Tới kỳ thanh tra, xin cho thay đổi các lại dịch, để đề phòng mối tệ ». Vua bảo rằng: « Lời xin cũng có lý, nhưng thay đổi toàn số thì người mới đến thay, lạ lùng bỡ ngỡ, sợ khó chạy việc. Chuẩn cho đến năm bính thân, Minh-mệnh thứ 17 [1836], tới khóa thanh tra, do bộ Lại trích ra những người chủ thủ, từ chủ sự trở xuống, trước hãy thay đổi một nửa, liệu lưu lại một nửa, đợi khóa sau, sẽ lại đem số lưu lại ấy thay đổi. Tự đó về sau, cứ theo lệ ấy mà thi hành ».

Cho: Lê Văn Trung làm Thông chính phó sứ, vẫn quyền giữ công việc bộ Binh; Nguyễn Văn Toán làm Thái-bộc tự khanh, vẫn biện lý bộ Binh, kiêm lãnh công việc 2 kho súng ống và thuốc đạn; Nguyễn Đắc Trí, Hộ bộ lang trung, thăng thụ Thái bộc tự khanh, vẫn coi quản công việc Vũ-khố.

Quan tỉnh Thanh-hoa tâu xin: « Đặt đội Thanh-hoa làm đội Nhất, Tả vệ Thanh-hoa, 2 đội thuộc binh làm đội Nhị, đội Tam, 50 linh mới mộ làm đội Tứ ». Chuẩn giao cho thành thủ úy đứng coi quản cả, đợi khi mộ đủ 10 đội, mới đặt quản vệ ».

Tỉnh Thanh-hoa sửa đền thờ thần ở Quý-hương (1). Vua sai ban cho 500 quan tiền.

Đổi cơ Bắc-thuận ở Bắc-ninh làm cơ Bắc-thiện. Quan tỉnh xin may áo quần để phát cho. Vua bảo: « Linh ở cơ ấy gần quê nhà, theo lệ, không được phát quần áo; nhưng nghĩ: biền binh Bắc-kỳ, từ trước tới nay, vốn có

---

(1) Chỉ Gia-miêu ngoại trang thuộc huyện Tống-sơn, quê hương nhà Nguyễn.

https://tieulun.hopto.org

tiếng là yếu và nhát, thế mà gần đây, nghe nói trận Bắc-phấn, họ biết hăng hái tranh xông lên trước, cũng đáng khen thưởng. Vậy đặc biệt cấp cho ».

Cho: Nguyễn Văn Thể, phó vệ úy vệ Kiêu kỵ, thăng thự phó vệ úy vệ Hữu nhị doanh Vũ lâm; Nguyễn Văn Vân, phó vệ úy Hữu bảo nhị vệ, thăng thự vệ úy; Dương Văn Chiêu, cai đội, làm phó vệ úy; Trương Viết Sáy, binh mã phó sứ ở ty Hộ thành binh mã, thăng thự binh mã sứ.

Định rõ lại lệ cấm các thuyền buôn ở Nam-kỳ bán lậu gạo.

Vua dụ bộ Hộ rằng: « Việc bán lậu gạo, đã từng nghiêm dụ răn cấm để cho ai cũng nghe biết cả. Ngặt vì bọn tiểu dân tham lợi, phần nhiều thường hay vi phạm. Nay 6 tỉnh Nam-kỳ đang lúc giáp hạt, mà quan quân ở Gia-định đông như mây họp, ăn dùng rất rộng, nên giá gạo cao gấp đôi! Nay lại dụ rõ cho các đốc, phủ, bố, án: nên nghiêm ngặt răn bảo các quan quân dân chúng trong hạt không được lén chở gạo ra những chỗ bến tàu ở Hạ-châu hoặc đem trao đổi với những lái buôn người nhà Thanh. Nếu ai vi phạm, tức thì chiếu theo luật « trái lệ cấm ra biển, tư thông với nước ngoài », sẽ khép vào tội chết ».

Lại truyền Chỉ cho các tấn, thủ sở tại: « Hễ thuyền buôn đi ngoại quốc, khi ra cửa biển, nếu xét thấy có chở lậu gạo, và khi về, bắt được mang theo thuốc phiện, thì chuẩn cho lập tức cứ thực, báo quan; nếu thiên vị giấu giếm không phát giác, sẽ trị tội nặng ».

Quan tỉnh Lạng-sơn tâu nói: « Biền binh vệ Lạng-sơn thuộc tỉnh chỉ còn 58 người, linh mới mộ 16 người. Vậy xin lấy 28 người trước là tù phạm được tha làm linh,

https://tieulun.hopto.org

và 78 người trong cơ Hiệu-thuận, dồn cả làm 4 dội Nhất, Nhị, Tam, Tứ thuộc vệ Lạng-sơn ».

Vua không cho, ra lệnh cứ tuân lời dụ trước, để tâm chiêu mộ những dân ngoại tịch từ tỉnh Quảng-bình trở vào Nam mà sung bổ. Còn binh ở cơ Hiệu-thuận và các tù phạm được tha làm lính đều cho giao về Lê Văn Thông, quản vệ Lạng-sơn, thống suất cả.

Bộ Hộ tâu xin : « Từ cho các địa phương đặt mua các vật hạng với giá thỏa thuận ». Vua dụ rằng: « Phàm những vật phải mua ấy, như dầu, mỡ, dây mây, tre, gỗ, đều là vật cần để sửa chữa thuyền, chế tạo đồ đạc, mà tiểu dân ở miền núi, chẳm cũng nhờ đó để sinh sống. Vậy nên từ trước đến nay hoặc gặp khi dân bị khó khăn, hoặc nhân cần dùng cho việc nước, sai sở tại đặt mua với giá thỏa thuận và cao hơn, đó là cốt mong lợi dân ích nước. Thế mà các quan to địa phương không khéo thể theo ý ta, cứ cho mọi việc đều là nhỏ nhặt, nên mới buông lỏng cho tay nha lại sinh ra tệ hại nhiều lắm! Không phải một chuyện mà đã hết đâu. Do đấy nhân dân bị hại, triều đình chịu oán. Còn lũ ấy thì vẫn vô sự. Nghe thấy, rất đáng ghét ! Vậy thông dụ cho các đốc, phủ, bố, án : từ nay về sau, phàm có đặt mua các vật hạng, đều phải tuân lời dụ trước, chỉ nhằm vào chỗ thổ sản, hộ chuyên nghiệp và hộ buôn hàng, chứ không được chia tống cho dân. Lại nghiêm cấm các lại dịch bỏ hẳn hết cả các tệ, như cưỡng bức, xoay xở, quấy nhiễu, làm khó dễ, để cho của dùng trong nước thường được đầy đủ, mà tiểu dân cũng kiếm được lợi. Nếu cứ để cho kẻ gian ngoan giảo quyệt mượn giấy tờ, khéo xoay xỏa thì sẽ có tội ».

Biền binh Thần sách Thanh — Nghệ đi thú ở các tỉnh Bắc-kỳ, theo lệ cũ, hằng năm đến ngày 15, tháng 11, thì hay phiên, đổi lính khác.

https://tieulun.hopto.org

Vua nghĩ: trước đây, vì có việc trận mạc sai phái đi nhiều ngả, bèn đã sai đình chỉ lại, đợi khoảng tháng giêng, tháng hai sang năm, sẽ xuống chỉ thi hành.

Định lại thể lệ đúc tiền kẽm ở cục Bảo-tuyền, tỉnh Hà-nội. (Kẽm hạng nhì cứ 100 cân thành tiền là 40 quan, 6 tiền, 40 đồng). Sau đó, vì quan tỉnh thu mua kẽm chưa đủ số ngạch (trước đây, sắc sai Bộ thông tư đi mua 10 vạn cân, nhưng còn thiếu 2 vạn cân), bèn sai kinh phái tham tri Hoàng Văn Diễn kiêm coi việc đó; phàm tất cả công việc thu và chi ở kho kẽm đều coi quản cả.

Đoàn Văn Trường, tổng đốc Hà — Ninh, tâu nói: « Đê điều 2 huyện Thanh-trì, Thanh-oai, một là để ngăn nước sông Nhị (đê Thanh-trì dài hơn 5.290 trượng), một là để ngăn nước sông Hát (đê Thanh-oai dài hơn 5.190 trượng). Địa thế ở đó liền lạc với các huyện Sơn-minh, Hoài-an, Thượng-phúc, Phú-xuyên, Duy-tiên và Kim-bảng ở hạ lưu. Dân sở tại cho rằng đê các huyện đã bỏ từ năm ngoái đều muốn thôi đắp một loạt, để cho sức dân được thư thả và việc nông được tiện lợi ».

Vua dụ bộ Công rằng: « Về việc đê điều có quan hệ đến sự lợi hại. Từ trước đến nay không quản ngại đến khó nhọc và tốn kém về sự bồi đắp, là chỉ vì hết sức mưu tính lợi ích cho nghề nông. Nếu nhà nước không phải tốn kém, dân chúng không bị nhọc nhằn mà dân được lợi, thì có đê không bằng không đê là tốt hơn. Làm một việc mà tiện hai đường, còn lợi gì lớn hơn nữa? Sao lại năm này năm khác để phí biết bao công của làm gì! » Vua chuẩn y lời xin.

Cho Hoàng Văn Quý làm phó vệ úy vệ Định võ doanh Thần sách.

Sai bọn phó vệ úy Phạm Phú Quảng và Trần Công Chương, cai đội Phạm Văn Phát, đem những viên bị cách

https://tieulun.hopto.org

là Đỗ Tuấn Đại, Nguyễn Danh Giáp và Nguyễn Công Liêu chia nhau đáp các thuyền lớn Linh-phượng, Thanh-loan và Phấn-bằng đi công cán ở Giang-lưu-ba, Lũ-tống và Hạ-châu.

Trần Chấn, tuần phủ Hà-tiên, tâu xin theo số binh dõng hiện đang trú phòng, chia làm 2 ban: một nửa phân phòng; một nửa thao diễn, cứ 15 ngày, lại một lần thay phiên. Vua y cho.

Sai thị vệ mang quế Thanh-hoa và quế Quảng-nam trong kho nội phủ đến phát cho quân thứ Gia-định 3 cân, quân thứ Hà-tiên 1 cân. Sau đó, nghe biết thú binh ở Hà-tiên phần nhiều mắc bệnh, lại cấp thêm cho 3 cân nữa.

Bọn tướng quân, tham tán và lãnh binh ở nơi quân thứ Gia-định tâu nói: « Có tên Hà Văn Liễn và Nguyễn Văn Liên ở đội Hồi-lương trước cùng với tên Lâm Văn Ích, mưu làm nội ứng. Đến đây giỏng dây vượt thành, ra thú, và nói: « Bọn giặc trong thành phần nhiều muốn hàng, nhưng giặc Trấm và giặc Lộc sai người tâm phúc phòng giữ rất cẩn mật, nên không thoát ra được ». Vua dụ rằng: « Cứ như lời chúng đã nói có vẻ thực tình, thì nên ra lệnh cho người hướng lên trên lũy, hô rõ tên họ những tên tử đảng trong bọn giặc đã ghi nhớ được, nói dối là đã từng hẹn chúng âm mưu đầu hàng, nên mới gọi ra. Làm vậy để đảng giặc sinh nghi nhau, giết hại lẫn nhau: cũng là một kế phản giáh đó ».

Việc xếp đặt ở 6 tỉnh Nam-kỳ đã xong. Chuẩn cho bộ Lại phân biệt ban thưởng các viên đốc biện, chuyên biện do Kinh phái đi và các quan tỉnh:

Đốc biện Đoàn Văn Phú và Đặng Chương, tuần phủ Trần Chấn và Vũ Quỳnh đều thưởng gia 2 cấp; chuyên biện Nguyễn Công Dao và Lê Quang Huyên, bố, án là Hoàng Văn Đản, Hoàng Văn Minh, Đoàn Khiêm Quang,

https://tieulun.hopto.org

Phạm Duy Trinh, Trần Tuyên và Trương Phúc Cương đều gia 1 cấp; lại gia thưởng kim tiền Phi long lớn và nhỏ, nhẫn vàng pha có thứ bậc khác nhau. Dương Văn Phong còn can án riêng (bọn Trần Văn Nguyên, suất đội quyền đặt ở cơ Biên-uy, đã từng bỏ trốn, lại trá trộn cho vào danh sách dồn bổ, xin làm thí sai suất đội. Việc phát giác. Giao đình thần nghị xử. Sau đó [Phong] bị giáng 1 cấp). Đặng Văn Bảng, từng bị cách lưu, đều không được dự.

Xuống dụ cho bọn đốc, phủ, bố, án và lãnh binh ở 6 tỉnh Nam-kỳ rằng: «Năm ngoái chợt gặp việc biến ở thành Phiên-an, lại có giặc Xiêm sang quấy. Ta đã lần lượt phái quan quân đi dánh, đều dẹp yên ngay. Nhân nghĩ: Nam-kỳ thừa hưởng thái bình đã lâu, các đại viên chuyên giữ trách nhiệm ở ngoài như bọn Lê Văn Duyệt, Nguyễn Văn Quế chỉ đều cầu an trước mắt, không hề chấn chỉnh, để rường mối đổ nát, quân dân kiêu căng lười biếng. Tệ hại chứa chất đã có từ lâu. Sau khi hữu sự này, không thể không hết lòng sửa sang được. Bèn sai đình thần bàn kỹ mọi việc nên làm, phái quan kinh đi xếp đặt. Cứ theo lời tâu nhiều lần thì mọi việc đều đã chu đáo ổn thỏa. Vả lại, xếp đặt phen này, không ngại phiền phức, khó nhọc, thực là chỉ vì cái kế hết sức gìn giữ biên cương. Có điều là đặt ra pháp điển vẫn là khó rồi, mà giữ gìn pháp điển lại càng khó hơn. Đó vì sợ rằng lâu ngày dần sinh trễ tràng xao lãng hoặc không giữ đều được những pháp điển đã có sẵn. Thế chẳng hầu như uổng phí công phu một phen đã sửa sang đó sao?

«Nay đặc cách dụ lại: Các ngươi đều nên thể theo nỗi khổ tâm vì nước vì dân của ta. Phàm công việc xếp đặt cần nên thường thường gia tâm chỉnh lý. Thành trì là chỗ trước nhất nhờ để giữ nước, phải sửa sang cho

https://tieulun.hopto.org

được vững bền. Khi giới là đồ cốt yếu để dùng về việc binh, tất phải sửa soạn cho cứng rắn, sắc bén. Thuyền mành thì buồm, lái cốt được chỉnh tề, dây chão cốt phải chắc chắn cho chi tất cả những đồ để đánh trận, cái gì cũng phải dự bị sẵn sàng. Súng ống thì thuốc súng phải mãnh liệt, hòn đạn phải vừa nòng súng, cho đến máy súng, đá lửa đều phải thích hợp. Giản binh thì thiếu đâu điền đấy, chớ để thiếu ngạch; rồi thao diễn đúng lúc, huấn luyện sẵn sàng. Trong các quân viên, ai có tài cán thì chỉ tên bảo cử tàu lên, ai hèn kém thì lập tức chỉ tên tham hặc. Như vậy mới mong được người hữu dụng. Những việc ấy đều nhân việc đã thành mà chỉnh lý lại. Ngoài đó ra, còn có việc gì nên làm, cũng cho tùy tiện chỉnh đốn, cho xứng đáng với trách nhiệm đã giao phó.

« Lại nữa sĩ dân ở các hạt Nam-kỳ vẫn có tiếng là trung hậu, gần đây theo tập tục, dần dần không được như trước. Vậy, nên chuyển sức cho Học chính ở các phủ huyện thuộc hạt tìm nhiều cách dạy dỗ khuyên bảo: người làm học trò, phải chăm học hành, người làm dân phải cố sức làm ruộng, trồng dâu; thợ thuyền thì ở xưởng thợ để làm thành nghề; nhà buôn thì phải chịu khó chăm nghề. Chính vì thuốc phiện, cờ bạc, chơi bời mà hết sạch tài sản cơ nghiệp, phải nên răn chừa tuyệt hẳn. Thóc gạo là của dùng hằng ngày không thể thiếu được, cần phải tiết kiệm dè xẻn. Người làm dân, thì một lòng yên phận giữ phép. Người đăng linh thì chớ vụt đi, vụt trốn.

« Các việc trên đây, phàm những điều thiện có thể dem dạy dân được thì đều nên làm hết chức phận. Mà tóm lại, muốn được thành công thì cốt ở các viên quan to địa phương đó thôi. Các ngươi, đốc, phủ, bố, án, nếu biết giữ ngay thẳng, theo phép công, chính mình làm

https://tieulun.hopto.org

gương cho kẻ dưới, thì chính trị ngày càng tốt lên. Ta thực mong mỏi nhiều lắm ».

Lại dụ các sĩ phu và dân chúng 6 tỉnh rằng: « Gia-định là nơi dấy nghiệp vương, ta rất chú ý vì cho đó là chỗ đất căn bản. Nay giặc Xiêm dẫu đã trốn xa, nhưng mầm ác Phiên-an hãy còn cố chết bám giữ cô thành, thì lương quân thực là việc khẩn yếu nhất. Vả lại kế rất hay để phòng giữ ngoài biên, là phải nên làm như con chim ràng rịt cửa tổ từ lúc chưa mưa, nên đối với lương dõng còn phải vát thêm, đối với giản binh cần phải bổ sung nữa; cho chí thuyền mành, súng ống, khí giới, đồ cần dùng để sửa chữa không khỏi không lấy của dân, mà lý không thể vội dừng được. Dẫu binh, dân các ngươi đều biết sốt sắng việc công, ra làm việc nghĩa, vui về quên nhọc, nhưng tự lòng thể tất của ta thì bọn ngươi chưa được một ngày nghỉ vai, thì ta cũng chưa được một ngày yên giấc. Sớm chày quân giặc sẽ bị bắt, bờ cõi được yên ổn, ta sẽ ra ơn rộng khắp, liệu cho tha thuế giảm sưu, để yên ủi tấm lòng sĩ phu và dân chúng sáu tỉnh các ngươi bấy nay một niềm vì nước. Vậy đặc cách tuyên dụ để mọi người đều biết ».

Quân của Tạ Quang Cự, tổng thống đạo Cao-bằng, đóng ở núi Na-tình; tham tán Hồ Hựu, đóng quân ở Mật-lũng, Nguyễn Tiến Lâm đóng quân ở Du-lũng. Có hơn 700 tên giặc từ Bế-lĩnh kéo ra. Tiến Lâm thân đốc biền binh chặn đánh, chém được 4 đầu giặc, bắn chết được hàng chục tên. Giặc lui giữ Kè-lũng (chỗ này liền tiếp với Bế-lĩnh: 2 bên núi đá dựng sừng như bức vách, cây cối um tùm, giữa có một lối đi cong queo, rất hiểm trở), dựng lũy chống giữ. Bọn Cự dâng sớ tâu lên. Vua phê bảo: « Tiến lên cho sớm, mong thế nào cũng báo tin thành công ».

https://tieulun.hopto.org

Có đội trưởng vệ Tráng võ,' quyền sai suất đội là Nguyễn Nghiêm, ra trận giết giặc, nhân bị thương chết; chuẩn cho truy thụ chánh đội trưởng, thưởng tiền 30 quan.

Quân của tổng đốc Lê Văn Đức và đề đốc Phạm Văn Điển đạo Tuyên-quang đóng ở đồn An-biên; vì Hồ Sĩ Lâm, người cùng đi trận ấy, bị bệnh, nên ủy cho tham biện quân vụ Trần Ngọc Lâm kiêm làm cả việc đốc vận quân lương. Họ lựa để bọn quản vệ Bùi Văn Thị và quản cơ Nguyễn Văn Di quản lãnh hơn 1.000 binh dũng ở lại đóng giữ đồn ấy. Rồi chia làm 3 đạo: đạo binh của Lê Văn Đức, hơn 2.200 người, do xã Tùng-bách; đạo binh Phạm Văn Điển, hơn 1.800 người, do xã Đại-miện; lại phái bọn quản vệ Hoàng Trung Hậu, Nguyễn Ngọc Nghĩa và cai đội Nguyễn Văn Quyền, đem hơn 1.200 binh dõng đi riêng từ xã An-định, một loạt tiến lên. Rồi dâng sớ, nói: « Lần trước phái đi lùng bắt dư đảng của giặc ở Lục-yên và Vị-xuyên, tiếp tục bắt được vợ lẽ tên giặc Tuyên và chém được mươi đầu giặc. Còn quản cơ Nguyễn Đức Chung, phó quản cơ Nguyễn Văn Sự cũng đã đánh giết bọn giặc, lấy lại Tu-long, tìm đường theo đại binh tiến đánh. Duy lãnh binh Phùng Hữu Hòa và quản cơ Nguyễn Văn Long ở đạo Lang-can chưa thấy tới nơi quân thứ, xin phụ lời tham hặc để đợi Chỉ ». Vua dụ rằng: « Các ngươi vâng mệnh đi đánh, tướng văn tướng võ đều tiến, cùng lòng hợp sức, đi đến đâu cũng có công. Mà đạo quân thuộc hạ phái đi riêng cũng đều lập được công trạng, lòng ta thực rất mừng rỡ. Vậy thưởng cho: Lê Văn Đức, Phạm Văn Điển mỗi người 1 chiếc nhẫn vàng mặt kim cương to bằng hột đậu, để tỏ thưởng hậu; quản suất đạo binh Tu-long là Nguyễn Đức Chung và Nguyễn Văn Sự mỗi người quản công kỷ lục 1 thứ và mỗi người 1 chiếc nhẫn

https://tieulun.hopto.org

vàng mặt pha lẻ lông lánh của Tây-dương. Còn những người tòng chinh: thổ mục Mại Văn Đạo và bọn lý dịch Hoàng Đình Tôn, Lư Văn Tinh, trước sau ra sức vì triều đình, đều đáng khen. Vậy Mai Văn Đạo cho để bạt làm chánh đội trưởng thuộc tỉnh, Hoàng Đình Tôn và Lư Văn Tinh đều để bạt làm đội trưởng thuộc tỉnh, cùng với cai đội Ma Doãn Bồi mỗi người đều được thưởng 1 cái áo trận bằng đoạn dậu 5 sợi tơ. Các thổ dõng thì thưởng chung 200 quan tiền.

«Vả lại, quan quân đi đến đâu, thế như chẻ tre, lương thực lại dồi dào, hiện nay mũi nhọn của quân ta rất sắc bén, tinh thần mạnh mẽ tăng lên bội phần. Lũ ngươi nên đốc sức tiến lên đánh thẳng vào Vân-trung, lập lấy công đầu, ắt có hậu thưởng. Đến như Phùng Hữu Hòa và Nguyễn Văn Long chậm trễ kéo dài ngày giờ, đáng nên trị tội nghiêm ngặt; nhưng nghĩ: đường đi gian hiểm, khó được đúng hẹn, vậy hãy xử nhẹ: xóa hết 2 thứ kỷ lục quân công đã được gia thưởng về công dẹp giặc thắng trận lần trước».

Cho vệ úy vệ Cẩm y Bùi Công Huyên quyền sung lãnh binh đạo Thái-nguyên, cùng theo làm việc quân với tham tán Nguyễn Công Trứ; nhất đẳng thị vệ Nguyễn Trọng Tinh được kiêm coi các đội Trường trực, Thường trực và Kim sang thuộc vệ Cẩm-y.

Tỉnh Bắc-ninh có nhiều giặc cướp.

Vua được tin, bảo bộ Binh rằng: «Nay các hạt Hà-nội, Nam-định, Hải-dương và Sơn-tây, đâu đâu cũng đều được yên ổn, duy một tỉnh Bắc-ninh còn có lũ giặc tụ năm tụ ba, hô nhau thành đàn, thường thường nhân lúc sơ hở, lén lút ló ra. Vả, tỉnh ấy năm nay thóc lúa thu hoạch kém các hạt, lại có bọn giặc cướp nhỏ nhặt ấy, dân không được ở yên; mà trọng binh hiện đóng ở Hà-nội, không nên kỳ thị khu vực mới được. Vậy truyền dụ

https://tieulun.hopto.org

cho tổng đốc Hoàng Văn Trường, đề đốc Hoàng Văn Ân : phái sức lãnh binh Vũ Đình Quang lựa đem 1.000, hay 7, 8 trăm biền binh, tiến lên địa phận huyện Đông-ngàn và huyện Gia-lâm là nơi đối ngạn mà bọn giặc vẫn tụ họp ngầm ở đấy, đánh dẹp dập tắt bắt cho hết mầm ác. Khi việc đã yên, tức thì rút về hàng ngũ cũ ».

Sau đó, quản vệ Tôn thất Loan, bộ biền ở Bắc-ninh, bắt, chém được tên tướng giặc và bọn chúng hơn 20 tên ở phủ hạt Thuận-thành. Vua khen. Loan trước bị giáng 4 cấp, nay cho khai phục lại cả, và thưởng các biền binh đi trận ấy 300 quan tiền.

Cho : Phạm Văn Bình, lãnh binh Thủy sư Thanh-hoa, quyền sung lãnh binh Bắc-ninh ; Vũ Văn Huân, lãnh binh Thanh-hoa, kiêm coi Thủy sư.

Cho Vũ Đức Khuê làm hữu tham tri bộ Hộ, gia thưởng kỷ lục 2 thứ. Khuê, trước kia vâng mệnh đi Lạng — Bình, trù liệu việc binh lương ; đến đấy xong việc công, trở về Kinh, mới có mệnh lệnh này. Khuê vào lạy vua, nhân tâu : « Kỳ thu thuế ở Hà-nội, người coi kho hay làm khó dễ, dân lấy làm khổ ».

Vụa bảo bộ Hộ rằng : « Các địa phương từ tỉnh Hà-tĩnh trở ra Bắc, trước giờ, trưng thu thuế khóa, lại viên và người coi kho phần nhiều thông đồng làm bậy, hạch sách trái phép, hễ không vừa ý thì bác bỏ, làm khó dễ đến nỗi dân chúng phải chờ đợi hàng tuần ! Tệ ấy vẫn từng nghe rõ, thường vẫn xuống dụ nghiêm sức : một khi việc bị vỡ lở, tất trị tội nặng, thế mà tệ cũ vẫn chưa trừ được hết ! Nếu không một phen dụ lại cho rõ trình hạn thì có lẽ dân ta không sao chịu nổi phiền lụy được. Vậy dụ sai các đốc, phủ, bố, án : hễ tới kỳ thu thuế, nếu xã dân ngày nào tới trường nộp tiền hay thóc, thì sức cho chức viên, lại dịch phải theo từng ngày, biên vào sổ. Bố chính hoặc đốc, phủ, án sát phải phê chữ đánh dấu

https://tieulun.hopto.org

vào. Tiền, hạn cho ngay ngày hôm ấy, thóc, gạo hạn trong 3 ngày phải nộp hết vào kho. Nếu ai cố ý làm khó dễ để chậm lại, đến nỗi quá hạn, thì lập tức trừng trị nghiêm ngặt người làm việc ấy.

« Lại nữa, lệ thử thóc, định là: cứ 1 thùng thóc, nổi lên mặt nước, 3 thược: thế là tiêu chuẩn. Từ nay, chuẩn cho thêm lên là 4 thược, tưởng dân ta cũng được nhờ nhiều. Thế mà các quan to địa phương coi thường không chịu quan tâm đến, để nhà lại và người coi kho được tự ý nâng lên, dìm xuống! Chúng làm đau khổ dân không sao kể xiết!

« Nay chuẩn cho các đốc, phủ, bố, án phải lần lượt thay phiên nhau, bất kỳ thân đến kiểm tra, nghiêm sức các lại dịch không được mảy may giở trò xảo trá. Nếu người coi kho nào thì nghiện, chọn bỏ, mà dân xã còn chưa phục tình, thì vẫn cho tự mình thử lấy; nếu trước thử thóc nổi lên 5 thược, mà thử lại chỉ có 3 thược, hay trước thử nổi lên 6, 7 thược, mà thử lại chỉ 1, 2 thược thì tinh chiết trừ đi bù lại, cũng là đúng cách thức. Chuẩn cho thu nhận, đăng sổ ngay, không được hà khắc ruồng bỏ.

« Ta đã sức bảo cặn kẽ. Các ngươi nên thể theo ý này, phòng giữ nghiêm ngặt hơn nữa, cốt mong tệ cũ bỏ hẳn. Nếu để cho những lũ không tốt còn dám mưu lợi riêng, khinh thường pháp luật, thì tất nghiêm trị ».

Doãn Uẩn, án sát Thái-nguyên, theo đại binh đến Chợ Dã, đốc vận lương thực, dâng sớ nói: « Ở phía sau, quân nhu chứa ở hai nơi Bắc-cạn và Na-miêu, tưởng cũng giữ được không ngại. Lại nữa, ở xã Cao-khâu thuộc Chợ Mới, và xã Đinh-phương thuộc Na-miêu, mỗi nơi đặt một kho sở. Gần đây việc truyền đệ công văn và các của công đều được trót lọt ổn thỏa. Tình trạng dân gian, từ Na-miêu trở xuống, được chiêu dụ, đều đã quay

https://tieulun.hopto.org

về. Chỉ có 2 tổng Thượng-giáo và Hạ-hiệu thuộc châu Bạch-thông ở gần chỗ giặc, các xã Bằng-thành, Cổ-đạo, Nhạn-môn và Bộc-bố ở lẫn vào chỗ sào huyệt bọn giặc, trước đây bị thế bức bách, đều phải theo giặc, đến nay sợ tội, còn chưa dám ra ».

Vua dụ rằng: « Về việc vận tải quân lương, ta đã giao trách nhiệm cho người chuyên làm việc ấy, nên làm cho ổn thỏa, cốt để tiếp tế được đầy đủ. Đến như nhân dân sở tại hoặc giả có 1, 2 người ngu tối còn mang lòng ngờ sợ, thì nay thanh thế quân ta lừng lẫy khắp nơi, chắc lòng người cũng đã tạm yên. Vậy ngươi cần nên tìm nhiều cách chiêu tập, khiến cho dân được sớm ở yên mới được ».

Nguyễn Đình Phổ, thống đốc đạo Thái-nguyên, đánh giặc ở xã Bắc-phấn, bị thua trận. Trước kia, Phổ tiến đến xã Na-dụ, bọn giặc gặp đạo binh đi trước, bèn chạy. Kịp lúc Phổ đến Bắc-phấn, giặc chia làm 2 chi: một chi đóng ở trên núi, một chi đóng ở bên khe đường đi, chống cự quân ta. Phổ chia phái Phạm Phi, phó lãnh binh Bắc-ninh, và Lê Phúc Sơn, phó lãnh binh Nam-định, đều đem binh dõng tiến lên đánh dẹp, chiếm được núi Tam-trùng. Bỗng có bọn giặc vài trăm tên từ Bắc-nậm kéo đến, thủ hiểm bắn súng ra: Phạm Đức Hạnh, phó vệ úy Hữu vệ Bắc-ninh, và Bạch Văn Dụ, thí sai quản cơ cơ Tả uy, đều chết trận. Phạm Phi cũng bị thương, rút lui, Lê Phúc Sơn cầm gươm và mộc đi trước sĩ tốt sấn lên, vừa qua nửa ngọn núi, cũng trúng đạn bị chết. Nguyễn Văn Cải, phó quản cơ cơ Hữu tiệp, Nguyễn Văn Ưng, cai đội hiệu lực, và các biền binh, hơn 80 người bị chết và nhiều người bị thương. Phổ bèn thu quân, lui về xã Na-dụ, rồi tức ngay cho tham tán Nguyễn Công Trứ biết. Lại đem tình hình thua trận dâng sớ xin chịu tội.

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ rằng: « Ngươi đi chuyến này, đem đại đội binh đông hàng ngột 2, 3 nghìn người. Đem số quân đó để trị lũ giặc đã cùng quẫn, thì có khó gì mà không thắng được? Thế mà ngươi không biết dùng toàn lực, tùy cơ đánh úp; lại đi phân phái linh tinh để sa vào phục binh ở chỗ hiểm của giặc! Nếu bảo để thăm dò tình hình giặc, thì hãy liệu sai tỳ tướng đi khiêu chiến trước, còn tướng biền dốc lực thì theo sau, đánh giết, há chẳng phải là chước hay đó sao? Vậy mà ngươi không biết sự thế, điều khiển không đúng để đến nỗi thoạt gặp lũ giặc quen mà các tướng biền đã phần nhiều bị chết và bị thương! Đáng lẽ theo quân luật, trị tội, nhưng nghĩ đương lúc dụng binh đánh dẹp, tạm hãy khoan dung. Vậy chuẩn cho giáng 4 cấp. Vả lại, bọn giặc còn ở đằng trước, thân danh người làm thống đốc 1 đạo binh, vội đã rút lui, thì khép vào quân luật, đáng bị tội gì? Hoặc giả muốn bày kế dụ giặc dời chỗ hiểm yếu để tiện đánh mạnh thì cũng nên ra quân kỳ để đánh thẳng giặc, thu công hiện sau để chuộc lỗi trước. Nay đã phái thêm các biền binh còn đang sung sức đi tòng chinh, để sức quân được hùng hậu, mà hai đạo Tuyên-quang, Cao-bằng thắng trận luôn, thì có thể tính ngày tới Vân-trung được. Ngươi nên hổ thẹn, cố gắng bội phần, hăng hái tiến lên: hoặc nên cùng với tham tán Nguyễn Công Trứ, hợp lại làm một đạo, hoặc nên chia làm hai đạo, tức thì tư đi cho biết để trù tính kỹ càng, cốt được thỏa đáng; rồi kịp chỉnh đốn cố gắng, tiến đi hội đánh cho kịp thời cơ. Nếu cứ một mực lần trần, không thi thố gì để có khi đến nỗi lầm lỡ thì phép nước rất nghiêm, có liên quan đến bản thân và gia đình ngươi không phải là nhỏ.

« Phó lãnh binh Lê Phúc Sơn bị chết trận, cho truy tặng làm vệ úy, trật chánh tam phẩm, gia thưởng 100 quan tiền; phó vệ úy Phạm Đức Hạnh, cho truy tặng làm

https://tieulun.hopto.org

vệ úy, trật tùng tam phẩm, thưởng 80 quan tiền ; thí sai quản cơ Bạch Văn Dụ và phó quản cơ Nguyễn Văn Cải đều cho truy tặng quản cơ ; cai đội Nguyễn Văn Ưng truy tặng phó quản cơ, đều thưởng tiền 50 quan, lại gia ơn chiếu theo hàm truy tặng, cấp tiền tuất. Mai Công Xu, thự phó vệ úy, Tả vệ Nam-định, nhân bị thương mà chết cũng truy thu làm phó vệ úy, trật chánh tứ phẩm, rồi chiếu theo hàm truy tặng, cấp tiền tuất gấp hai, lại thưởng thêm 50 quan tiền ».

Sai Tống Văn Trị, lãnh binh Thái-nguyên, đem quân Hữu vệ Quảng-trị, kíp đến quân thứ của Nguyễn Đình Phổ, theo đi đánh giặc. Lại sai Lê Văn Thụy, chưởng cơ, đi đường trạm, đến Thái-nguyên, hiệp cùng bố chính Lê Trường Danh, giữ tỉnh thành. Thự phó vệ úy vệ Phi kỵ là Phạm Văn Đống ; cai đội gia hàm phó vệ úy Hữu vệ doanh Hổ uy là Nguyễn Văn Tồn ; cai đội Tả vệ doanh Thần cơ là Hoàng Văn Phú ; cai đội Phi kỵ là Nguyễn Văn Ổn ; hiệu úy vệ Cẩm y là Nguyễn Thọ Huân, đều phải theo Nguyễn Đình Phổ làm việc quân. Bọn Hoa danh (1), Giáo dưỡng (2) Tống Phúc Pháp 15 người, tình nguyện tòng quân để hiệu dụng. Vua y cho.

Thổ dân tỉnh Cao-bằng sung vào việc vận tải lương quân, phần nhiều chậm và thiếu. Vua được tin, sai Nội các truyền dụ Trần Văn Tuân và Hoàng Tế Mỹ hiểu thị thổ dân rằng : « Giặc Vân chống cự mệnh lệnh triều đình, quấy nhiễu dân ngoài biên. Ngày nay dấy quân, cốt để trừ hại cho dân, thực là bất đắc dĩ. Các thổ dân đều nên phát động lương tâm, ra sức cung đốn lương thực cho đủ quân ăn, hoặc tự nộp thuế, hoặc tự đưa bán. Việc này vốn không phải có ý yêu sách hà khắc. Những ai

---

(1) Hoa danh : Con quan võ được tập ấm.

(2) Giáo dưỡng : Đơn vị đội, do các Hoa danh sung bổ vào.

https://tieulun.hopto.org

nếu có làm việc vận tải quân nhu thì cũng đã được thuê giá hậu để dù chi dùng rồi. Vậy ai nấy nên nghĩ ra làm điều nghĩa, sốt sắng việc công, chớ có chậm trễ lỡ làng. Nếu ai còn dám ngoan ngạnh, cố ý trốn tránh, thì sẽ phải tội ».

Vua dụ Nội các rằng : « Ngày gần đây 3 đạo Tuyên-quang, Cao-bằng và Thái-nguyên tiến binh, đã có chỉ dụ đem cho áo quần để làm phần thưởng. Nay tiết đã sang đông, tướng sĩ xông pha giá lạnh, lòng ta rất thương! Vậy, truyền dụ cho các thống binh đại viên đem ngay áo quần ấy, chiếu theo số các tướng biền đi trận, tuyên Chỉ, thưởng cho. Nếu không đủ, thì tâu xin cấp thêm không ngại gì, khiến cho mọi người đều cảm ơn, quên rét, giết giặc, lập công ».

Quân của Nguyễn Công Trứ, tham tán đạo Thái-nguyên đóng ở Hồng-la. Giặc vây 4 mặt, từ trên cao bắn xuống. Quân ta chia đường chống đánh, giặc 3 mặt rút chạy; duy mặt sau là Điệp-ải, đường núi chạy dài, đá cao chót vót, giặc giữ chỗ hiểm, chống cự, từ giờ tỵ đến giờ thân, không chịu lui. Trứ lại phải thêm binh dõng thủ hạ hết sức đánh dữ. Giặc phần nhiều bị thương và chết, mới tan vỡ. Trứ đem tinh binh ấy tản lên và nói : « Từ, khi đạo binh Nguyễn Đình Phổ thua trận, giặc càng rông rỡ ngông cuồng. Nay nghe nói quân Phổ lui về Na-dụ, nên giặc mới tập hợp đồ đảng kéo đến vây cắt đường vận lương. Mà binh dõng đi trận ấy, phần nhiều bị cảm nhiễm. Tả vệ Kinh binh bị bệnh đến quá nửa. Lưu lại không tiện, đài tải lại khó, quân đi không khỏi khó khăn, xin chịu tội chậm trễ ».

Vua dụ rằng : « Bọn giặc rông rỡ ngông cuồng như thế, u mê không sợ chết, rất là đáng ghét! Vả lại trước đây được tin báo, ta đã nhiều lần phái thêm tướng biền quan quân còn sung sức đến hơn nghìn người, đủ làm cho

mạnh thanh thế rồi, Duy Phạm Đình Phổ dã về Na-dụ, thì đạo quân của ngươi một mình cũng không tiện khinh thường mà vào nơi nghiêm trọng, hãy tạm lui về Chợ Dã, cùng với Phổ hội bàn. Và nhử giặc lìa chỗ hiểm trở, nhân cơ hội, hăng hái đánh mạnh, tất sẽ thắng to. Rồi trù tính cho kỹ : nếu vẫn như trước, chia từng đạo cùng tiến, cũng tốt. Nếu hợp làm một đạo, do đường Hồng-la tiến đi, thì đường Na-dụ, chỗ nào hình thế có thể phòng giữ được, nên liệu chia binh đóng giữ ; nếu đi theo đường Na-dụ, thì đường Hồng-la cũng làm như thế. Hoặc đặt trại ở Chợ Dã, canh phòng nghiêm ngặt để yên phía sau. Vả, chỗ ấy chứa lương thực, cần nên để tâm bảo vệ, mới giữ được khỏi lo. Như vậy thì trên đường đi, đại binh có thể tiến nhanh và sẽ làm được việc. Hoặc giả trước khi lời dụ này chưa đến, mà bọn ngươi đã nhân cơ hội, tiến đánh, thẳng tới Bắc-nậm thì là đẹp cả dấy, bất tất trở lại Chợ Dã làm gì nữa ».

Vua bảo bộ Hình rằng : « Trước đã xuống dụ cho tổng lý các địa phương, gián hoặc có giặc cướp lẫn trốn, hễ ai bắt được đem nộp thì có thưởng, tư vị giấu giếm thì có tội. Từ sau khi dụ chỉ thi hành, tổng lý ở các tỉnh Hà-tĩnh, Nghệ-an, Thanh-hoa, Ninh-bình, Hưng-yên, Nam-định, Hải-dương, Hà-nội và Quảng-yên đều ra sức đò bắt những tên đầu sỏ giặc và đồ đảng giặc, lục tục đem tới làm án, địa phương yên ổn, dân được chiếu ấm chăn êm. Dụ đó thi hành đã thấy có thực hiệu. Duy 2 hạt Bắc-ninh, Sơn-tây còn có bọn giặc nhỏ, như con thỏ trốn thoát, ẩn nấp ra vào, quấy nhiễu dân. Quan quân kéo đến thì tan vỡ, quan quân đi khỏi thì lại trở về. Đó thực bởi bọn tổng lý cùng nhau về hùa làm ác, coi thường pháp luật, dong túng kẻ gian đó thôi ! Nếu không dạy bảo cặn kẽ, một khi phát giác, đã vội khép vào tội nặng, thì lòng ta không nỡ ! Nay lại dụ rõ cho quan tỉnh hai

https://tieulun.hopto.org

hạt chuyển sức cho các phủ huyện : thường răn bảo các tổng lý tuân theo lời dụ trước, ra sức vì triều đình, nếu có giặc cướp lẩn trốn ở xã thôn nào, thì nên hiệp sức cùng nhau bắt đem giải quan hoặc do địa phương tố cáo, lùng bắt tên đầu sỏ giặc hoặc bè lũ giặc đem đến làm án, cốt cho địa phương êm lặng, dân chúng yên ổn. Chuẩn cho cứ thực tâu rõ, để khen thưởng hậu. Nếu coi là lời suông trên giấy tờ, điềm nhiên không cảnh giác coi chừng để lũ giặc vẫn còn ẩn nấp ở dân gian, hoặc giả có kẻ lại thầm vụng đem tiền, lương cho giặc, và chứa giặc nuôi ngầm, thì tất sẽ chiếu theo lời dụ trước, chém đầu lý trưởng sở tại và trị tội nặng các cai tổng, phó tổng. Các phủ huyện và quan tỉnh không chịu đốc sức, cũng phải trừng trị nghiêm ngặt. Đó là ta ngụ lòng nhân ở trong pháp luật, dạy bảo đến đôi ba lượt, không ngại nói nhiều. Vậy ai nấy phải đều kính theo ».

Sau đó ít lâu, các huyện Yên-thế, Gia-lâm và Văn-giang (đều thuộc tỉnh Bắc-ninh) đều có giặc cướp nổi lên, bè đảng đến hơn 3, 4 trăm tên ; các tổng lý sở tại hiệp sức nã bắt, bắt và chém được khá nhiều, bọn cướp liền tan vỡ. Việc đến tai vua. Vua xuống dụ cho quan tỉnh truyền các tổng lý đến họp ở công đường, tuyên Chỉ khen ngợi rồi xét rõ ai đã trổ sức trong việc này, trước hãy nêu đại lược tâu lên, để liệu gia ơn ban thưởng. Từ nay về sau, cứ theo thế mà thi hành.

Bọn tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói : « Các vệ Phấn dũng ở Quảng-nam và Quảng-ngãi đã lục tục đến quân thứ. Bọn thần đã trích lấy Hậu vệ doanh Thần cơ là những người đi trận đã lâu ngày, cho đi đóng giữ tỉnh Định-tường ; còn thì vẫn lưu lại ở quân thứ, để tới kỳ phân phái đánh dẹp ».

Vua dụ rằng : « Cơ mưu đánh dẹp đã có Chỉ dụ định rồi. Hiện nay ở dãy trường lũy số biền binh do Kinh

https://tieulun.hopto.org

phái và các tỉnh thuộc Nam trực tả kỳ (1) có đến 1 vạn, 2, 3 nghìn người, đã thấy lên đến con số khá nhiều, mà các vệ tòng quân năm ngoái khó nhọc bấy lâu, há lại không thể tất cho chút ít để được nghỉ vai hay sao? Vậy tuân ngay lời dụ trước, trước hãy trích ra 4 vệ là Tiền ban, Trực tả, Tả bảo Nhất và Tả bảo Nhị thuộc doanh Long võ chia đi đóng giữ các tỉnh; còn thì lưu lại ở tấn sở cốt đủ số 8.800 người; thừa ra cũng trích thêm cho tiếp tục đi các nơi, chớ nên để nhiều ở đó. Hoặc giả có 1, 2 viên quan võ xấu xa nào đó, nhòm thấy quân nhiều, ngầm sai làm việc riêng, thì mắc tội không phải nhỏ. Còn về việc biên phòng, giặc Xiêm năm ngoái đã từng thua trận chạy trốn, thế tất không dám trở lại nữa. Duy có phòng bị thì không lo, vậy không thể không đặt mưu kế sẵn. Trước đây, chiếu định ban thứ, nếu có tin báo động ở ngoài biển thì các tướng quân, tham tán và lãnh binh 4 viên phải lập tức đem binh dõng hạ ban kịp đi đánh dẹp. Nay các tỉnh ở Nam-kỳ, binh dõng, thuyền mành, súng ống, khí giới, thuốc đạn đều đã chỉnh bị đủ cả. Vậy lại chuẩn định: nếu tiếp được tin đích thực là giặc Xiêm đến xâm lấn, thì tướng quân Nguyễn Xuân, tham tán Phạm Hữu Tâm và Hồ Văn Khuê, lãnh binh Thái Công Triều 4 người lập tức đem 1 ban binh dõng và truyền hịch điều động biền binh đang đóng ở các tỉnh, phải cấp tốc tiến đánh, chớ như năm trước đun đẩy lẫn nhau, có khi đến nỗi chậm trễ lỡ việc.

«Còn các biền binh đương ban ở trường lũy thì vẫn giao cho bọn tướng quân Nguyễn Văn Trọng, tham tán Trần Văn Trí và Đặng Chương, lãnh binh Lê Sách và Mai Công Ngôn cùng quản lãnh, theo lệ chia ra 4 mặt,

---

(1) Chỉ các tỉnh Bình-định, Phú-yên, Bình-thuận và Khánh-hòa.

https://tieulun.hopto.org

phòng thủ nghiêm ngặt hơn, khiến cho ai nấy đều có chuyên trách ».

Đổi bổ Trần Danh Bưu, tham tri bộ Lại, làm tham tri bộ Binh, tuần phủ Quảng-trị; Nguyễn Công Hoán, lãnh công việc bố chính sứ, quyền lãnh tuần phủ, lại về bộ Hình cung chức.

Cho Phạm Thế Hiển, thự Thái-bộc tự khanh, biện lý bộ Hộ, làm Thông chính phó sứ, biện lý công việc bộ Lại; Nguyễn Văn Toán, Thái bộc tự khanh, sung biện công việc Thương trường, vẫn kiêm lãnh hai kho súng ống và thuốc đạn.

Tiết đông chí. Vua bảo bộ Lễ rằng: « Người xưa cứ đến ngày đông chí, lên Linh-đài xem sắc mây, vì ngày ấy xem mây, có thể đoán được điềm tốt xấu về năm sau. Sáng sớm hôm nay, ta thấy sắc mặt trời sáng ngời, về mây rực rỡ, nghĩ thầm có thể dự đoán rằng sang xuân người và vật bình an thịnh vượng. Nhưng năm nay hành mộc vượng, hành hỏa thịnh, khi nóng lên cao, sợ hoàng trùng lại sinh ra nhiều. Vả lại, hằng năm, tháng 11 và tháng 12, phần nhiều gió bắc; năm nay nóng nhiều rét ít, gió bắc chưa lên, sợ sang xuân mới nổi, thì lúa ruộng không khỏi tổn hại, cho nên điềm được mùa chưa dám chắc ».

Quan tỉnh Khánh-hòa tâu nói: « Trong các đảo lớn nhỏ men biển và các bãi biển thuộc tỉnh hạt, chỗ nào có nhiều dân cư thì sai sắm hai chiếc thuyền nhanh nhẹ, chỗ ít thì 1 chiếc; hễ được 19 chiếc thuyền thì liệu cấp cho khí giới (mỗi chiếc thuyền cấp cho 5 súng điểu sang, thuốc đạn mỗi súng 50 phát; 10 cây trường thương, 5 ống phun lửa). Nếu có giặc biển thì lập tức cùng dem ra đánh và chạy báo cho tấn sở sở tại đến cứu ứng. Vả lại, một xứ Úc-sơn phong ở Nha-trang thuộc tấn sở Cầu-huân trước mặt có núi, hải phận có nhiều đảo và hòn.

https://tieulun.hopto.org

Các thuyền công tư và thuyền buôn ngoại quốc thường qua lại và đỗ ở đấy, để lấy nước và củi. Vậy xin xây cái pháo đài ở trên núi, đặt 3 cỗ đại bác, may cho 1 lá cờ to vải đỏ (viết bốn chữ lớn « Trang-phong pháo đài »). Hằng năm, phái 1 cai đội hay đội trưởng và 20 người lính thuộc tỉnh đóng giữ. Nếu có giặc biển lén lút ló ra, lập tức kéo cờ, bắn súng, các tấu sở, thủ sở và các thuyền dân ở đảo đều ra biển hội đánh. Còn việc mộ lập Thủy binh, xin đình chỉ ».

Vua cho lời tâu là phải, duy việc lập pháo đài, hãy đợi sau khi việc Nam-kỳ được yên, sẽ do bộ Công đưa kiểu mẫu cho làm.

Quan tỉnh Lạng-sơn tâu nói: « Mỏ vàng Nông-dồn, La-sơn và Đồng-bộc thuộc tỉnh hạt, trước vì thổ phỉ lan tràn, hóa phu sợ hãi tan tác, thành ra bỏ hoang ». Vua sai nghiêm cần phong tỏa lại, cấm không được khai trộm những mỏ ấy.

Ra lệnh cho các địa phương: từ nay, hằng năm, số thóc thu hoạch ở ruộng tịch điền chuẩn cho tư về Bộ để lưu chiểu, không phải làm tập tấu dệ lên nữa.

Đoàn Văn Trường, tổng đốc Hà — Ninh, tâu nói: « Bờ bên nam sông Nhị ở ngoài tỉnh thành, sức nước xói mạnh vào nứt lở nhiều chỗ. Vậy xin điều vát biền binh đắp thêm bờ đá, mỏ kè đá để chống đỡ ». (Từ phường Thạch-khối trở lên đến bãi xã Cơ-xá dài 60 trượng). Vua bảo rằng: « Đắp bờ đường đá và mỏ kè đá, để giữ bờ sông và ngăn nước chảy ngang, dẫu tốn công tốn của thực cũng không tiếc; nhưng biền binh hiện nay phải sai phái đi nhiều nơi, cho làm chưa tiện. Vậy nên xét nơi nào nước xói mạnh quá thì thuê dân tùy tình thế mà sửa đắp, đến sang năm sẽ lại trù tính để thi hành ».

Tỉnh Hà-nội mộ được Nam binh 200 người, chuẩn cho lấy 100 người sung bổ vào 2 đội Pháo thủ Tam và Tứ;

https://tieulun.hopto.org

còn 100 người sung bổ vào 2 đội Tuần thành Nhất và Nhị.

Nội vụ phủ có cái cân trung bình, quả cân ghi số không đúng. Đình thần bàn đúc lại, rồi quên những đi, đã lâu không làm, đến bấy giờ mới phát giác ra. Vua bảo Nội các rằng: « Các đình thần giúp ta để lo việc nước, phàm việc gì đã giao cho bàn tính để làm thì cần nên bày tỏ hết mưu mô, tính cho thỏa đáng, làm cho đến chốn đến nơi. Thế mà việc đã được chuẩn y lời tâu đến hơn 2 năm rồi, còn một mực bỏ qua. Việc nhỏ còn như thế, việc lớn sẽ ra thế nào? Thật là phụ lòng ta mong được thành công nhiều lắm! ». Đình thần đều sợ xin nhận tội. Vua sai truyền Chỉ ban quở, viên chủ thảo ở bộ Lễ, viên phụng thủ nguyên lục chính bản ở bộ Công, viên đốc công ở công sở, và viên giám làm ở Nội vụ, đều phạt lương 6 tháng, không cho tra xét và chống cãi nữa. Nhân đó sắc cho các Khoa Đạo: « Từ nay hễ các nha đã kinh vâng dụ chỉ, nên làm công việc gì mà chưa thi hành thì tùy theo việc khó hay dễ, dễ thì không ngoài 1 tháng, khó thì không ngoài 3 tháng. nếu có sự tư đi xét lại gì khác, không thể đúng hạn thì nên thanh minh xin triển hạn. Gián hoặc lầm lẫn như trước, lập tức cứ thực tham hặc tâu lên. Nếu tư vị không phát giác, tất sẽ giao Bộ nghị tội ».

Khi quả cân ghi số đã đúc xong, cân thử không sai, bèn ra lệnh cho phát giao để dùng làm mẫu mực nhất định về việc thu chi lâu dài. Lại chuẩn cho theo y cách thức, chế cấp cho các địa phương, mỗi nơi một bộ. Đình thần lại xin chế thêm quả cân ghi số, từ 1, 2, 3, 4 ly, để cân những vật từ 1 phân trở xuống. Vua y cho.

Đặt thêm các thuộc viên ở Nội các. (Lệ trước: từ thị độc đến đãi chiếu 28 người, nay thêm 2 kiểm thảo cộng 30 người).

https://tieulun.hopto.org

Nguyễn Công Tú, bố chính Định-tường, chết. Cho Trần Tuyên, án sát Vĩnh-long, thăng thự bố chính Định-tường, chuẩn cho hội với Trương Phúc Cương ở ty án sát, hộ lý ấn quan phòng tuần phủ. Cho Vũ Xuân Diệu, Lễ bộ lang trung, làm án sát Vĩnh-long.

Với tả phó đô ngự sử viện Đô sát quyền lãnh tuần phủ Hưng-yên là Phan Bá Đạt về Kinh cung chức. Trước đây, thự tuần phủ Trịnh Quang Khanh sung làm chủ khảo ở trường thi Hà-nội, Đạt quyền lãnh ấn quan phòng, làm công việc tỉnh. Việc trường thi đã xong, Khanh bị ngự sử Nguyễn Văn Dĩ đem việc đổi phê quyển thi, tham hặc tâu lên. Có Chỉ xuống bắt Khanh phải giải chức và tâu lại rõ ràng; còn Đạt vẫn ở lại làm việc. Đến đây, tâu lên, thì việc đổi phê quyển thi là do viên giám khảo, Khanh không xem xét, nên phạt 6 tháng lương, bèn triệu Đạt về.

Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương, đốc phủ quân thứ Nam-vang, xin lập nhạc hộ ở nhà Nhu-viễn. Vua cho việc ấy có quan hệ đến sự vỗ yên nước Phiên, chuẩn y lời xin.

Bọn Giảng lại tâu nói: « Nước Chân-lạp trước đây, vì giặc Xiêm lấn cướp quấy nhiễu, nên kho tàng hết sạch. Bọn thần đã từng khuyên chăm cày cấy và tùy đất khai khẩn, trồng đậu và lúa mạch, hiện đã lục tục được thu hoạch, có thể đỡ được sự khẩn cấp trước mắt. Duy thành Nam-vang trở về phía tây, rất điêu tàn. Bọn thần đã tư cho các tỉnh Vĩnh-long, Định-tường chở cho 10.000 hộc thóc để phân phát ». Vua dụ rằng: « Làm thế cũng phải. Lũ ngươi nên để tâm trù liệu cốt cho ngoài êm thì mới có thể trong ấm được ».

Dựng nhà bia ở đền Nam-hải long vương và nhà bia bốn cảnh ở Thuận-an (1 — Cảnh đồ sộ của thành trì;

https://tieulun.hopto.org

2 — Cảnh hùng vĩ của biển cả ; 3 — Cảnh xanh tươi của rừng dừa ; 4 — Cảnh đẳng giăng của cồn cát).

Linh cơ Tường-nghĩa, tỉnh Định-tường, trốn đi hết cả số ngạch. Chuẩn cho quan tỉnh thi hành bắt tráng đinh theo như lệ định. Quyền chánh-phó quản cơ Hoàng Văn Huân và Đặng Văn Thuận đều bị cách chức, theo tỉnh gắng sức làm việc.

Với Trần Văn Tự, đốc học Gia-định, Nguyễn Đình Lập, thự đốc học Biên-hòa, và Phạm Trọng Huyên, thự đốc học Vĩnh-long, tới Kinh.

Cho ; Đỗ Tác Trưng, chủ sự bộ Lại, thăng thự đốc học Gia-định ; Hồ văn Nghĩa, tri phủ Thiệu-phong, thăng bổ đốc học Vĩnh-long ; Nguyễn Vĩnh Trinh, trưởng sử, lãnh đốc học Biên-hòa.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXXXIX

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, Minh-mệnh năm thứ 15 [1834], mùa đông, tháng 11. Đổi bổ Vương Hữu Quang, nguyên án sát Quảng-yên, làm lang trung bộ Binh, biện lý công việc bộ Binh.

Cho: Trần Văn Luận, phó vệ úy Tả vệ Hà-nội, làm vệ úy Hậu vệ; Lê Văn Sinh, phó quản cơ cơ Hậu định, làm phó vệ úy; Nguyễn Văn Nghĩa, phó quản cơ cơ Hữu chấn, làm phó vệ úy Tả vệ Hà-nội.

Đoàn Văn Trường, tổng đốc Hà—Ninh, tâu: « Về việc điều các biền binh chia đóng các phủ huyện thuộc hạt, thì phủ Lý-nhân rất xung yếu hơn cả, 1 đội trước thuộc Lạc-hóa, phái thêm 250 biền binh; thứ đến ba phủ Hoài-đức, Thường-tín và Ứng hòa, mỗi phủ 150 người. Hai huyện Nam-xang và Chương-đức, tiếp giáp tỉnh bên cạnh, mỗi huyện đều 100 người. Còn 7 huyện Phú-xuyên, Thanh-trì, Thanh-oai, Duy-tiên, Thanh-liêm, Bình-lục và Hoài-an, mỗi huyện đều 50 người. Mỗi năm một lần thay đổi. Và phủ huyện nào có thành trì, thì liệu cấp cho linh pháo thủ, nhiều ít tùy theo số súng đại bác đã bố trí (Lý-nhân: súng 12 cỗ, pháo thủ 12 người; Hoài-đức, Thường-tín và Ứng-hòa, mỗi phủ súng 8 cỗ, pháo thủ đều 8 người; Nam-xang, Bình-lục

https://tieulun.hopto.org

và Thanh-liêm, mỗi huyện súng 6 cỗ, pháo thủ đều 6 người) ». Vua chuẩn y lời tâu ấy.

Trong Kinh kỳ khan mưa. Sai Lê Văn Quý, đề đốc Kinh thành, đến cầu đảo ở miếu Vũ-sư (1). Vua lại chay tịnh, thành kinh làm lễ mật đảo ở trong cung. Mưa to.

Quảng-bình và Hà-tĩnh cũng khan mưa. Quan tỉnh chỉ ủy cho các phủ huyện chia nhau cầu đảo. Vua nghe biết, bảo bộ Lễ: « Ta, trước giờ, thương nhà nông, vẫn mong mưa, đêm ngày không chút trễ nải. Đương lúc mong ngóng mưa nhuần như vậy, các quan lo địa phương đáng lẽ phải nên hết lòng tinh thành, vì dân mà cầu trời, mới không phụ với chức trách mình giữ. Thế mà hờ hững, không quan tâm đến, thì trách nhiệm đối với dân xã ra sao? Vậy đều truyền Chỉ nghiêm quở. Nếu hiện nay hãy còn chậm mưa thì quan tỉnh phải có 1 người thân hành cầu đảo ngay, mong sao được mưa để thỏa lòng trông mong của mọi người ».

Hai tỉnh Nghệ-an và Hà-tĩnh lúa mùa bị tổn hại, giá gạo ngày càng đắt. Quan tỉnh tâu lên. Chuẩn cho hoãn thuế vụ đông năm nay và thóc tô còn thiếu từ năm trước.

Vua bảo bộ Binh : « Trước giờ, giản binh 6 tỉnh Nam-kỳ, hễ điền vào đến đâu, lại trốn đến đấy, phần nhiều do các lý trưởng giúp đỡ che chở cho nhau, tha người giàu, bắt người nghèo, mà tổng trưởng thì cho rằng vì có điều lệ mình không dự phân xử, nên coi là việc ngoài phận sự mình, điềm nhiên không phát giác, do đấy mối tệ chứa chấp lâu ngày, chưa sửa đổi được. Vậy, truyền dụ các đốc, phủ, bố, án ra lệnh các phủ huyện, thông sức chánh phó tổng trưởng thuộc hạt : từ nay, đối với những giản binh do lý trưởng điền vào,

(1) Vũ-sư : Thần làm mưa.

https://tieulun.hopto.org

mình phải dự biết công việc, xét ra nhà nào quả là nhiều đinh, có của, mới được lấy linh điền cấp; nếu lý dịch có làm điều gian trá gì phải tố giác ra, nếu dám thông đồng giấu giếm, để linh vẫn trốn, thiếu nhiều, thì người dẫn mục hàng tổng cũng bị phân biệt trừng trị để cho răn chừa ».

Các tướng quân, tham tán, lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói: « Tiếp được lời tư của Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương, đốc, phủ ở quân thứ Nam-vang, nói việc biên- phòng đương khẩn cấp, xin trích lấy số biền binh chia đóng các tỉnh, điều đi đóng giữ ở tỉnh An-giang, để tiện khi cần đến trung điện cho gần. Bọn thần đã liệu trích biền binh ở các vệ Long võ, Tiền ban, Trực tả, Tráng uy và Phấn uy, cộng hơn 1.200 người, chia đi các thuyền để tới đó. Vả lại, biền binh ở tấn sở đã dự định mở các con đường cong queo như rắn bò, ở 3 mặt tả, hữu và đằng sau ngoài phụ quách. Bọn giặc lên ra phía thành « đê ngựa » bắn súng điểu sang, đạn chỉ lướt qua mặt đất, ta không có thương tổn gì cả. Hằng ngày tấn sở bốn mặt thường bắn đại bác vào. Người chiếu kính thiên lý thấy đạn bay trúng nữ tường(1) trên thành cùng với xưởng pháo và các nhà lều ở chân thành. Bọn giặc thường sợ hãi chạy trốn, có bị thương, bị chết hay không, chưa được rõ ».

Vua dụ rằng: « Nay tiết đã sang đông, chính là lúc phải lấy việc biên phòng làm cốt yếu. Nhiều lần ta đã ban dụ chỉ, chắc đã rõ ràng. Nay cứ như lời tâu, đã liệu vát các binh thuyền đi An-giang để trú phòng thì việc phòng bị cũng đủ nghiêm cẩn rồi. Vậy các tướng quân, tham tán và lãnh binh đều nên ở lại trường lũy, thương lượng việc quân. Nếu nghe ngoài biên có tin

(1) Nữ tường: Bức tường xây ở trên mặt thành.

https://tieulun.hopto.org

báo động thì cho tham tán Phạm Hữu Tâm cùng với lãnh binh Thái Công Triều, liệu đem các biền binh thân cận đi theo, dùng dãm ba chiếc thuyền nhẹ, gấp rút đi đến. Nếu có tin báo động ở Nam-vang hay Hà-tiên, thì lập tức đem các biền binh đóng giữ ở An-giang phải ruổi tới. Còn tướng quân Nguyễn Xuân và tham tán Hồ Văn Khuê thì cứ coi quản đại binh tiếp tục tiến đến, tưởng cũng có thể kịp việc. Đến như mưu kế đánh thành, quý ở vạn toàn. Trước thấy các tướng quân và tham tán có tâu về việc làmụ đắp lũy, ta cho là sự thì nghiệm cầu may, sợ hại đến sĩ tốt, nên dụ bảo chớ nên khinh thường mà làm. Nay, cứ như lời tâu, thì quân ta đã đào được con đường địa đạo, quanh co như rắn bò, bọn giặc bắn súng, ta không bị tổn hại gì, thì kế ấy thực là được đó. Nhưng cốt làm từ từ, không nên quá đốc thúc, bất luận đào được nhiều hay ít, hằng ngày đào được bao nhiêu thì tiến lên bấy nhiêu. Nếu mặt nào đào suốt tới đầu nơi phụ quách thì liền đổ đất thành cái thổ lũy ở bên bờ hào, khiến quân ta có chỗ tựa, trước chiếm cái thế không lật đổ được đã, rồi dần dần mới mở rộng ra. Ở các mặt khác cũng cứ tiếp tục làm theo như thế. Dồn chứa hàng tuần hàng tháng, lũy đất phải xong, sẽ có thể bao quanh hết cả ngoài hào. Nếu giặc đến gần lũy để tranh giành thì ta liền có thể thừa thế thuận lợi mà đánh giết cho hết, quyết chúng không dám lại ra để thu nhặt đồ ăn nữa. Nếu chúng dám ở trên thành bắn đại bác ra để chống cự, thì quân ta kén lấy những người bắn giỏi, từ lỗ châu mai trong lũy, nhắm thẳng vào chỗ quân giặc ẩn nấp chống cự ở phía lỗ châu mai trên thành mà bắn, tất trúng, giặc quyết không còn chỗ ẩn thân nữa. Kế này đã thành, dẫu chưa tức khắc hạ ngay được thành, làm ngay xong việc, nhưng quân ta nắm lấy cái đó mà giữ, thì thế

https://tieulun.hopto.org

giặc tất phải khốn quẫn thêm, ta có thể dợi thấy phá được. Thế cũng là có công. Vậy truyền chỉ: nếu mặt nào đào suốt tới đầu nơi phu quách thì trước hết hãy thưởng cho bọn chuyên đốc, quản vệ, quản cơ, mỗi viên 1 cái nhẫn vàng, mặt phá lè, và các biền binh, dõng mỗi người tiền lương 1 tháng. Còn cơ mưu đánh thành, không nên nóng vội, cốt phải thận trọng, mưu tính dần dần để thu công toàn vẹn mới được.

« Lại cứ như lời tâu, quân ta hằng ngày bắn đại bác, kể đến hàng trăm hàng nghìn; và bọn giặc trong thành thường thường vẫn ẩn nấp dưới chân thành. Duy có chấn địa lôi, từ cao bắn xuống, lợi hại hơn hết. Vậy, nên đo tính tầm súng mà bắn, để giặc không chỗ ẩn nấp, mới giết được nhiều. Các hạng súng đạn, nếu không xem xét, nhằm dích mà bắn, ngày ngày, chỉ thích bắn ra cho nhiều thì giặc ẩn nấp đã quen, cho làm thường, không những không giết được giặc, mà những đạn bắn ra lại giúp cho giặc dùng, thực chỉ có hại không có ích. Vậy từ nay, nên tiết kiệm bớt đi, chớ nên khinh thường bắn phí ».

Lại sai truyền Chỉ hỏi xem người nào đã nghĩ ra trước về việc đào con đường « rắn lượn ». Các tướng quân, tham tán và lãnh binh đều tâu nói đó là cùng nhau bàn bạc nảy ra, không phải riêng 1 người nào nghĩ được. Vua bèn gia ơn: Hữu tướng quân Nguyễn Văn Trọng, trước bị cách lưu, nay đổi là giáng 1 cấp; Tả tướng quân Nguyễn Xuân, trước bị giáng 2 cấp, nay cho khai phục cả; tham tán Hồ Văn Khuê, trước bị giáng 6 cấp, và Trần Văn Trí, trước bị giáng 5 cấp, nay đều cho khai phục 2 cấp; Phạm Hữu Tâm, thưởng gia quân công 1 cấp. Và đều thưởng thêm cho mỗi người 1 đồng Kim tiền Phi long hạng lớn và mỗi người 2 cái nhẫn vàng mặt pha lê lông lánh của Tây dương.

https://tieulun.hopto.org

Còn lãnh binh Mai Công Ngôn và Trần Hữu Thăng đều thưởng gia 1 cấp, lại thưởng thêm mỗi người 1 đồng kim tiền Phi long hạng nhỏ và 1 cái nhẫn vàng mặt pha lè lóng lánh của Tây-dương. Tả biện Thái Công Triều, cũng thưởng 1 đồng kim tiền Phi long hạng nhỏ và 1 nhẫn vàng mặt pha lè lóng lánh của Tây dương.

Vua dụ họ rằng: « Lũ ngươi có một điều hay đó, ta cũng ban thưởng ưu hậu, gia ơn không tiếc. Vậy các ngươi nên gắng sức hăng hái gấp bội như thế nào, phàm những việc nên làm trong khi đánh dẹp đều phải tuân theo phương lược đã dụ bảo nhiều lần mà làm cho cẩn thận thì mới có thể hẹn ngày thành công và cùng được phần thưởng to nhất ».

Vua nghĩ đến những người làm tử hàn ở quân thứ Gia-định được phái đi từ năm ngoái đều có chút công lao, nên gia ơn cho: Hộ bộ viên ngoại lang Hồ Công Hy, dưới tên có ghi bị giáng 5 cấp, nay cho khai phục 2 cấp, còn bọn kiểm thảo Hoàng Công Huyễn 5 người đều được thăng thụ có thứ bậc khác nhau.

Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương, đốc, phủ ở quân thứ Nam-vang, tâu xin trích lấy những biền binh ở quân thứ Gia-định để đi đóng giữ An-giang và cho xuống thuyền, diễn tập thủy chiến; những cơ binh mới tuyển được lưu lại, đều cho kế tiếp cấp lương tháng. Lại xin trả thêm giá thỏa thuận mua thóc gạo để sung vào kho tích trữ.

Vua dụ bảo: « Về biền binh trú phòng, quân thứ Gia-định đã phái đi rồi; còn việc tập thủy chiến và việc giản binh lưu lại, đều chuẩn cho làm như lời đã xin, cốt nên để tâm xếp đặt cho được chỉnh đốn, để vững mạnh việc biên phòng, xứng đáng với trách nhiệm đã giao cho. Đến như việc định mua thóc gạo với giá thỏa thuận, làm thế cũng phải; duy có điều là dân gian mới

https://tieulun.hopto.org

bắt đầu thu hoạch, nếu gấp mua ngay, sợ giá gạo sẽ đến cao vọt, lương thực của dân không khỏi khó khăn; vậy hãy đợi đến sang xuân, thóc lúa một loạt chín cả, liền trả thêm giá, rộng mua, cốt cho được nhiều. Nếu không đủ tiền thì có thể tư sang Gia-định lấy 10.000 quan để dùng, nhưng phải nghiêm cấm các lại dịch không được sinh tệ, để dân vui vẻ đem bán, thì kho tàng mới mong dồi dào được ».

Bọn Giảng lại tâu xin tạm bỏ lệnh cấm tư nhân chuyên chở gạo muối cho dân được sang Chân-lạp buôn bán, rồi đánh thuế tùy theo từng hạng thuyền, đến cuối xuân sang năm, sẽ đình chỉ. Vua y cho.

Tổng đốc Lê Văn Đức và đề đốc Phạm Văn Điển ở đạo Tuyên-quang, hội binh ở xã Tiêu-miện, để tiến đánh Vân-trung.

Trước kia đạo binh của Lê Văn Đức tiến đến Thiền-hiệp (chỗ này hai bên đá núi dứng sừng, giữa núi có chỗ lõm xuống, có một lối đi, đá ong lởm chởm, bước từng bậc mà lên, thế rất nguy hiểm). Giặc ở trên đỉnh núi, chồng đá ra bên làm lũy, dựng đồn trại để giữ. Đức lựa vài chục binh dõng đắc lực, vin đá, víu cây leo lên ngọn núi cao nhất bắn sang, bọn giặc run sợ thụt lùi. Quân ta xấn lên, giặc bèn bỏ đồn chạy. Quân ta đuổi chém được vài tên, còn đều lẩn trốn vào rừng.

Đạo binh của Phạm Văn Điển tiến đến Hoạch-hiệp (đối ngang với Thiền-hiệp, bên tả dựa vào núi đá, bên hữu gần bến Miện, ở giữa có một lối đi rất hiểm nghèo). Giặc cũng chồng gỗ, xếp đá, dựng rào, cắm chông, thủ hiểm để chống cự. Điển thúc binh tiến đánh, chúng tan vỡ.

Biền binh thuộc đạo quân An-định, gặp phục binh của giặc 5 lượt, cai đội Nguyễn Văn Quyền đi trước, đốc chiến, đều phá vỡ cả, lại hội với 2 đạo đại binh, hẹn

https://tieulun.hopto.org

ngày cùng tiến. Rồi dâng sớ tâu lên và nói: « Từ An-biên tiến binh tới nay, dến dàu cũng dều lấy lương ở giặc. Quân nhu dường bộ vẫn tải đi theo, phòng khi bất chợt lấy dến dể dùng. Lại nữa, cai dội Ma Doãn Bời và thổ lại mục Hoàng Kim Quỳ dều đem thổ dõng di tòng chinh. Duy một dạo binh dõng của lãnh binh Phùng Hữu Hòa và quản cơ Nguyễn Văn Long, nhiều đến hàng nghìn, mà tới nay cũng chưa thấy đến quân thứ ».

Vua phê bảo: « Binh dõng ngày tăng thêm, tinh thần ngày sắc bén, lương thực dồi dào, di nhanh nghìn dặm, bọn giặc lại sợ hãi oai hùng của binh ta, thấy bóng gió đều đã chạy trốn. Vậy nên mạnh mẽ tiến gấp, sớm báo tin thành công ». Bèn xuống dụ khen thưởng. Cho cai đội Nguyễn Văn Quyền làm Chư quân phó vệ úy, gặp chỗ khuyết thì bổ ngay. Còn Phùng Hữu Hòa và Nguyễn Văn Long, chậm trễ kéo dài, đều giáng 2 cấp; nhưng thúc giục phải thượng khẩn ruổi tới quân thứ. Lại cho rằng ngự sử Đặng Kim Giám dốc vận binh lương suốt một dải dường tiếp tế được dều dặn, nên thưởng gia 1 cấp, cho 1 chiếc nhẫn mặt pha-lê của Tây-dương, và cho thêm 10 lạng bạc về tiền lộ phí.

Nguyễn Công Trứ, tham tán dạo Thái-nguyên, tâu: « Gần dây, giao chiến với giặc, dẫu chưa được thắng, nhưng binh dõng dều hăng hái cố gắng, bọn giặc rất sợ. Nay quân ta dóng lại bao vây giặc ở núi xa, phàm các dường lối dều chia dặt quân để rình bắn. Vả lại, công việc ở Thái-nguyên so với Tuyên-quang và Cao-bằng có khác, vì dân Tuyên-quang và Cao-bằng theo giặc, phần nhiều là bất dắc dĩ, một khi quan quân đến, chúng dều dem nhau ra hàng, vì thế thổ dõng ngày càng tăng, và dều trỏ được thực lực cả. Thái-nguyên từ Bạch-thông trở lên, bị bưng bít đã sâu, chỗ nào cũng

https://tieulun.hopto.org

là giặc, nếu trốc nã khẩn cấp thì chúng chạy vào rừng rú, rồi lại gọi nhau tụ họp kéo đến. Vậy phải lùng bắt khắp núi, cốt bắt được chúng để chỉ bảo cho chúng con đường họa phúc. Nếu chúng một mực mờ tối ngoan ngạnh, thì sẽ trừng trị hết phép để cho biết sợ mà phục. Nhưng vì rừng núi bao la, số quân có ít, chưa thể nhất nhất bắt được. Thần đã phi tư cho thống đốc Nguyễn Đình Phổ đến hội ở Hồng-la, lần lượt tiến đánh, ngõ hầu mới kịp việc.

« Sau đó tiếp được tờ phúc [của Phổ] nói ở Na-dụ cũng có bọn giặc, đánh giáp chiến, quan quân bắn súng đánh giết : giặc chạy lên giữ núi cao, nên chưa tiện dời quân. Vả, tình thế gặp phải khó khăn như thế, không cần dùng đến binh lực thì khó thu được công hiệu. Vậy xin điều thêm thú binh Hải-dương, toàn vệ Võng-thành và Trung vệ, Tả vệ linh tỉnh, mỗi vệ 100 người. Phàm những lính ốm yếu thì cho về, đổi cấp ngay cho đủ số gấp đi tòng chinh ».

Vua phê bảo : « Xem tờ tấu, thì quan quân đạo binh của ngươi, không ngại khó khăn nguy hiểm, phấn đấu quên mình, đánh giết được giặc. Ta rất khen ngợi. Về việc điều binh, cũng cho y lời tâu ». Bèn sai bộ Binh truyền dụ Nguyễn Đình Phổ rằng : « Đạo binh của Nguyễn Công Trứ riêng lẻ vào sâu, nhiều lần đánh nhau với giặc, các biền binh đều hăng hái đánh lui được giặc. Ngươi, thân danh làm thống đốc đại viên, cầm quân đánh dẹp, mới gặp lũ giặc quèn đã vội thụt lui, lại không bằng tham tán (Trứ) là một quan văn. Đã đành tội lỗi khó khoan thứ được, nhưng trông thấy Nguyễn Công Trứ, ngươi có bẽ mặt chút nào không? Nay 2 đạo binh Cao-bằng, Tuyên-quang đánh nhau với giặc, thắng trận liên tiếp. Đạo này chắc đã thắng tới ổ giặc ở Vân-trung. Ngươi nên hăng hái cố gắng tiến lên, để kịp sự

https://tieulun.hopto.org

cơ, cho khỏi trễ kỳ hạn, bị lỗi không nhỏ. Vả lại, bọn giặc chỉ trông cậy vào cách ở trên cao, bắn súng xuống, quân ta ở dưới, thế khó tiến đánh, nên giặc thường thường cho là dắc sách. Nhưng cứ như lời bọn Lê Văn Đức tâu nói, lựa vài mươi người cảm tử, xuyên núi lên chỗ cao nhất, rồi từ trên bắn xuống, giặc liền thua vỡ, thì đó cũng là một cơ mưu để đánh thắng giặc. Vậy, chuẩn cho các ngươi, Nguyễn Đình Phổ và Nguyễn Công Trứ, từ nay, hễ gặp giặc có giở ngón ấy, thì lập tức nên lựa lấy dăm ba chục quân cảm tử, mang súng điểu sang, phỏng theo đó mà làm, thì quân ta có thể làm chủ (1), giặc lại là khách (2), chúng sẽ không còn chỗ hiểm để nương tựa, tự nhiên phải chạy đến chỗ chết, quân ta thừa thắng, ruổi dài, không việc gì là không xong ».

Du bọn Tạ Quang Cự, tổng thống đạo Cao-bằng rằng: « Đại binh của đạo ngươi nhân thắng trận, tiến giữ Mật-lũng, chẳng qua vài ba đêm thì có thể đi tới ổ giặc. Gần đây, cứ như lời đạo Tuyên-quang tâu báo, liên tiếp được thắng trận, đã hợp binh lại, do đường Tiểu-miện tiến lên, chắc hiện nay có thể tới Vân-trung rồi. Mà đối với đạo binh Thái-nguyên, ta cũng đã xuống dụ thúc giục tiến lên. Bọn ngươi nên đốc suất cổ võ tướng sĩ hăng hái tiến nhanh, cần phải hội tiễu với đạo Tuyên-quang để đầu đuôi cùng đánh khép lại cho kịp sớm tới ổ giặc, bắt được tên đầu sỏ, chớ được trần trừ trông ngóng, cứ đợi đạo Thái-nguyên tiến trước, rồi sau mới tiến binh, để đến nỗi một mình trật lại, không đúng hẹn tiến quân, thì mắc lỗi không nhỏ ».

Nguyễn Đình Phổ, thống đốc đạo Thái-nguyên, tâu nói: « Tự khi rút quân về Na-dù, bọn giặc trước hơn 800 tên,

(1) Chủ: Thế chủ động.
(2) Khách: Thế bị động.

https://tieulun.hopto.org

chia làm 4 chi, tiến đến giao chiến. Quân ta xấn lên, dùng súng lớn, súng nhỏ mà bắn. Giặc bị thương vong nhiều, rút lui, chạy. Bấy giờ tiếp được tờ tư của tham tán Nguyễn Công Trứ bảo chuyển đến Hồng-la, góp sức tiến đánh. Thiết nghĩ Chợ Dã là nơi tạm chứa tiền và lương, mà địa phận Na-dụ là cổ họng của Chợ Dã ; bọn giặc ở đằng trước, chưa thể đánh dữ được. Nếu vội dời quân, thì bọn giặc tất rón bước theo sau, dẫu lưu 1.000 biền binh ở lại cũng khó chống nổi. Muôn một Na-dụ bị giặc chiếm cứ, chúng thừa thế, lan tới Chợ Dã, lại thành ra ở phía sau đạo binh Hồng-la. Vì thế, nên thần chưa dám chuyển quân. Thần đã tư trả lời cho [Trứ] biết rồi. Vả lại, các tướng, biền binh, dõng phần nhiều bị bệnh. Những lính khỏe mạnh trong Trung vệ Kinh binh chỉ còn có hơn 100 người thôi, vì thế nên không tiến quân được sớm ».

Vua dụ bảo : « Gần đây căn cứ vào lời tâu, ta đã dụ bảo hoặc nên chia làm hai, hoặc nên hợp làm một, chuẩn cho liệu cơ mà làm. Lại phái thêm biền binh sung sức đi đến giúp việc đánh dẹp. Nay tiếp được tin báo bọn giặc ở Na-dụ đã bị quan quân đánh lui, mà đạo binh của tham tán Nguyễn Công Trứ lại đánh dẹp ở Hồng-la, giặc đều đã ôm đầu lần trốn như chuột, thì danh tiếng quân ta lại lừng lẫy, có thể thừa cơ được đấy. Ngươi nên cùng với Nguyễn Công Trứ một lòng hòa hợp lo toan việc nước, góp sức, đồng lòng, liệu cơ tiến đánh, cốt sớm thành công, chớ được dun dẩy lẫn nhau, đến nỗi có sự cản trở, để lỡ cơ mưu, quyết khó nới rộng mà tha thứ được.

« Lại nữa, chuyến đi này, phần nhiều núi khe hiểm trở, không như những nơi bình nguyên, đồng rộng. Chuẩn cho 2 đạo binh của các ngươi, nếu có bệnh binh về tỉnh điều dưỡng, thì nên giữ lại súng điểu sang mà

https://tieulun.hopto.org

họ đã cầm, giao cho biền binh đi trận cầm giữ, để được nhiều súng dùng vào việc chiến đấu. Súng đó đã có thể ở xa bắn giặc, mà gặp những nơi trên dưới núi non hiểm trở, dễ bề xoay chuyển, lại càng nhanh nhẹn tiện lợi, chớ nên cầm trường thương, thành ra không tiện ».

Lại vì Trung vệ và Tả vệ Kinh binh không chịu thủy thổ, phần nhiều bị bệnh, nên xuống dụ cho các quan tỉnh Bắc-ninh và Thái-nguyên xét xem bệnh binh 2 vệ cho về điều dưỡng, phải chữa gấp cho chóng khỏi để lại đi theo quân thứ làm việc đánh dẹp.

Cho Hoàng Quỳnh, Hàn lâm viện thừa chỉ, làm giám sát ngự sử đạo An-Tĩnh, đi đường trạm, lên Thái-nguyên, hiệp cùng án sát Doãn Uẩn, đôn đốc công việc vận tải quân nhu và binh lương. Lại xuống dụ chuẩn cho thương lượng với nhau, nếu Doãn Uẩn thuận đi hộ vệ vận tải lương thực, tổng quản giúp việc binh thì Hoàng Quỳnh ở lại Chợ Dã đề thúc dẫy đôn đốc ; hoặc giả Hoàng Quỳnh ưng đi theo quân, thì Doãn Uẩn cứ ở lại Chợ Dã, cốt sao binh lương không thiếu, mọi việc ổn thỏa.

Cho chưởng cơ Lê Văn Thụy sung tham tán quân vụ đạo Thái-nguyên, chuẩn cho đem theo 100 linh tỉnh đi quân thứ. Nếu Nguyễn Đình Phổ và Nguyễn Công Trứ đã hội binh làm 1 đạo, thì cùng hợp lại mà tiến, nếu họ hãy còn chia làm 2 đạo, thì Thụy hợp lại với Nguyễn Công Trứ để cho kẻ văn người võ giúp đỡ lẫn nhau, gặp có tàu báo, thì liên danh cùng ký, nhưng ở dưới Nguyễn Công Trứ.

Điều Nhất vệ doanh Thần sách Nghệ-an đi đóng giữ Ninh-bình ; còn Trung vệ doanh Hổ uy đóng giữ Ninh-bình trước thì chuyển đi đóng giữ Thái-nguyên.

Doãn Uẩn, án sát Thái-nguyên, tâu nói : « Đồn trại ở Chợ Dã sửa sang lại, đã tạm xong và bền vững. Hễ con đường nào mà đi xuyên sơn, thì phái quân nghiêm phòng

https://tieulun.hopto.org

ngăn giữ. Về việc chứa quân lương, tưởng cũng vô sự. Duy hai tổng Thượng-giáo và Hạ-hiệu ở châu Bạch-thông đều là Man Lạo rừng núi, không biết lễ nghĩa, từng bị giặc khua động làm cho mê, do đấy ngu tối ngoan ngạnh lại càng thêm lên. Khi quan quân mới đến, chúng cho thế nào cũng ra oai ghê gớm, nên bất đắc dĩ 1, 2 tên ra thú, tạm làm kế xảo quyệt, để cho vợ con được toàn hoạt. Sau đó thấy không có một sự hà khắc dữ dội gì, thì lại cho là đắc kế, cho nên vừa mới ra thú, liền lại trốn ngay. Đại khái thế là chúng ra dò xét tình hình, để báo cho nhau. Thậm chí có những tổng lý đã được nhiều lần bảo ban thúc giục, cuối cùng chúng vẫn không ra. Cái thói ngoan ngạnh ấy thực đáng ghét ! Bọn thần đã định nên bắt lấy tên nào quả thực là ngoan ngạnh ngạo ngược thi trị tội nặng, họa chăng chúng mới biết răn sợ rồi sau mới chịu nghe lời dạy bảo. Nhưng vẫn tuân theo lòng nhân đức bề trên, đến đâu cũng trước hãy chăm việc vỗ về chiêu dụ. Gần đây, đều cho chúng được lui tới tùy ý, nên việc chiêu an lại càng khó khăn ».

Vua dụ bảo : « Quân nhà vua đi đánh kẻ có tội, để cứu dân, chỉ cốt giết kẻ đầu sỏ, còn những người bị hiếp tòng thì không trị tội, trong đó kẻ nào còn mê man ngoan ngạnh, bị bưng bít, khó dụ bảo thì nên nghiêm khắc trừng trị để cho biết sợ. Vậy công việc ngày nay là đối với người thiện thì nên vỗ về bằng nhân đức, đối với kẻ ác thì phải dạy bảo bằng uy quyền. Dùng cả ân đức và uy quyền, mới là đắc sách. Vậy, cho ngươi cùng với ngự sử Hoàng Quỳnh mới phái đến, sai khắp mọi người phải hiểu dụ bọn thổ dân đều nên sớm quay đầu về, đi theo quân, làm công việc : hoặc đi trước dẫn đường, hoặc vận tải quân lương. Những ai trước đã có tội lầm lỡ theo giặc, đều được tha thứ. Nếu còn cố ý ngoan ngạnh, chống cự không chịu ra thú, thì lập tức cho trị

https://tieulun.hopto.org

bằng quân pháp, hoặc chém đầu đem bêu, hoặc chặt chân tay đem treo lên khiến cho mọi người mắt trông thấy, lòng sợ hãi, chớ nên một chiều nhủ nhờ quá ».

Sai thị vệ đem cấp cho 2 đạo Tuyên-quang và Cao-bằng, mỗi đạo 10 chiếc nhẫn vàng mặt pha lê đỏ và trắng ; hễ tướng biền đi trận, ai hăng hái mạnh dạn, địch thực có công, thì tuyên Chỉ ngay ở trước mặt rồi thưởng cho.

Nguyễn Công Trứ, tham tán đạo Thái-nguyên, tâu nói : « Quân đạo Thái-nguyên còn đóng ở Hồng-la. Bọn giặc hằng ngày tới vây đánh. Bọn thần phái binh ra bắt thì giặc bèn chạy, rồi lại dựa vào núi cao, thủ hiểm, mưu chặn con đường đi lại. Một hôm, giặc đến thẳng gần chỗ quân thứ, hai mặt tả và hậu, hò la bắn súng ; có tên đầu mục giặc đứng chỉ huy ở trên núi đá. Đương Đình Cẩm, cai đội tỉnh Thái-nguyên, lấy súng điểu sang bắn một phát, nó chết ngay. Giặc bèn chạy trốn vào rừng sâu, ta đuổi không được. Nay bốn phía Hồng-la đều đã êm lặng, từ Chợ Dã đến quân thứ, đi lại được như thường. Còn từ Hồng-la trở lên, tiếp giáp với Bảo-lạc, đều là chỗ thần đảng của tên nghịch phạm Nông Văn Sĩ cam lòng theo giặc. Nếu không một phen đánh giết, thì không làm chúng phải chừa được. Thần đã phái quân đi lùng bắt, men leo mấy lần núi, chỉ thấy một dãi rừng bát ngát rủ xanh ông anh như ngọc trai. Vợ con và đồ đạc của bọn giặc đều ăn ở và chứa để ở trong ấy. Quân ta trông thấy mà không tới gần được. Kịp lúc ta quay về, chúng lại bắn súng theo sau. Phong tục dữ tợn đến như thế. Thần đã phi tư cho thống đốc Nguyễn Đình Phổ đến ban đêm cùng nhau tiến đánh ».

Vua dụ rằng : « Vâng mệnh đi đánh giặc, ngươi rất hăng hái cố gắng, trong khi quân đi đủ chợt gặp bọn giặc cố chết thủ hiểm, và phải dìu dắt Nguyễn Đình Phổ,

https://tieulun.hopto.org

chưa thể một mình tiến lên được, đó cũng vì tình thế xui nên. Vả lại, đạo binh của Nguyễn Đình Phổ đang lúc hơi lùi, thế mà ngươi vẫn một mình giữ vững toàn quân, không đến nỗi dao động, lại nhân cơ hội, đánh mạnh giết giặc nhiều lần. Đó cũng đáng khen. Vậy dưới lên ngươi, trước có ghi giáng 3 cấp, nay cho khai phục một cấp, và thưởng cho một đồng kim tiền Phi long hạng nhỏ với một nhẫn vàng mặt pha lê của Tây-dương. Nay ta đã xuống dụ cho diều thêm quan quân còn sung sức, ngày đêm đi đến cứu viện đánh dẹp, chắc hiện nay có thể tới quân thứ, nhuệ khí sẽ được tăng thêm. Ngươi nên hết lòng trù tính, sớm đốc sức, khuyên gắng các tướng sĩ giết giặc lập công, ta sẽ khen thưởng ưu hậu.

« Cai đội Dương Đình Cẩm bắn súng giết được tên đầu mục giặc, ai cũng trông thấy, làm cho lòng người hăng hái, nên được khí thế sắc bén của giặc. Trước đã thưởng cho ngân bài và ngân tiền, nay lại thưởng thêm một chiếc áo trận đậu năm đường tơ và bộ hà bao gấm, để nêu chiến công. Các quản vệ, quản cơ đi trận ấy, đều thưởng quàn công kỷ lục một thứ ».

Tổng thống Tạ Quang Cự, tham tán Nguyễn Tiến Lâm và Hồ Hựu ở đạo Cao-bằng, tâu nói : « Dò được rằng bên hữu Bế-lĩnh núi non trùng điệp, cao vọi, không tiện hành quân ; duy bên tả Bế-lĩnh có hai con đường đều có thể đi xuyên sơn, thông đến Ngọc-mạo, vòng ra phía sau giặc. Còn đương định chia đường đánh úp, thì bỗng được tin báo những đồn Trung-thảng và Lương-năng ở phía sau, có bọn giặc từ Thái-nguyên đến, mưu toan quấy rối, bọn thần đã phái biền binh đang đi trận, hiệp sức với lính giữ đồn cùng chặn đánh. Lại có bọn giặc từ Bế-lĩnh hướng về phía núi ở hai bên tả hữu Du-lũng, từ trên cao bắn xuống. Quân ta bắn chết được 7 tên, giặc vẫn ở trên núi, thủ hiểm chống cự.

https://tieulun.hopto.org

« Lại tiếp được tờ tư của đạo Thái-nguyên nói : Đường núi Bắc-nàm rất hiểm, hai lần đi đánh, cũng chưa tiến được. Chính đương liệu cơ đánh úp. Vả lại, Bắc-nậm chưa lấy được, thì những nơi tiếp giới Cao-bằng và Thái-nguyên, bọn giặc thế tất lan tràn ; nếu một mình đi trước vào sâu, sợ con đường tải lương ở phía sau có sự trở ngại, nên vẫn còn phải đóng đồn ở chỗ cũ : Na-tinh, Mật-lũng và Du-lũng. Đợi đạo Thái-nguyên hạ được Bắc-nậm, sẽ lập tức hẹn ngày lên đường tiến đánh Bế-lĩnh, thẳng tới Vân-trung, cùng nhau hội tiễu ».

Vua dụ rằng : « Đạo binh của Nguyễn Đình Phổ ở Thái-nguyên, trước dẫu có lùi chút ít nhưng sau đó chấn chỉnh hàng ngũ, lại đánh, giặc liền lui tan. Đạo binh riêng của Nguyễn Công Trứ cũng từng đánh bại được giặc. Giặc phải chạy trốn vào rừng sâu. Lại có Chỉ điều thêm ngót vài nghìn biền binh sung sức, tiếp tục ra đi, thanh thế lại càng lừng lẫy, cũng có thể tinh ngày mà đi gấp được. Còn Phạm Văn Điển và Lê Văn Đức đạo Tuyên-quang hiện do con đường Tiêu-miện tiến lên, kể ngày đường thì đã tới Vân-trung. Về những đồn Trung-thắng và Lương-năng, giáp giới Thái-nguyên, giản hoặc có bọn giặc quen quấy rối, ta cũng đã dụ sai các tỉnh Hà-nội, Bắc-ninh và Lạng-sơn đều phải biền binh đi đến hội nhau chặn đánh, đủ làm thanh thế viện trợ cho đại binh, có thể giữ cho khỏi lo ở đường phía sau được. Bọn ngươi nên kíp hăng hái tiến lên, hợp lại với đạo Tuyên-quang để đánh dẹp cho sớm báo tin thành công, chớ có cố ý trùng trình, làm trễ nhật kỳ tiến quân thì sẽ bị khép tội theo quân luật.

« Hơn nữa, Vân-trung còn con như 1 viên đạn, đem thế lực của đại binh Cao-bằng và Tuyên-quang ra đánh, đã như Thái-sơn đè bẹp quả trứng, chẳng cần phải đợi

đạo binh Thái-nguyên, cũng đủ làm giặc phải bỏ mạng rồi. Vậy cần gì phải quá thận trọng, đóng quân lại lâu như thế? Tên giặc Sĩ kia chẳng qua là dư đảng của giặc Vân đó thôi. Thử nghĩ xem: nếu phá tan được ổ giặc, bắt chém được nghịch Vân đem làm án, thì bọn kia mất chỗ tựa, đứng vào cái thế cô quân, cũng sẽ phải bỏ tay chịu trói, đâu còn dám ngang ngạnh, chống cự với quan quân! Nếu cứ một mực trùng trình để đạo Tuyên-quang một mình làm thành công trước, thì bọn ngươi há không thẹn mặt hay sao? Phải cố gắng lên! Đến như binh dõng bắn chết 7 tên giặc, không chém được đầu, đáng lẽ không được dự thưởng; nhưng hai bên bắn nhau, không lấy được thủ cấp, là thế tất như thế. Vậy gia ơn: cứ bắn chết được mỗi tên phạm là được thưởng một đồng ngân tiền Phi long lớn. Từ nay, hễ ai bắn giết được bọn giặc, có nhiều người trông thấy, thì cho chiếu theo lệ này mà thi hành ».

Điều biền binh Lạng-sơn và Bắc-ninh, mỗi tỉnh 300 người, đi Cao-bằng, theo quan tỉnh phân phái phòng thủ và đánh dẹp. Lại điều 500 lính tỉnh Hà-nội, trích ra 300 người cho lưu lại Lạng-sơn để điền vào chỗ thiếu, còn 200 thì tiếp tục lên Cao-bằng.

Nguyễn Đình Phổ, thống đốc đạo Thái-nguyên, từ Na-dụ chuyển đi Hồng-lu, hội với quân của tham tán Nguyễn Công Trứ. Trước kia những tên nghịch phạm Nông Văn Sĩ và Nông Văn Thạc nhiều lần bị quan quân đánh tan, lui về Bảo-lạc. Thổ dân sở tại lục tục đến đầu thú ở cửa quân. Phổ bèn để Phạm Phi, phó lãnh binh Bắc-ninh, ở lại quản lãnh 500 biền binh, đóng giữ Na-dụ, rồi dời quân đến Hồng-la. Đem việc tâu lên.

Vua phê bảo: « Ngươi nên tiến nhanh, để bù lỗi trước, đừng tụt sau người ta, còn mặt mũi nào! »

https://tieulun.hopto.org

Doãn Uẩn, án sát Thái-nguyên, tâu nói: « Nay thống đốc và tham tán hợp binh tiến lên, thổ dân dẫu có ít nhiều ra thú, nhưng vẫn hập hỗng bất thường. Hiện nay thần đương thượng khẩn chiêu an để cho trở về. Vả, xét ra từ Chợ Dã đến địa phận Bảo-lạc, có 3 con đường: con đường Hồng-la, là nơi đang hành binh; con đường Bắc-phấn, đã có biền binh đóng giữ; chỉ còn con đường từ Cao-thượng qua Nhạn-môn, Bộc-bố tới Bằng-thành, Cổ-đạo, dàn ở liền nối, trên có thể thông thẳng tới Bảo-lạc, dưới có thể rẽ qua Đại-man. Núi rừng bất ngát, lối đi um tùm, binh linh dẫu nhiều, cũng khó phân phái chặn bắt. Thần đã chiêu tập tên đầu mục Mán Tiền, sai đem vài trăm dân Man ngầm phục ở các con đường xuyên sơn xung yếu, chờ để bọn giặc được trốn thoát. Còn về lương quân, cứ lời viên tham tán, thần bàn rằng từ Hồng-la trở lên, núi non hiểm trở, binh đi càng xa thì vận lương càng khó; vậy cho tùy tiện đi đến đâu lấy lương đến đó, hoặc lấy lương ở giặc, tưởng cũng đủ dùng; còn số lương thực của nhà nước, đợi có tờ tư đòi lấy mới nên vận tới. Nhưng xét ra, số gạo chứa ở Chợ Dã, Na-miêu và Bắc-cạn còn hơn 5.800 phương, lấy đó chi cấp cho lương quân trong 1 tháng, cũng còn thừa thãi. Còn số chứa trước ở Chợ Mới và từ tỉnh chở lên, xin hãy tạm ngừng, đợi sau sẽ tùy nghi châm chước mà làm. Lại nữa, từ Chợ Dã trở lên, cứ mỗi nửa ngày đường, xin đặt 1 nơi đường tấn, liệu phái 50 hoặc 100 biền binh, gộp với thổ dân đóng giữ, để truyền đệ công văn, liên lạc tin tức ».

Vua phê bảo: « Sự cơ đã thuận lợi, ngươi bố trí cũng ổn thỏa và hợp lý, nhưng không cần phải để nhiều biền binh ở dọc đường làm gì ».

Cho tế các tướng sĩ chết trận Bắc-phấn.

https://tieulun.hopto.org

Vua bảo Nội-các : « Trước đây, đạo binh Thái-nguyên, trận đánh ở Bắc-phấn, có một số tướng biền binh sĩ ra trận, hăng hái can đảm đến nỗi bỏ mình ; ta đã xuống du hậu cho truy tặng và ban tiền tuất. Nay nghĩ : bọn kia liều mình ở nơi cương trường, mà hài cốt phơi bày ở nơi cỏ rậm, thật rất tang thương! Vậy truyền dụ cho án sát Doãn Uẩn và ngự sử Hoàng Quỳnh, xem viên nào làm việc điều lương ở Chợ Dã, thì lập tức phái người đi tìm hài cốt, từ Lê Phúc Sơn trở xuống đến các binh lính, đem về Thái-nguyên, chọn đất tạm chôn và lập một bàn thờ, ở giữa bày các bài vị Lê Phúc Sơn, Phạm Đức Hạnh, Bạch Văn Dụ và Nguyễn Văn Cải, hàng dưới bày các biền binh chết trận, sắm đủ trâu, bò, tiền giấy, cho tế một tuần. Nếu ai có thân nhân thì cho đem quan tài về quê quán chôn cất, ai không có thì quan tỉnh đứng lên mai táng ».

Trần Tú Dĩnh, phủ doãn Thừa-thiên, bị miễn chức. Cho Vương Hữu Quang, lang trung, biện lý bộ Binh, được thăng thự phủ doãn Thừa-thiên.

Trước đây, xã Hòa-an (thuộc huyện Phú-vinh), có xảy vụ cướp. Lý dịch sở tại giấu không trình báo. Phủ huyện cũng điềm nhiên không nghe biết gì. Ngô Kim Lân, cấp sự trung, tâu hặc về việc bưng bịt vụ cướp ấy.

Vua lấy làm lạ, bảo : « Kinh huyện ở dưới chỗ xe nhà vua qua lại, sao lại có cướp xảy ra ở nơi phố sá, đường ngõ nghiêm túc này! » Lập tức sai Kim Lân và Tú Dĩnh đi đến xét hỏi, thì quả có việc ấy. Lý dịch bị tội đồ, quyền tri huyện Đinh Văn Hưởng bị cách chức. Tú Dĩnh được đặc ân cho cách lưu nhưng sai lùng bắt phạm nhân để chuộc tội. Hai kỳ hạn đã qua, Tú Dĩnh chưa bắt được, bèn bị cách lưu, cho đi hiệu lực ở thuyền Thanh-loan. Lời tâu đúng sự thực, Kim Lân được thưởng 20 lạng bạc.

https://tieulun.hopto.org

Hồ Công Chi, án sát Hà-tiên, chết. Đổi bổ Hồ Công Hi, viên ngoại lang bộ Hộ, làm viên ngoại lang bộ Hình, thăng thự án sát Hà-tiên. Lại vì tuần phủ Trần Chấn bị bệnh, nên sai Đoàn Khiêm Quang, bố chính Vĩnh-long, ruổi tới Hà-tiên, thay lãnh ấn quan phòng tuần phủ và biện lý công việc tỉnh. Nguyễn Văn Hi, thự lang trung bộ Lại, thừa biện việc từ hàn ở quân thứ Gia-định, được quyền lĩnh ấn triện bố chính Vĩnh-long, đợi Trần Chấn khỏi bệnh, sẽ đều cung chức như cũ.

Đặng Văn Thống, án sát Tuyên-quang, có tội, bị miễn chức. Cho Nguyễn Văn Liễn, lang trung bộ Công, làm án sát Tuyên-quang. Thống, trước ở tỉnh Quảng-trị, nhân có việc, ăn hối lộ; đến bấy giờ bị phát giác. Ra lệnh cách chức, đòi Thống về Kinh, đợi bộ Hình xét tội. Sau đó, Thống mắc bệnh, chết.

Định lại ngạch thuế về thuyền buôn ngoại quốc.

Bộ Hộ bàn định rồi tâu: « Minh-mệnh năm đầu [1820], có lệ định về các thuyền buôn ngoại quốc đi tới các địa hạt: thành Gia-định cũ thì đánh thuế toàn ngạch; còn từ tỉnh Bình-thuận trở ra Bắc, chiếu theo ngạch thuế đánh ở Gia-định, mà giảm dần hoặc 2 phần, hoặc 3, 4 phần không giống nhau: Đó vì Gia-định là nơi buôn bán sầm uất, còn các hạt khác thì chỗ nhiều chỗ ít khác nhau, nên chiết trung, châm chước, định ra phân số có hơn kém nhau. Nhưng, gần đây, từ Bình-thuận trở ra Bắc đường biển thuận lợi, thuyền buôn qua lại ngày một nhiều, Nam-định và Hà-nội lại không kém gì Gia-định, nếu cứ nhất khái theo như lệ trước, chẳng hóa ra như người đánh dấu vào thuyền để tìm gươm ư? Vậy xin từ nay, hễ các thuyền buôn ngoại quốc đến buôn bán, thì ở tỉnh Nam-kỳ cứ theo như lệ thành Gia-định

https://tieulun.hopto.org

cũ, tính thước đánh thuế toàn ngạch. Còn về Tả kỳ (1) từ Bình-thuận trở ra, đến Quảng-nam thuộc Nam trực (2), về Bắc trực (3) từ Quảng-trị trở ra đến Ninh-bình thuộc Bắc-kỳ, đều chiếu theo ngạch thuế Nam-kỳ, giảm 1 phần 10. Đến như Nam-định, Hà-nội và các tỉnh ngoài ở Bắc-kỳ đều đánh thuế toàn ngạch như Nam-kỳ. Duy Thừa-thiên là nơi kinh đô, sự thể không giống với các hạt khác, xin theo như lệ trước, giảm 4 phần 10 so với Nam-kỳ. Còn đối với Ma-lục-giáp (4), trước đây đánh thuế như ở các xứ Quỳnh-châu, Lôi-châu và Chà-và, nhưng nay Ma-lục-giáp đã là thuộc địa của Anh-cát-lợi, thì xin đánh thuế như các nước ở Tây-dương, bắt đầu thi hành từ tháng giêng năm Minh-mệnh thứ 16 [1835] ». Vua y theo lời bàn ấy.

Định rõ lại lệ bắn súng ở thành Trấn-hải. (Hễ quan thuyền đi việc công xong, lúc trở về, vào cửa Thuận-an, thì nhân viên thủ hộ ở thành, theo lệ phải bắn súng. Nếu là các thuyền lớn Thụy-long, Linh-phượng, Phấn-bằng, Kim-ưng, Thanh-loan, Vân-điêu, các tào thuyền vận tải của công, có nhiều từ 10 chiếc trở lên, và các thuyền to ngoại quốc đến, thì đều bắn súng đại bác. Nếu là các thuyền Dương-hiệu, Hải-hiệu, các hiệu thuyền chữ « Bình », chữ « Định » đi tuần biển và các tào thuyền từ 9 chiếc trở xuống, thì đều bắn tiểu pháo. Đến như các thuyền hạng nhỏ Diện-hải, Hải-đạo, Ô, Lê và thuyền vận tải thường, thì không phải bắn súng. Duy có các thuyền chở biền binh sai phái đi trận mạc, không cứ

---

(1) Tả kỳ: Chỉ có tỉnh Bình-định, Phú-yên, Bình-thuận và Khánh-hòa.

(2) Nam trực: Chỉ Quảng-nam, Quảng-ngãi.

(3) Bắc trực: Chỉ Quảng-trị, Quảng-bình.

(4) Ma-lục-giáp: Tức là Malacca, một nước nhỏ thời xưa, ở về phía tây-nam bán đảo Mã-lai, cư dân là người Mã-lai.

https://tieulun.hopto.org

số thuyền nhiều hay ít, cũng cho bắn tiểu pháo. Còn thi đều y như nghị định năm trước).

Trương Minh Giảng, tổng đốc An — Hà, và Lê Đại Cương, tuần phủ An-giang, tâu nói : « Công việc về thành mới và cảng mới ở tỉnh An-giang là cần phải làm, nhưng công trình cũng khó khăn trọng đại ; vậy xin đến sang xuân, biên phòng được vô sự, sẽ liệu vát dân hạt Vĩnh-long 1.000 người, Định-tường và An-giang mỗi hạt 3.000 người, gộp sức cùng làm, trong 2 tháng thì xong ». Vua dụ rằng : « Đắp thành, đào cảng, vốn là kế hay để giữ vững thành trì, dẫu tốn của kho, cũng không tiếc. Nhưng biên phòng là việc cốt yếu nhất. Một phen xếp đặt phải tùy công việc nên trước hay nên sau, nên vội hay nên thong thả mới phải. Nay biên binh dãi rú phòng ở thành Châu-đốc, mà đồn An-man và thành trì tỉnh Hà-tiên ở đâu cũng hiểm yếu, kiên cố, lại có trọng binh đóng giữ, cũng đủ nghiêm cẩn trong việc phòng bị. Còn thành mới, không phải quan trọng, khẩn cấp, việc gì phải cần thiết như thế ! Hơn nữa, mới binh được giặc Xiêm, kho tàng chưa đầy đủ, nhân dân vừa mới được yên nghỉ, há nỡ đem việc không cần kíp lại bắt dân phải lao lực nữa sao ? Bọn ngươi nên để ý vào việc biên phòng, để cho bờ cõi ta được hùng mạnh, còn việc kia thong thả hãy làm mới được ! »

Lê Bá Dậu, phó vệ úy doanh Thần sách, quyền sung vệ úy Trung vệ Kinh binh, theo làm việc quân ở đạo Thái-nguyên, bị bệnh vì lam chướng, về tỉnh điều dưỡng, mới đến đồn Giang-tiên, thì bệnh kịch, rồi chết. Quan tỉnh đem việc tâu lên. Vua thương xót, gia ơn cho theo nguyên phẩm, cấp tiền tuất gấp hai.

Đề đốc Phạm Văn Điển và tổng đốc Lê Văn Đức ở đạo Tuyên-quang, tiến quân đến ổ giặc ở Vân-trung. Trước đây, đại binh do đường Tiểu-miện xuất phát,

https://tieulun.hopto.org

Đức đi trước, Điền kế sau, đến xứ Bắc-cái (xứ này bên hữu dựa vào núi cao, bên tả gần sông Miện-thủy, ven bờ có một con đường, giáp gần bên tả Miện-thủy, đá núi lởm chởm, cây cối um tùm) xã Bách-dich đầu địa giới Đề-định, phó thống lãnh giặc là Ma Doãn Cao tập hợp hơn 1.000 đồ đảng ở đó, lập 2 đồn to ở hai bên tả hữu, làm thế ỷ giốc cho nhau, rất là hiểm trở, kiên cố (hai bên bờ dựa núi, dựng đồn : từ lưng chừng núi đến gần mặt nước, chất gỗ chồng đá làm lũy; ngoài lũy, dựng rào cắm chông. Lại ngả nhiều cây to chắn ngang, lấp nghẽn lối vào). Đức phái phó vệ úy Nguyễn Văn Quyền đem vài trăm binh dõng dánh hăng đi tiền khu, mang ván gỗ mông xung, để đỡ đạn súng, cắt những cây chẹn đường, phá hàng rào, nhổ chông nhọn, vừa đánh vừa tiến. Đức lại phái Hoàng Đình Phượng, đầu mục đồn An-long, đem thổ dõng, đi xuyên sơn, lên chỏ ngọn núi cao nhất, lén tới bên hữu đồn giặc, từ trên cao bắn xuống. Các quân, nhân đó thay nhau bắn súng lớn súng nhỏ. Giặc không dứng vững, bị thương vong nhiều, bèn bỏ đồn, chạy trốn. Quân ta bắt được gạo lương còn lại hơn 80 gánh, cùng với điểu sang và đạn dược. Điền cũng tiếp đến. Từ đó, trên đường tiến nhanh, không còn ai dám chống cự nữa. Khi tới Vân-trung, giặc Vân đã đốt hết chỗ ở, đem gia quyến trốn trước. Bọn Đức bèn sai Nguyễn Văn Quyền điều hơn 1.000 linh, tiến đánh Ngọc-mạo, đón tiếp đạo binh Cao-bằng.

Đạo cơ binh đi riêng của quản cơ Nguyễn Đức Chung và phó quản cơ Nguyễn Văn Sự do Cốc-bàng (tên đất, tiếp giáp địa giới nhà Thanh), quanh ra Vân-trung, cũng chém được đầu giặc và thu được đồ binh khí của giặc.

Lãnh binh Phủng Hữu Hòa và quản cơ Nguyễn Văn Long tiến quân từ Lang-can, bị giặc ngăn chặn, nhiều thứ giao chiến, chém được 7 đầu giặc; đến bấy giờ cũng

https://tieulun.hopto.org

theo đến quản thứ. Bọn Diễn đem tình hình, làm biểu phi tấu.

Đạo binh Nguyễn Văn Quyền đến Ngọc-mạo, giặc đều bỏ trại không, trốn trước.

Tổng thống Tạ Quang Cự, tham tán Nguyễn Tiến Lâm và Hồ Hựu, ở đạo Cao-bằng, từ xã Du-lũng qua Bế-lĩnh tiếp tục đều tiến thẳng vào Vân-trung, hội binh với đạo Tuyên-quang, cũng dâng sớ tâu lên. Đường Cao-bằng gần hơn, sớ dâng đến trước.

Vua phê bảo : « Cứ lời tâu, thì quan quân đã thẳng tới được Vân-trung, rất đáng khen. Chỉ hiềm thận trọng quá! Nếu tiến nhanh trước vài hôm, thì bắt ngay được giặc Vân ». Bèn xuống dụ rằng : « Nay các đạo quan quân đi đến đâu, không ai ngăn chặn được. Thẳng tới Vân-trung, san phẳng ổ giặc, xem tờ tấu, thực rất vui mừng. Duy tên đầu sỏ giặc là Nông Văn Vân và bọn yếu phạm là Nông Văn Sĩ, Nông Văn Thạc vẫn chưa bị bắt. Vậy chuẩn cho các đại viên thống binh các đạo phải khẩn bày mưu kế, tìm nhiều cách lùng bắt và treo giải hậu thưởng, để ai nấy truy tầm, sớm bắt sống chúng giải nạp. Nếu giặc Vân đã lọt lưới trước, lẻn sang nhà Thanh để thoát chết, thì lập tức viết tờ tư gửi sang sở tại nội địa Trung quốc nhờ bắt giao lại.

« Lại nữa, trước đã từng sức bảo bọn Tô Long Ký, dầu mục ải Chi-hoy, nếu bắt sống được giặc Vân, thì thưởng 1.000 lạng bạc, chém được đầu thì thưởng 500 lạng. Nay nên sức rõ lại : nếu bắt sống được, thì nhốt vào cũi sắt, đưa về Kinh, nếu đã chém giết, thì cho thủ cấp vào hòm đem dâng.

« Còn các việc thiện hậu, vì trước chỉ gấp lo rút quân, nên không giữ được vô sự đến cuối cùng! Gương ấy

hãy còn sờ sờ ra đó! Hiện nay, trời mùa đông, khí lam chướng đã hơi nhẹ, vậy hãy lưu lại để tính kế thiện hậu đi, để bắt phục kẻ có tội; còn người nào qui phục thì vỗ về, để cho yên nghiệp làm ăn.

« Châu Bảo-lạc, đổi làm huyện Đề-định. Rồi chọn 2 người thỗ ty tòng chinh dắc lực, cho làm thổ tri huyện và thổ huyện thừa. Ai quan cao thì kiêm cả quân lính, đốc suất thổ dõng đóng giữ. Và chiêu tập những dân ngoài biên sở tại, khiến cho ai nấy được yên ở nơi điều lý, cốt sao 10 phần được chu đáo ổn thỏa, chuẩn cho một mặt tâu lên, một mặt thi hành.

« Lại nữa, quan quân đóng lại ở đó, đường vận lương càng xa thêm. Nên tìm nhiều phương kế: hoặc đến những chỗ gần, mua giá thỏa thuận, hoặc ở đâu thi trưng thu đó, cốt cho đủ dùng, chớ nên riêng trông vào việc vận tải của mình. Còn gạo lương tải đến trước phải nên chọn chỗ thuận tiện mà chứa. Thả cho dân phu về trước. Sau này, quan quân khải hoàn mỗi ngày một gần, thì việc vận lương cũng không lo.

« Đối với các tướng sĩ đi trận có công, phải cứ thực, liệt kê danh sách tâu lên, đợi ban ơn rộng khắp, Những linh hiện đang bị bệnh, nên tùy tiện, cho về nghỉ ngơi, điều dưỡng. Và đốc thúc Cao-bằng và Tuyên-quang chở nhiều thuốc men đến trong quân, để dùng điều trị. Nếu cần đến sâm, quế mà thiếu thốn thì tâu xin để ban cho. Ta mong tất cả các tướng sĩ lớn nhỏ đều được khỏe mạnh, hăng hái cố gắng đi trận, sớm tấu khúc khải ca, để yên ủi lòng ta bấy lâu mong ngóng ».

Khi sớ Tuyên-quang đưa đến, vua dụ bảo: « Quan quân đạo này khi đi đánh, ai nấy mạnh dạn tiến lên, đánh phá trại giặc, riêng mình thắng tới ổ giặc ở Vân-trung trước nhất. Dẫu tên đầu sỏ giặc là Nông Văn Vân

https://tieulun.hopto.org

hãy còn trốn chưa bị giết, việc của dạo quân này vẫn chưa xong, nhưng họ cố gắng, hăng hái tỏ rõ có công lao, thật rất đáng khen! Vậy trước hết hãy thưởng cho: Phạm Văn Điển gia quân công 1 cấp; Lê Văn Đức, trước bị ghi dưới tên là giáng 3 cấp, nay cho khai phục 2 cấp; Nguyễn Văn Quyền, cũng gia quân công 1 cấp. Hoàng Đình Phượng, thưởng thụ chánh đội trưởng thuộc tỉnh. Nguyễn Đức Chung và Nguyễn Văn Sự ở biệt đạo, đều thưởng quân công kỷ lục 1 thứ. Tham dự trận ấy bọn suất đội Ma Doãn Bồi mỗi người được thưởng 5 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn. Đến như Phùng Hữu Hòa và Nguyễn Văn Long, quân đi chậm trễ, bị người ta tham hặc, phải giáng 2 cấp. Nay cứ lời họ tâu, dọc đường bị giặc ngăn trở, xét ra là có lý do, lại hay mạnh dạn đánh giặc, theo kịp đến quân thứ. Công ấy đủ bù được lỗi. Vậy cho khai phục những cấp đã bị giáng. Còn các tướng biền binh dõng khác đều được gia ơn thưởng cho tiền lương 1 tháng.

« Lại nữa, nay đại binh các đạo đã nhất tề hội lại, mà giặc Vân vẫn chưa bị chém hoặc bị bắt để làm án. Đó cũng là việc các ngươi chưa làm xong. Vậy nên tìm nhiều phương kế tầm nã cốt bắt cho được giặc Vân và những tên yếu phạm là giặc Sĩ và giặc Thạc, đem dâng dưới cửa khuyết, sớm báo tin thành công.

« Để thiện hậu, đã có dụ cho tùy nghi mà làm; ngoài ra lại có phương sách vỗ về chiêu an. Chuẩn cho các ngươi hội nhau, bàn tính, làm cho thỏa đáng, tâu lên để ban hành. Nếu viên nào lại có ý kiến gì muốn tâu, cũng cho cứ thực trình bày để đợi Chỉ ».

Rút cho lại về đồn thú cũ hoặc hàng ngũ cũ: biền binh các vệ do Hải-dương điều đi tòng chinh ở Thái-nguyên; Trung vệ doanh Hồ uy do Ninh-bình phái đi đóng giữ

https://tieulun.hopto.org

Thái-nguyên; biền binh doanh Thần sách do Nghệ-an phái di đóng giữ Ninh-bình.

Lại dụ cho Trần Văn Tuân, thự tuần phủ Lạng Bình, xét xem những biền binh do các tỉnh Hà-nội, Bắc-ninh và Lạng-sơn tiếp tục phái đi, liệu trả về hàng ngũ, không cần phải lưu lại nhiều ở Cao-bằng làm nhọc thêm cho việc chuyên chở lương thực.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXL

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ •

Giáp ngọ, Minh-mệnh năm thứ 15 [1834], mùa đông, tháng 12. Vua đến sông Lợi-nông thăm lúa, lại trở về ngay hôm ấy.

Tổng đốc Nguyễn Đình Phổ, tham tán Nguyễn Công Trứ đạo Thái-nguyên kéo quân đến Bắc-nậm. Giặc đã chạy trốn trước. Họ bèn tiến đóng Cổ-đạo (giáp núi Kiệu-ca), chia phái quân đi tuần tiễu thám thính.

Bọn tướng giặc ngụy xưng danh hiệu là Tả-uy quản cơ Ma Đạt Trung, hiệp quản Tiền-thắng lữ Ma Văn Tú và đốc vận Dương Văn Loan, Ma Văn Độ đến quân xin đầu thú, hiện lực chuộc tội và đem gạo lương đến nộp. Bọn Phổ đem tình hình tâu lên và nói: « Một dải Cổ-đạo, Bằng-thành, từ năm ngoái đến giờ, vì quan quân chưa đi đến, nên bị che lấp dầm dưới đã sâu. Nếu không kịp thời sắp xếp võ về, e khi quan quân thắng trận về rồi, không khỏi lại sinh rắc rối! Vậy xin tạm đóng lại một vài ngày để trấn áp dân tình, lũng bắt giặc trốn, khi tạm được ổn thỏa, tức thì tiến đi Vân-trung hội quân làm việc ».

Vua dụ: « Lũ Ma Đạt Trung đều là hạng tai mắt trong đảng giặc, trước giờ vẫn theo giặc, chống lại quan quân,

https://tieulun.hopto.org

tội ác đã sâu. Nhưng nay các tên giặc Vân, Sĩ, Thạc hiện còn trốn tránh, nên hãy tạm miễn tội cho bọn Trung. Cho phép các ngươi mang chúng đi tòng quân, và phải quản thúc nghiêm ngặt hơn. Rồi bắt chúng chỉ chỗ lũ tên Vân ở, hướng dẫn quan quân đến; nếu bắt được lũ phạm này, thì bọn Trung không những được tha tội mà lại còn được ban ân. Nếu bề ngoài thuận theo, bề trong lại đem lòng tráo trở thì trị tội nặng.

« Còn như các ngươi vâng mệnh chuyên việc đánh giặc, trước đã có dụ cho 3 đạo hẹn kỳ hội tiễu. Nay 2 đạo Cao-bằng, Tuyên-quang đều trước đã đến sào huyệt giặc, riêng đạo các ngươi thì Nguyễn Đình Phổ đã bị thua trận mà hành quân lại trì trệ đến nỗi tới sau. Thử nghĩ khép vào quân luật thì đáng tội gì? Nay phải tự biết xấu hổ và hăng hái bội phần, một mặt tùy tiện chiêu dụ vỗ về, một mặt tức tốc tiến lên hội quân để lùng bắt giặc. Nếu bắt được lũ giặc Vân đem xử án, thì còn có thể tạm chuộc được cái tội thua trận và đến chậm. Nếu cứ một mực quanh quẩn trùng trình, không được chút công trạng gì thì quyết khó lòng che chở, tha cho lũ ngươi được ».

Vua bảo Nội các : « Cứ theo đạo Tuyên-quang nhiều lần tâu báo thì mồng 8 tháng trước tiến đến Vân-trung ; đạo Cao-bằng tâu báo thì nhằm ngày 14 tháng này thẳng tiến đến Ngọc-mạo để hội binh với đạo Tuyên-quang. Nay đạo Thái-nguyên cũng tâu báo quân đã đến Bằng-thành, Cổ-đạo, sẽ định ngày tức khắc đến Vân-trung. Hiện nay, thanh thế lẫy lừng, thời cơ thuận lợi, chắc nghịch Vân là kẻ tội ác đầy dẫy, khó tránh lưới trời; sào huyệt đã phá, nó tất bị bắt đến nơi. Vậy nên đem đại ý này thông dụ cho trong Kinh và ngoài các tỉnh đều biết ».

https://tieulun.hopto.org

Bộ biền Nguyễn Xuân Hòa, phó quản cơ cơ Hậu dũng Hưng-hóa đánh phá thổ phỉ ở động Sơn-yên thuộc Thủy-vĩ, chém được hơn chục thủ cấp và bắt được hơn chục tên phạm. Giặc đều trốn hết sang địa giới nhà Thanh. Việc tâu lên, vua thưởng Xuân Hòa kỷ lục 1 thứ và sai rút quân về.

Triệu chưởng cơ Lê Văn Thuy, vệ úy Bùi Công Huyên và ngự sử Hoàng Quỳnh do Kinh phái ở đạo Thái-nguyên, nay đi ngựa trạm, lại về Kinh cung chức.

Bọn tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu: « Quân ta đương đào những đường hầm ngoắt ngoéo, duy về mặt tả, đã đào gần đến bờ hào, bỗng gặp giặc nấp ở trong hào trở ra. Hồ Văn Chất, quyền sai đội trưởng ở đội Nhị, vệ Hữu nhất, doanh Vũ lâm, xông lên trước chiến đấu, bị giặc đâm chết. Quyền sai đội trưởng Nguyễn Văn Nhất ở đội Lục, Tiền vệ, doanh Thần cơ, từ trường lũy bắn súng lớn, giết được một tên, giặc bèn lui chạy ».

Vua dụ: « Từ trước đến giờ, quân giặc đã khốn quẫn quá, nay còn dám lên ra bờ hào ngoài thành, mưu đồ việc mai phục đánh chặn, thực đáng ghét. Cần phải lưu tâm dò thám hơn nữa, nếu giặc lên ra thì phải lập tức đánh giết không để sót một tên. Cho Hồ Văn Chất truy thu đội trưởng, lại theo lệ thưởng cho 3 lạng bạc; Nguyễn Văn Nhất cũng được thực thu và thưởng thêm 3 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn. Từ nay về sau, hễ binh dõng có bị giặc giết tương tự như vậy đều cho phép chiếu lệ chết trận mà cấp tiền tuất gấp đôi. Lại nữa, ở bờ hào xung quanh thành, nên để phòng súng lớn của giặc từ trên thành cầu xuống. Nếu đường hầm đoạn nào mà thế súng giặc có thể cản tới thì nên đắp lũy đất chắn ngang, cốt để chống đỡ được đạn súng của giặc và chỉ để một cửa đi lại. Nếu đường hầm đã suốt đến nơi thì

https://tieulun.hopto.org

khỉ đắp thổ lũy nên cho dỡ lấy những đá và gạch xây trước ở chỗ dầu phụ quách phía sau lưng, vừa để có vật liệu xây dựng, vừa để khi đạn giặc bắn trúng, khỏi tung tóc, lỡ làm quân ta bị thương ».

Vua dụ bộ Hộ : « Năm ngoái, ở Nam-kỳ, nhân có giặc Xiêm, quân và dân Chân-lạp từng được sai phái đi bắt giặc; khi bình định xong, lại được phân phái đi phòng ngừa ngăn chặn, vất vả khá lâu. Gần đây, nghe nói hạt ấy mùa màng hơi kém, tưởng họ nhiều lần theo đi quân ngũ như vậy thì lương ăn đường sao cho được đầy đủ. Vậy ra lệnh cho tổng đốc Trương Minh Giảng, tuần phủ Lê Đại Cương, căn cứ vào số quân và dân phân sáp vào các đồn, các tấn sở, ai được sai phái đi phòng ngừa ngăn chặn, đều thưởng cho mỗi người 1 quan tiền ; ai chỉ theo lệ thường, dự việc thao diễn và đóng giữ một nơi thì đều thưởng một nửa ». Lại cho rằng những quân Phiên đi tòng quân từ trước đến giờ, tuy cầm gươm, mặc giáp, đánh trận không bì được với võ quan, nhưng bôn tẩu phục dịch cũng đáng thương. Vậy chuẩn cho xét những ai có chút công lao thì liệu phát cho áo và hầu bao gấm mới may để tỏ ý khuyến khích.

Lại dụ Bộ binh rằng : « Sáu tỉnh Nam-kỳ trước nhân có việc, bất đắc dĩ phải trưng dụng hương dõng trong dân cho hợp sức với biền binh để chia đi canh phòng các tấn sở và giữ tỉnh thành. Nhiều lần cũng đã liệu thả cho về làm ăn. Nay lúa mùa đã chín, nếu còn giữ họ ở lại, e có hại cho công việc làm ăn. Vậy, truyền dụ cho các tổng đốc, tuần phủ, bố chính, án sát : nếu biên thùy đã yên ổn, thì lập tức chiếu số, thả họ về hết để cho kịp thời thu hoạch. Giản hoặc có ai đã lãnh cả tiền và gạo về tháng 12 rồi thì cũng gia ơn cho cả ».

https://tieulun.hopto.org

Hai huyện Quảng-địa và Thạch-thành thuộc Thanh-hoa, trước dây, vì thổ phỉ nổi loạn, ruộng nương phần nhiều bỏ hoang, không lấy gì để nộp tô thuế. Quan tỉnh đem tình hình đau khổ của nhân dân tâu lên. Dụ cho rộng miễn tất cả số tiền và thóc, gạo còn thiếu năm trước, và cho hoãn đến năm sau số thuế chính ngạch đáng thu về năm này.

Đặt cục dúc vàng bạc ở sở Xuất-nạp thuộc Nội vụ phủ. Sai viện Đô sát, tòa Nội các, xứ Thị vệ, ty Thanh-cẩn đều cử phái viên đến hội đồng trông nom làm việc, nếu để thợ và người làm pha trộn bớt xén thì trị tội.

Nguyễn Trữ, án sát Hưng-yên, có tội, bị miễn chức. Cho Nguyễn Văn Nhiêu, lang trung bộ Lại, làm án sát Hưng-yên.

Trước kia, Trữ nhẹ dạ nghe những kẻ lại dịch, bớt lời cung của một tội phạm. Việc này bị quyền lãnh tuần phủ Phan Bá Đạt nêu lên để tham hặc. Khi án dâng lên, vua giao bộ Hình phúc nghị. Đến dây bộ Hình tâu nói nên khép vào tội đồ. Vua thấy không có tang chứng ăn hối lộ, đặc cách cho đổi làm tội đánh 100 trượng, cách chức, phát vãng đi Cao-bằng làm lính, hiệu lực chuộc tội.

Thị lang Nội các, Thân Văn Quyền, tâu trước mặt vua rằng: « Trữ là tiến sĩ xuất thân, nhân tài đáng tiếc, xin cho giảm tội xuống bậc thấp nhất ». Vua cả giận, sai vệ sĩ lôi [Quyền] ra, toan chém. Một lát sau, sai xiềng lại giam vào ngục, rồi xuống dụ: « Nguyễn Trữ không có tài năng, kiến thức gì mấy. Ta thấy là người do dường khoa cử ra làm quan, nên trong khoảng chưa tới vài năm đã cất nhắc đến tứ phẩm, cho đi nhận nhiệm vụ trong một địa phương. Thế mà lại cả nghe bọn nha lại mọt dân, ăn hối lộ, tha giặc cướp để lụy cho dân thường. Trữ được cách chức làm lính, đã là được

https://tieulun.hopto.org

hưởng ân điển khoan hồng rồi. Nay Thân Văn Quyền lại dám ở nơi đền bệ tôn nghiêm, dài ngự sử la liệt, nói bừa những giọng ngu tối ngông cuồng, nhằm cầu ơn, chuốc huệ, làm người ta rất đỗi căm giận ! Nguyễn Trữ buông tha giặc, làm hại dân, có gì đáng tiếc? Chẳng lẽ hễ « tiến sĩ » phạm tội thì đừng xét hay sao? Thử nghĩ lời Quyền nói đó là do lòng công bằng hay do ý tư vị? Đối với con người tình không oan, tội đã đáng mà còn đi che chở bênh vực thì có gì là công bằng nữa? Nếu là chỗ tình quen biết, bè bạn, thân thích, lén lút đi lại, kéo cánh bênh vực nhau, thì sao lại dám giữa nơi thanh thiên bạch nhật, khéo dở cái trò ma quỷ hiện hình? Vậy thì coi ta là một ông vua như thế nào mà lại muốn làm mê hoặc lẽ phải trái, ngấm ngầm tự tiện làm oai làm phúc như vậy? Vả, ta từ khi lên ngôi đến giờ, chỉ nghĩ giữ phép công bằng, không hề thiên vị; dù các hoàng tử trước công đến bầu những khi nhàn hạ, họ cũng chưa từng dám thỉnh thác việc tư bao giờ ! Thế mà nay ở giữa chốn triều đình, [Quyền] lại muốn ta bẻ cong pháp luật để thỏa lòng riêng của mình hay sao? Hay là y muốn dùng việc này dập mạnh vào tai mắt mọi người để người ta hiểu rằng « ... thà lấy lòng thần Táo còn hơn » (1). Nếu là dụng tâm qui quái như thế thì giết đi còn chưa đáng tội. Huống chi Nội các tuy không phải là chức tể tướng, nhưng có quyền của tể tướng, cho nên các đời Minh, Thanh sinh ra lắm kẻ gian thần lộng quyền. Năm trước, ta thiết lập Nội các đã rút bớt quyền hạn, lại dụ bảo rõ ràng tha thiết, để những kẻ giữ chức ở Nội các tuân theo nghiêm chỉnh

---

(1) Do chữ trong thiên Bát-dật sách *Luận ngữ*: « Dữ kỳ mị ư Ào, ninh mị ư Táo », nghĩa là nếu lấy lòng thần Ào (chỉ vua) thì thà lấy lòng thần Táo (chỉ kẻ chấp chính) còn hơn.

https://tieulun.hopto.org

những lời dạy bảo, một lòng trong trắng, hưởng phúc lâu dài, muôn đời không sinh thói tệ. Thân Văn Quyền nhiều lần bị giáng, truất, nhưng ta nghĩ y hãy còn chăm chỉ làm việc, nên bỏ vết xấu mà lựa dùng. Không ngờ y vẫn quen tính ngu tối, ngông cuồng, tham lam đến quên cả tội, nên buộc phải nghiêm ngặt trừng trị để răn về sau. Vậy cách chức, giao cho bộ Hình hội với ty Tam pháp nghiêm xét ». Lời nghị tội dâng lên, họ xin khép vào tội trảm giam hậu.

Vua lại dụ: « Lời dạy của *Kinh Dịch* là để phòng từ khi việc mới chớm nảy; phép của *Kinh Xuân Thu* là cần phải trừng trị từ trong lòng. Đó là để trừ tuyệt mầm ác và giữ nền thịnh trị mãi mãi về sau. Mỗi khi coi chầu, ta đều lấy nét mặt hòa nhã, lời nói ôn tồn để tiếp kẻ dưới, mong những câu nói thẳng lời bàn ngay được lần lần ngày trình bày trước mặt, được thận lượm rộng rãi để đi đến chỗ cực thịnh trị, chứ đâu có vì lời nói mà bắt tội người ta? Duy có những lời gian giảo xảo trá làm mê hoặc lẽ phải trong nước, ngấm ngầm liền kết nhân tâm, tuy cái nguồn rất nhỏ, nhưng dòng nó sẽ đến tràn lan, thì không thể không nghiêm trị để triệt mầm gian dược. Và lại, Nguyễn Trữ can án tội nặng, Bộ xét khép vào tội đồ, ta đã cho đổi làm tội trượng, cách chức và phát vãng làm lính, đi hiệu lực thì cũng đủ đáng tội rồi. Thế mà Thân Văn Quyền lại dám ở giữa chốn triều đình, khéo nói để thỉnh thác, chực tự tiện ngầm ra oai, ra phúc, giành lấy tiếng tốt, chuốc lấy ơn huệ. Nếu dụng tâm như thế, thì dù ở người khác, tội cũng không nhỏ, huống chi là kẻ ở nơi nghiêm cấm, gần vua? Cái mầm gian xảo làm lỡ việc nước đã chớm nở, thực không thể để cho nó lớn lên được. Vậy nay chuẩn y lời nghị của quan tư pháp. Lại cho sao chép lời dụ này phân phát cho các đường quan ở Bộ, Viện,

https://tieulun.hopto.org

Nội các và cho tàng trữ ở Sử quán để tỏ bảo về sau, khiến mọi người đều nghiêm cẩn tuân theo, biết đường mà tránh ».

Phan Bá Đạt, tả phó đô ngự sử, viện Đô sát, từ Hưng-yên về đến Kinh. Vua vời đến hỏi rằng : « Gần đây, nghe nói tỉnh hạt Bắc-ninh có bọn cướp đến 5,6 trăm tên, bắt dân phu và tống gạo lương. Vậy thì dân cũng thông đồng với giặc ư ? Sao không có người dân nào tập hợp nhau mà vạch ra ? ». [Đạt] thưa rằng : « Dân tình rất cực khổ : nếu bắt được một tên tội phạm đem giải quan, đã là tốn phí vất vả, mà nhiều lần khai cung, chiêu xưng, kẻ cướp lại chuyển thành người lương thiện, còn người dân mọn thì lại bị thù hằn ».

Vua nói : « Nếu thực như lời ngươi nói thì cái án Nguyễn Trữ đổi cung phạm nhân, có khác gì đã thả hổ ra ăn thịt người ? Nếu cho là làm lỡ thì thực rất không đúng ».

Đặt thể lệ bổ khuyết những chức tri huyện, huấn đạo ở 7 huyện thuộc Lạng-sơn và Cao-bằng (Thất-tuyền, Văn-quan và An-bác thuộc tỉnh Lạng-sơn ; Thượng-lang, Hạ-lang, Quảng-uyên và Thạch-lâm thuộc Cao-bằng).

Trước đây, 7 châu đã đổi làm huyện, mỗi huyện đặt một tri huyện, một huấn đạo, hoặc do triều đình cử đi, hoặc do bộ lựa bổ, chưa có lệ nhất định. Vua cho rằng các huyện ấy, công việc không bận lắm, không giống như những nơi tối yếu khuyết hoặc yếu khuyết. Chuẩn cho : từ nay, hễ tri huyện có khuyết thì quan trên được chọn 1 người thuộc quyền có thể làm nổi việc, tâu xin sung bổ ; huấn đạo có khuyết thì do bộ Lại theo lệ, lựa bổ, bất tất phải do triều đình cử đi như trước nữa.

Tỉnh Nghệ-an tâu báo giá gạo vọt cao. Vua dụ bộ Hộ : « Hạt ấy bỗng gặp vụ lúa hơi kém, mà những thuyền

https://tieulun.hopto.org

dân gian trước đây đã rút về để chuẩn bị sang xuân đi vận tải, chắc các chủ thuyền phải chờ đợi hàng tuần; thì việc buôn gạo chưa được thông đồng, nên tiểu dân không khỏi hơi khó về lương thực. Vậy cho phép xét số thuyền do Nghệ-an, Hà-tĩnh cần vận tải về sang năm, cho đi ngay Nam-định, Ninh-bình mà xếp chở về nộp Kinh trước đi, rồi thả cho về ngay để thông thương, thì giá gạo có thể trụt xuống được ».

Trần Văn Hựu, phó lãnh binh Quảng-ngãi, già ốm về hưu trí. Cho Trần Văn Di, quản cơ hai cơ Quảng-ngãi, Tĩnh-man thăng thự phó vệ úy, trật tùng tam phẩm, sung làm phó lãnh binh tỉnh Quảng-ngãi. Di là người mẫn cán, được binh lính tin phục. Quan tỉnh nêu lên, bảo cử lên. Vua y cho.

Bãi bỏ lệ cho tội quân lưu được đổi làm tội đồ.

Vua dụ Nội các: « Năm ngoái chuẩn y lời bàn của đình thần, cho những tù phạm bị án quân lưu được châm chước lệ cũ, cho phân biệt chịu tội đồ. Đó chỉ vì lúc Nam-kỳ có việc, nên liệu xử trí như thế, là do quyền biến cho được việc mà thôi. Vả lại, trong 5 phép hình có tội quân lưu là để đuổi tội nhân đi một nơi xa, pháp luật không thể bỏ được. Nếu tội quân lưu mà lại cho đổi làm tội đồ thì chưa được xứng với tội, chưa được hợp lý. Vậy chuẩn cho bắt đầu từ năm Minh-mệnh thứ 16 [1835] nhất thiết tội quân lưu đã theo luật xét nghĩ, đều do bộ Hình liệu chỗ phân phối đi. Còn lệ cho đổi làm tội đồ thì bãi bỏ ngay ».

Ra lệnh cho các nha môn trong Kinh: từ nay có tàu đệ chương sớ, trừ cái lệ một ngày hai buổi đã có Nội các thu thẻ bài màu xanh, dâng lên, ngoài ra, cho phép được đánh chiêng báo hiệu cho Nội giám tiếp nhận đệ trình.

https://tieulun.hopto.org

Bắt đầu đặt viện Cơ mật (dùng phòng thường trực trước của Nội các ở giải vũ bên tả điện Cần-chánh làm viện sở. Nội các thì dời sang phòng thường trực viện Thượng trà). Vua dụ Nội các : « Nhà nước chia chức đặt quan, những chức then chốt trọng yếu đều đầy đủ. Bộ, Viện và Nội các cũng đều đã có chế độ chức phận rõ ràng, ai nấy đều phải giữ đúng nhiệm vụ. Đến như việc quân, việc nước là những việc lớn lao, khi làm sự, ta truyền bảo tận mặt, Bộ và Nội các vâng dụ chỉ, nếu phiếu làm theo, từ trước đến giờ cũng đã đều được ổn thỏa đẹp đẽ cả. Nhưng nghĩ : còn những việc quân, việc nước trọng yếu, cơ mật và lớn lao, cũng cần phải phỏng theo như Khu mật viện của nhà Tống và Quân cơ xứ của nhà Thanh, châm chước mà làm, để riêng làm một sở. Công việc có chuyên trách, thì về chế độ, quyền hạn và chức phận càng được chu đáo hơn. Vậy nay chuẩn cho đặt ra viện Cơ mật. Khi có việc nước, việc quân trọng đại, sẽ đặc cách xuống dụ chọn người sung làm Cơ mật đại thần, vâng theo phiếu ghi mà thi hành để tỏ rõ sự thận trọng. Còn công việc nên làm như thế nào, sai đình thần hội bàn, tâu rõ từng điều, chờ Chỉ quyết định ».

Bản đình nghị được dâng lên.

(*Khoản 1.* Số quan và thuộc viên sung vào viện là : 4 đại thần, dùng quan văn từ tứ phẩm trở lên, đều do nguyên chức mà sung vào ; thuộc viên dùng quan ngũ và lục phẩm, mỗi hạng 2 người và thất phẩm 4 người cộng 8 người. Những thuộc viên này đều chọn trong Sáu bộ và Tự, Viện mà bổ vào, đều do chức cũ sung làm hành tẩu trong viện.

Khoản 2. Chức trách là giữ các then chốt việc quân, việc nước có tính cách trọng yếu, bí mật.

https://tieulun.hopto.org

Khoản 3. An triện của viện làm bằng bạc, khắc 4 chữ « Cơ mật viện ấn » "機密院印" , nũm chạm con lạc đà, dây thao đỏ.

Khoản 4. Thẻ bài đều bằng ngà, đầu tròn, mặt khắc 4 chữ « Cơ mật đại thần » ; thẻ bài của thuộc viên thì khắc 4 chữ « Cơ mật hành tẩu ». Bài tâu việc thì một mặt khắc chữ « Cơ mật viện », một mặt khắc chữ « Tấu sự ». Khi có việc cần tâu thì đem bản tâu và bài tâu cùng dâng lên một lúc.

Khoản 5. Ở viện sở, được phái đến 1 Cẩm y đội trưởng và 5 người lính phải ngày đêm ứng trực, trông coi bảo vệ.

Khoản 6. Ở viện, trừ khi có việc khẩn yếu hội làm, còn thường nhật, 4 viên đại thần, mỗi người 1 ngày 1 đêm, 8 thuộc viên, chia làm 2 ban, luân phiên ứng trực. Những người ứng trực đó đều được cung cấp cơm nước như lệ các nhân viên đi thường trực của Bộ và Nội-các.

Khoản 7. Khi vua đi tuần, đi chơi trong vòng 100 dặm, thì 1 viên đại thần ứng trực phải đi theo ; khi đi ngoài 100 dặm, phải có 2 viên đại thần đi theo. Liệt kê tên họ để vua khuyên vòng son lựa chấm lấy.

Khoản 8. Khi có nha môn nào đệ chương tấu mà giao cho Viện nên phiếu xét, hay bất thần cho với đến sai soạn các chỉ dụ, thì Viện thần phải hội nhau thảo ngay để tiến trình. Sau khi được lệnh chuẩn y rồi, mới viết lại tinh tường sạch sẽ. Nếu là việc phải cẩn thận bí mật thì xin ấn quốc bảo về Viện mà đóng ; nếu khi cần phải gửi hồng bản (1) đi thì phải xin chỉ dụ mà tuân hành. Ngoài ra, những việc cần phải lục sức mật đến

(1) Hồng bản : bản có chữ son của vua phê.

https://tieulun.hopto.org

đóng ấn của Viện, và do viên đại thần ứng trực của Viện ký tên đóng ấn rồi phát giao cho nơi hữu quan. Còn những việc không phải bí mật thì cứ chiếu lệ thường, giao cho Nội các đóng ấn quốc bảo rồi chuyển gửi đi thi hành.

Khoản 9. Hằng ngày đóng ấn quốc bảo mấy bản, mấy tờ, phải ghi lấy, giao cho Nội các làm bằng, rồi đến cuối tháng hợp cả lại làm bản tâu, do Nội các xét thực để rõ, chờ lấy lời vua phê để lưu chiểu.

Khoản 10. Những đại thần được sung vào Viện, đồng thời cũng phải kiêm coi cả công việc ở nha môn mình, nhưng cốt phải chuyên chú vào việc Viện. Khi có công hay tội, cũng lấy việc Viện làm chủ yếu. Việc ở nha mình hay hay dở đã có các người đồng sự chịu trách nhiệm chính, viên đã sung làm việc ở Viện thi trách nhiệm ít hơn. Còn những thuộc viên thì không phải kiêm làm công việc ở nha cũ của mình.

Khoản 11. Những quan chức các nha khác nếu không có việc được đặc phái đến truyền báo, hoặc đến Viện hội họp làm việc gì, đều cấm không được xông xáo vào trong Viện. Ai trái lệnh, sẽ do Viện chỉ tên tâu hặc, sẽ tùy nặng nhẹ trị tội. Biền binh coi giữ ở đó cũng bị trị tội nặng vì sơ suất không kiểm soát.

Khoản 12. Những việc cần mật ở trong Viện, cấm các đại thần và các thuộc viên của Viện không được nói hở ra ngoài ; nếu làm tiết lộ, xét ra sẽ bị nghiêm trị).

Bản đình nghị này dâng lên, vua chuẩn y, cho theo như lời đã bàn mà làm. Duy có một khoản đóng ấn quốc bảo, [sửa lại]: Khi có việc cơ mật quan trọng thi hoặc xin ấn mà đóng ngay ở phía trước vua, hoặc xin phái viên quản Thị vệ đến hội ở Viện mà đóng. Bộ và Viện khác, khi có được mật du cũng chiếu theo lệ này

https://tieulun.hopto.org

mà làm. Khi đặc phái viên quản Thị vệ đến hội để đóng ấn như thế, nếu là Bộ thì cho xin ấn ở phòng ứng trực của Nội các, nếu là Nội các thì cho xin ấn ở Đông các; và đều phải do viên ấn quan kinh cẩn đóng. Khi đóng, phải đuổi hết nhân viên phụ thuộc đi nơi khác. Đóng ấn xong, giao bản có ấn ấy cho nha nào để chuyển phát thì nha ấy phải làm phiếu phúc tâu. Việc này cho bắt đầu thi hành nhằm ngày khai ấn (1) sang năm.

Sau đó, lại ra lệnh cho các đại thần [trong viện Cơ mật] đổi bài ngà dùng bài vàng cốt bạc. Khi tới Viện làm việc thì đeo, còn ngày thường tới hầu vua hay ở nha làm việc thì vẫn đeo bài ngà để nguyên hàm.

Đổi lại lệ thuế châu Hướng-hóa thuộc Quảng-trị.

Tuần phủ Trần Văn Bưu tâu : « Nhân dân châu Hướng-hóa, đạo Cam-lộ xin bỏ lối đặt thổ quan theo lối đặt lưu quan. Chia lập ấp, làng, dựng ra sổ dinh, sổ điền, nộp thuế thân và tiền dân lõi (2), nhất thiết theo như lệ dân Kinh. Nay xét châu này có 15 tổng, nhân dân ở nơi rừng rú, chưa thành ấp, làng, nhân số thì nơi nhiều, nơi ít khác nhau. Trong đó, thì 6 tổng Viên-kiệu, Làng-thuận, Láng-liên, Tầm-linh, A-nhi và Tầm-thanh, mỗi tổng nhân số từ 90 đến 1,2 trăm người trở lên, xin nên cứ để nguyên như cũ. Còn 9 tổng La-miệt, Lang-hạ, Tầm-la, Láng-khống, Ký-thập, Hương-bạn Láng-lục, Ô-giang và Cổ-lâm nhân số lẻ tẻ, rải rác, thì các tổng Tầm-la, Láng-khống, Ký-thập, Hương-bạn, Láng-lục và Cổ-lâm, nay xin đổi làm ấp. Tầm-la hợp với La-miệt làm tổng La-miệt ; Láng-khống, Ký-thập, Hương-bạn và Láng-lục

(1) Ngày khai ấn : Tức ngày mồng 7 tháng giêng âm lịch.

(2) Tiền đầu lõi : Số tiền phải nộp kèm theo đơn vị quan tiền để phòng hư hao tiền thiếu hay tiền gãy : mỗi quan độ dăm đồng.

https://tieulun.hopto.org

hợp với Làng-hạ làm tổng Làng-hạ; Cổ-lâm hợp với Ô-giang làm tổng Ô-giang. Về việc lập ra làng, ấp, thì cứ 30 người trở lên đặt làm xã, từ 29 người trở xuống đặt làm ấp, không cần phải theo tên của Man. Còn như ngạch thuế thì xin miễn trừ cho 68 người chức dịch. Ngoài ra, đinh tráng và già trẻ cộng 1.375 người, xin theo như lệ thuế người Kinh không có công điền mà đánh thuế (mỗi người mỗi năm phải nộp: thuế thân 1 quan 2 tiền; tiền đầu lõi: 1 tiền). Lệ nộp thóc, gạo và sản vật khi trước, đều bỏ đi hết. Lại nữa dân vùng này ở vào đất núi, tuy có gieo trồng, nhưng cũng không thành ruộng nương, xin hãy tạm hoãn [đánh thuế điền] ».

Vua dụ: « Châu này được đứng làm dân nơi biên thùy, thấm nhuần đức hóa đã lâu. Từ trước đến giờ ta vẫn lòng lẻo coi là châu ky mi mà thôi. Nay chúng đều xin theo làm dân kinh, lời lẽ thiết tha thành khẩn, ta cũng đoái tình chuẩn y lời xin. Vậy việc nghĩ cho đổi nộp theo thuế thân và tiền đầu lõi, chuẩn cho hằng năm cứ đến tháng 9, bắt đầu thu cho tới tháng 11 là xong. Còn như chức dịch thì miễn cho thuế thân và tiền đầu lõi trong 3 năm. Tô ruộng cũng cho hoãn, chờ sau này đồng ruộng mở mang, dân cư đông đúc, nơi nào đáng thu tô và tuyển lính, sẽ do tỉnh trù nghĩ tâu xin cho thi hành. Vả nay mới bắt đầu thay cũ đổi mới, phong tục, tập quán chưa được đồng hóa, ngươi nên gia tâm vỗ về, phòng ngừ, cốt cho giáo hóa được thấm dần, nhân dân được yên cư thì mới tốt ».

Ở Bái-ân thuộc Quảng-trị có trang quan điền (hơn 294 mẫu), hằng năm phải nộp thuế thóc minh xuân (69 hộc linh) và thóc trắng (315 hộc linh) để đưa về Kinh. Mùa thu này, ruộng lúa bị thiệt hại vì nước lụt. Quan tỉnh đem việc tâu lên. Vua đặc cách cho chiếu theo lệ nộp 3 phần 10 lúa trắng, còn thì cho nộp thay

https://tieulun.hopto.org

bằng tiền. Số thóc minh xuân không có bao nhiêu, phải nộp theo lệ.

Thự tuần phủ Lạng—Bình, Trần Văn Tuân, tâu: « Số tiền mà Cao-bằng cần dùng rất nhiều, xin do Bắc-ninh phát ra 2 vạn quan vận đến Lạng-sơn chuyển đi để Cao-bằng chi dùng.

« Lại nữa, gần đây những nhà buôn ở các tỉnh Hà-nội, Bắc-ninh, Lạng-sơn gian hoặc có người lên buôn ở Cao-bằng, thần đã cho họ nộp tiền vào kho Cao-bằng, rồi tư cho tỉnh Lạng-sơn trả thay cho họ để trừ vào số tiền đáng lý phải tải lên, thực là cả hai đều tiện. Từ nay, nếu có những người đến buôn xin đổi nơi nộp tiền, hoặc do tỉnh sở tại Lạng-sơn, hoặc do Bắc-ninh, Hà-nội, thì cứ chiếu số phát trả, nghĩ nên cho theo nguyện vọng của họ; như thế đã đỡ được phí tổn thuê mướn nhân công mà lại đỡ được sự vất vả đài tải ». Vua y lời tâu.

Nguyễn Nhược Sơn, án sát Hà-nội, dâng tập mật tấu nói rằng: « Triều đình có tên nghịch Vân, khác nào xưa kia nhà Ngu có tộc Hữu Miêu, nhà Hạ có tộc Hữu Hỗ. Nhà Ngu phải có trận đánh hàng tháng và nhà Hạ có cuộc chiến ở đất Cam, tuy đã đánh dẹp, nhưng cũng chưa hàng phục ngay được; sau rút quân về thì trong 7 tuần Hữu Miêu đến hàng, đầy tháng, Hữu Hỗ đến phục. Cái lẽ thuận nghịch, cái cơ được thua đã rõ ràng lắm. Nhà nghịch Vân đã hai đời làm tôi con, nay dám trái đạo thường như vậy là tự cho rằng thổ dân có thể sai khiến, núi hiểm có thể làm nơi căn cứ, nên mới trở thành một tên phản nghịch. Nay ba đạo đại quân hội tiễu đã tới Vân-trung, nó bèn mang vợ con đi, thì nó còn trông cậy vào đâu được nữa? Có điều là ba quân phải mạo hiểm xông pha hang cùng, núi thẳm, chưa chắc đã nhất định bắt được tên đầu đảng, mà tiết trời đương mùa

https://tieulun.hopto.org

đông rét dữ, khí rừng núi độc, không tiện ở lâu. Nghĩ nên nhân lúc oai trời đương lừng lẫy này, xuống chiếu rút quân, chiêu an đảng nghịch. Nếu chúng chịu sớm đem nhau qui thuận thì lấy ơn đức phủ dụ cho yên; nếu chúng còn giữ nơi núi rừng hiểm trở mà chống cự thì lại sẽ đánh dẹp. Vừa ra ơn, vừa dùng vũ lực như thế, dù chúng là kẻ chí ngu, chắc cũng phải quay đầu trở lại. Cái công hiệu hàng được Hữu Miêu, phục được Hữu Hổ chính là ở đó! »

Vua xem tờ tâu, rất lấy làm lạ, xuống dụ nói: « Tên giặc Vân trước đã nhận quan chức của triều đình, mà dám manh tâm phản nghịch, giết hại quan quân, suốt 2 năm nay, nhiều lần đã làm nhọc binh lực của triều đình. Thế là tội ác đã đầy dẫy không thể bỉ với Hữu Miêu, Hữu Hổ được, và không thể không một phen kể tội, đến đánh giết kẻ bạo ngược, giữ yên cho lương dân. Nay đã phái 3 đạo đại binh chia đường đi hội tiễu. Nhiều lần cứ như lời tâu báo thì quân nhà vua đi đến đâu, giặc thua chạy đến đó và hiện đã xông thẳng đến sào huyệt giặc, bốn mặt lùng bắt. Đảng giặc tội ác đầy dẫy chắc khó tránh khỏi lưới trời, tất nhiên có thể hẹn ngày bắt được. Vậy có lẽ nào công lớn đã sắp thành, mà lại vội rút quân?

« Nguyễn Nhược Sơn, ngươi nhiều lần có lỗi, đã được ta bỏ vết xấu, lựa dùng. Nay đương lúc hữu sự, ngươi đã chẳng nghĩ được một mưu, vạch một chước, lại còn dám đem lời ngông cuồng cản bậy đó trình bày trước mặt ta! Thử nghĩ xem làm ngăn trở việc quân thì đáng khép vào tội gì? Huống chi giặc Vân tội to, ác lớn, phàm tôi con trong triều không ai là không muốn cắt thịt nó mà ăn, lột da nó mà đắp để tỏ lòng căm phẫn vì nghĩa của mình. Thế mà riêng nhà ngươi lại nói đến chuyện chiêu dụ, phải đâu muốn làm thuyết khách cho giặc

https://tieulun.hopto.org

chăng? Không biết lòng nghĩ thế nào mà lại đến thế! Vậy ra lệnh cho bộ Lại truyền Chỉ ban quở và xét hỏi lại ».

Viện Đô-sát nhân dâng sớ tâu hặc rằng: « Nguyễn Nhược Sơn là con rể tổng đốc Ninh—Thái Nguyễn Đình Phổ. Nhân vì bố vợ y đánh giặc ít khi thắng lợi, nên y bày ra những lời ấy để che giấu việc tư! »

Đến khi Nhược Sơn đệ tập tâu trả lời lên, vua dụ rằng: « Gần đây, cứ như ngự sử nêu tên tham hặc thì sự dụng tâm của nhà ngươi đã bị người ta khám phá ra rồi! Việc này bất luận là có chứng cớ hay không, nhưng chỉ biết rằng đó là việc thuộc về quân cơ mà dám đem lời càn bậy trình bày thì xử theo quân pháp đã là không còn chối cãi vào đâu được; nhưng nghĩ đương lúc cần người làm việc, nên hãy tạm cho cách lưu, để xem sự cố gắng sau này ».

Tổng đốc Nguyễn Đình Phổ và tham tán Nguyễn Công Trứ đạo Thái-nguyên tiến quân đến vùng núi xã Giai-lạc thuộc Đề-định (các xã Giai-lạc, An-lạc, An-đức đều thuộc tổng Vân-quang là dân thuộc quyền quản trị của tổng nhưng giặc Nông Văn Sĩ), được tin đảng giặc còn ẩn nấp nhiều trong rừng rậm, bèn chia quân ra lùng, bắt sống được tên thống lĩnh trong quân giặc là Triệu Văn Triệu (người nhà Thanh, ngụ ở xã Nhạn-môn, châu Bạch-thông, kết đảng với giặc Sĩ, quấy nhiễu Thái-nguyên) và 7 tùng đảng, lấy lại được 1 thớt voi công bị mất lần trước. Bọn Phổ bèn cho đem Triệu Văn Triệu lăng trì xử tử và chém những tên tùng đảng, bêu đầu ở đỉnh núi Kiệu-ca. Rồi đem việc tâu lên và nói: « Một dải Vân-quang, núi khe hiểm trở, đường lối lung tung, cần phải chia đường dồn chặn, mới không để giặc lọt thoát được. Có điều là luồn rừng, xuyên núi, chỉ có thổ dõng là dắc lực. Xét ra, đạo Tuyên-quang hiện có

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

4.000 thổ dõng. Vậy xin nên chia cấp cho [đạo quân của thần] một phần ba ».

Vua phê : « Chuyến này bắt được tên thứ yếu phạm là Triệu Văn Triệu, liền đem lăng trì xẻo ra từng miếng, nghe nói thực khoái lòng người ». Bèn xuống dụ : « Ba đạo đại binh tiến đánh, duy đạo Thái-nguyên chậm lại sau. Nay lại hay ra sức tiễu nã, lấy lại được voi công bị mất, quày bắt được thứ yếu phạm và nhiều đồng dảng, cũng đáng khen ! Vậy Nguyễn Đình Phổ, Nguyễn Công Trứ trước bị giáng cấp, nay cho khai phục một cấp. Lê Văn Quý lĩnh đội Cẩm y, Lê Đức Nhị đội trưởng Tả vệ Bắc-ninh, đương trường bắt được giặc Triệu, đều cho bạt bổ chánh đội trưởng suất đội, gặp có chân khuyết thì bổ ngay. Lại thưởng thêm 100 lạng bạc. Tên ra thú là Ma Văn Độ dẫn đi bắt được tội phạm, chuẩn cho được miễn tội trước và thưởng 10 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn. Lại tuyên dụ chỉ, thưởng cho những quần áo mang theo, để chúng biết rằng triều đình giết những tên đầu đảng, không trị những người bị ép theo. Một khi có kẻ nào hối lỗi, lập công, cũng khen thưởng thêm nữa, khiến chúng cùng bảo lẫn nhau, mang nhau ra thú. Về con voi công thu lại được, chuẩn cho xét xem ai là người nhảy lên đầu voi trước, thưởng cho 10 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn ; người thứ hai, thưởng 5 đồng. Các biền binh và thủ hạ đi trận này, thưởng chung cho 100 quan tiền.

« Vả, đạo quân ấy hiện đương lùng bắt những tội phạm trốn. Nay truyền Chỉ cho Tuyên-quang liệu vát lấy 700 thổ dõng giao đến để sai phái, giúp đỡ cho đắc lực, không nên phân biệt địa phương, làm lỡ cơ hội của sự việc.

« Còn Lê Văn Thụy, Bùi Công Huyên và Hoàng Quỳnh, trước đã có chỉ vời về ; nay cứ như lời tâu, thì việc

https://tieulun.hopto.org

lúng bắt giặc đương khẩn, vậy khi tiếp được tờ dụ này, nếu họ đã về đến Thái-nguyên thì cứ theo lời dụ trước, trở về Kinh; nếu còn ở quân thứ, thì cho hãy lưu lại tòng chinh, chờ trong mười ngày công lớn hoàn thành, sẽ lại tuyên với, chưa muộn ».

Lại dụ các đại viên cầm quân trong 3 đạo quân rằng: « Nay đại binh các đạo đều đã tiến đến Vân-trung, xông vào phá sào huyệt giặc và nhiều lần cứ theo lời tàu báo, thì hiện đương phân phái đi thám nã các giặc phạm. Vả lại, đối với tên đầu đảng, tội yếu phạm là Nông Văn Vân, tội ác rất lớn, trước kia đã chuẩn định lệ thưởng là : ai chém được hay bắt được đúng tên Vân để đem xử án, thì thưởng cho 1.000 lạng bạc và chức quan tứ phẩm ; bắt hay chém được tên chánh yếu phạm Nông Văn Sĩ thì thưởng 200 lạng và chức quan thất phẩm. Nay lại định thêm giải thưởng : bất luận quan quân hay thổ dõng, ai bắt sống được tên giặc Vân, thưởng thêm cho 500 lạng nữa, cộng 1500 lạng ; nếu chém được đầu nó đem nộp thì vẫn thưởng 1.000 lạng bạc như cũ, lại thụ chức quan tứ phẩm và cho chức thổ ty thế tập. Ai bắt sống được tên giặc Sĩ thì thưởng thêm 300 lạng bạc, cộng là 500 lạng ; nếu chém được đầu đem nộp thì thưởng thêm 100 lạng, cộng là 300 lạng, lại bổ thụ chức quan lục phẩm.

« Lại hiểu thị khắp nơi cho đảng giặc biết, để chúng bắt, chém lẫn nhau : nếu giặc Sĩ biết hối lỗi quay đầu lại, bắt hay chém giặc Vân đem nộp trong quân thì được lập tức miễn tội nhưng dinh việc được thưởng. Ngoài ra trong các tướng giặc, ai bắt hay chém được giặc Vân đem nộp, đều được rộng tha tội trước, lại được theo lệ người thưởng mà thưởng cho ; hay là chém bắt lẫn nhau đem nộp quan, cũng được tha tội và được châm chước ban thưởng. Nếu giặc Vân tự biết ăn năn lỗi trước, chém

https://tieulun.hopto.org

hoặc bắt tất cả dòng dảng, dầu mục của nó mà ra thú thì cũng chuẩn được tha cho cái chết. Còn những dân sở tại, trước dây lầm lỡ theo giặc, cầm khí giới chống lại quan quân, nay nếu biết tỉnh ngộ, hối lỗi ra thú, thì cũng chuẩn cho được mang súng diễn sang đến nộp và được rộng tha tội trước. Giản hoặc có ai chém, bắt được thổ mục theo giặc đem giải nộp thì không những được miễn tội mà còn được chàm chước ban thưởng nữa. Nếu thổ mục bắt thổ mục đem giải nộp thì lập tức cho được tha tội nhưng đình chỉ phần thưởng. Như vậy để chúng biết có con đường sống mà ganh đua trổ sức chém bắt lẫn nhau, đem nộp, để chóng được yên tĩnh.

« Lại nữa, đạo trước, quan quân các đạo thừa thắng, ruổi dài, hiện đã đến sào huyệt giặc; được tin, rất đỗi mừng vui! Không ngờ đến nay đã hơn một tháng, mà chưa bắt được một tên tướng giặc nào, lòng người thực chưa thỏa mãn! Các ngươi đều là bậc đại thần, vâng mệnh đánh giặc, đem 3 đạo đại quân đến một nơi bé nhỏ như hòn đạn, liệu bọn giặc quèn ấy còn trốn đi đâng nào! Bao lần đinh ninh dạy bảo mà các ngươi vẫn không hề nghĩ được một kế gì để lập cách nã bắt, lỡ ra những đầu dảng giặc chạy xa mất thì đến bao giờ mới xong việc được? Chẳng lẽ bao nhiêu quan quân cứ đóng mãi ở chốn ấy để bắt giặc ư? Vậy, khi tiếp được tờ dụ này các ngươi phải xét xem tên Vân và các trọng phạm hiện nay trốn ẩn chỗ nào mà đã cho dò thám được đích xác, thì phải quân đi nã bắt ngay. Nếu chúng tìm đường lẩn trốn sang đất nhà Thanh, thì một mặt làm tờ tư cho quan chức địa phương, một mặt phải ngay thổ ty dắc lực đuổi theo, chớ để cho chúng lọt lưới ».

https://tieulun.hopto.org

« Các dạo hành quân, lấy được lương của giặc mà ăn, thì liệu có chắc tiếp tế chi dùng được đầy đủ trong một tháng hay không, đều phải đem tình hình hiện tại làm sớ phi tàu để ta khỏi ngày thèm thiết tha mong ngóng ».

Thưởng cho dân làm việc nghĩa ở các tỉnh Nam-kỳ.

Trước đây, khi thành Phiên-an cũ có biến, quan quân tiến đánh, dân địa phương nhiều người bỏ của ra giúp quân nhu. Đến nay, bộ Hộ tâu xin nên chiếu theo lệ nghĩa dân Bắc-kỳ quyên tiền mà ban thưởng có phân biệt nhưng dinh chỉ việc trả lại.

Vua dụ Nội các : « Việc này đã có chỉ dụ rõ ràng, lời nhà vua không khi nào thay đổi. Há có lẽ nào giữ của ấy lại làm của công mà không trả lại ! Nhưng một khi đã trả lại, tức là họ không mất của riêng gì, thì không đáng được thưởng, mà lại không tỏ được tấm lòng thành của họ tôn vua, thân bậc trên và chuộng việc nghĩa, nên không thể không liệu châm chước tìm cách thích đáng. Vậy, truyền dụ cho các tổng đốc, tuần phủ, bố chính, án sát : chờ đến sang năm yên rồi, thì chiếu theo số tiền, dầu, mỡ, thóc, gạo họ đã quyên giúp, tính giá thành tiền mà trả, nhưng không trả về chỗ các chủ đã quyên giúp ấy. Sức ngay cho viên huyện sở tại chiếu theo cái lệ lạc quyên ở Bắc-kỳ mà phân phát cho những người nghèo khó không chỗ nương tựa, chứ không ai được xâm phạm một mảy may vào đấy ». Rồi ra lệnh cho bộ Hộ châm chước bàn việc khen thưởng. Khi bản nghị dâng lên : có người được thưởng thụ chức hàm, có người được ban phẩm hàm, có người được miễn thuế thân, tạp dịch từ 1 năm đến 5 năm. Người nào quyên nộp chưa đến 100 thì thưởng đãi cơm rượu. 12

Vua dụ Nội các : « Vừa rồi, Khâm-thiên giám, theo lệ, đã chọn ngày phong ấn cuối năm và ngày khai ấn đầu năm mới, hiện đã ban sức cho các nhà ở trong Kinh và

https://tieulun.hopto.org

ngoài các tỉnh tuần theo. Nhưng đó chỉ là kể những lúc bình thường vô sự, còn những lúc có việc quân thì không thể lấy đó làm lệ chung được. Nay Nam-kỳ tuy đã yên ổn, nhưng bọn giặc yêu nghiệt sót lại ở Phiên-an vẫn còn cố chết giữ lấy cô thành, nên những việc cơ nghi phải làm tỷ gì cũng là quan trọng khẩn cấp cả. Vậy truyền Chỉ cho các tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ cùng bọn bố chính, án sát và các quan văn võ ở Gia-định : phàm các ấn triện, ấn quan phòng, ấn đồ ký được cấp từ trước, chuẩn cho cứ lưu lại để dùng. Đến ngày 30 tháng này [tháng 12] mới niêm phong ấn, rồi đến ngày mồng 1 tháng giêng sang năm lại đem dùng ngay. Năm tỉnh Biên-hòa, Vĩnh-long, Định-tường, An-giang và Hà-tiên, nếu ngoài biên có động thì cũng làm theo như thế.

« Ngày trước, cho rằng trăm quan làm việc cần cù suốt năm, nên đến lúc năm cũ bước sang năm mới, đặt ra lệ phong ấn, mở ấn, đó là lúc căng thẳng, lúc nới rộng, đã đành dưỡng lối là nên như vậy. Nhưng về phần tôi con, trung thực, cần mẫn, lấy việc nước làm lòng, giây phút không lúc nào quên, thì dù có nhân ngày đó mà trễ nải lỏng lẻo, cốt ở sự dụng tâm của các ngươi là những người giữ trách nhiệm chăn dắt dân chúng, như thế nào đó thôi ».

34 Đặt thêm 3 huyện Phú-lộc, Hương-thủy, Phong-điền thuộc phủ Thừa-thiên. Bọn phủ thần là Lê Văn Quý tâu nói: « 3 huyện Hương-trà, Quảng-điền, Phú-vinh thuộc phủ, không kém 400 thôn ấp, dinh điền kể có hàng vạn, mà dân ở lẫn lộn, giới hạn chưa đều, việc thuế khóa, trình báo thường hay chậm trễ. Nay xin đặt làm 6 huyện, tùy theo sự thuận tiện của sông núi và sự tiếp giáp của địa thế mà chia ra cho lệ thuộc vào nhau (*Một* — Từ nguồn Tả-trạch sấp xuống, ven bờ bắc Hương-giang suốt

https://tieulun.hopto.org

đến cửa Thuận-an, theo biển trở về phía bắc đến xã Vĩnh-trị, ngang qua dưởng cảng dạo Tiền-thành, rồi vượt qua bờ nam sông Phú-ốc, ngược lên đến địa phận xã Lại-bằng ở Sơn-bồ nguyên, vẫn đặt làm huyện Hương-trà. Sở thuộc gồm có 98 xã, thôn, ấp và sách, dân số hơn 8.260 người, điền thổ hơn 13.616 mẫu, chia làm 6 tổng. Huyện lỵ vẫn đóng ở địa phận xã An-hòa.

Hai — Từ xã Vĩ-dã thượng, ven bờ phía nam sông [Hương] xuống đến cửa Thuận-an, theo biển xuôi nam, đến 2 ấp Lương-viện và Hà-úc, ngang qua bờ đông sông Hà-trữ, thông đến Lương-lộc, Văn-giang, rồi ngược lên đến Diễn-phái, Bình-lục giáp với xã Vĩ-dã thượng, vẫn đặt làm huyện Phú-vinh. Sở thuộc gồm 90 xã, thôn, ấp và giáp, dân số hơn 7.550 người, điền thổ hơn 14.860 mẫu, chia làm 6 tổng. Huyện lỵ vẫn đóng ở địa phận xã Phổ-trì.

Ba — Từ giang phận sông Bái-đáp ở bờ phía bắc sông Phú-ốc, xuôi xuống cảng Kim-đôi, ngang qua Thành-công, An-lộc, Cương-giản Đông và Cương-giản Tây, bao quanh phá Tam-giang, quay về bắc, giáp đến giáp Tây, xã Thế-chí, rồi lại chạy ngang qua sông Bái-đáp, giáp xã Đường-long, chuyển theo hướng nam đến các xã Lai-xá, Cổ-tháp, trước là huyện Quảng-điền, nay đổi là huyện Phong-điền. Sở thuộc gồm 58 xã, thôn, ấp, dân số hơn 7.590 người, điền thổ hơn 11.437 mẫu, chia làm 5 tổng. Huyện lỵ đặt ở giáp Tây, xã Bác-vọng.

Bốn — Từ Cổ-bi xuống đến An-lỗ, ngang qua Hoa-lương, Sơn-tùng, lên đến Đường-long, Phú-nông, Chính-lộc, rồi ngang qua sông đến giáp Tây, xã Thế-chí, trở ra ngoài, liền với đầu địa giới tỉnh Quảng-trị trở vào trong theo một dải ven biển đến giáp Đông, xã Thế-chí, tiếp giáp với ấp Cương-giản Tây, thì đặt là

https://tieulun.hopto.org

huyện Quảng-trạch. Sở thuộc gồm 40 xã, thôn, ấp, dân số hơn 7.330 người, diền thổ hơn 10.999 mẫu, chia làm 5 tổng. Huyện lỵ đóng ở địa phận xã Hu-dâm.

Năm — Từ Tả-trạch nguyên đồ xuống, theo bờ nam sông Hương đến con sông nhỏ cũ ở Dương-xuân, thông tới bờ tây sông Thần-phù cho đến Phù-bài, tiếp giáp các ấp, xã An-nông, Phúc-an, An-cư, Phú-xuân, đặt làm huyện Phú-lộc. Sở thuộc gồm 57 xã, thôn, ấp, dân số hơn 6.980 người, diền thổ hơn 11.808, chia làm 5 tổng. Huyện lỵ đóng ở địa phận xã Thần-phù.

Sáu — Từ Thần-phù thông đến Hà-trữ, ngang qua Hà-trung, Phụng-chính, phía bắc giáp Lương-viện, Hà-úc, An-bằng, chạy thẳng ra biển trở vào trong, giáp đầu địa giới tỉnh Quảng-nam, đặt là huyện Tân-vinh. Sở thuộc gồm 87 xã, thôn, ấp, giáp và sách, dân số hơn 3.500 người, diền thổ 9.859 mẫu, chia làm 4 tổng. Huyện lỵ đặt ở địa phận xã Sư-lỗ Đông. Hoa-lương sau đổi là Hiền-lương).

Vua dụ bộ Hộ : « Hạt Thừa-thiên nguyên là đất Kinh đô, nhân dân được thấm nhuần đức trạch, an nhàn thư thả đã lâu năm, nay ruộng đất ngày một mở mang, sinh sản ngày thêm phồn thịnh, Thừa-thiên ngày càng phát đạt to tát so với các địa phương khác. Thế mà trước đây, dưới quyền thống trị, Thừa-thiên chỉ có 3 huyện, trong mỗi huyện có đến hàng hơn trăm thôn xã mà dân số so với các hạt lại gấp nhiều lần. Hơn nữa, dân cư còn ở lẫn lộn, đường lối trong làng chưa được quân bình, cần phải có một phen sửa sang chỉnh lý hơn nữa. Nay phủ thần nghĩ định đặt số thuộc huyện lên làm 6 huyện trong đó tùy theo địa thế rộng hay hẹp, đinh số nhiều hay ít, châm chước xếp đặt, cũng đã được thích đáng hợp lý. Duy có : huyện Quảng-diền thì cho cứ để tên

https://tieulun.hopto.org

như cũ, chứ không đổi là Phọng-điền như đã xin, còn tên mấy huyện mới đặt thì huyện Quảng-trạch đổi là huyện Phong-điền, huyện Tân-vinh đổi là huyện Phú-lộc, huyện Phúc-lộc đổi là huyện Hương-thủy; rồi bắt đầu thi hành vào sau ngày khai ấn năm Minh-mệnh thứ 16 [1835].

« Lại nữa, trong buổi đầu mới thiết lập thêm, công việc bề bộn, không thể nhất nhất cái gì cũng làm ngay được. Vậy ra lệnh cho bọn Lê Văn Quý trước hết hãy bàn gấp để tâu lên đợi Chỉ về các việc kiến lập huyện lỵ, đặt lại dịch và chiêu mộ thuộc lệ ».

Sau đó, bọn Quý tâu xin: « Những huyện lỵ mới đặt đều làm một cái công đường (3 gian, 2 chái), phía trước là nơi làm việc, phía sau là nhà ở; hai bên tả, hữu đằng trước công đường thì làm phòng nha lại và trại lính mỗi thứ một chiếc (đều 3 gian). Nha lại và thuộc lệ thì lấy ở ba huyện cũ mà chia bổ ra (mỗi huyện đặt một lại mục, bốn thông lại; thuộc lệ cũng lấy đấy suy ra) vẫn trả lương như cũ, chờ sau này mộ đủ sẽ lại theo y lệ cũ (Lại dịch chia làm hai ban, thuộc lệ chia ba ban). Trước đây, các huyện nha mỗi năm được cấp tiền công nha đều 10 quan, nay 6 huyện, giấy tờ hơi thừa, xin châm chước cấp mỗi nha 30 quan ». Vua ưng thuận.

Ấn định quy thức xét dọ các hạng cân. Trước đây, ở Nội vụ phủ, Vũ khố các nơi đốc công và các địa phương ở ngoài đều được chế và phát cho mỗi nơi một bộ cân trung bình với quả cân để sử dụng (Mỗi bộ có: quả cân 50 lạng, 30 lạng, 20 lạng, 10 lạng, mỗi thứ một quả; từ 1 lạng đến 5 lạng có 5 quả; từ 1 đồng cân đến 9 đồng cân có 9 quả; từ 1 phân đến 9 phân có 9 quả, cộng 27 quả). Đến đây, chuẩn cho đem bộ quả cân mẫu lưu ở Nội vụ đến để ở bộ Hộ, cứ đến cuối tháng, các viên

https://tieulun.hopto.org

quản lãnh các nha đều mang những quả cân hiện hành đến cho Bộ so dọ, nếu có sai thì tâu xin đúc lại ; nếu xét ra có tình tệ gì khác thì phải tâu hặc. Ở các địa phương mỗi nơi cũng được phát thêm cho một bộ làm mẫu để lưu, do quan trên giữ, cũng cứ mỗi tháng một lần đem dọ với các quả cân hiện hành, nếu những quả cân này sai, thì phải đúc lại theo đúng mẫu cốt cho được đúng. Người nào dám mưu mô đem mài gọt đi, hễ phát giác ra, sẽ trị tội nặng ; quan địa phương sơ suất không kiểm soát cũng bị nghị tội.

Bọn thổ huyện thừa, gia hàm tri huyện, là Nguyễn Khắc Khoan ở Thu-châu thuộc Tuyên-quang, đội trưởng giữ đồn Đại-đồng là Lương Bá Tư và đội trưởng thuộc tỉnh là Hoàng Trinh Nhuận đem thổ dõng đi lùng những giặc còn sót lại ở Lục-yên, quày bắt được 3 tên chánh cơ, cai đội của giặc và vợ tên giặc Chương. Con tên Chương là Lưu Trọng Tôn bèn ra đầu thú, xin đem thuộc hạ tòng quân, hiệu lực chuộc tội. Quan tỉnh tâu lên. Vua dụ bộ Hình : « Tên phạm Lưu Trọng Tôn là con trai tên giặc Chương, theo luật, nó đáng phải tội lây. Hơn nữa, trước kia nó đã cùng với tên tướng giặc trốn tránh là Hoàng Trinh Tuyên đều làm vây cánh cho giặc Vân, xưng chức tước nguỵ, tụ họp đồ đảng chống lại quan quân. Nay đại binh lùa phá sào huyệt, đảng giặc lũi trốn như đàn chuột, bố nó đã chết, mẹ nó đã bị bắt, nó tự biết không tránh khỏi hình phạt, nên mãi khi quá hạn mới chực ra đầu thú. Tội ác nó đã nặng và sâu, pháp luật không thể tha cho tội chết được. Vậy, lập tức cho đem lăng trì xử tử, rồi chặt đầu treo trên sào cao, bêu 3 ngày, đem vứt xuống sông. Các tướng giặc mới bắt được đều đem chém. Vợ giặc [Chương] thì đem cho làm người ở nhà một viên quan to hàng võ. Chuẩn cho bộ biền Nguyễn Khắc Khoan thực thu chức

https://tieulun.hopto.org

thổ tri huyện; Lương Bá Tư, Hoàng Trinh Nhuận đều thưởng thụ chánh đội trưởng ». Sau đó vì dân châu Lục-yên không có người cai trị, nên lại bổ Khắc Khoan làm thổ tri phủ, quyền lãnh công việc châu Lục-yên.

Lũ tên Sốc 117 người, là dân nước Chân-lạp, từ nước Xiêm trốn về nước. Tổng đốc Trương Minh Giảng, tuần phủ Lê Đại Cương ở quân thứ Nam-vang cho rằng tên Sốc là em tên giặc Ma, xin cấm không cho về. Vua dụ : « Bọn chúng trước kia bị người Xiêm cưỡng ép lùa đi, vốn không phải cam tâm theo giặc, nay họ đã khổ về sự ngược đãi của Xiêm, mang gia quyến trốn về, thì tình cũng không có gì đáng ngờ nữa. Huống chi người Chân-lạp bị hãm ở đất Xiêm không phải chỉ có bọn này; nếu nay cấm, chả hóa ra tuyệt mất con đường trở về của họ? Vậy, chuẩn cho tập tức thả chúng ra, tùy tiện xếp chỗ cho chúng ở, đừng để chúng tụ tập một chỗ để dễ việc đề phòng, quản chế ».

Vua cùng bộ Binh bàn về tình hình nước Xiêm : « Ta đoán : người Xiêm ngày nay gây hấn với nước ta, tuy có làm nhiều cách phòng bị, nhưng chẳng qua chỉ tự đi đến chỗ nhọc mệt mà thôi. Năm ngoái, họ sang xâm lấn bờ cõi ta, phần nhiều là người nước Chà-và, còn lính Xiêm có được bao nhiêu. Bởi vì nhân dân nước họ vốn có tiếng là lười biếng, ưa nhàn, nay dồn đi chiến đấu, là mất lòng dân. Huống chi họ lại không có lương quân chứa sẵn, đến đâu lấy lương của dân ở đấy, lâu ngày mỏi mệt, có khi lương không được kế tiếp, lại càng mất lòng dân lắm. Còn lấy gì mà chế phục lòng người? Vả, phong tục của họ như : hằng năm, đến ngày lễ « Làm phúc », họ đem vàng bạc chặt ra từng tấc từng phân, vứt ra cho các quan tranh nhau nhặt lấy thì còn ra lễ nghĩa gì? Lại còn lấy hoa quả tung ra cho mọi người tranh nhau cướp, thậm chí giẫm, đè lên nhau mà chết

https://tieulun.hopto.org

bẹp. Làm phúc như vậy kể cũng quái gở ! Họ lại nói : họ có một thứ ngọc, hễ đeo vào người, không bị trúng đạn. Ta đã lấy ngọc ấy đeo vào cổ một con vịt rồi bắn thử thì vịt chết. Họ thường khoe là có pháp thuật, ai còn dám địch với « Thiên lôi », « Thiên tướng » ? Thực đáng tức cười ! » Rồi vua sai mang các thứ ngọc qui của Xiêm ra, với các bầy tôi vào xem.

Cho quan phiên việc dúc ấn Trấn-tây tướng quân, ấn An-viễn tướng quân và ấn Phủ-biên tướng quân, mỗi thứ một chiếc (ấn bằng bạc, núm chạm con hổ ; dấu kiếm bằng ngà), để trữ ở Nội các, tùy từng việc mà ban cấp.

Bọn tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu nói : « Thủy quân tham tán giặc là Doãn Đình Quyền (nguyên là lính ở đội Vĩnh-lương Nhị thuộc Vĩnh-long) giong dây ra ngoài thành, đầu thú. Bọn thần đã xét hỏi về tình hình giặc, cứ nó khai thì trong thành hiện còn hai kho chứa đầy thóc, nhưng đã mục mất 3 phần 10. Các đài trên thành, mỗi đài chứa 2 hoặc 3 ngăn thóc, mỗi ngăn trực 100 hộc. Các nơi nhà lều ở phía trong chân thành mỗi cái cũng chứa nhiều thì 10 hộc, ít thì 5, 6 hộc thóc. Muối trắng, chứa đầy ở cửa Phiên-an, còn thì chia phát cho các nhà lều ăn dùng. Đảng giặc chỉ còn hơn 1.460 tên, nhưng ốm đau chừng 500 tên. Với số giặc này chỉ dùng số thóc muối ấy tuồng cũng có thể được trên dưới 3 năm nữa. Số thuốc súng chứa ở cửa Hoài-lai là 15.000 cân. Bốn mặt trên thành, cứ mỗi cỗ súng lớn lại đào đất làm một hố chứa 200 cân thuốc súng. Trên hố lát ván gỗ, trên ván gỗ lại lát đá ong. Tổng số thuốc súng còn độ hơn 50.000 cân. Lại ở cửa Tĩnh-biên có luyện thuốc súng, hạn mỗi tháng luyện 700 cân. Phàm có bắn đều dùng thuốc chế ở đấy. Diêm tiêu hiện còn ước 40 chum to, còn lưu hoàng thì không

https://tieulun.hopto.org

được mất trông thấy. Đạn, tiễn trữ từ trước hiện hãy còn nhiều. Giặc lại nhặt những đạn ở ngoài lũy bắn vào mà dùng để bắn, không đúc thêm. Voi trận có 3 con, để ở cửa Tuyên-hóa. Bạc hiện còn : hạng 10 lạng: 1.009 đĩnh ; hạng một lạng : 460 đĩnh.

« Nó lại nghe giặc Trấm, giặc Lộc bàn mưu rằng từ nay quan quân xây đắp trường lũy rất kiên cố, mà giặc trong thành thì già ốm gần một nửa, ly tan phản bội ngày một nhiều, đánh tất không lợi, chi bằng cứ cố thủ là thượng sách. Từ khi quan quân đào những đường ngầm ngoằn ngoèo, giặc lấy làm sợ, chỉ thấy bí mật cắm chông tre ở trên thành, chân thành và những nơi hào cạn nước, không thấy có mưu chước phòng ngự gì khác. Mé ngoài lũy, từ trên các núi đất về phía sau mặt hữu, phía hữu mặt trước, phía sau mặt tả và gần chùa Khải-tường đối với cửa Cùng-thần mỗi khi bắn đại bác vào, giặc đều bị thương, vong. Trước đây, bọn tướng giặc duy vin vào việc giặc Xiêm đến cứu để phỉnh gạt dòng dõng, nhưng gần đây tuyệt không có tin tức gì, nên quân chúng cũng không tin chuyện đó nữa. Nay tình thế giặc đã đến lúc cùng quẫn, chỉ trông cậy vào chỗ gạo, muối hãy còn đó thôi.

« Lại gạn hỏi nó nên dùng kế gì đánh thành, thì nó nói không gì bằng trước hãy đắp lũy áp vào hào để giặc không ra vào hái rau, bắt cá ở ngoài lũy được. Làm vậy cho chúng bị thêm quẫn bách, rồi sau lấp hào mà vào thì có thể phá thành được.

« Xét ra việc nó đầu hàng là thực tình, duy nó là một tên tướng trong bọn giặc, nên chưa dám vin vào lệ trước mà tha nó ».

Vua dụ : « Cứ lời nó khai, thì thóc gạo của bọn giặc cộp chỉ dùng được 2, 3 năm. Xét về tình, lý, dù không đủ tin, nhưng chẳng cứ lời nó đáng tin hay không, cũng

https://tieulun.hopto.org

cứ nghiêm cẩn tuân theo lời dụ trước, hàng ngày đốc sức bọn pháo thủ đem các hạng đại bác và chấn địa lôi nhắm vào 2 kho thóc ấy, lấy cỡ mà bắn phá kỳ cho sụp đổ tan tành, không để sót một chiếc rui, mảnh ngói thì giặc không còn gì tích trữ, tất sẽ phải chết. Lại nữa, cứ như nó nói, những đại bác trên các núi đất, khi bắn, giết được nhiều giặc, và hiện nay mưu kế đánh thành hãy cứ thong thả, vậy phải liệu đốc sức biền binh, một mặt cứ từ từ đào những đường ngầm ngoằn ngoèo, một mặt đắp thêm những núi đất mà bọn giặc trong thành vẫn sợ, cho cao thêm lên dăm ba trượng nữa, khiến thế càng cao thì bắn xuống thành càng mạnh, tất ngày càng giết được nhiều giặc.

« Còn tên Doãn Đình Quyền tuy đã nhận quan chức của giặc, nhưng chẳng qua là một trò hề, đặt ra chức tước bậy bạ, nay cũng không đáng đếm xỉa. Vậy nên tha ngay tội trước, cho nó sáp nhập làm lính, cấp cho tiền, gạo lương tháng, để mở rộng con đường hối cải cho bọn tướng giặc và làm ly gián tấm lòng liều chết cố thủ của chúng thì mới là kế hay ».

Dương Văn Phong, hữu thị lang bộ Hộ, phân phái đốc biện công việc ở Vĩnh-long — Định-tường, từ Nam-kỳ trở về, được điệu bổ làm hữu thị lang bộ Lễ.

Nước Nam-chưởng gửi thư đe dọa dân Trình-cố, đòi phải nộp thuế, không thì đem quân đến đánh. Tuần phủ Thanh-hoa, Nguyễn Khả Bằng, được tin báo, ra lệnh cho sở tại [Trình-cố] và hai huyện tiếp giáp là Sầm-nưa và Man-duy mỗi huyện đều vát linh thổ án ngữ phòng thủ. Việc lên đến vua. Vua dụ : « Đó chẳng qua là lối quen dọa nạt của bọn Man, Lạo. Nam-chưởng là một nước nhỏ, trước đây nhờ thanh thế nước Xiêm mà đến xâm lấn, sau lại sợ bóng gió mà rút chạy. Nay người

https://tieulun.hopto.org

Xiêm đã thua đau, lẫn trốn không còn tung tích, Nam-chưởng mất nơi trồng cậy, còn làm gì được? Nếu nó lại dám đến, thì nên đốc sức các huyện dân thổ hợp lực đánh tan, để nơi biên giới được yên ổn mãi mãi ».

Sai lựa các thuộc viên trong 6 bộ chia đi các tỉnh Bắc-kỳ thanh tra của công. Duy ba tỉnh Tuyên-quang, Thái-nguyên, Cao-bằng đương bận về việc dẹp giặc, hoãn đến năm sau sẽ làm.

Qui định thể lệ công văn đi lại giữa các nha ở trong Kinh và ngoài các tỉnh.

(*Một* — Phủ hoàng tự các tước công gửi văn thư cho Tôn nhân phủ và chín quan khanh (Lục-bộ, Đô-sát viện, Đại-lý tự, Thông-chính sứ) thuộc các nha hàng văn, cùng với các quan đứng đầu các quân doanh thuộc các nha hàng võ, thì dùng chữ « tư di 咨移 »; gửi cho thuộc hạ thì dùng chữ « giáo thị 教示 ». Khi các quan chức văn võ gửi văn thư lại nếu là việc công của nha mình thì cứ theo lệ, dùng chữ « tư trình 咨呈 ». Ngoài ra, khi viên nào có việc gửi lên, đều dùng chữ « bẩm 稟 ». Những quan lại và quân nhân thuộc phủ ấy, khi gửi lên, cũng đều dùng chữ « bẩm ».

Hai — Các đình thần gửi văn thư cho các quan văn, võ lớn nhỏ ở trong Kinh và ngoài các tỉnh, đều dùng chữ « truyền thị 傳示 »

Ba — Văn thư đi lại giữa Tôn nhân phủ với chín quan khanh thuộc các nha hàng văn và các quan đứng đầu các quân doanh thuộc các nha hàng võ, có tình cách ngang hàng, đều dùng chữ « tư di 咨移 »; gửi cho Nội các, Nội vụ phủ, Võ khố và các Tự (1), các Giám(2) thì dùng chữ « chiếu hội 照會 ». Khi các nơi này gửi văn thư đến thì

---

(1) Như Hồng-lô tự, Đại-lý tự...

(2) Như Quốc-tử giám, Khâm-thiên giám.

https://tieulun.hopto.org

dùng chữ « tư trình ». Các nha văn, võ gửi xuống cho các thuộc viên của nha mình (như : Bộ, Tự, Nội vụ, Võ khố gửi cho lang trung, viên ngoại lang trở xuống thuộc các nha ấy ; viện Đô sát gửi cho các khoa, các đạo trở xuống ; các quản doanh gửi cho các quản vệ thuộc bộ hạ trở xuống ; Nội các gửi cho thị độc, thừa chỉ sở thuộc trở xuống ; Quốc-tử giám gửi cho giám thừa trở xuống và các viên kinh huyện, huấn đạo. Ngoài ra lấy đó mà suy) cho đến những lại dịch và quân nhân đều dùng chữ « trát 札 ». Khi các viên này gửi lên thì dùng chữ « bẩm ». Khi [các nha văn võ] gửi cho các quan văn võ các nha khác thì ; với hàng tứ, ngũ phẩm, dùng chữ « chiếu hội » (gửi cho các quản vệ cũng-thế) ; với hàng lục phẩm trở xuống, dùng chữ « trát » (gửi các suất đội cũng thế). Khi các viên này gửi lại, đều dùng chữ « trình văn 呈 ». Ngoài ra, những nha môn nhỏ (như Thái y viện, Mộc thương và các đốc công các công sở...) và các quản vệ các vệ gửi cho thuộc hạ, cũng dùng chữ « trát » ; khi thuộc hạ gửi lại, thì dùng chữ « trình văn ». Còn các lại viên, sĩ tử, quân và dân gửi lên các quan chức, trừ khi gửi đến các nha thì dùng chữ « bẩm », ngoài ra đều dùng chữ « trình văn ». Lục bộ và Đại lý tự gửi cho [phủ doãn] phủ Thừa-thiên và tổng đốc, tuần phủ, đề đốc các tỉnh, đều dùng chữ « tư đi », gửi cho bố chính, án sát hay lãnh binh quan thì dùng chữ « chiếu hội ». Văn thư gửi lại, đều dùng chữ « tư trình ». Các Tự, các Giám gửi cho phủ Thừa-thiên và tổng đốc, tuần phủ, đề đốc, bố chính, án sát các tỉnh đều dùng chữ « tư đi ». Văn thư gửi lại, cũng đều dùng chữ « tư đi ». Duy có Đô sát viện, Thông chính sứ, Nội các và các quân doanh, khi có việc gì cần tư cho các địa phương thì phải tư cho Bộ mà cái việc ấy sở thuộc để chuyển tư chấp hành, chứ không được tư tắt giấy tờ đi lại với nhau.

https://tieulun.hopto.org

Bốn — Về cách xưng hô trong văn thư của các nha văn, võ, thì dưỡng quan các nha hay võ quan đứng đầu các quân doanh đều tự xưng là « bản chức 本 職 », mà chữ « bản chức » thì viết thẳng giữa dòng (1). Các thuộc viên gửi lên từ tá nhị tới lại diên đều tự xưng là « ti chức 卑 職 », mà chữ « ti chức » thì nên viết nánh ra một bên. Nếu các dưỡng quan có gửi văn thư cho quan chức cùng một nha, như thượng thư gửi cho tham tri, thị lang, thì dùng chữ « tư di », mà chữ « bản chức » cũng viết thẳng giữa dòng. Khi tham tri, thị lang gửi lên cho thượng thư thì dùng chữ « tư trình », cũng tự xưng là « bản chức » nhưng nên viết nánh ra một bên. Ngoài ra lấy đó mà suy.

Năm — Các quan chức được phái đi việc công, nếu có ban cờ, bài thì bất luận phẩm hàm cao hay thấp, đều xưng là « khâm sai quan 欽 差 官 », được ngang hàng với chín quan khanh; khi gửi văn thư cho các địa phương sở tại hay các quan địa phương gửi văn thư đến, đều theo như lệ chín quan khanh. Ngoài ra, những việc sai phái tầm thường, đều chiếu theo phẩm hàm mà làm.

Sáu — Phủ Thừa-thiên gửi cho các quan văn võ thuộc quyền hoặc từ các huyện nha đến các lại dịch, sĩ tử, quân và dân, đều dùng chữ « trát »; văn thư gửi lại, đều dùng chữ « bẩm ». Khi gửi cho các tổng đốc, tuần phủ, bố chính, án sát các tỉnh, là chỗ ngang hàng, đều dùng chữ « tư di ».

---

(1) Ý nói hai chữ « bản chức » cũng viết giữa dòng như các chữ khác, để tỏ ý bình đẳng ngang hàng, chứ không viết nhỏ và nánh về một bên, là lối khiêm tốn của cấp dưới đối với cấp trên.

https://tieulun.hopto.org

Bảy — Các quan các tỉnh ở ngoài: tổng đốc, tuần phủ, đề đốc gửi lẫn cho nhau là chỗ ngang hàng, đều dùng chữ « tư di »; khi gửi cho bố chính, án sát, lãnh binh trong tỉnh thì dùng chữ « chiếu hội »; khi gửi cho các thuộc viên hàng văn từ ty đốc học dầu tỉnh trở xuống, và các thuộc viên hàng võ từ quản vệ trở xuống cùng với các phủ, huyện, châu cho chí lại dịch, quân và dân, đều dùng chữ « trát »; khi gửi đi tỉnh khác cho từ bố chính, án sát trở xuống, cũng theo lệ như trong tỉnh: về cách xưng hô trong văn thư, tổng đốc thì tự xưng là « bản đốc bộ đường 本督部堂 »; tuần phủ thì tự xưng là « bản phủ bộ viện 本撫部院 ». Phàm trong các văn thư gửi ngang hàng hay gửi bề dưới, các chữ « bản đốc bộ đường » và « bản phủ bộ viện » đều viết thẳng giữa dòng, duy khi tư trình lên Lục bộ thì trong văn thư, những chữ ấy, duy chữ « bản 本 » là viết to, còn các chữ khác đều viết lối lưỡng cước. Bố chính, án sát gửi lên tổng đốc, tuần phủ và đề đốc, dùng chữ « tư trình » và đều xưng là « bản chức » nhưng chữ « bản chức » nên viết nánh ra một bên; khi gửi cho lãnh binh quan thì dùng chữ « tư di », gửi cho các quản vệ hay học chính thuộc tỉnh thì đều dùng chữ « chiếu hội », gửi cho thuộc viên, văn chức từ thông phán, kinh lịch trở xuống, võ chức từ quản phủ, quản cơ trở xuống, cùng với các phủ, huyện, châu trở xuống cho chí lại dịch, sĩ tử, quân và dân, đều dùng chữ « trát ». Lãnh binh quan gửi lên cho tổng đốc, tuần phủ, đề đốc, gửi xuống cho quản vệ, quản phủ, quản cơ trở xuống, cũng theo lệ như bố chính, án sát; khi gửi cho các phủ, huyện, châu thì dùng chữ « chiếu hội ». Các quản vệ và học chính gửi lên tổng đốc, tuần phủ, đề đốc trong tỉnh mình đều dùng chữ « bẩm »; gửi cho bố chính, án sát và lãnh binh quan thì dùng chữ « trình văn ». Ngoài ra, các quan văn,

https://tieulun.hopto.org

võ thuộc tỉnh gửi lên tổng đốc, tuần phủ, bố chính, án sát và lãnh binh, đều dùng chữ « bẩm ». Duy các phủ, huyện, châu gửi lên tổng đốc, tuần phủ, đề đốc, bố chính, án sát đều dùng chữ « bẩm », gửi cho lãnh binh quan thì dùng chữ « trình văn »; gửi cho tổng đốc, tuần phủ, bố chính, án sát các tỉnh khác cũng dùng chữ « trình văn ». Còn học chính, các phủ, huyện và các vệ, các cơ gửi cho thuộc viên đều dùng chữ « trát »; các văn thư gửi lại thì dùng chữ « trình văn ». Khi gửi cho những chỗ không phải sở thuộc của mình (như phủ nha gửi cho huyện, châu ở hạt khác; các vệ, các cơ gửi cho suất đội ở vệ và cơ khác) đều dùng chữ « chiếu hội »; các văn thư gửi lại thì dùng chữ « tư trình ». Trên dây, phàm gửi ngang hàng hay gửi xuống bề dưới, đều tự xưng là « bản chức » và viết thẳng giữa dòng; gửi lên cho chức trên thì tự xưng là « ti chức » và viết nánh ra một bên. Còn các lại viên, sĩ tử, quân và dân gửi lên tổng đốc, tuần phủ, bố chính, án sát, lãnh binh, đều dùng chữ « bẩm »; gửi lên phủ, huyện, châu và các quan chức khác, đều dùng chữ « trình văn »).

https://tieulun.hopto.org

ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

ĐỆ NHỊ KỶ

QUYỂN CXLI

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

Giáp ngọ, Minh-mệnh năm thứ 15 [1834], mùa đông, tháng 12. Cho các quan khoa đạo được vào hầu vua trong Cấm các.

Vua dụ Nội các : « Từ trước đến nay, những khi ta ngự ở các điện thường như Văn-minh, Vũ hiển và Đông-các, cho với các đình thần vào yết kiến thì những quan khoa đạo không được theo vào. Nay nghĩ : các quan ngự sử có phận sự là ghi chép lời nói và việc làm của ta, các quan khác không thể vi với được. Vậy, chuẩn cho từ nay, phàm những khi có việc cơ mật, đặc cách chỉ tên cho gọi đình thần nào vào để dụ bảo tận mặt thì các quan khoa đạo vẫn không được vào dự, nhưng khi có việc thường, các đình thần cùng vào yết kiến thì viên khoa đạo nào gặp ngày sung vào khởi cư chú (1), cho phép được theo ban thứ các quan mà vào chầu ».

Quyền lãnh binh Cao-bằng là Vũ Văn Tinh bị cách chức, phải trở về dân tịch. Trước kia, khi giặc tiến bức tỉnh thành, Tinh rút lui về Lạng-sơn, đã bị cách lưu, sau đó vì bị bệnh, Tinh trở về Hà-nội điều dưỡng, đến

---

(1) Khởi cư chú : Như chức sử quan, ở hầu bên vua, ghi chép lời nói và việc làm của vua.

https://tieulun.hopto.org

nay chưa tới quân thứ. Vua cho là không kham sử dụng được, nên bãi chức hẳn.

Phát phối viên quan bị cách là Bùi Công Lai (nguyên lãnh binh Hà-tiên) đi theo đạo binh Tuyên-quang để hiệu lực.

Thống đốc Nguyễn Đình Phổ, tham tán Nguyễn Công Trứ và Lê Văn Thụy đạo quân Thái-nguyên từ Giai-lạc tiến đến Vân-trung, hội với hai đạo quân Cao-bằng, Tuyên-quang, bàn việc bắt giặc, làm sớ tâu lên.

Vua dụ: « Cần phải hợp lực tầm nã cốt sao bắt được giặc Vân, giặc Sĩ đem làm án, để chóng xong việc. Lại nữa, tập tâu này từ quân thứ Đề-định về tới Kinh, tính đường đi so với hai đạo Cao-bằng, Tuyên-quang có hơi gần hơn (tờ sớ phát đi ngày mồng 3 đến ngày 13 tới Kinh). Chuẩn cho từ nay, ở đạo khi có việc gì tâu báo đều do đường ấy phát đệ ».

Ngự sử Hoàng Quỳnh đo Kinh phái, đã đến quân thứ Đề-định. Quỳnh, trước đây, đốc tải quân lương Thái-nguyên ở Cổ đạo, khi đó đại binh đã vào Vân-trung trước rồi, mà con đường đi tới chưa được yên tĩnh. Sau, được tin báo rằng quân đi có thể lấy lương của giặc mà ăn, nên Quỳnh hãy tạm quay về, cùng với án sát Doãn Uẩn trù biện việc tích trữ lương thực. Khi Quỳnh về tới chợ Dã, vừa gặp có Chỉ triệu về Kinh, sắp lên đường lại tiếp được đạo dụ sau cho cứ ở lại tòng chinh. Quỳnh bèn thân đốc hơn 100 linh dõng người Man tiến đi và làm sớ tâu, nói thêm rằng, khi đến Cổ-đạo, có tên tướng giặc, nguỵ xưng là tả uy phó hiệu, là Ma Văn Bằng dụ được lũ chánh phó quản lữ ở Nghĩa-lữ của giặc là Bế Văn Đức, Bế Lộc Tuyền, Bế Lượng An, và lũ đốc vận của giặc là Hà Thiên Ngân, Vi Đức Thăng, 11 người, lần lượt ra đầu thú. Quỳnh cho rằng tên nghịch Vân chưa bị giết, tùng đảng ẩn náu còn nhiều, nếu nay vội đem giết lũ

https://tieulun.hopto.org

này, e tuyệt mất con đường qui thuận của chúng, nên Quỳnh đã cho bọn này được tòng quân, trổ sức làm việc chuộc tội. Lại, những dân Thổ, Man di đài tải, mỗi khi đến chỗ đường gập ghềnh khó đi, lại gọi chửi bới bố mẹ tên Vân, tên Sĩ. Hỏi ra thì họ đều nói trước đây họ bị chúng tàn phá, không thể không theo, may được quan quân kéo đến mới trừ được hại. Nếu nay vớ được lũ giặc ấy, họ đều muốn ăn thịt! Nay dù phải vất vả cũng không dám oán. Tất cả những điều này đều tâu lên.

Vua phê : « Nếu đã không về Kinh ngay thì phải làm thế nào cho chuyến đi này được xứng đáng. Đây tuy chỉ là một điểm nhưng có thể đánh giá được cả một đời hay, dở của nhà ngươi ». Rồi xuống dụ rằng : « Lũ Ma Văn Bằng trước đây nhận quan chức của giặc, xét ra vì bị giặc bắt ép, không phải do bản tâm của chúng. Nay chúng chịu hối cải lỗi trước, thực lòng đầu thú thì lập tức rộng tha để chúng được đổi mới rồi cho đi tòng quân, gắng sức chuộc tội. Vả, bọn chúng từng khổ về sự bạo ngược của giặc Vân, giặc Sĩ, oán sâu vào xương tủy, nay ngươi mang chúng đi theo, nên sức bảo chúng chuyển báo cho những thổ dân sở tại, ai trót đã lầm lạc theo giặc, nay nhờ ơn triều đình rộng tha thì nên ra đầu thú, qui phục, để mãi mãi được ở yên, rồi lại báo dẫn chỗ chạy của giặc Vân và giặc Sĩ để nã bắt cho bằng được. Như vậy không những khỏi tội mà còn được hậu thưởng nữa. Nếu còn lúc thuận, lúc nghịch, tâm địa bất trắc thì tất nghiêm trị, không tha ».

Quân hai đạo Tuyên-quang, Cao-bằng đóng ở Vân-trung. Được tin giặc Nông Văn Sĩ tập hợp hơn 1.000 đồ đảng đóng giữ các nơi hiểm yếu ở Vân-quang, dựng đồn trại hòng ngăn trở đường tiến của đạo quân Thái-nguyên, họ bèn họp bàn chia đường đánh giặc. Tổng thống Tạ Quang Cự do đường phía tả, đề đốc Phạm Văn Điển

https://tieulun.hopto.org

do đường phía hữu, phó vệ úy Nguyễn Văn Quyền mang riêng một toán quân, cũng do đường phía tả, ai nấy lên đường cùng tiến, làm thanh viện cho đạo quân Thái-nguyên. Đạo quân Tạ Quang Cự đi tới đâu, giặc đều sợ bóng gió tan chạy, đuổi bắt không kịp, duy thu lại được đàn bà con gái trẻ nhỏ của gia quyến Nguyễn Hữu Bằng 15 người bị giặc bắt trước, cho đưa về Cao-bằng, và ít nhiều thóc gạo có thể nuôi quân được hàng tuần mà thôi. Khi tới mạn núi ở Giai-lạc thì gặp quan quản đạo Thái-nguyên, lại dẫn quân về đóng ở Vân-trung và làm tập tàu.

Vua dụ : « Cứ như lời tâu thì giặc Sĩ tập hợp đồ đảng ở Vân-quang, mà hai đạo Cao-bằng, Tuyên-quang mang quân cùng với đạo Thái-nguyên đầu đuôi giáp công, tại sao lại để chúng lọt lưới trốn thoát, không bắt được một tên nào? Các ngươi chịu ơn nặng của nước, mang 3 đạo đại binh đánh một toán giặc nhỏ, vẫn tưởng là lập tức bắt được nghịch Vân, đâng nơi cửa khuyết, sớm báo tin thành công. Thế mà tới nay bấm đốt tay đã hơn một tháng, nghịch Vân đã trốn trước, giặc Sĩ cũng không bị bắt để làm án thì sẽ lấy gì mà phục mệnh (1)? Nay phải đồng tâm hiệp lực, tìm mọi phương pháp như thế nào mà lùng bắt cho bằng được giặc Vân, giặc Sĩ để đem nghiêm trị, cho xứng đáng với sự ủy thác. Vả, nay đã năm cùng tháng hết, mà tướng sĩ của các ngươi hãy còn lận lội vất vả, ta ở trong Kinh, ngoái nhìn ra Bắc, lòng những bối rối, chưa từng nằm được yên giấc một ngày nào! Những mong cờ hồng báo tin chiến thắng, tướng sĩ sớm ca khúc khải hoàn, cùng nhau vui vẻ nghỉ vai, chung hưởng ơn thưởng to nhất ».

---

(1) Phục mệnh: Báo cáo lại việc đã nhận làm.

https://tieulun.hopto.org

Đạo quân Phạm Văn Điển tiến đến An-đức. Giặc ở trên núi đất, thủ hiểm chống cự. Quân ta hăng hái sấn lên, đánh nhau với giặc 2 ngày, bắn giết được rất nhiều, giặc tan vỡ bỏ trốn. Quân ta chém được 10 thủ cấp, luôn phá được hơn 10 nơi trại và sách (1). Quân biệt đạo của Nguyễn Văn Quyền cũng đánh phá được 1 đồn lớn của giặc, thừa thắng ruổi dài đến An-lạc là chỗ giặc Sĩ ở, thiêu hủy nhà cửa, lùng chém được 7 thủ cấp. Sau đó, gặp đạo quân Thái-nguyên ở Bản-chàng (tên đất), kéo trở về, thì vừa lúc đó có Phan Bá Bành (con cựu trấn thủ Phan Bá Phụng và là cháu gọi Lưu Trọng Chương bằng cậu) dẫn các quan chức giặc là tham luận Phùng Ngọc Chấn, cai đội Hoàng Văn Nguyên và đồ đảng hơn 20 người đến xin đầu thú. Bọn Điển tạm cho chứng tòng quân, gắng sức chuộc tội, rồi đem mọi tình hình tâu lên.

Vua phê: « Tiễu, bắt giặc, rất giỏi ». Rồi dụ rằng: « Quan quân đạo này đến đâu không kẻ nào dám chống cự, đã đến được trước sào huyệt của giặc, lại hợp với đạo Cao-bằng, chia binh tiễu trừ những toán giặc còn sót; đến đâu cũng chém giết được nhiều giặc, đốt được trại giặc, lại đón tiếp được đạo binh Thái-nguyên đến cùng hội quân. Thực đáng khen thưởng. Vậy chuẩn cho ban thưởng:

« Phạm Văn Điển gia quân công một cấp, Lê Văn Đức được khai phục một cấp bị giáng trước, và mỗi người được 1 chiếc đồng hồ tây;

« Nguyễn Văn Quyền, nhiều lần lập được chiến công, được thăng thụ Chư quân vệ úy và được 1 chiếc nhẫn vàng có mặt pha lê lóng lánh của Tây dương.

---

(1) Sách 柵 : Chỗ vị trí quân sự có kẻ gỗ để làm rào lũy.

https://tieulun.hopto.org

Những người dự trận như các quản vệ, quản cơ Hoàng Văn Hậu, Nguyễn Văn Vinh và ngoài ra còn viên nào trổ sức đánh dẹp có công thực sự, thì đem những nhẫn vàng mặt pha lê lóng lánh của Tây dương đưa đến từ lần trước mà truyền Chỉ dụ tận mặt, thưởng cho họ. Ngoài ra, ai chém được thủ cấp giặc, giết được bè lũ giặc, đều chiếu cấp cho bạc lạng và tiền bạc có từng bậc khác nhau.

« Lại nữa, sào huyệt giặc đã bị đánh đổ, tên đầu sỏ Nông Văn Vân tìm phương lẩn trốn. Thế mà tên Nông Văn Sĩ, sau lúc giặc đã tan rã, còn dám thủ hiểm chống cự, thực là ghê gớm ! Nay đã bị 3 đạo quây đánh, nhiều lần tan vỡ, thế tất còn sống vào rừng sâu, chưa thể trốn xa được. Vậy chuẩn cho 3 viên đứng đầu 3 đạo quân đều phải nghiêm ngặt đốc thúc biền binh hết sức lùng bắt và sức cho thổ mục thổ dân sở tại tìm nhiều cách mà tầm nã. Trước đây đã tăng ngạch thưởng : ai bắt sống được giặc Vân, giặc Sĩ, thưởng 500 lạng, ai chém được thưởng 300 lạng và đều thưởng thụ chức quan lục phẩm. Nay lại tăng thêm : ai bắt sống được, thưởng thêm 300 lạng, cộng 800 lạng ; ai chém được, thưởng thêm 200 lạng, cộng 500 lạng, và đều thưởng thụ chức quan ngũ phẩm. Người thổ bắt hay chém được đem nộp, cũng được thưởng theo lệ ấy, lại chuẩn cho thế tập chức thổ ty. Như vậy để mọi người đều ra sức tầm nã, thì chúng không còn đường nào trốn khỏi chết được. Lại phải thông dụ cho họ hàng tên Vân, tên Sĩ : ai khuyên bảo chúng đến cửa quan đầu thú được thì đều miễn bị tội lây ; nếu chúng cứ một mực mê muội không nghe mà trong họ, ai bắt đem nộp thì không những được miễn tội, lại còn được chiếu lệ, thưởng cho như người thường. Còn các đồ đảng giặc bất cứ quan chức lớn hay bé, nếu biết hối cải ra thú đều được tha tội ; nếu còn mờ ám

https://tieulun.hopto.org

không biết ăn năn cải quá, khi bắt được, tất tiên diệt không để sót một mống!

« Những lời trong dụ đã hiểu thị nhiều lần, các người phải bảo sao chép ra nhiều bản cho tuyên bố và yết thị khắp trong hạt Đề-định trong thổ dân các châu, các huyện và trong những chỗ hẻ lũ giặc thường hay qua lại; hoặc chia phát cho những thổ dân đã ra đầu thú, sai chúng đem về chuyền báo lẫn cho nhau khiến chúng đều lưu tâm trổ sức nã phạm, chuộc tội, dàng công. Những tên đã ra thú là bọn Phan Bá Bành đều cho được tha tội trước và thả cho về tầm nã tên nghịch Vân giải lên quan, lãnh thưởng. Lại báo khắp cho các thổ mục, thổ dân, bất luận là đã hay không nhận quan chức của giặc, đều cho phép được mang súng điều sang đến nộp và đều tha tội cho để được ở yên nơi làng xóm, yên tĩnh mãi mãi ».

Tuần phủ Nguyễn Khả Bằng tỉnh Thanh-hoa tâu nói: « 3 huyện Trinh-cố, Man-duy và Sầm-nưa thuộc phủ Trấn-man trong hạt đã đặt thổ tri huyện và huyện thừa đều là người Man, còn phủ thì vẫn chỉ có tên không. Nay xin đặt một viên quản phủ, chọn một người nào thuộc tỉnh mà am tường địa thế để sung bổ vào. Lại phái 1 viên suất đội và 50 biền binh doanh Thần sách để giúp việc giữ phủ, cứ 2 tháng thay phiên một lần ».

Vua bảo bộ Binh rằng: « Phủ Trấn-man tuy thuộc trong bản đồ nhưng địa thế xa rộng, dân tình phong tục không giống người Kinh. Gần đây đặt thổ tri huyện, huyện thừa ở 3 huyện thuộc phủ ấy, lâu ngày cũng đã được yên ổn. Nếu có động thì họ cùng nhau hợp sức phòng thủ ngăn chặn, cũng đắc lực lắm rồi. Nếu nay đặt quản phủ, không những đã khó tìm được chỗ địa thế tốt để dựng phủ lỵ, mà lỡ không được người xứng đáng,

https://tieulun.hopto.org

thì lại vì đó mà sinh việc ra, há chẳng phải có hại mà không ích?» Bèn không y cho.

Bộ Hình tâu nói: «Lần trước, các viên được phái đi phía đông là Lê Văn Phú và Nguyễn Tri Phương đáng phải bồi thường đến hơn 6.000 lạng bạc, nay nghĩ nên châm chước tính giá cho nộp thay bằng tiền».

Vua không thuận, xuống sắc nói: «Từ nay, ai bị bồi thường bạc [nhà nước] thì phải trả bằng bạc, bị bồi thường bằng tiền thì phải trả bằng tiền, chứ không được tính giá nộp thay. Điều này được ghi làm mệnh lệnh».

Nhân đó, bộ Hộ tâu nói: «Từ trước đến giờ, các nha bồi thường tang vật đều chiếu giá tính trả bằng tiền. Xin từ sau trở đi, những vật được bồi thường nếu không phải là sản vật trong nước thì vẫn cho phép tính giá nộp tiền, còn ngoài ra đều cứ vật gì phải đền bằng vật ấy. Duy vật nào không phải sản vật trong hạt, khó kiếm thì đến kỳ hạn, do các nha tâu xin, chờ Chỉ». Vua y lời tâu.

Cho Trần Văn Học, quản vệ Hữu vệ doanh Tiền phong, đem 100 biền binh thuộc các bảo (1) đi thay phiên phòng giữ Trấn-hải thành.

Ngày ất tỵ, làm lễ hợp hưởng.

Cho người con của trung hưng công thần chưởng cơ Lê Phúc Điển là Lê Phúc Lộ được tập ấm, làm ân kỵ úy.

Quan tỉnh Nghệ-an tâu nói: «Thôn Miêu-nha trong hạt ở ven sông, cách xa rừng núi, không phải chuyên nghề làm bơi chèo. Xin cho bỏ thuế bơi chèo, rồi cứ theo lệ, chiếu số đinh, để tuyển lính». Vua y cho.

Hơn 30 sách người Mán Chàm ở gần thành Quang-hóa thuộc Gia-định, tình nguyện xin phụ thuộc vào

(1) Các bảo: Tức là Trung-bảo, Tiền bảo, Hậu bảo, v.v...

https://tieulun.hopto.org

nước ta. Ra lệnh cho viên quan đóng ở thủ sở Quang-hóa được kiêm coi quản, chờ sau 3 năm, sẽ chiếu theo như các sách dân Phiên thuộc quốc tịch mà thu thuế.

Bắt đầu đặt ty Thông chính sứ. Chuẩn cho đình thần bàn định về quan chức, thuộc chức và chức vụ, rồi cho thi hành.

(1. Về quan và thuộc viên : 1 thông chính sứ, 1 thông chính phó sứ ; 1 viên ngoại lang, 1 chủ sự, 1 tư vụ, bát, cửu phẩm thư lại mỗi thứ 2 người, vị nhập lưu thư lại 15 người.

2. Chức vụ : Tiếp nhận các tấu sớ, sổ sách các nơi đệ trình.

3. Mỗi ngày cử một viên thuộc ty đến cùng với phái viên của ty Tam pháp phải đến ứng trực ở công đường. Hễ có ai đánh trống đăng văn kêu việc gì, đơn kiện thì do ty Tam pháp nhận xét, nhưng thuộc viên ứng trực cũng đăng ký ngay những đơn ấy để trình Công chánh đường lưu chiểu. Nếu Tam pháp ty ỉm đi hay để chậm trễ không xét đơn thì tham hặc.

4. Về việc vào ứng trực, thì các viên thông chánh sứ cũng theo lệ các đường quan ở Bộ và Viện mà lần lượt vào trực. Các thuộc viên như viên ngoại lang, chủ sự, tư vụ, mỗi hạng mỗi ngày 1 người luân lưu theo ban vào ứng trực, cũng phải theo lệ đăng thẻ bài như các nha môn.

5. Trong các hội nghị của đình thần, viên thông chính sứ cũng được dự.

6. Tiền công nhu, cũng theo như Thái thường tự và Quang lộc tự, mỗi năm được cấp 50 quan.

7. Ấn triện, ấn quan phòng, thẻ bài, dinh thự, phòng, trại đều do ty tiếp tục đứng làm).

https://tieulun.hopto.org

Đặt thêm phó đội đội Thượng thiện, trật tòng ngũ phẩm (lệ trước chỉ đặt 1 suất đội).

-1834 Đổi phủ Hải-đông thuộc tỉnh Quảng-yên làm phủ Hải-ninh.

Bùi Văn Bằng, Lại khoa cấp sự trung, tâu hặc về việc thượng thư bộ Lễ Phan Huy Thực bảo cử Nguyễn Thu, Ngô Ngũ đều là thân thuộc, vào làm ty thuộc ở Bộ, luôn luôn che chở, không tránh hiềm nghi. Mới rồi, nhân việc người cháu gọi bằng chú bác là Phan Huy Xán và cháu gọi bằng cậu là Hoàng Đình Tá bị vỡ lở về vụ án trường thi, Huy Thực sợ bị người ta bới ra, nên mới thanh minh mong che giấu lỗi, thật là dụng tâm khéo léo.

Vua sai truyền Chỉ sức hỏi. Khi nhận được sớ của Huy Thực tâu trả lời, vua bảo bộ Lại rằng: « Huy Thực với Nguyễn Thu và Ngô Ngũ đều là chỗ họ ngoại không có lệ phải hồi tị (1) bao giờ. Vả lại, nhiều lần có chức khuyết, cần lấy người sung bổ, Huy Thực đã cùng với các bạn đồng sự bàn bạc mà chọn cử, không phải một mình tự ý che chở. Đến sau lại cho là vì hình tích, đáng tránh, thế là đã tự biết về trách nhiệm bảo cử rồi. Có điều là nếu đã biết xa tránh điều hiềm nghi mà cầu bộc bạch, thì sao không đem tất cả duyên do từ trước về việc đề cử ấy mà kể rõ đầu đuôi, lại chỉ nói lướt qua, để đến nỗi gián quan còn có thể cho là tư tình, dụng tâm khéo léo mà vạch tên tâu hặc! Như thế thực là còn có chỗ chưa hợp lý. Vậy nay giáng một cấp. Còn Nguyễn Thu và Ngô Ngũ thì giao cho Bộ cải bổ chức khác ».

Quan tỉnh Quảng-ngãi tâu nói ở hòn Lý-sơn, vụng Thuyền và vụng Quất, ven biển thuộc tỉnh hạt, đều nên

(1) Hồi tị: Theo chế độ phong kiến, có lệ hồi tị, nghĩa là khi làm quan, không được tham dự, hoặc lánh mặt, đối với những người là chỗ thân thuộc của mình để tránh tiếng hiềm nghi.

https://tieulun.hopto.org

đặt thủ sở. Những dân sở tại ở hòn Lý-sơn tình nguyện tự đóng lấy thuyền rồi lãnh khí giới Nhà nước phát cho để đến kỳ thì đi tuần tiễu. Còn 2 vụng kia, từ trước đến giờ, mỗi khi có thuyền giặc lén lút phát ra ở ngoài biển, dù có đặt pháo đài mà bắn cũng không tới. Hiện đã khởi công đóng 2 chiếc thuyền lanh lẹ, nhưng tay lái và thủy thủ chưa mộ được để sung bổ vào. Vậy xin chọn trong số dân thừa ở các xã ven biển cho đủ 40 người, lập làm thủy binh của tỉnh, hằng năm, cứ đến tháng xuân đi tuần biển, tới mùa thu thì thôi. Lại, những dân lệ thuộc các tấn sở vẫn không có khí giới, lỡ khi gặp thuyền giặc, tay không, không thể phòng ngự chống chọi được. Vậy xin chiếu theo dân số, liệu cấp cho khí giới và ủy cho viên giữ tấn sở huấn luyện, tuần phòng.

Vua dụ: chuẩn cho hằng năm, cứ đầu mùa hè đi tuần, đến mùa thu thì về, còn các khoản khác đều y lời thỉnh cầu.

Tỉnh Nghệ-an cũng xin đóng 2 chiếc thuyền lanh lẹ để dùng vào việc tuần tiễu. Vua y cho làm.

Quan tỉnh Biên-hòa tâu nói: «Trong tỉnh, một năm chi lương hết ước 8.300 phương gạo, mà số thuế chính cung toàn hạt chỉ có 4.300 hộc thóc và 4.300 phương gạo. Vậy xin đến kỳ thuế sang năm, chiếu số thuế đáng thu bằng tiền, cho dân được nộp thay bằng thóc và gạo để đủ dùng trong một năm». Vua y lời tâu.

Cho viên quan bị cách là Vũ Huy Quỳnh được khởi phục, làm tư vụ (Quỳnh trước là tham hiệp ở Sơn-nam, can án, bị cách).

Cho Giả Tiến Chiêm, nguyên lãnh binh ở tỉnh Phiên-an, được khai phục, làm phó quản cơ, rồi cho theo quân thứ Gia-định sai phái. Tiến Chiêm, trước đây, vì tỉnh thành thất thủ, bị án cách lưu, trong khi hiệu lực việc

https://tieulun.hopto.org

gì khó nhọc cũng không quản ngại. Đến đây, tướng quân Nguyễn Văn Trọng tâu lên cho, nên mới có lệnh này.

Bọn tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tuân theo lời dụ, đem những nhân viên quyền đặt ở các vệ, các cơ, các đội cùng các ngoại ủy quản cơ và ngoại ủy suất đội làm thành danh sách tâu lên. Vua chuẩn cho thăng thụ hoặc thực thụ có thứ bậc khác nhau.

Quy định thể lệ về việc các nha ở trong Kinh giao nhận dụ chỉ, và về việc ty Thông chính sử tiếp nhận tấu sớ do các tỉnh ở ngoài đệ nộp.

Trước đây, khi có dụ chỉ ban xuống, có việc liên quan đến 2 Bộ, thì Bộ nọ đùn cho Bộ kia, không chịu nhận làm. Vua sai đình thần bàn định chương trình; đến đây họ làm thành điều lệ tâu lên. Vua cho đến ngày khai ấn năm sau bắt đầu thi hành:

(1— Lệ cũ, khi có chương sớ để tấu ở trong Kinh hay ở ngoài các tỉnh tâu dâng lên đã được Chỉ trả lời hoặc bất kỳ có các hồng bản và lời châu phê về các đặc chỉ hay đặc dụ do Nội các đã kinh cẩn sao lục ra, đều do Nội các giao tất cho nha nào nha ấy nhận làm. Nay chuẩn cho: từ giờ trở đi, phàm những hồng bản và những lời châu phê đã sao lục ấy đều giao cho viên khoa đạo ứng trực của viện Đô sát tiếp nhận. Viên này xét xem việc thuộc về nha nào thì chuyển giao cho nha ấy nhận làm. Giản hoặc là việc có liên quan đến 2, 3 Bộ, thì nên xét xem Bộ nào quan trọng hơn, liền giao cho Bộ ấy nhận lấy. Nếu công việc đại khái ngang nhau thì theo thứ tự, xem Bộ nào ở trên (1), giao cho Bộ ấy nhận lãnh bản chính. Trong đó nếu là việc khẩn cấp,

(1) Thứ tự trên dưới của Lục bộ là Lại, Hộ, Lễ, Binh, Hình, Công.

https://tieulun.hopto.org

thì phải lập tức báo cho các nha dự làm việc ấy nhất tề hội lại sao chép mà làm. Khi việc làm xong lại kính cẩn sao lục ra một bản để lưu chiểu. Ngoài ra, những việc thông thường, cứ theo lệ, sao lục gửi đi để tuân hành. Những nha dáng phải dự làm việc ấy, khi tiếp được khẩn báo đi hội sao, hay khi tiếp được bản sao gửi đến để làm việc, thì xét ngay những việc nha mình cần phải làm hay phải tư đưa đi đâu, đều do nha mình tự làm lấy, không được đùn cho nha đã giữ bản chính phải sao lục cả một loạt để đưa đi. Còn bản nào đáng phải sao lục đưa đi để theo đó mà chấp chiếu thì do nha giữ bản chính phải sao lục đưa đi.

2 — Viện khoa đạo phát giao bản chính, cần phải cân nhắc cho xứng đáng. Nếu việc giao đã là xứng đáng mà nha nào còn từ chối không nhận, để trùng trình kéo dài, thì viện khoa đạo phải tàu hặc ngay. Nếu giao không xứng đáng thì nha tiếp nhận cũng phải tàu hặc rồi cứ việc chuyển giao việc ấy cho nha nào đáng phải nhận lãnh. Về nhật kỳ giao và nhận, khoa đạo phải theo từng ngày đăng kỳ vào sổ để phòng tra cứu về sau. Việc của nha nào đáng phải làm mà bỏ bê trễ, thì [khoa đạo] phải nêu lên mà hặc ngay.

3 — Những chỉ dụ cùng chương sớ và sổ sách, khi đã đóng ấn quốc bảo rồi, Nội các phải tức khắc giao cho khoa đạo, nếu có sự chậm trễ sơ sót thì phải tàu hặc.

4 — Những chương sớ, sổ sách ở trong Kinh theo lệ cũ đều do Bộ hoặc Nội các tàu lên; ở các tỉnh ngoài, trừ tập mật tấu vẫn do sở Thị vệ đệ nộp, còn những chương sớ, sổ sách khác thì do các nhà trạm chuyển đệ bằng lối ống thư chạy trạm hoặc do phái viên công cán đệ giao, đều do ty Bưu chính chiếu nhận, rồi lập tức

https://tieulun.hopto.org

đem y nguyên cả ống, cả phong và cả bản trát để nộp cho ty Thông chính sứ tiếp nhận. Thông chính sứ hoặc phó sứ xét chỗ miếng giấy đỏ dán ở ngoài phong bì, nếu là việc quân khẩn cấp, trọng yếu thì lập tức dâng lên cả nguyên trát để vua xem rồi lại chờ lãnh giao xuống cho nha hữu quan nhận làm. Nếu là việc thường, thì mở trước phong phụ và bản phụ ra, xem việc thuộc về nha nào liền sức cho thuộc ty đem tất cả các phong, các bản chính và phụ, chuyển giao cho nha ấy nhận làm. Gián hoặc là việc liên quan đến 2, 3 Bộ, xem việc thuộc về Bộ nào quan trọng hơn thì đưa cho Bộ ấy. Nếu là việc đại khái ngang nhau, thì theo thứ tự, Bộ nào ở trên, sẽ đưa cho. Nếu việc liên quan đến nha nào mà xét thấy nha ấy có thể có chỗ đáng ngại cho việc phân xử thì lập tức đưa cho Nội các để tâu lại, không được khinh suất đưa cho nha ấy, để đề phòng có sự che rấp. Còn ngoài ra, nhất thiết các công văn khác đều để nguyên phong giao đi, không cần phải mở. Phàm những sớ sách chuyển giao đã được xứng đáng mà nha nào còn từ chối không nhận thì cứ sự thực nêu tên mà hặc. Nếu giao không được xứng đáng, thì nha tiếp nhận cũng cứ tâu hặc, rồi chuyển giao [sớ sách ấy] cho nha đáng phải nhận cứ chiếu theo mà nhận lãnh. Còn những ống trạm ở Kinh phát đi thì vẫn do ty Bưu chính làm theo như lệ.

5 — Những ống trạm do nhà trạm giao và những chương sớ do phái viên các nơi mang đến, trước đây đều do ty Bưu chính căn cứ vào sổ nhận được hằng ngày, nếu việc nào liên quan đến 5 bộ Lại, Hộ, Lễ, Hình, Công thì lục giao Nội các ; nếu việc liên quan đến bộ Binh thì trình bày với bộ Lại lục giao Nội các. Lệ này nay bỏ đi. Chuẩn cho đổi là do ty Thông chính sứ chiếu sổ nhận được, vào sổ rồi phân phát.

https://tieulun.hopto.org

6 — Các tỉnh ở ngoài, cái lệ phải biên chua vào sổ ngày giờ nào tới và khẩn lắm hay khẩn vừa về những sớ sách, công văn do bản trát phát đệ vẫn theo như lệ hiện hành. Duy có chỗ nói là « do ty Bưu chính đệ đến nha mỗ giao nộp » thì nay đổi là do ty Bưu chính đệ đến nộp ty Thông chính sứ. Ở bên cạnh phía ngoài phong bì chính và phụ của chương sớ đều phải lược trích lấy mấy lời cốt yếu ở trong rồi dán miếng giấy đỏ mà chua rõ. Ở ngoài phong bì công văn cũng phải chua rõ là gửi đến nha nào, để tiện việc ghi nhận. Gián hoặc đệ đến chậm trễ ngày giờ hoặc làm hoen bẩn, rách, đứt, phải truy nguyên xem vì đâu để nêu ra tham hặc. Còn như trong bản tâu có chỗ nào không hợp thể thức thì do nha tiếp nhận phải làm lại.

7 — Chức vụ của các nha đều có chuyên trách : như những việc giặc giã, thổ phỉ lén lút nổi lên thì thuộc bộ Binh, những việc cướp và phạm tội thì thuộc bộ Hình ; những việc cấp phát tiền lương thì thuộc bộ Hộ ; những việc chi dùng vật liệu thì thuộc bộ Công. Từ trước đến giờ các địa phương làm sớ sách, phần nhiều hay lẫn lộn : đem việc giặc, phỉ với trộm cướp làm chung một tập ; xếp việc tiền, lương và vật liệu vào chung một sách. Đến kỳ hạn mới nhận xét và phân biệt, không khỏi lại phải tư báo kê cứu, kéo dài đến hàng tuần ! Từ nay, hễ các nơi làm sớ sách, đều phải tùy theo sự việc mà phân ra tập riêng, bản riêng ; chỉ khi nào công việc liên quan với nhau, thực không thể tách ra được thì mới được hợp làm một. Nếu làm lôi thôi, lộn ẩu, cốt cho xong việc, thì do ty Thông chính sứ nêu ra tham hặc).

Định lại ngạch thuế sắt ở các địa phương.

Bộ Hộ bàn tâu, cho rằng trước kia về thuế sắt, có nơi nộp bằng sắt sống, có nơi nộp bằng sắt thỏi. Từ khi đổi ra lệ nộp bằng sắt chín, có nhiều ít khác nhau

https://tieulun.hopto.org

(có người nộp 72 cân, có người nộp 28 cân), tưởng chưa tỏ rõ được sự công bằng. Vả lại, sắt thỏi cùng với sắt chín không khác nhau, mà quan trước trong Bộ lại nhất thiết cho tính thuế gộp một loạt với sắt sống, thành thử làm giảm mất thuế. Nay xin tùy theo thổ sản và địa phương có hay không, nhiều hay ít mà châm chước tăng giảm về phần số, định thành ngạch thuế để cho có quy tắc nhất định. (Những hộ làm sắt ở Hà-tĩnh, Nghệ-an, trước kia, mỗi người nộp 100 cân sắt sống, sau đổi là nộp 60 cân sắt chín. Nay cho nộp theo lệ ấy. Duy ở Nghệ-an có 1 xã, mỗi người nộp sắt sống 120 cân, sau đổi nộp 72 cân sắt chín, thì nay giảm xuống là 60 cân. Những hộ làm sắt ở Thanh-hoa, trước mỗi người nộp sắt thỏi 40 cân, sau đổi nộp sắt chín 28 cân, nay tăng lên là 60 cân. Những hộ làm sắt ở Bắc-ninh, trước mỗi người nộp sắt thỏi 60 cân, sau đổi nộp sắt chín 48 cân, nay bắt theo lệ cũ nộp 60 cân. Những hộ làm sắt ở Quảng-nam, trước mỗi người nộp sắt sống 50 cân, sau đổi nộp sắt chín 30 cân, nay tăng làm 60 cân. Những hộ làm sắt ở Biên-hòa trước nộp sắt sống 50 cân, sau đổi nộp sắt chín 35 cân, nay tăng là 60 cân. Các hộ làm sắt ở Gia-định, Vĩnh-long, Định-tường, An-giang, Hà-tiên, trước mỗi người nộp sắt sống 50 cân, sau đổi nộp sắt chín 38 cân 10 lạng, nay cho theo lệ cũ, nộp 50 cân. Thuế sắt ở đầu nguồn Bình-thuận, trước nộp sắt thỏi 227 cân 8 lạng, sau đổi nộp sắt chín 159 cân 1 lạng, nay tăng là 230 cân. Thuế sắt ở Sơn-tây, có một mỏ, trước nộp sắt thỏi 300 cân, sau đổi nộp sắt chín 210 cân, nay cho theo lệ trước, nộp 300 cân. Thuế sắt ở Bắc-ninh, có 2 mỏ: 1. Mỏ Đồng-hòa, trước nộp sắt thỏi 300 cân, sau đổi nộp sắt chín 240 cân, nay cho theo lệ trước nộp 300 cân; 2. Mỏ mới khai ở Bố-sơn, phải nộp sắt chín 600 cân, nay cho theo

https://tieulun.hopto.org

nộp như cũ. Thuế sắt Thái-nguyên có 7 mỏ: 1) Mỏ Linh-nham, trước nộp sắt thỏi 1.200 cân, sau đổi nộp sắt chín 960 cân; 2) Mỏ Bảo-nang, trước nộp sắt thỏi 2.500 cân, sau đổi nộp sắt chín 2.000 cân; 3) Mỏ Na-khôn, trước nộp sắt thỏi 2.000 cân, sau đổi nộp sắt chín 1.600 cân; 4) Mỏ Vân-đồn, trước nộp sắt thỏi 600 cân, sau đổi nộp sắt chín 180 cân; 5) Mỏ Na-hóa, trước nộp sắt thỏi 300 cân, sau đổi nộp sắt chín 240 cân; 6) Mỏ Quan-hóa, trước nộp sắt thỏi 300 cân, sau đổi nộp sắt chín 240 cân; 7) Mỏ Cổ-vãn, trước nộp sắt thỏi 300 cân, sau đổi nộp sắt chín 240 cân; nay đều cho nộp theo như cũ. Thuế sắt ở Tuyên-quang, có 1 mỏ, trước nộp sắt thỏi 400 cân, sau đổi nộp sắt chín 320 cân, nay cho nộp theo lệ trước là 400 cân). Vua y lời bàn.

Bọn đầu đảng giặc là Nguyễn Văn Trấm và Vũ Vĩnh Lộc trong thành Phiên-an cũ sai hơn 100 đồ đảng ra phục ở bờ hào mặt trước thành, hẹn nhau lấy tiếng súng trên thành làm hiệu, đánh úp để ngăn trở không cho quan quân đào đường ngầm ngoắt ngoéo. Tên Lộc lên trên thành, bị súng lớn ở ngoài trường lũy bắn chết. Đồ đảng giặc bèn rút chạy. Các tướng quân, tham tán và lãnh binh đem việc này tâu lên.

Vua phê: « Đủ rõ là đạo trời rõ rệt, kẻ phản nghịch tất bị giết chết hiển nhiên! », bèn xuống dụ rằng: « Tên đầu đảng giặc Vũ Vĩnh Lộc mưu tính việc làm phản đã hơn một năm nay. Chúng dóng giữ cổ thành, chống cự quan quân, tội ác đầy dẫy, thần và người đều căm giận. Nay tên Lộc bị đại bác bắn chết, rõ ràng nó đã chịu tội bị giết hiển nhiên, rất hả lòng người. Nay thưởng cho: tướng quân Nguyễn Xuân, tham tán Phạm Hữu Tâm và Đặng Chương, lãnh binh Mai Công Ngôn và Trần Hữu Thăng mỗi người đều gia một cấp; tướng quân Nguyễn Văn Trọng, Hồ Văn Khuê và Trần Văn Trí dưới tên

https://tieulun.hopto.org

trước còn bị ghi giáng cấp, nay cho mỗi người đều được khai phục một cấp. Lại chuẩn cho xét rõ xem dich ai đã bắn chết tên giặc Lộc thì thưởng cho 100 lạng bạc. Nếu nhiều người cùng bắn một lúc, không thể điều tra dích xác là ai, thì căn cứ vào ngày giờ đã bắn ấy, những nhân viên nào đã ở phía trước, tính độ số tầm súng, ngắm dích để bắn, đều thưởng cho mỗi người 2 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn. Những người theo súng nạp thuốc và bắn cũng đều thưởng mỗi người 1 quan tiền, để tỏ ý khuyến khích.

« Lại nữa, ở bên phụ quách có những tấm gỗ cũ chất đống. Quân giặc có thể dùng để ẩn nấp. Vậy phải sức sai người lên lấy cho hết, giả sử có mục nát cũng có thể dùng làm củi đun ở trong quân, nhất định đừng có để lại ».

Lại sai bộ Hình phái 1 lang trung và 1 quản vệ, áp giải em trai tên nghịch Lộc là Vũ Vĩnh Tiến và cháu gọi nó bằng chú bác là Vũ Vĩnh Căng đương bị giam, đem chém ngang lưng, bêu đầu trong 3 ngày, rồi vứt xuống biển. Vợ tên Lộc là Nguyễn Thị Lý và con gái nó là Vũ Thị Mai cũng đều đem chém.

334 Đổi tên hai phủ ở Chân-lạp : Bông-xuí làm Hải-đông, Phủ-lật làm Hải-tây.

Vua xem bản đồ nước Chân-lạp, thấy 2 phủ ấy ở hai bờ đông và tây Biển-hồ (1) mà Phủ-lật và Bông-xuí đều là tiếng thổ âm, nên cho đổi đi.

Những người được khâm mạng sung làm tổng tài và toản tu soạn bộ *Thực lục* (2) đem bản thảo về dinh thự của mình duyệt lại. Vua cho rằng làm thế là có vẻ

(1) *Thực lục* chép là « Hải nhi » 海兒 và chua là « Hồ hải » 湖海 (Biển-hồ).

(2) Tức là bộ *Đại nam thực lục chính biên* gọi tắt.

https://tieulun.hopto.org

coi thường, bèn phạt mỗi người 3 tháng lương và sắc sai từ nay trở đi, phải luân phiên đến viện mà duyệt; nếu công việc ở bộ có bận rộn quá thì cho phép tạm nghỉ [việc duyệt], khi nào rỗi sẽ lại đến họp làm.

Thự thống chế Trung doanh Thần sách kiêm lãnh ấn triện Thủy sư, là Vũ Văn Từ, gặp đại tang, về quê, được ban cho 300 quan tiền.

Sai Hữu quản thống chế Tôn thất Bằng quyền lãnh ấn triện Trung doanh và vệ úy Đoàn Kim quyền lãnh ấn triện Thủy quân.

Vua dụ Nội các rằng: « Từ trước đến giờ, những viên khoa đạo mỗi khi được phái đi làm việc công, thường liên danh đề quan hàm đứng chung một tờ tâu với những người cùng làm việc với mình. Nhưng cái chức trách của quan khoa đạo là phải dàn hặc, nay lại cùng người ta làm chung tờ tâu như vậy, nếu gặp khi việc làm có chỗ chưa được thích đáng, sợ có liên quan đến việc phân xử, thì không khỏi có ý giấu giếm, kiêng kỵ. Vậy, từ nay, viên khoa đạo nào được đặc phái đi làm việc gì thì cho cứ việc làm tập tâu riêng. Ngoài ra, khi được phái đi cùng làm việc với các nha, thì do những nha ấy hoặc những người cùng được phái làm ký tên tâu lên, nhưng phải nói rõ là « dã có hội cùng khoa đạo ». Còn viên khoa đạo thì không phải ký vào bản tâu ấy. Nếu công việc họ làm có chỗ không công bằng, cứ thực vạch ra mà hặc, nếu tư vị giấu giếm, khi việc phát giác, sẽ trị tội nặng hơn lên ».

Tổng đốc Định — Yên Đặng Văn Thiêm tâu nói: « Người dân trong hạt là Trần Ngọc Chấn, năm trước, tình nguyện tự bỏ của riêng, thử đắp con đê chặn lấp dòng nước sông Hoành-giang. Mùa xuân năm nay hoàn thành. Qua vụ nước mùa thu, thần thân hành đến khám thấy con đê này dài 144 trượng, thực được kiên cố.

https://tieulun.hopto.org

Hai đầu đê, bùn cát đã bồi nông. Cửa Liêu, khi nước lên, sâu 8 thước 5 tấc, so với năm ngoái sâu hơn 1 thước 9 tấc; khi nước xuống, sâu 3 thước 5 tấc, so với năm ngoái sâu hơn 1 thước (Hoành-giang tức là sông Lạch-ngang).

Vua ban khen. Chuẩn cho bộ Công bàn, truy cấp cho 1.000 quan và tiền chi dùng vật liệu. Thưởng cho Trần Ngọc Chấn chức hàm bát phẩm và một bộ mũ áo. Chuẩn cho 2 người giúp việc được miễn thuế thân và điêu dịch. Lại thưởng cho quần áo có thứ bậc khác nhau. Rồi sức sai phải ở luôn chỗ công sở (1) và thường bồi đắp thêm; chờ đủ 3 năm hết hạn bảo đảm bền vững, cửa Liêu ngày một sâu thêm, thực sự là có công hiệu, bấy giờ quan tỉnh tâu lên, sẽ ban thưởng thêm.

Làm lại 2 tòa kho lợp ngói ở Quảng-nam (mỗi tòa 11 gian, 2 chái, dùng làm nơi chứa số dưỡng cát do nhà nước mua ở 2 tỉnh Quảng-nam và Quảng-ngãi).

Ban tiền cho Hoài-bá Vũ Mỹ.

Vua dụ Nội các: « Khi nhà vua mới dấy nghiệp, Hoài quốc công Vũ Tinh [Võ Tánh] là người kinh cẩn, cần cù, lại giữ tiết tháo, chết theo cõ thành, nêu cao tấm gương trung nghĩa. Năm trước đã truy phong thái ấp, làm thêm vẻ vang cho người ở suối vàng. Con trai của Vũ Tinh là Khánh, không được như cha, đã ốm chết rồi, nhưng cũng truy thụ cho quan chức. Cháu là Mỹ tuy không có tài năng gì, nhưng vì là dòng dõi công thần, nên đổi phong tước là Hoài-bá và lại gả công chúa cho. Nay nghe nói gia tư thanh bạch, thực rất đáng thương. Trẫm nghĩ đến Hoài quốc công (Võ Tánh) có lòng trung thành, công lao và nghĩa liệt được ghi vào cờ sản, thường, rất đáng nên ban ơn cho con cháu để tỏ lòng

(1) Công sở : Nơi nhân công làm việc thổ mộc.

https://tieulun.hopto.org

yêu thương. Vậy nay thưởng cho 2.000 quan tiền, sai ngay đường quan bộ Hộ đến tận nhà thờ [Quốc công Vũ Tính] tuyên đọc lời Chỉ mà ban cho, để cho mọi người biết rằng việc ban ơn này là do ta không quên công lao của quốc công, chứ không phải vì tên Mỹ ».

Bộ Binh bàn tâu về việc các đồn bảo ở các tỉnh Bắc-kỳ, nơi nào nên để, nơi nào nên bỏ (6 nơi ở Hà-nội: Bài-lễ, Khả-phong, Đoan-vĩ, Hoàng-xá, Văn-la, Bá-dương; 5 nơi ở Nam-định: Vị-lai, Mỹ-cầm, Biền-hàn, Phú-ân, Thượng-phán; 4 nơi ở Hải-dương: An-xá, Phù-cựu, Lâu-khê, Minh-liễn; 4 nơi ở Hưng-yên: Mễ-sở, Văn-nhuệ, Tam-nông, Lục-giang; 8 nơi ở Sơn-tây: Trung-hậu, Hoàng-xuyết, Thọ-lão, Hữu-na, Đoan-hạ, Hát-môn, Nhân-lý, Đồng-lũng; 11 nơi ở Bắc-ninh: Phố-vị, Cần-doanh, Tiên-lệ, Trụ-hựu, Nga-my, Giản-ngoại, Phả-lại, Làng-giáp, Kim-la, Thanh-đã, Bình-ký. Tất cả đều cho đóng giữ như cũ. 2 nơi ở Nam-định: Cổ-hội và Độc-bộ, đổi cho lệ thuộc vào trú phòng sở tại 2 huyện thành Thanh-quan, Đại-an. 2 nơi ở Nam-định: Vân-môn, Ba-lộc và 1 nơi ở Sơn-tây: Vũ-uyển, đều rút bỏ đi. 10 nơi ở Hải-dương: Bằng-lãng, My-động, Phao-sơn, Hà-lội, Đồng-mô, Gia-viên, cửa biển Ngải-am, cửa biển Văn-úc, cửa biển Đồ-sơn, cửa biển Trực-cát đều do tỉnh này châm chước liệu giao cho dân phòng giữ). Lại nói: « Từ trước đến giờ, về việc thi hành thưởng phạt đối với các nơi đồn bảo chưa từng bàn tới. Nay xin: phàm chỗ nào nên phái biền binh hay nên vát thổ hào trông coi, đều do tỉnh làm cho thỏa đáng. Thổ hào, nên chọn người đắc lực, cấp cho văn bằng làm đội trưởng thuộc tỉnh, cho đứng mộ 50 người đặt làm lính đồn. Rồi cứ đến cuối năm, xét kỹ xem trong năm ấy, đồn nào địa phận được yên ổn, đồn nào địa phận có cướp xảy ra; viên coi đồn có hay không có công trong việc lùng bắt tội

https://tieulun.hopto.org

phạm, có làm điều gì những tệ hay không, đều làm thành sách tâu rõ để phân biệt khuyến khích, trừng phạt, khiến họ biết tự răn sợ và cố gắng. Quan địa phương phái ủy không được người tốt cũng bị giao cho Bộ nghị xử ». Vua chuẩn y.

Tỉnh Bình-thuận phát bệnh dịch. Lính và dân nhiễm bệnh chết hơn 590 người. Việc tâu lên. [Vua] sai quan tỉnh xuất của kho, cấp tiền tuất (nội tịch mỗi người 3 quan ; ngoài ra mỗi người 2 quan, trẻ bé 1 quan).

Thự Thượng bảo khanh, sung làm công việc Nội các, là Nguyễn Tri Phương, tâu nói: « Từ trước đến giờ, những ruộng đất của dân xiêu tán đều được tùy theo hạng mà miễn thuế. Những ruộng đất ấy vốn đã cày cấy lâu năm, nay chốc lát coi là hoang phế, thiết nghĩ có điều chưa tiện. Nay xin : phàm dân xã nào xiêu giạt mà ruộng đất hoặc vì đê vỡ ngập lụt, hoặc vì nước mặn tràn vào, không thể cày trồng được thì theo lệ, khám báo, rồi cho miễn thuế. Còn ngoài ra, trách cứ phủ huyện phải ra lệnh cho dân lân cận lãnh trưng, chờ khi chiêu dân về ở rồi, lại giao trả cho họ coi giữ, làm ăn ».

Việc được giao xuống bộ Hộ bàn tâu. Bộ xin : « Từ nay, dân xã các địa phương nếu bị xiêu giạt, phủ huyện phải lập tức thân đến tận nơi khám xét, cho đòi các xóm làng lân cận đến, hễ ai muốn lãnh trưng ruộng đất thì chiếu số chia cấp cho. Nếu là ruộng thục điền thì đánh thuế ngay năm ấy ; nếu là ruộng bỏ hoang 2, 3 năm thì sau dùng 1 năm sẽ bắt đầu đánh thuế. Lại nữa, ruộng có chỗ xấu, chỗ tốt, dân có nơi đông, nơi thưa, tình hình không nhất loạt như nhau. Nếu ruộng xấu, không đáng khai khẩn, hoặc thôn xã ít người, không đủ sức làm xuể, mà không muốn lãnh trưng thì cũng không nên cưỡng ép, trở thành làm khó cho dân ». Vua cho là phải.

https://tieulun.hopto.org

Bộ Binh tâu nói : « Những binh dõng, từ tỉnh Quảng-bình trở vào Nam, trước dây, phái đi đánh dẹp, số thiếu hụt đến hơn 6.000 người. Đã vâng mệnh ra hạn đến tháng 11 phải bắt bù vào cho đủ số. Nay cứ số người đã đưa đến trong kỳ hạn thì không còn thiếu mấy ». Vua sai truyền Chỉ ban khen các quan tỉnh và phủ huyện. Cho nghỉ thưởng ưu hậu.

Đồ đảng giặc ở Hà-tĩnh tan đi các nơi. Địa phương được yên ổn. Quan tỉnh tâu lên. Vua cho rút về số quân của Nghệ-an phái đến hiệp lực bắt giặc khi trước.

~Dân hạt Hưng-yên đến Kinh kêu xin sửa chữa đê. Vua dụ Nội các: « Đê điều là việc có quan hệ đến lợi hay hại không phải nhỏ. Gần đây, y lời đình thần ban xin cho đắp con đê ngắn để phòng nước lớn mùa hè và khơi dòng sông để rút nước lớn, ta đã từng dụ sai tổng đốc, tuần phủ hiểu thị cho mọi người biết. Vả lại tình hình lợi, hại ở hạt ấy, không cần phải trình bày, ta cũng biết rõ đã lâu. Chỉ vì trước mắt bây giờ, việc sửa đắp rất khó khăn, nên bất đắc dĩ phải làm một cách quyền nghi tạm thời. Còn như đắp chỗ đê vỡ hãy đợi sau sẽ bàn theo mưu kế nào hay nhất. Nay bọn chúng dều vì nông nổi, kêu nhàm, hãy bỏ không xét và cho chúng về ».

Vua cho rằng năm đã gần hết, lại gặp dạo mưa rét, bèn thưởng 1.200 quan tiền cho các sở thợ làm ở Kinh và cho tạm ngừng công việc.

Vua ngự điện Vũ-hiển, cho vời bộ Công đến, bảo rằng: « Mùa đông năm nay rét gấp đôi năm ngoái. Ta ngự trong điện có tường vách quây bốn bề, còn các đình thần đứng lộ ở dưới mái nhà trống, không khỏi gió lạnh, nên dùng rèm mà che để được cùng ấm cùng. Hôm nọ ta đi làm lễ hợp hưởng, bỗng bị khó ở, lại gặp dạo này giá rét càng dữ, đêm nằm không ngủ, ngày ngồi không

https://tieulun.hopto.org

yên, thường ở trong cung đi tản bộ, hoặc làm thơ, thò tay ra là lạnh, viết thấy công. Ngày xưa, Vũ đế nhà Lương, đêm rét, canh tư đã ngồi coi chầu, cầm bút, vi giá rét, tay nẻ cả. Việc ấy đúng có thực ».

Chuẩn cho những đội trưởng và ngoại ủy đội trưởng được thực thụ ở Tam vệ Kinh tượng đều được chi lương chiếu theo phẩm. Sắc sai: từ nay, có ai được thực thụ đều chiếu theo lệ này.

Bãi bỏ việc linh và voi đổi phiên phòng thủ ở Quảng-nam, Quảng-trị.

Lệ cũ, những voi và biền binh trong đội Kinh tượng (đội voi ở Kinh), hằng năm chia đi phòng thủ ở Quảng-nam, Quảng-trị, đều cứ đến ngày 12 tháng giêng mùa xuân năm sau đã phải về có mặt ở Kinh, chờ lễ Nam giao xong, thì người cai quản, lại cho thay phiên. Vua cho rằng số voi ở Kinh có nhiều, những voi đã chia phái đi phòng thủ cứ cho lưu lại 2 tỉnh chăn nuôi, không có chỉ dụ đặc cách gọi lấy thì không được đem về. Lệ mỗi năm một lần thay phòng nay cho bỏ ngay.

Sai Phạm Bá Đạt, phó đô ngự sử viện Đô sát, xét trong năm nay, viên khoa đạo nào được phái đi việc công ở đâu, mà công việc được thanh thỏa, thì làm thành danh sách đệ tâu, rồi thưởng cho ngân tiền Phi long hạng lớn và hạng nhỏ, có thứ bậc khác nhau.

Bộ Binh tâu: « Chức hàm chưởng cơ hàng võ trước kia đã bỏ đi, đến năm Minh-mệnh thứ 11 [1830] lại đặt ra để làm cái bậc thiên chuyển, nhưng trong *Hội điển* thì bỏ sót không ghi chép. Lại như vệ Cẩm y, chỉ có chức chưởng vệ sự, không có chức vệ úy và phó vệ úy. Thế mà gần đây lại có bổ chức vệ úy cai quản các đội Thường trực, Trường trực lại bổ chức phó vệ úy chuyên trông coi các đội Túc trực. Bộ cũng không kiểm xét được kỹ mà đã khinh suất làm phiếu tâu trình! Nay mới được

rõ ra, vậy xin nhận tội. Từ nay, hễ khi chọn bổ chức Cẩm y quản vệ, xin cho chiếu theo *Hội điển*, bổ làm Cẩm y vệ chưởng vệ sự để hợp với điển lệ. Còn chưởng cơ, nguyên chỉ là tên hàm, không phải là chức giữ một việc gì, xin chờ lệnh có châm chước, thêm bớt gì sẽ cho cùng với những loại chức mới đặt như Hà — Ninh đề đốc và Vũ lâm Thượng thiện phó đội, đều tiếp tục ghi vào [*Hội điển*].

Vua nói: « Nhà nước đặt ra chức quan, là tùy tiện nghi mà thêm bớt, bất tất phải gò bó theo định lệ. Cẩm y chưởng vệ là chức nắm giữ công việc toàn vệ, nên để đến lúc có việc, có Chỉ đặc cách bổ dùng thì mới cho mang hàm ấy. Còn như những đội Túc trực, Trường trực, cần phải đặt người đứng đầu để cai quản, nên những chức và hàm vệ úy, phó vệ úy này chuẩn cho cứ để nguyên như cũ và cho cùng với chưởng cơ và các hàm mới đặt đều được tiếp tục ghi vào quan chế mới được ».

Qui định lại thể lệ về mức hao của sắt thỏi khi chế thành đồ:

(Sắt chín, sắt sống của Hà-sung, Bắc-ninh và Thái-nguyên đều xếp vào hạng sắt tốt nhất.

Sắt sống Hà-sung đánh làm đanh thuyền và các đồ sắt dùng vào việc công, mỗi trăm cân thành khí được 49 cân, hao 51 cân. Làm các đồ dùng bằng sắt như vòng sắt, díp sắt ở thuyền, xe súng lớn cùng các hạng neo sắt, dây neo, nòng súng lớn, cái lưỡi sắt, cây đèn lộ thiên, cứ mỗi 100 cân, thành khí được 45 cân, hao 55 cân. Làm các hạng dao, kiếm, bánh lái thuyền mỗi 100 cân, thành khí 37 cân, hao 63 cân. Làm dây sắt kéo, chảy nện, mỗi 100 cân, thành khí 35 cân, hao 65 cân. Làm súng diễu sang, mỗi 100 cân đánh được 5 thân súng, mỗi thân súng thành khí nặng trên dưới 3 cân làm

https://tieulun.hopto.org

mức. Làm máy súng điểu sang: sắt sống 93 cân 12 lạng, gang tôi kỹ 6 cân 4 lạng, cộng 100 cân, đánh được 25 bộ, mỗi bộ thành khí nặng trên dưới 10 lạng làm mức.

Sắt Bắc-ninh, Thái-nguyên dùng đánh danh thuyền và các thứ đồ sắt dùng vào việc công: Sắt chín mỗi 100 cân, thành khí 84 cân, hao 16 cân; sắt sống mỗi 100 cân thành khí 46 cân, hao 54 cân. Đánh làm các hạng đanh và dịp của thuyền, và xe súng cùng các hạng đồ sắt và mỏ neo, dây neo, nòng súng lớn, cái lưỡi sắt, và cây đèn lộ thiên, thì: sắt chín mỗi 100 cân, thành khí 75 cân, hao 25 cân; sắt sống mỗi 100 cân, thành khí 41 cân, hao 59 cân. Đánh các hạng dao, kiếm, bánh lái thuyền thì: sắt chín, mỗi 100 cân thành khí 55 cân, hao 45 cân; sắt sống, mỗi 100 cân, thành khí 30 cân, hao 70 cân. Đánh dây sắt để kéo, chảy nện, thì: sắt chín, mỗi 100 cân, thành khí 46 cân, hao 54 cân; sắt sống, mỗi 100 cân, thành khí 25 cân, hao 75 cân. Đánh súng điểu sang: sắt chín Thái-nguyên mỗi 100 cân, đánh được 8 thân súng, mỗi thân súng trên dưới 3 cân làm mức; làm máy súng điểu sang: sắt chín 90 cân 8 lạng, gang tôi kỹ 9 cân 8 lạng, cộng 100 cân, đánh được 38 bộ, mỗi bộ thành khí nặng trên dưới 100 lạng làm mức.

Sắt sống, sắt chín Bình-thuận, Quảng-nam, sắt chín Kiên-giang và sắt thanh, sắt cũ, sắt nát của Tây đều xếp vào hạng sắt tốt thứ nhì.

Sắt chín Bình-thuận: đánh làm đanh thuyền và các thứ đồ sắt dùng vào việc công, mỗi 100 cân, thành khí 87 cân, hao 13 cân. Làm đồ dùng trong thuyền, mỗi 100 cân, thành khí 84 cân, hao 16 cân.

Sắt Quảng-nam: đánh làm đanh thuyền và các đồ sắt dùng vào việc công: sắt chín mỗi 100 cân, thành khí 78 cân, hao 22 cân; sắt sống mỗi 100 cân, thành khí 47 cân, hao 53 cân. Làm các đồ dùng bằng sắt trong thuyền:

https://tieulun.hopto.org

sắt chín, mỗi 100 cân, thành khí 70 cân, hao 30 cân ; sắt sống, mỗi 100 cân, thành khí 42 cân, hao 58 cân.

Sắt chín Kiện-giang: đánh làm đanh thuyền và các đồ sắt dùng vào việc công, mỗi 100 cân, thành khí 78 cân, hao 22 cân. Làm đồ sắt dùng trong thuyền, mỗi 100 cân, thành khí 81 cân, hao 19 cân.

Sắt thanh của Tây : đánh làm danh thuyền và các đồ sắt dùng vào việc công, mỗi 100 cân, thành khí 80 cân, hao 20 cân ; làm đồ sắt dùng trong thuyền, mỗi 100 cân, thành khí được 76 cân, hao 24 cân. Sắt cũ nát : đánh làm đanh thuyền và các đồ sắt dùng vào việc công, mỗi 100 cân, thành khí 67 cân, hao 33 cân. Sắt vụn nát : đánh làm danh thuyền và các đồ sắt dùng vào việc công, mỗi 100 cân, thành khí 48 cân, hao 52 cân.

Sắt sống và sắt chín Nghệ-an, Hà-tĩnh, Biên-hòa và sắt chín Thanh-hoa xếp vào hạng sắt xấu nhất.

Các sắt Nghệ-an, Hà-tĩnh : làm đanh dùng việc công, sắt chín mỗi 100 cân, thành khí 79 cân, hao 21 cân ; sắt sống mỗi 100 cân, thành khí 40 cân, hao 60 cân. Đánh các đồ sắt dùng vào việc công, sắt chín mỗi 100 cân, thành khí 72 cân, hao 28 cân ; sắt sống mỗi 100 cân, thành khí 36 cân, hao 64 cân.

Sắt Biên-hòa : đánh làm danh dùng việc công, sắt chín mỗi 100 cân, thành khí 83 cân, hao 17 cân ; sắt sống mỗi 100 cân, thành khí 50 cân, hao 50 cân. Làm những đồ sắt dùng vào việc công, sắt chín mỗi 100 cân, thành khí 77 cân, hao 23 cân ; sắt sống mỗi 100 cân, thành khí 46 cân, hao 54 cân.

Sắt chín Thanh-hoa : đánh đanh dùng việc công, mỗi 100 cân, thành khí 87 cân, hao 13 cân ; làm các đồ sắt dùng việc công, mỗi 100 cân, thành khí 65 cân, hao 35 cân.

Sắt sống và chín Bình-định đều xếp vào hạng sắt xấu thứ nhì. Làm đanh dùng việc công : sắt chín, mỗi

https://tieulun.hopto.org

100 cân, thành khí 80 cân, hao 20 cân ; sắt sống, mỗi 100 cân, thành khí 48 cân, hao 52 cân. Đúc các hạng đạn : sắt chín mỗi 100 cân, thành khí 87 cân, hao 13 cân ; sắt sống, mỗi 100 cân, thành khí 49 cân, hao 51 cân).

Ba đạo quân Tuyên, Cao, Thái họp ở Vân-trung. Cứ tin thám báo, thì giặc Vân lẩn trốn ở Ngạn-lâm, Sơn-lũng. Tổng thống Tạ Quang Cự, đề đốc Phạm Văn Điển, thống đốc Nguyễn Đình Phổ đều thân mang quân đi đuổi bắt, không thấy bóng giặc đâu, bèn chia nhau đi lùng. Khi đến giáp giới đất nhà Thanh, bắt được tên phạm trốn là Giả Văn Xu và Bao Bố Hợp, hỏi biết giặc Vân đã mang theo gia quyến trốn sang các thôn Lộng-mãnh, Bác-than nhà Thanh, được dân biên giới giấu giếm cho, bọn Quang Cự bèn làm chung giấy tư sang cho phân phủ Trấn-an, yêu cầu lập tức bắt giao ngay cho, rồi dóng quân lại trên cõi để chờ và đem tình hình làm sớ tâu lên và nói : « Một dải ven biên giới, người Thanh đều có phái binh ngăn chặn, quân ta tiến gần liền bị chúng cản lại nên không dám vượt biên giới đuổi theo. Lại trong đám vây cánh tên Vân, anh em Nông Văn Sĩ là ghê gớm hơn cả. Nghe nói bọn này hãy còn lúc ẩn, lúc hiện ở vùng núi thuộc Giai-lạc, An-đức, nên bọn thần hiện đang phái quân đi lùng bắt và nhân tiện lấy lương của giặc để làm lương quân ».

Vua dụ : « Cứ như tờ tâu thì giặc Vân thế đã cùng quẫn, lẻn trốn sang nhà Thanh để cầu cái sống thừa. Ta đã sắc cho bộ Lễ làm công văn gửi sang Quảng-tây nhờ sức bắt giao trả rồi. Các ngươi, những đại viên đứng đầu quân sĩ 3 đạo, đều nên lưu tâm xét hỏi chỗ bọn phạm ấy chạy đến, rồi phái nhiều binh dõng chia đường đi chặn bắt. Đừng tiếc hậu thưởng. Những đầu mục sở tại người Thanh, người Nùng hễ ai tình nguyện ra sức đuổi theo giặc Vân thì cấp trước cho họ năm ba chục hoặc

một vài trăm lạng bạc, hoặc cho chúng quần áo, đồ vật, để chúng vui mừng phấn khởi mà tranh đi trước, mới đắc lực được. Lại truyền bảo cho chúng biết : nếu bắt được đích thân tên Vân nộp quan thì lập tức chiếu theo lệ đã định trước mà phát thưởng và cho hết cả những vàng bạc, của cải đồ vật mà tên Vân mang theo một khi bị bắt. Nếu bắt được gia quyến và đồ đảng tên nghịch Vân thì cũng châm chước ban thưởng. Vả lại, tên Vân trốn chuyến này, thế nào nó cũng mang theo của cải để hậu đãi người ta, mong được giấu giếm chứa chấp, kéo dài ngày tàn. Nay ta lại mua chuộc bằng hậu thưởng khiến người ta hám lợi, tận tâm lùng bắt thì nó không còn nơi ẩn náu, tất sẽ bị bắt. Đó là một kế hay nhất.

« Còn như giặc Sĩ, giặc Thạc hiện trốn ở vùng núi Giai-lạc, An-đức, tình thế chưa thể trốn được xa, cũng nên chia phái binh dõng tùy theo địa thế đóng giữ ngăn chặn, hiệp lực nã bắt cho kỳ được, đừng để chúng lọt lưới.

« Còn như thóc gạo nơi chúng ở, chắc còn quây chứa trong hang, trong rừng. Nên cho lùng tìm mọi nơi, cần được thật nhiều để làm lương quân. Nếu không được nhiều thì nên chuẩn bị trước, khẩn cấp đốc sức tải đến, mới mong tiếp tế được đầy đủ.

« Những binh dõng theo đi trận, có ai nhiễm bệnh, nếu nhẹ thì cho để lại trong quân điều trị, khỏi rồi lại đi tòng chinh ; nếu nặng thì sức lấy thổ dân ở gần để khiêng, tùy theo đường đi cận tiện mà mang về Cao-bằng hay Thái-nguyên, giao thầy thuốc chữa, rồi lại xét những bệnh binh lần trước ai đã khỏi, liền phái theo đi trận để lực lượng quân đội được hùng hậu thêm. Những người già, trẻ con và phụ nữ bị bắt đều thả ra để họ mách bảo lẫn nhau trở về an nghiệp. Còn những kẻ khỏe mạnh, cho đem đi quân thứ để quản thúc, bắt chỉ dẫn chỗ giặc ẩn náu và nơi giặc cất chứa khí giới,

https://tieulun.hopto.org

lương thực. Nếu chúng báo được đúng, thì đều được miễn tội ; nếu còn có ý ẩn giấu thì lập tức xả thịt ra từng mảnh để làm gương răn.

« Nay đại binh các đạo nhất tề hội quân tiến đánh sào huyệt giặc, dảo lèn trộn xuống, không sót chỗ nào, thì sự vất vả vì nước từ trước đến nay, ta đã thấu rõ rồi. Duy có lũ đầu đảng giặc vẫn còn trốn tránh, các ngươi phải cùng nhau mưu tính nhiều cách tầm nã như thế nào để bắt được bọn nghịch tặc, làm cho biên giới mãi mãi yên ổn, ngõ hầu không phụ chuyến hành quân này ».

Tạ Quang Cự, tổng thống đạo Cao-bằng, thân đốc biền binh đi khắp các miền núi Biều-lũng, Hiểm-lũng thuộc Thanh-qua, lùng được của giặc 15 cỗ súng thần công, súng điểu sang, ống phun lửa, thuốc súng, diêm tiêu và khí giới. Lại do đường ải Bắc-nậm tắt qua Thư-sơn, quày bắt được những tên tội phạm trốn tránh và đàn bà trẻ con mấy chục người. Làm riêng dạo sớ tâu lên.

Vua phê : « Chính là cơ hội tốt. Cố gắng lên ! » Rồi hạ dụ rằng : « Nay, tướng biền, binh dõng 3 đạo khá đông, có thể rải khắp núi rừng, lại có thể đến đâu lấy lương ở đấy, không lo việc vận tải lương thực. Chính nên nhân cơ hội tốt ấy : một mặt tư cho các cửa ải và các tấn sở bên nhà Thanh là nơi giáp giới, khiến họ chiếu theo địa hạt mà ngăn chặn, nếu tên Vân trốn sang thì lập tức bắt giúp đưa đến trong quân, sẽ chiếu lệ treo thưởng mà thưởng ngay ; một mặt phái nhiều binh dõng chia đường đi hết sức lùng bắt, làm như đi săn vây bắt súc vật, thì tên Vân không còn trốn tránh vào đâu, lo gì không bắt được ! »

Hai đạo binh Tuyên, Thái chia đường đi các thung lũng trong rừng, cũng chém được thủ cấp giặc, bắt được súng ống, khí giới giặc. Họ đến có sớ tâu riêng. Vua đều phê khen thưởng.

https://tieulun.hopto.org

Ra lệnh cho biền binh các tỉnh từ Quảng-bình trở vào Nam, Hà-tĩnh trở ra Bắc, trong 2 tháng giêng, hai năm sau đều cho lưu lại tất cả để sai phái, chờ khi vãn việc, sẽ lại giáng Chỉ thi hành. Lại sai tỉnh Lạng-sơn xét số gạo cần phải chi lương cho các quan văn, võ cho chi phủ, huyện, lại dịch và binh lính là bao nhiêu, chuẩn cho trong 2 tháng giêng, hai năm sau, được tuân theo dụ trước, phát thay bằng tiền.

Bọn tướng quân, tham tán và lãnh binh ở quân thứ Gia-định tâu : « Đồ đảng giặc luôn mấy ngày nay lén ra phía ngoài phụ quách tranh giành những đường hầm ngoằn ngoèo với quan quân. Quyền cấp ngoại ủy đội trưởng Hậu vệ doanh Long võ là Phạm Văn Kiệt xông lên trước đánh giặc, cướp được của giặc 2 cây trường thương và một cái phi lao. Đội trưởng Tiền vệ doanh Thần cơ là Nguyễn Văn Nhất bắn một phát đại bác, giết luôn được 3 tên giặc. Giặc hoảng, bỏ chạy. Lũ Tống Văn Quang 5 người thuộc ty Cảnh tất cũng dùng súng lớn súng nhỏ mỗi người bắn giết được một tên giặc. Bọn thần đã thưởng trước cho Phạm Văn Kiệt, Nguyễn Văn Nhất mỗi người 2 lạng bạc và lũ Tống Văn Quang mỗi người 1 lạng ».

Vua khen và dụ rằng : « Quan quân luôn mấy ngày đánh nhau với giặc, bắn súng tại trận giết được nhiều giặc. Người ta thực thấy hả lòng ! Vậy chuẩn cho : Nguyễn Văn Nhất thăng thụ chánh đội trưởng, lại thưởng 1 cái áo và 3 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn ; Phạm Văn Kiệt được bạt bổ đội trưởng, lại thưởng 3 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn ; lũ Tống Văn Quang mỗi người đều được thưởng 2 đồng ngân tiền Phi long hạng lớn.

« Vả lại, trước giờ, thế giặc cùng quẫn, không dám ra ngoài thành để chiến đấu. Ta tuy có dùng đại bác

https://tieulun.hopto.org

bắn giết cũng không được bao nhiêu. Nay nhân quan quân đào mở đường hầm, thấy thế mỗi ngày một bị bức bách nên giặc liều chết ra chiến đấu. Đó là cái thế tất nhiên. Nếu nhân cơ hội này, nhè lúc chúng đến mà chặn đánh thì dễ dàng hơn. Vậy các trưởng quân, tham tán và lãnh binh phải sức cho biền binh ở tấn sở, ai chuyên đào đường hầm thì cứ việc đào như thường, tiến được chừng nào hay chừng đó, nhân tiện để nhử giặc một thể. Rồi chọn sẵn lấy những chiến sĩ tinh nhuệ đánh giỏi, cho mang súng ống và khí giới lén theo sau. Nếu có giặc đến tranh giành thì lập tức xuất lực chém giết, chớ để tẩu thoát một tên. Lại lựa lấy những thứ súng nhỏ, súng lớn bắn nhạy nhất hay trúng đích nhất rồi sai những tay pháo thủ bắn giỏi bố trí ở những đường lối giặc vẫn lên ra, để nhắm bắn cho thật trúng, thì nhất định mỗi ngày sẽ giết được nhiều giặc, có thể sẽ sớm thành công được ».

Vua nước Chân-lạp là Nặc Chăn chết. Bọn tổng đốc Trương Minh Giảng, tuần phủ Lê Đại Cương ở quân thứ Nam-vang đem việc tâu lên.

Vua dụ bộ Lễ : « Vua Phiên là Chăn, đời đời làm phiên thuộc triều đình, một lòng kính thuận, trước sau không thay đổi, nay được tin Chăn mất, ta rất ngậm ngùi. Vả lại, vua Phiên không có người kế tự mà tục nước lại không có lễ nghi tang tế gì. Vậy chuẩn cho bọn Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương chuyển sức cho các quan Phiên hãy quản linh cữu vua Phiên ở nhà trong, đừng cho đồn đại gì, chờ sang đầu năm, ta sẽ giáng chỉ ân thưởng phẩm vật và ban dụ tế. Nghi thức sẽ do bộ Lễ gửi đến để theo đó tuân hành. Ấn triện của vua Phiên, chuẩn giao cho quan Phiên là lũ chưởng cơ Trà Long và vệ úy La Kiên theo [sự điều khiển của] Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương quyền làm việc nước Chân-lạp.

https://tieulun.hopto.org

Phàm những việc lớn như tổ chức binh phòng, cất đặt quan lại, đều phải bẩm rõ để xử tri, không được trái lệnh vượt quyền. Còn những việc nhỏ nhặt tầm thường, cho được hội bàn cùng các quan Phiên mà làm ».

Bọn quan Phiên đến nói người con gái thứ vua Phiên là Ngọc Vân, tư chất hơi thông sáng, xin cho được lên thay làm mọi việc nhà. Vua y cho.

Vua sai mật dụ Trương Minh Giảng và Lê Đại Cương rằng : « Vua Chân-lạp chết, ta đã hạ dụ cho lũ chưởng cơ Trà Long và vệ úy La Kiên quyền giữ quốc ấn [Chân-lạp] làm việc dưới quyền các khanh. Vậy phàm có thi thố điều gì, cần phải điều hòa cả khoan hòa lẫn mãnh liệt. Vả, phong tục nước ấy bỏ trễ đã lâu, không còn kỷ cương, pháp độ gì cả và đã trở thành thói quen. Nay một phen xếp đặt, nếu mãnh liệt quá thì những việc mới mẻ không khỏi làm cho người ta ngờ sợ ; nếu khoan hòa quá thì cứ nhu nhược mãi, không phấn chấn lên được. Vậy trong đó cần phải châm chước : mãnh liệt để làm việc, khoan hòa để giúp thành công. Muốn dần dần chấn chỉnh lại phong tục, điều cần trước hết là phải hòa mục với nhân dân, khiến cho người ta đều biết sợ vì uy thế, biết mến vì ân huệ, để lấy lòng người.

« Lại như trong các quan Phiên, những người vì triều đình mà xuất lực, chắc không phải hiếm có, nhưng gián hoặc cũng có những kẻ nhị tâm. Các khanh nên khéo điều khiển cho được êm đẹp. Đó là cái việc trọng yếu trước mắt, phải thận trọng mà làm. Các khanh đừng cho rằng vua Phiên đã chết mà sinh lòng do dự, giả sử vua Phiên có còn sống thì cũng vẫn phải lưu tâm xếp đặt mọi việc cho nước ấy. Trách nhiệm ở chỗ biên thùy trọng yếu, các khanh cần nên xét kỹ mà làm, cốt cho mọi việc đi đến ổn thỏa, đẹp đẽ. Nếu có ý kiến gì

https://tieulun.hopto.org

khác, thì chuẩn cho tức tốc làm mật tập tâu về để chờ Chỉ thi hành ».

Lại ra lệnh điều thêm 1.000 hoặc 6, 7 trăm biền binh hiện đóng ở An-giang đến quản thứ để làm mạnh thêm lực lượng trấn áp.

Quan quân tuần biển của Hà-tiên bắt gặp 1 chiếc thuyền tuần tiễu của nước Xiêm vượt sang hải phận nước ta, thét bắt dừng lại. Trong thuyền có 13 người đều bó tay, không dám động đậy. Quan quân bèn bắt cả về. Tuần phủ Trần Chấn đem việc tâu lên.

Vua dụ bộ Binh: « Đó đủ thấy chúng đã sợ sệt uy thế quân linh của triều đình. Vả lại, triều ta cùng với nước Xiêm đời đời giữ tình láng giềng giao hảo. Năm trước, tỳ tướng Sủng Sam nước Xiêm giết chết viên hành nhân của ta, cướp lấy sắc dụ. Ta gửi thư trách hỏi thì nước Xiêm đã biết nhận lỗi, xin tha tội cho tên Sam. Triều đình ta không làm điều gì quá đáng, nên bỏ qua, không gạn hỏi trách vấn gì thêm nữa. Không ngờ nước ấy quên ơn, bội nghĩa, bỏ tình bạn, gây cừu thù! Năm ngoái, vô cớ động binh, giúp kẻ bạo ngược, xâm lấn quấy nhiễu biên cương nước ta. Triều đình ta nhớ lại cái ơn của vua Xiêm trước (1) nên rút quân lui 3 xá (2): từ Hà-tiên về Châu-đốc là 1 xá, từ Châu-đốc về Thuận-cảng, là 2 xá; lại từ Thuận-cảng về Chiến-sai, là 3 xá. Như thế tưởng đã đủ đáp ơn vua Xiêm trước rồi. Thế mà bọn tướng biển kia lòng tham không chán, tiến sâu mãi vào, bèn bị quan quân ta đánh cho tan tành, hao

---

(1) Chỉ việc vua Xiêm trước dung nạp Nguyễn Phúc Ánh khi Phúc Ánh bị Tây-sơn đánh bại, phải chạy sang Vọng-các và việc phái Chiêu Tăng, Chiêu Sương đem quân sang cứu viện Phúc Ánh.

(2) Độ đường nghỉ quân xưa, mỗi khi đi được 30 dặm (theo *Từ nguyên*).

https://tieulun.hopto.org

binh tồn tướng, thực là chúng tự chuốc lấy cái lo vào thân. Xiêm lại còn dấy đạo quân phản nất chống lại, để đến nỗi lại có trận đánh ở Phủ-lật. Đó đều bởi nước Xiêm tự gây hấn, chuốc lấy những trận thua đau, chứ triều đình ta có lỗi gì. Nay số quân bị bắt đó đều là những hạng tiều tốt. Chúng đã biết sợ phép thì bắt tất phải giết. Chuẩn cho tha hết, thuyền cung súng ống và khí giới bắt được cũng đều giao trả cả. Lại truyền dụ Trần Chấn đem đại ý này tuyên bảo cho chúng biết, để chúng về nước, báo cáo lẫn nhau, khiến mọi người đều được rõ rằng triều đình làm việc chính đại quang minh; từ đây, chúng phải giữ yên biên giới, nếu còn manh tâm nhòm nom, vượt sang quấy nhiễu, thì phép nước tất khó khoan dong ».

Nội vụ phủ tâu nói: « Những đồ mạ vàng, hoặc 8, 9 năm, hoặc 4, 5 năm đều dần phai nhạt, chỉ còn trơ lại chất đồng! Thế mà từ trước đến giờ số vàng dùng vào việc mạ, chi phí không biết bao nhiêu. Vậy, xin từ nay, chỉ những cái đai thì vẫn mạ vàng như trước; ngoài ra, thứ gì cần bằng vàng thì chế hẳn bằng vàng. Còn những đồ thờ, cái nào không cần chế bằng vàng thì xin chế bằng bạc thếp vàng, không nên mạ. Phàm khi chế tạo đồ vật gì, cần vàng từ 10 lạng hay bạc từ 100 lạng trở lên, phải do giám đốc, đốc công trù tính trước, liệu cân, tinh công, làm phiến tâu, sau khi được chuẩn y rồi mới lãnh của đem làm. Nếu chế những đồ vật tinh xảo thì từ 9 lạng trở xuống, cũng phải xét số vàng cần dùng bao nhiêu, lãnh bấy nhiêu; khi làm xong, nếu có thừa thì nộp trả. Rồi theo kỳ hạn, vào sổ chi xuất ngay trong tháng ấy. Còn như việc trang sức mũ và mạ đai, xin theo số vàng chi trong sổ đã làm khi trước mà châm chước. (Thí dụ như, mũ: chánh tam phẩm trở lên dùng 2 lạng vàng, tùng tam phẩm trở lên dùng 1 lạng 5 đồng

https://tieulun.hopto.org

cân; tứ phẩm dùng 8 đồng cân. Đai: chánh tam phẩm trở lên, mạ 3 đồng cân vàng; tòng tam phẩm mạ 1 đồng cân; tứ phẩm, 6 phân). Phàm vàng mạ, so với vàng chế, lệ trừ hao gấp đôi: mỗi lạng chuẩn cho hao 2 phân».

Việc giao xuống bộ Hộ nghị xét để tâu. Bộ cho rằng vật có thứ hơn thứ kém, không đều nhau, chưa nên nhất nhất thứ gì cũng trang sức bằng vàng, nên mới đặt ra cách mạ vàng. Nếu nay lo những thợ và người làm bất lương chấm mút xẻo xén, mà muốn bỏ cách ấy đi, thực chẳng khác gì nhân nghẹn mà bỏ cả ăn. Bạc tuy không vi được với vàng, nhưng cũng là vật quí. Nếu dùng cách thếp vàng thì vàng diệp thếp vào đồng hoặc gỗ đều ăn cả, hà tất phải dùng chất bạc? Những điều thỉnh cầu này đều không thể theo được.

Vậy xin: «Từ nay, phàm chế tạo các đồ thờ và các đồ dùng, nên chế bằng vàng hay mạ vàng, đều tùy theo từng thứ mà xin Chỉ, tuân hành. Còn việc trừ hao về vàng mạ, nếu chỉ căn cứ vào số vàng mạ mấy thứ đồ vật năm trước mà lấy làm lệ cho những thứ khác thì vật không giống nhau, chưa đủ lấy đó làm chuẩn đích được. Nay xin: từ giờ về sau, hễ có thứ gì đáng mạ vàng, thì 4 nha phải hội đồng xét nghiệm, đăng ký đích xác rõ ràng về số thành khi và số hao, chờ trải qua nhiều lần, rồi sau mới châm chước định thành lệ hao, làm thường thức về sau mãi mãi.

«Còn số vàng nghĩ về việc mạ đai, tưởng cũng đã thích hợp rồi; duy số vàng dùng về việc chế mũ, chưa nêu được rõ ràng những sự khác biệt chiếu đối theo phẩm. Vậy xin sửa đổi cho có thể lệ nhất định (Mũ: chính, tùng nhất phẩm, dùng 1 lạng 6 đồng cân vàng; chánh, tùng nhị phẩm, dùng 1 lạng 5 đồng cân; chánh, tùng tam phẩm, 1 lạng 4 đồng cân. Cái cầu mũ: tứ

https://tieulun.hopto.org

phẩm, trước trang sức toàn bằng bạc, nay theo lời đã nghĩ, dùng 8 đồng cân vàng). Đến như việc chế tạo các đồ vật nên dùng vàng hay bạc, lời nghĩ nói phải « liệu của, tính công và theo hạn, vào sổ chi xuất » cũng là coi trọng của công và đề phòng gian trá, nghĩ nên y theo ». Vua chuẩn y lời bàn này.

Sai Nguyễn Văn Lược, vệ úy Hậu vệ doanh Tiền phong, đến mồng 4 tháng giêng năm sau, đem vệ binh đến trú phòng 2 thành An-hải, Điện-hải thuộc Quảng-nam thay cho Ban trực Trung vệ. Biền binh của Trung vệ này chia làm 2 ban: 1 ban lưu lại hàng ngũ, 1 ban cho về nguyên quán nghỉ ngơi.

Bãi bỏ chức giám tự, phu coi miếu, số tiền cúng tế ở miếu nhà Lê và số gạo lương cấp cho con cháu nhà Lê (khoảng năm Gia-long [1802 — 1819] có lệ cấp 148 người phu coi miếu, 3.000 quan tiền dùng vào việc cúng tế và 6.934 phương gạo lương cho 5 chi con cháu họ Lê). Trước đây, viên giám thủ việc cúng tế nhà Lê là cai cơ Lê Duy Khảo mất, vua sai bộ Lễ châm chước bàn định về việc đối xử với con cháu nhà Lê. Đến nay, lời bàn tâu lên, cho rằng nhà nước đối với nước đã bị diệt vong, từ xưa chưa thấy bao giờ được ra ơn như thế, vậy mà, năm ngoái, tên phản nghịch Lê Duy Lương, con Lê Duy Hoán, là dòng dõi giặc quèn trốn tội, xui giục bọn thổ phỉ sinh sự vùng Thanh-hoa, Ninh-bình! Đến khi đại binh tiến đánh, nó mới bị giết dưới lưỡi búa rìu! Xét theo luật nước thì những thân thích kẻ phản nghịch đều đáng chịu hình phạt liên đới, may nhờ triều đình khoan nỡ, chỉ làm tội tên Duy Lương, ngoài ra không người nào bị liên quan cả. Như thế tưởng đã là khoan hồng rồi, há nên nhất thiết cứ nệ theo lệ cũ, lại cho bọn họ được hưởng cái ơn đặc biệt nữa sao? Vậy, việc đối xử với con cháu nhà Lê, như chọn đặt người giám tự, cấp

https://tieulun.hopto.org

tiền cúng tế, phu coi miếu và gạo lương để nuôi người họ Lê, đều bỏ đi cả. Vua y theo.

Vua từng bảo các bề tôi rằng: « Hoàng khảo ta được nước của người, không làm mất hương khói của người, ban ơn như thế, thực đã hơn hẳn nghìn xưa. Nay ta nối ngôi, thể theo lòng tốt, đã phong tước hầu cho con cháu nhà Lê và tước bá cho con cháu nước Chiêm. Làm thế không phải muốn để lấy lòng con cháu hai họ, cũng không phải mong tổ tiên hai họ [phù hộ] báo ơn, chẳng qua cái nghĩa bảo tồn dòng dõi của triều trước đã mất, phải nên như thế. Ngặt vì nửa chừng, Duy Lương, con cháu nhà Lê, quên ơn cắn trả và tên Thừa, con cháu nước Chiêm, thông đồng với giặc, đến nỗi ta muốn làm ơn cũng không làm vào đâu được. Thực có phụ tấm lòng tốt lúc ban đầu của ta lắm lắm! »

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

MỤC LỤC

ĐẠI NAM THỰC LỤC

TẬP XV

CHÍNH BIÊN — ĐỆ NHỊ KỶ XI

THỰC LỤC VỀ THÁNH TỔ NHÂN HOÀNG ĐẾ

			Trang
Quyển	CXXIX	*Minh-mệnh, năm thứ 15, (1834)* . . .	5
Quyển	CXXX	— — . . .	37
Quyển	CXXXI	— — . . .	60
Quyển	CXXXII	— — . . .	94
Quyển	CXXXIII	— — . . .	129
Quyển	CXXXIV	— — . . .	156
Quyển	CXXXV	— — . . .	183
Quyển	CXXXVI	— — . . .	210
Quyển	CXXXVII	— — . . .	238
Quyển	CXXXVIII	— — . . .	274
Quyển	CXXXIX	— — . . .	299
Quyển	CXL	— — . . .	326
Quyển	CXLI	— — . . .	351

Biên tập và sửa bài : *BÙI CẦN*

Bìa : *MẠNH QUỲNH*

https://tieulun.hopto.org

In 775 cuốn khổ 13 × 19
tại Liên xưởng in C.T.H.D.
Minh - sang — Hà - nội. Số in
101 SII — Số X. B. . . . . —
Xong ngày 10 tháng 12-1965
Nộp lưu chiểu tháng 12-1965

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org